

Bertilo Wennergren

Detala *lernu!*-gramatiko

Enhavo

1 Enkonduko.....	4
2 Skribo kaj elparolo.....	7
3 Vortospecoj kaj frazrolaj.....	11
4 Substantivoj.....	13
5 Adjektivoj.....	15
6 Adverboj.....	18
7 Singularo kaj pluralo.....	20
8 Artikolo kaj aliaj difiniloj.....	22
9 Apostrofo.....	29
10 Pronomoj.....	31
11 Rolmontriloj.....	41
12 Tabelvortoj.....	69
13 Konjunkcioj.....	82
14 Kombinitaj vortetoj.....	87
15 Komparado.....	90
16 Negacio.....	97
17 Demandoj kaj respondoj.....	100
18 Nombraj vortoj.....	104
19 Kvantaj vortoj.....	116
20 Apozicio.....	120
21 Verboj.....	123
22 Participoj.....	131
23 Verboj kaj frazrolaj.....	139
24 Subfrazoj.....	143
25 Nerekta parolo.....	161
26 Vortordo.....	164
27 Vortfarado.....	168
28 Sufiksoj.....	180
29 Prefiksoj.....	202
30 Afiksecaj elementoj.....	209

1 Enkonduko

La Detala *lernu!*-gramatiko estas mallongigita versio de PMEG, la Plena Manlibro de Esperanta Gramatiko. Por pli detalaj informoj ĉiam indas konsulti PMEG-on: “<http://bertilow.com/pmeg/>”. La Detala *lernu!*-gramatiko tamen uzas tradiciajn gramatikajn esprimojn (kiel “akuzativo”, “substantivo”, “predikativo” k.t.p.), kiuj ne aperas en PMEG.

1.1 Simboloj kaj mallongigoj

ekz.	ekzemple
k.a.	kaj aliaj
k.s.	kaj simile, kaj similaj
k.t.p.	kaj tiel plu
→	fariĝas, estas ŝanĝebla al (k.s.)
=	estas egala al, signifas
≈	estas proksimume egala al, signifas proksimume
<i>Apud</i>	Majuskla vokalo montras akcenton en tiuj lokoj, kie temas pri akcentado.
<i>*ekzemplo*</i>	La ekzemplo (aŭ signifo) estas erara aŭ tre malrekomendinda.

1.2 Gramatikaj terminoj

Jen mallongaj klarigoj de gravaj gramatikaj terminoj uzataj en tiu ĉi gramatiko. La klarigoj estas vortigitaj el la vidpunkto de la Esperanta gramatiko. En aliaj gramatikoj (pri Esperanto aŭ pri aliaj lingvoj) la terminoj povas esti uzataj en iom aliaj manieroj. La terminoj en la Detala *lernu!*-gramatiko sekvas pli-malpli la uzon en la *Plena Analiza Gramatiko* de Kalocsay kaj Waringhien.

adjektivo	Vorto uzata por priskribi substantivon aŭ substantivecan vorteton.
adjekto	Frazparto, kiu diras, en kiu maniero, en kiu loko, en kiu tempo, per kiu ilo k.t.p., okazas la ago (aŭ stato) de la predikato. Ĉiu frazparto krom predikato, subjekto, objekto kaj predikativo, estas adjekto.
adverbo	Vorto uzata por priskribi ion, kio ne estas substantivo aŭ substantiveca vorteto (t.e. verbon, adjektivon, adjektivecan vorteton, alian adverbbon, adverbegan vorteton aŭ tutan frazon).
afikso	Radiko, kiu estas uzata precipe por fari kunmetitajn vortojn:

	sufikso aŭ prefikso.
afrikato	Konsonanto farata per kompleta baro, kiun oni ekrompas, sed nur tiom, ke la aero povas traflui kun frota sono.
aktivo	La ordinara speco de frazo, en kiu la subjekto estas tiu, kiu faras la agon de la predikato. Vidu pasivo.
akuzativo	La rolfinajo -N (§11.2).
apozicio	Frazparto, kiu (normale) staras tuj post alia frazparto montrante la saman aferon per aliaj vortoj.
epiteto	Adjektivo, adjektiveca vorteto, adverbo aŭ adverbeca vorteto, kiu rekte priskribas alian vorton.
finitivo	Verboformo, kiu povas esti uzata kiel predikativo.
frikativo	Konsonanto farata per nekompleta baro (malvastigo), tra kiu la aero fluas kun frota sono.
futuro	Verboformo, kiu esprimas agon aŭ staton en venonta tempo.
imperativo	Verba modo, kiu montras ordonon (unu el la uzoj de volitivo en Esperanto).
indikativo	Verba modo, kiu montras agojn kaj statojn realajn kaj efektivajn.
infinitivo	Verba modo, kiu neŭtrale nomas agon aŭ staton, sen montri, ĉu temas pri realaĵo, volo aŭ imago.
interjekcio	Ekkria vorteto.
kondicionalo	Verba modo, kiu montras agojn aŭ statojn nerealajn, imagajn aŭ fantaziajn.
konjunkcio	Vorteto, kiu kunligas frazpartojn, kiuj ludas la saman rolon en la frazo.
konsonanto	Lingvosono farata per ia baro de la aerfluo.
lateralo	Konsonanto farata per baro nur en la mezo de la buŝo. La aero fluas libere flanke de la longo.
modo	Iu el la kategorioj de verboformoj, kiuj esprimas diversajn sintenojn de la parolanto al la diraĵo. La manieroj de verboj en Esperanto estas infinitivo, indikativo, volitivo kaj kondicionalo.
nazalo	Konsonanto farata per kompleta buŝa baro. La aero iras anstataŭe tra la nazo.
negacio	Nea vorteto.
netransitiva	(pri verbo) Nepovanta havi objekton.
nominativo	Substantivo aŭ substantiveca vorteto, kiu ne havas rolmontrilon (prepozicion aŭ akuzativan finajon).
numeralo	Vorteto, kiu esprimas nombron.
objekto	Frazrolo, kiu montras tion, kio estas rekte trafata de la ago de la predikato. Ifoje oni parolas pri “rekta objekto” kontraste al “nerekta objekto”. “Nerekta objekto” nomiĝas en tiu ĉi gramatiko <i>al</i> -adjekto. Ordinara (rekta) objekto estas nomata ankaŭ “akuzativa objekto”. Nerekta objekto estas tradicie nomata ankaŭ “dativa objekto”.
participo	Vorto, kiu prezentas agon aŭ staton kvazaŭ econ de ĝia sub-

	jekto aŭ objekto.
pasivo	Speco de “inversa” frazokonstruo, en kiu tio, kio ordinare (en aktivo) estas objekto, aperas kiel subjekto.
plozivo	Konsonanto farata per kompleta baro, kiun oni ekrompas per aerpuŝo.
pluralo	Gramatika multe-nombro: pli ol unu afero.
predikativo	Memstara frazparto, kiu priskribas la subjekton aŭ la objekton pere de verbo.
predikato	Ĉefverbo de frazo. Verbo, kiu ordinare havas subjekton.
prefikso	Afikso, kiun oni metas antaŭ aliaj radikoj.
prepozicio	Vorteto, kiu montras la frazrolon de la posta frazparto.
preterito	Verboformo, kiu esprimas agon aŭ staton en pasinta tempo.
prezenco	Verboformo, kiu esprimas agon aŭ staton en nuna tempo.
pronomo	Vorteto, kiun oni uzas kiel anstataŭaĵon de substantiva frazparto.
singularo	Gramatika unu-nombro.
subjekto	Frazrolo, kiu (en aktiva frazo) montras tion, kio faras la agon de la predikato.
subjunkcio	Vorteto, kiu enkondukas subfrazon ligante ĝin al ĝia ĉeffrazo.
substantivo	Vorto, kiu povas roli kiel ĉefvorto de frazparto subjekta, objekta, vokativa, adjekta, epiteta, suplementa aŭ predikativa.
sufikso	Afikso, kiun oni metas post aliaj radikoj.
suplemento	Rekta priskribo (de neverba vorto), kies rilaton al la priskribata vorto montras rolmontrilo (prepozicio aŭ akuzativa finaĵo).
transitiva verbo	(pri verbo) Povanta havi objekton. Vorto, kiu esprimas agon aŭ staton, kaj kiu povas roli kiel predikato de frazo. Kiel verbon oni tamen kalkulas ankaŭ infinitivon, kvankam tia verbo ordinare ne povas roli predikate.
vibranto	Konsonanto farata per pluraj sinsekvaj rapidaj baroj kaj rompoj.
vokalo	Lingvosono, kiu estas farata sen baro de la aerfluo, kaj kiu povas porti akcenton.
vokativo	Frazrolo, kiu montras tiun, al kiu la eldiro estas direktata.
volitivo	Verba modo, kiu montras, ke la ago aŭ stato ne estas reala, sed nur volata.
vorteto	Vorto, kiu ne bezonas finaĵon, sed kiu povas aperi en frazo tia, kia ĝi estas.

2 Skribo kaj elparolo

2.1 Literoj

Jen la alfabeto de Esperanto:

Majuskloj: A, B, C, Ĉ, D, E, F, G, Ĝ, H, Ĥ, I, J, Ĵ, K, L, M,
N, O, P, R, S, Ŝ, T, U, Ŭ, V, Z

Minuskloj: a, b, c, ĉ, d, e, f, g, ĝ, h, ĥ, i, j, ĵ, k, l, m, n, o, p,
r, s, ŝ, t, u, ŭ, v, z

Nomoj: *a, bo, co, ĉo, do, e, fo, go, ĝo, ho, ĥo, i, jo, ĵo,
ko, lo, mo, no, o, po, ro, so, ŝo, to, u, ŭo, vo, zo*

2.1.1 Majuskloj kaj minuskloj

Ĉiu litero ekzistas en du formoj: majusklo (granda litero, ĉeflitero) kaj minusklo (malgranda litero). La minuskloj estas la normalaj literformoj. Majusklojn oni kutime uzas kiel unuan literon de ĉefa frazo, kaj kiel unuan literon de propra nomo.

2.1.2 Supersignoj

Ses literoj estas unikaj por Esperanto: Ĉ, Ĝ, Ĥ, Ĵ, Ŝ kaj Ŭ. Ili havas supersignojn. La supersigno [^] nomiĝas cirkumflekso aŭ ĉapelo. La supersigno super U nomiĝas hoketo.

Kiam ne eblas uzi la ĝustajn supersignojn, oni povas uzi alternativan skribon. La oficiala alternativo estas la H-skribo, kiu troviĝas en la *Fundamento de Esperanto*. En la H-skribo oni uzas postmetitan **H** anstataŭ la cirkumfleksoj, kaj oni tute forlasas la hoketon super Ŭ: **ch, gh, hh, jh, sh, u**. En komputila tekstolaboro, en retpoŝto, k.s., multaj uzas postmetitan ikson, **X**, anstataŭ cirkumflekso kaj hoketo: **cx, gx, hx, jx, sx, ux**.

2.2 Elparolo

La literoj A, E, I, O kaj U estas **vokaloj**. Ĉiuj aliaj estas **konsonantoj**. Ĉiu litero devas esti elparolata. Ne ekzistas silentaj literoj.

2.2.1 Vokaloj

Vokalo	Priskribo	Sonsimbolo laŭ la Internacia Fonetika Alfabeto
I	malvasta antaŭa	[i]
U	malvasta malantaŭa	[u]
E	mezvasta antaŭa	[e]
O	mezvasta malantaŭa	[o]
A	vasta	[a]

Akcento

En vortoj kun du aŭ pli da vokaloj, unu vokalo estas elparolata pli forte ol la aliaj. Ĝi havas akcenton. La akcento estas ĉiam sur la antaŭlasta vokalo (majuskla vokalo montras akcenton ĉi tie): *tAblo*, *nenIam*, *rapIda*, *taksIo*, *familIo*, *revolvEro*, *krokodIloj*, *eskImo*, *diskUtas*, *mEtro*, *metrOo*, *Apud*, *anstAtaŭ*, *trIcent*, *mAlpli*, *Ekde*, k.t.p.

La finaĵo O povas esti anstataŭigita per apostrofo (§9). La apostrofon oni kalkulas kiel vokalon (neelparolatan), kaj la akcento ne ŝanĝiĝas: *taksI'*, *familI'*, *revolvEr'*, *metrO'*.

Vokala variado

La elparola loko de vokalo povas libere varii inter certaj limoj. Gravas nur, ke ĉiu vokalo ne tro proksimiĝu al iu alia el la kvin vokaloj.

La longeco de la vokaloj estas en Esperanto tute sensignifa. Oni povas elparoli ilin longe, mezlonge aŭ mallonge, laŭplaĉe.

Ĉiu Esperanta vokalo estas elparolata “senmove”, kio signifas, ke oni ne aŭdeble movas la langon de unu pozicio en la buŝo al alia pozicio dum la elparolo de unu vokalo. Ekz. E ne sonu kiel “ej”, O ne kiel “oŭ”.

2.2.2 Konsonantoj

Konsonanto	Priskribo	Sonsimbolo laŭ la Internacia Fonetika Alfabeto
B	plozivo lipa voĉa	[b]
P	plozivo lipa senvoĉa	[p]
D	plozivo denta voĉa	[d]
T	plozivo denta senvoĉa	[t]
G	plozivo vela voĉa	[g]
K	plozivo vela senvoĉa	[k]
V	frikativo lipdenta voĉa	[v]
F	frikativo lipdenta senvoĉa	[f]
Z	frikativo denta voĉa	[z]
S	frikativo denta senvoĉa	[s]
Ĵ	frikativo gingiva voĉa	[ʒ]
Ŝ	frikativo gingiva senvoĉa	[ʃ]
Ĥ	frikativo vela senvoĉa	[x]
H	frikativo glota senvoĉa	[h]
C	afrikato denta senvoĉa	[tʃ]
Ĝ	afrikato gingiva voĉa	[dʒ]
Ĉ	afrikato gingiva senvoĉa	[tʃ]
M	nazalo lipa voĉa	[m]
N	nazalo denta voĉa	[n]
L	laterallo denta voĉa	[l]
R	vibranto denta voĉa	[r]
J	duonvokalo malvasta antaŭa	[j]
Ŭ	duonvokalo malvasta malantaŭa	[w]

Duonvokaloj

La duonvokaloj J kaj Ŭ estas laŭ la elparola maniero vokaloj, sed ili rolas en la lingvo kiel konsonantoj. Ili estas ĉiam mallongaj, kaj neniam povas ricevi akcenton. Duonvokalo ĉiam aperas antaŭ aŭ post vera vokalo. Ŭ aperas ordinare nur en la kombinoj “aŭ” kaj “eŭ”.

Konsonanta variado

Kiam senvoĉa konsonanto staras tuj antaŭ voĉa konsonanto, multaj emas voĉigi ĝin: *akvo* → “agvo”, *okdek* → “ogdek”. Kaj inverse, kiam voĉa konsonanto staras antaŭ senvoĉa, multaj emas senvoĉigi ĝin: *subtaso* → “suptaso”, *absolute* → “apsolute”. Tiaj ŝanĝoj principe neniam estas korektaj, sed estas ofte tolerataj en la praktiko, se ili ne kaŭzas miskomprenojn. Ifoje iuj eble emus senvoĉigi vortfinan voĉan konsonanton: *apud* → “aput”, *sed* → “set”, *hund* → “hunt”, *naz* → “nas”. Tiaj ŝanĝoj tamen ne estas akceptitaj, kaj oni evitu ilin.

Anoj de iuj lingvoj emas elparoli la sinsekvojn KV kaj GV kiel respektive “kŭ” kaj “gŭ”: *akvo* → “akŭo”, *kvin* → “kŭin”, *gvidi* → “gŭidi”. Ŭ neniam povas sekvi rekte post konsonanto en Esperanta vorto, kaj tial miskomprenoj apenaŭ povas estiĝi, sed tia elparolo estas ĝenerale rigardata kiel malĝusta.

En kelkaj lingvoj oni elparolas la sonojn P, T, K, C kaj Ĉ kun aspiracio, kvazaŭ kun malforta H poste. En Esperanto tiuj konsonantoj estas normale sen aspiracio, sed pri tio ne ekzistas regulo. Oni povas do elparoli aspiracie, se oni volas, sed oni atentu, ke la aspiracio ne sonu kiel plena H.

L estas farata per parta baro ĉe la dentoj. Se oni baras nur tie, la L sonas “hele”. Se oni samtempe levas la malantaŭon de la lango kontraŭ la velo, la L sonas “malhele” (u-ece). Tia malhela L estas tute bona alternativo, sed oni atentu, ke ĝi ne sonu kiel Ŭ. Tio okazas, se la ĉefa baro ĉe la dentoj malaperas.

Kiam N staras antaŭ gingiva aŭ vela sono, oni emas ŝanĝi N en gingivan sonon (malgranda diferenco), aŭ velan sonon (granda diferenco), por faciligi la elparolon: *tranĉi*, *manĝi*, *longa*, *banko* k.a. Tio estas senproblema, ĉar ne ekzistas gingiva aŭ vela nazaloj, kun kiuj N povus konfuziĝi. Simile oni emas elparoli M lipdente antaŭ alia lipdenta sono: *amforo*, *ŝaŭmvino* k.a. Ankaŭ tio estas senproblema. Sed oni atentu, ke oni ne elparolu N lipdente: *infero*, *enveni* k.a., ĉar tiam oni konfuzus N kaj M, kio ne estas akceptebla. Kompreneble oni povas ĉiam uzi la bazan elparolon de N kaj M.

R normale estas denta, sed fakte ne gravas, kie en la buŝo oni faras la sonon. Ekz. vela R estas tute bona alternativo. La grava afero pri R estas, ke ĝi estu vibranto. Do ankaŭ vela R prefere estu vibranto (ĝi estu “rulata”), kio signifas, ke la uvulo tremas kontraŭ la lango. R estu same tremanta en ĉiaj pozicioj en la vorto. En ekz. *rivero* la du R estu same elparolataj. Oni uzas ankaŭ diversajn aliajn specojn de r-sonoj, kaj tio estas sufiĉe akceptita en la praktiko. Oni tamen zorgu, ke la R-sono ne konfuziĝu kun alia konsonanto, aŭ kun iu el la kvin vokaloj.

La longeco de la konsonantoj estas en Esperanto tute sensignifa. Oni povas elparoli ilin longe, mezlonge aŭ mallonge, laŭplaĉe.

3 Vortospecoj kaj frazroloj

3.1 Vortospecoj

Ekzistas du specoj de vortoj en Esperanto: finaĵvortoj (§3.1.1) kaj vortetoj (§3.1.2):

3.1.1 Finaĵvortoj

Plej multaj vortoj en Esperanto estas finaĵvortoj. Finaĵvorto baze konsistas el **radiko** (aŭ pluraj radikoj) + **vortklasa finaĵo**, ekz.: *patro, rozo, suno, amo, sana, verda, ege, aparteni, brilas, estos*.

Radikoj esprimas plej diversajn aferojn: bestojn, homojn, agojn, kvalitojn, abstraktaĵojn, konkretaĵojn k.t.p. Radiko ne povas aperi memstare kiel vorto, sed bezonas finaĵon. Ekzistas naŭ vortigaj **finaĵoj**: O (§4), A (§5), E (§6), I (§21.2), AS (§21.1.1.1), IS (§21.1.1.2), OS (§21.1.1.3), US (§21.1.3) kaj U (§21.1.2). Se oni aldonas iun el tiuj finaĵoj al radiko, ĝi fariĝas vorto. Ĉiu ajn radiko povas akcepti ĉiun ajn finaĵon: *homo, homa, home, homi, homas* k.t.p., *bluo, blua, blue, blui, bluas* k.t.p., *kuro, kura, kure, kuri, kuras* k.t.p.

Iuj radikoj estas uzataj ĉefe en vortokunmetado. Oni nomas ilin afiksoj (§27.7): EBL, UL, MAL, GE k.a.

3.1.2 Vortetoj

Vorteto ne bezonas finaĵon, sed povas aperi en frazo tia, kia ĝi estas. La vortetoj estas limigita grupo de vortoj, kiuj montras tre bazajn ideojn, gramatikajn rilatojn k.t.p. Ili estas precipe prepozicioj (§11.3), ekz. *al, de, en* k.a.; personaj pronomoj (§10), ekz. *mi, vi, ŝi* k.a.; substantivecaj (§4.2) kaj adjektivecaj (§5.2) vortetoj, ekz. *kiu, tiu, kio, tio, kia, tia, kies, ties, ambaŭ* k.a.; numeraloj (§18), ekz. *unu, du, tri, dek, cent* k.a.; konjunkcioj (§13), ekz. *kaj, aŭ* k.a.; subjunkcioj (§24), ekz. *ke, ĉu, se* k.a.; adverbecaj vortetoj (§6.2), ekz.: *kie, tie, for, kiam, tiam, baldaŭ, hodiaŭ, kial, tial, kiel, tiel, kiom, tiom, ankaŭ, eĉ, jes, ne*; interjekcioj, ekz. *adiaŭ, bis, ho* k.a.

45 el la vortetoj ŝajnas havi iajn finaĵojn, ŝajnas kunmetitaj, sed estas nekunmetitaj: *tio, tia, kio, kie, iu, iel, ĉiam, ĉiom, nenial, nenies* k.a. Tiujn vortetojn oni nomas tabelvortoj (§12).

3.2 Frazroloj

Frazo estas vico de vortoj, kiuj kune esprimas penson. **Frazparto** estas vorto aŭ grupo de vortoj, kiuj rolas kiel unuo en frazo.

La plej grava frazparto estas la **predikato**. Ĝi estas verbo (§21) kun iu el la finaĵoj AS, IS, OS, US kaj U (normale ne I): *iras, sidis, batos, vidus, pensu* k.t.p. Predikato montras, pri kia ago aŭ stato temas.

La predikato estas la centro de la frazo. Ĉiuj aliaj partoj de la frazo rilatas en diversaj manieroj al la predikato. Ili ludas diversajn **frazrolojn**, ekz. subjekto (§11.1), objekto (§11.2), adjekto (prepozicia [§11.3] aŭ akuzativa [§11.2]), vokativo (§11.1), epiteto, suplemento, predikativo (§11.1.4). Ekzistas tri rimedoj montri frazrolon: nenio (§11.1) (nominativo), la akuzativa finaĵo N (§11.2), kaj prepozicioj (§11.3).

- *La junulo legas libron.* La verbo *legas* estas predikato. *La junulo* estas subjekto. *Libron* estas objekto. La frazrolo de la subjekto estas montrata per foresto de rolmontrilo (per nominativo). La frazrolon de la objekto montras ĉeesto de la akuzativa finaĵo -N.
- *Ŝi veturis tutan tagon per sia aŭto.* La frazparto *tutan tagon* estas akuzativa adjekto (kiu montras, kiel longe daŭris la ago). La frazparto *per sia aŭto* estas prepozicia adjekto (kiu informas pri la ilo de la ago). La frazrolon de la unua adjekto montras la akuzativa finaĵo -N. La frazrolon de la dua adjekto montras la prepozicio *per*.
- *Andreo, ĉu vi renkontis Paŭlon hodiaŭ?* La frazparto *Andreo* estas alvoko.
- *Andreo loĝas en bela apartamento kun du ĉambroj.* La adjektivo *bela* estas epiteto de la substantivo *apartamento*. La frazparto *kun du ĉambroj* estas suplemento de la substantivo *apartamento*.
- *La apartamento de Andreo estas malgranda.* La frazparto *malgranda* estas subjekta predikativo. Ĝi priskribas la subjekton *la apartamento* pere de la predikata verbo *estas*.

Vidu ankaŭ la liston de gramatikaj terminoj en la Enkonduko (§1.2).

4 Substantivoj

Substantivoj estas nomoj de aferoj, konkretaĵoj, abstraktaĵoj, homoj, bestoj, fenomenoj, agoj, kvalitoj, specoj, individuoj k.t.p. Substantivoj havas en Esperanto O-finaĵon:

- *tablo* = nomo de konkretaĵo
- *hundo* = nomo de bestospeco
- *saĝo* = nomo de kvalito
- *amo* = nomo de sento
- *kuro* = nomo de ago
- *martelado* = nomo de agado
- *Petro* = nomo de persono
- *Jokohamo* = nomo de urbo

Post substantiva O-finaĵo povas sekvi J-finaĵo por pluralo (§7), kaj akuzativa N-finaĵo (§11.2). Oni ankaŭ povas meti ambaŭ, sed ĉiam J antaŭ N:

<i>tabloj</i>	<i>tablon</i>	<i>tablojn</i>
<i>hundoj</i>	<i>hundon</i>	<i>hundojn</i>

Oni povas anstataŭigi la substantivan finaĵon O per apostrofo (§9), sed nur kiam ne sekvas J aŭ N: *hund' = hundo*, *saĝ' = saĝo*, *am' = amo*, *kur' = kuro*, *Jokoham' = Jokohamo*.

4.1 Uzo de substantivoj

Substantivoj, aŭ pli ĝuste frazpartoj kun substantivo kiel ĉefvorto, rolas en frazoj precipe kiel subjekto (§11.1.1), objekto (§11.2.1), adjekto aŭ vokativo (§11.1.2), sed ili ankaŭ povas roli kiel suplementa aŭ predikativa (§11.1.4) priskribo de alia vorto:

- ***La bona virino*** *trankviligis sian soifon*. La frazparto *la bona virino* (kies ĉefvorto estas la substantivo *virino*) rolas kiel subjekto.
- ***Mi vidas leonon***. La substantivo *leonon* rolas kiel objekto (kaj havas tial la akuzativan finaĵon -N).
- ***Ludoviko***, *donu al mi panon*. La frazparto *Ludoviko* rolas kiel vokativo.
- ***Sur la fenestro*** *kuŝas krajono kaj plumo*. La substantiva frazparto *sur la fenestro* rolas kiel loka adjekto (kaj havas tial la lokan prepozicion *sur*).
- ***La dentoj de leono*** *estas akraj*. La substantiva frazparto *de leono* rolas kiel poseda suplemento de la substantiva frazparto *la dentoj* (kaj havas tial la prepozicion *de*).

- *Mi estas muzikisto.* La substantivo *muzikisto* rolas kiel predikativa pri-skribo de la subjekto *mi*.

4.2 Substantivecaj vortetoj

Iuj el la vortetoj en Esperanto povas roli substantivece en frazo, sed ili ne havas O-finaĵon. Tiaj estas la personaj pronomoj (§10), la tabelvortoj je U kaj O (§12), la nomoj de la Esperantaj literoj (§2), la numeraloj (§18.1) kaj la vorteto *ambaŭ*.

Ankaŭ kvantaj adverboj povas roli substantivece. (§19)

4.3 Propraj nomoj

Plene Esperantigitaj propraj nomoj ĉiam havas O-finaĵon: *Anno, Petro, Teodoro, Mario*... Ankaŭ ne-Esperantigitaj propraj nomoj estas substantivoj, sed ili ordinare ne havas O-finaĵon: *Anna, Peter, Theodore Roosevelt, Marie Curie*. Ĉe tiaj nomoj oni povas forlasi la akuzativan N-finaĵon, eĉ se la fraz-rolo principe postulas tian finaĵon. Legu pli detale en la klarigoj pri N-finaĵo (§11.2).

5 Adjektivoj

Adjektivoj montras ecojn, kvalitojn, apartenojn, rilatojn k.s. Adjektivoj havas en Esperanto A-finaĵon:

- *longa* = havanta multe da longo
- *ruĝa* = havanta ruĝon kiel econ
- *bona* = karakterizata de bono
- *inteligenta* = havanta inteligenton, karakterizata de inteligento
- *homa* = rilata al homoj
- *malaperinta* = tia, ke ĝi jam malaperis

Ankaŭ posedaj pronomoj (§10) kaj vicordaj nombrovortoj (§18) estas adjektivoj, sed en tiuj vortoj la A-finaĵo havas specialan signifon.

Post A-finaĵo povas sekvi J-finaĵo por pluralo (§7), kaj akuzativa N-finaĵo (§11.2). Oni ankaŭ povas meti ambaŭ, sed ĉiam J antaŭ N:

<i>longaj</i>	<i>longan</i>	<i>longajn</i>
<i>ruĝaj</i>	<i>ruĝan</i>	<i>ruĝajn</i>
<i>miaj</i>	<i>mian</i>	<i>miajn</i>
<i>sesaj</i>	<i>sesan</i>	<i>sesajn</i>

5.1 Uzo de adjektivoj

Adjektivoj estas uzataj precipe por priskribi substantivojn.

5.1.1 Epitetaj adjektivoj

Adjektivoj povas roli kiel epitetoj de substantivoj (rekte priskribantaj adjektivoj). Epitetaj adjektivoj staras plej ofte antaŭ la substantivo, sed ili povas stari ankaŭ post ĝi. Eĉ povas esti adjektivoj samtempe antaŭ kaj post la sama substantivo:

- *granda domo*
- *domo granda*
- *la tago longa*
- *la longa tago*
- *fama Franca verkisto*
- *fama verkisto Franca*
- *Lingvo Internacia* (la origina nomo de Esperanto)

Epiteta adjektivo, kiu staras post sia substantivo, estas ofte emfazita.

5.1.2 Predikativaj adjektivoj

Adjektivo povas ankaŭ priskribi ion predikative (pere de verbo) (§11.1.4):

- *La domo estas **granda**. Granda* priskribas la substantivon *domo* pere de la verbo *estas*.
- *Tiuj ĉi verkistoj estas **famaj**. Famaj* priskribas la substantivon *verkistoj* pere de *estas*.
- *Mi farbis mian domon **blanka**. Blanka* priskribas la substantivon *domon* pere de la verbo *farbis*.

5.1.3 Priskribado de aliaj vortoj

Adjektivoj estas uzataj ankaŭ por priskribi substantivecajn vortetojn, ekz. personajn pronomojn (§10), ordinare predikative:

- *Mi estas **feliĉa**.*
- *Tiu estas **mia**.*
- *Tio estas **bona**.*
- *Ili fariĝis **koleraj**.*
- *Ambaŭ ŝajnis **dormantaj**.*

5.1.4 Substantiveca uzo de adjektivoj

Kiam adjektivo rolas kiel epiteto de substantivo, oni iafoje forlasas la substantivon. Tiam la adjektivo kvazaŭ mem transprenas la rolon de substantivo. Tio eblas, kiam la kunteksto klare montras, kiu substantivo estu subkomprenata:

- *La palaco de la imperiestro estis **la plej belega** [palaco] en la mondo.*
- *Mi ne volas tiun ĉi supon, donu al mi **alian** [supon].*
- *Tro **malmultaj** [homoj/aŭskultantoj] venis.*
- ***Kelkaj** [personoj] el ni alvenis malfrue.*
- *Ni ambaŭ volas **la saman** [aferon]. (Aŭ: Ni ambaŭ volas la samon.)*
- *Vi estas **la unuaj** [personoj], kiujn mi vidas hodiaŭ matene.*
- *Via pano estas malpli freŝa, ol **mia** [pano].*
- *Estas nun **la dua** [horo].*
- *Mi parolas la **Francon** [lingvon].*

5.2 Adjektivecaj vortetoj

Iuj el la vortetoj en Esperanto povas roli adjektivece en frazo, sed ili ne havas A-finaĵon. Tiaj estas la tabelvortoj je A, U kaj ES (§12), la vorteto *ambaŭ* kaj la numeraloj (§18.1).

6 Adverboj

Adverboj montras manierojn, lokojn, tempojn, kvantojn k.s. Adverboj havas en Esperanto E-finaĵon:

- *rapide* = en rapida maniero, kun rapido
- *bele* = en bela maniero, kun belo
- *urbe* = en (la) urbo(j)
- *hejme* = en la propra(j) hejmo(j)
- *tage* = en (la) tago(j)
- *matene* = en (la) mateno(j)
- *lunde* = en (la) lundoj, en ĉiu lundo
- *normale* = en normala maniero, en normalaj okazoj
- *multe* = en granda kvanto
- *alveninte* = post (la) alveno

Ĉe lokaj adverboj povas aperi la akuzativa finaĵo N por direkto (§11.2): *urben* = “al la urbo(j)”, *hejmen* = “al la propra(j) hejmo(j)”. Sed adverbo neniam povas ricevi J-finaĵon.

6.1 Uzo de adverboj

Adverbo povas roli kiel adjekto de verbo:

- *Ili manĝas **rapide***. *Rapide* estas adjekto de *manĝas*, kaj montras la manieron de manĝado.
- ***Urbe** troviĝas multaj restoracioj*. *Urbe* estas adjekto de *troviĝas*, kaj montras la lokon de la troviĝado.

Adverba adjekto povas ankaŭ rilati al tuta frazo:

- ***Kompreneble** mi iros*. *Kompreneble* rilatas al la tuta frazo. Ĝi ne montras la manieron de irado, sed komentas la fakton, ke mi iros. Tiu tuta fakto estas komprenebla.

Adverbo povas ankaŭ roli kiel epiteto de adjektivo, de alia adverbo, kaj de adverbeca vorteto:

- *Ĝi estas **sufiĉe** granda*.
- *Li manĝas **terure** multe*.
- *Ili revenos **treege** baldaŭ*.

Adverbo povas ankaŭ esti predikativa priskribo de infinitiva verbo aŭ de subfrazo (§11.1.4):

- *Estas **amuze** labori*. *Amuze* priskribas la vorton *labori*.

- Multe maĉi estas **necese** por bona digesto.

Adjektivoj kaj adverboj estas tre similaj. La afero, kiun oni volas priskribi, decidas, ĉu oni uzu adjektivon aŭ adverbbon.

Kvantaj adverboj povas esti uzataj kvazaŭ ili estus substantivoj (§19): *Sur la arbo sin trovis **multe** (aŭ multo) da birdoj.*

6.2 Adverbecaj vortetoj

Iuj el la vortetoj en Esperanto povas roli advertece en frazo, sed ili ne havas E-finaĵon. Tiaj estas la tabelvortoj je E, EL, OM, AM kaj AL (§12), la vortetoj *pli* kaj *plej* (§15), la vorteto *ne* (§16), la vortetoj *ĉi*, *for*, *ankoraŭ*, *baldaŭ*, *hodiaŭ*, *hieraaŭ*, *morgaŭ*, *jam*, *ĵus*, *nun*, *plu*, *tuj*, *ajn*, *almenaŭ*, *ankaŭ*, *apenaŭ*, *des*, *do*, *eĉ*, *ja*, *jen*, *jes*, *ju*, *kvazaŭ*, *mem*, *nur*, *preskaŭ*, *tamen*, *tre* kaj *tro*. (Multaj gramatikoj nomas ankaŭ tiajn vortetojn simple “adverboj”, sed en tiu ĉi gramatiko ili nomiĝas “adverbecaj vortetoj” por klare distingi ilin de tiuj adverboj, kiuj havas E-finaĵon.)

7 Singularo kaj pluralo

Singularo signifas, ke estas unu. **Pluralo** signifas, ke estas pli ol unu. Pluralon oni montras per la finaĵo J. Oni uzas J-finaĵon ĉe substantivoj (§4), adjektivoj (§5) kaj ĉe la tabelvortoj je U kaj A (§12).

Singularo

(unu) tago

(unu) granda domo

ilia granda domo

alia homo

la unua tago

iu

tiu homo

tia speco

La kato estas nigra.

Ĝi estas granda, sed bela.

Vi estas bela.

Ĉiu miris pri tio.

Kia estis la respondo?

Pluralo

(pluraj) tagoj

(tri) grandaj domoj

iliaj grandaj domoj

aliaj homoj

la unuaj tagoj

iu

tiuj homoj

tiaj specoj

La katoj estas nigraj.

Ili estas grandaj, sed belaj.

Vi estas belaj.

Ĉiuj miris pri tio.

Kiaj estis la respondoj?

Eventuala N-finaĵo staras post J: *tagojn, grandajn, aliajn, nigrajn, iliajn, tiujn, neniajn*.

Se adjektivo priskribas plurajn substantivojn, ĝi havu J-finaĵon, ĉar la signifo estas plurala:

- *La tablo kaj la seĝo estas **eluzitaj**.* Unu tablo kaj unu seĝo estas du aferoj. Ambaŭ estas eluzitaj.
- *En la ĉambro estis **verdaj** seĝo kaj tablo.* Tie estis (unu) verda seĝo kaj (unu) verda tablo.

Iafoje adjektivo rilatas al substantivo kun J-finaĵo, sed priskribas laŭsence nur unu el la pluraj aferoj. Tiam la adjektivo ne havu J-finaĵon:

- *Tie staris pluraj grandaj kaj unu **malgranda** tabloj.* Kvankam *malgranda* rilatas al la vorto *tabloj*, ĝi estu sen J, ĉar ĝi priskribas nur unu el la tabloj.
- *Mi volas **verdan** kaj **ruĝan** kraĵonojn.* = ...unu verdan kraĵonon kaj unu ruĝan kraĵonon.
- *Venis **Franca** kaj **Germanaj** gastoj.* = Venis unu Franca kaj pluraj Germanaj gastoj.

Plurala adjektivo kune kun pluraj singularaj substantivoj povas iafoje ŝajni kiel stranga miksaĵo, kvankam tio estas tute logika. Zamenhof ofte evitis tian mikson, uzante singularan adjektivon, precipe kiam la adjektivo estis poseda pronomo, aŭ kiam temis pri pluraj abstraktaj substantivoj:

- ***Mia** frato kaj fratino* = *mia frato kaj mia fratino* = ***miaj** frato kaj fratino*. Nuntempe oni ĝenerale preferas la formon *miaj frato kaj fratino*.

Singularo kaj pluralo

- La ***simpla*** lernado kaj uzado de Esperanto. *Simpla* estas subkomprenata antaŭ *uzado*. Alternative oni povas diri, ke *lernado kaj uzado* kune estas unu ideo.

Same Zamenhof ofte evitis uzi plurajn singularajn adjektivojn kune kun unu plurala substantivo:

- *Estis inter la sepa kaj oka **horo** vespere.* = ...*la sepa kaj (la) oka **horoj**...*
Hodiaŭ eble rekomendindas diri *inter la sepa kaj oka horoj* (aŭ *inter la sepa horo kaj la oka oro*).

8 Artikolo kaj aliaj difiniloj

Difiniloj estas vortetoj, kiujn oni metas antaŭ substantiva frazparto por difini la identecon de la afero. La plej grava difinilo estas la difina artikolo *la*.

8.1 *La* — difina artikolo

La vorteto *la* montras, ke oni parolas pri **certa afero konata de la alparolata persono**.

Oni ne aldonas finaĵojn al *la*, nek J, nek N.

- *la domo* = tiu de vi konata domo
- *la bela junulino* = tiu de vi konata bela junulino
- *la junulinoj* = tiuj de vi konataj junulinoj
- *la altaj montoj* = tiuj de vi konataj altaj montoj
- *la ruĝajn kraĵonojn* = tiujn de vi konatajn ruĝajn kraĵonojn

Oni povas en iaj okazoj uzi la mallongigitan apostrofan formon *l'* (§9).

La staras antaŭ aliaj epitetoj de la substantivo. Eventualan prepozicion (§11.3) oni metas antaŭ *la*:

- *en la domo*
- *ĉe la bela junulino*
- *pri la altaj domoj*

8.1.1 Individuaĵoj

Kiam temas pri individuaĵoj (ne pri speco [§8.1.2]), *la* signifas, ke la parolanto supozas, ke la alparolato konas la aferon. *La* tiam signifas pli-malpli “vi scias, pri kiu(j) mi parolas”.

Foresto de *la* (aŭ alia difinilo) signifas, ke la parolanto supozas, ke la alparolato ne konas la aferon. Manko de difinilo signifas pli-malpli “vi ne scias, pri kiu(j) mi parolas”. Manko de difinilo povas ankaŭ signifi, ke la identeco ne gravas. Neuzo de *la* estas do same grava kiel uzo de *la*.

- ***La rozo apartenas al Teodoro.*** La parolanto supozas, ke la aŭskultanto povas kompreni, pri kiu rozo temas.
- ***Al Teodoro apartenas rozo.*** Nun temas pri rozo, kiun la aŭskultanto ne konas.
- ***Domo brulas!*** Individua domo brulas, sed la parolanto ne estas certa, ĉu la aŭskultanto scias, pri kiu domo temas.
- ***La domo brulas!*** La parolanto volas informi, ke nun brulas tiu certa domo, kiun la aŭskultanto supozeble konas (eble lia hejmo).

- *Venis **multaj gastoj** al via festo, ĉu ne?* La gastoj ja estis certaj individuoj, sed ĉi tie la frazparto *multaj gastoj* nur servas por informi pri la kvanto de gastoj. Iliaj identecoj ne gravas.

Antaŭe menciita

Normale io estas konata, ĉar oni jam antaŭe menciis ĝin. *La* tiam signifas, ke oni denove mencias ion jam antaŭe priparolitan. Neuzado de *la* signifas, ke oni enkondukas en la rakonton nova(j)n persono(j)n aŭ afero(j)n:

- *Mi havas **grandan domon**. La domo havas du etaĝojn.* Ĉe la unua mencio la aŭskultanto ankoraŭ ne scias, pri kiu domo temas. Tial la parolanto ne uzas *la*. Ĉe la dua mencio la parolanto aldonas *la* por montri, ke temas pri la ĵus menciita domo. Se li tiam ne uzus *la*, la aŭskultanto devus supozi, ke temas pri alia domo ol la ĵus menciita.
- *En tiu ĉi skatolo estas **frukto**. La frukto estas ronda.* Unue *frukto* (sen *la*) enkondukas novan aferon. La aŭskultanto do scias, ke ekzistas frukto en la skatolo. Poste la parolanto povas daŭrigi paroli pri tiu sama frukto per la vortoj *la frukto*.
- *Mi havas **tri infanojn**. La infanoj ofte ĝojigas min.* La montras, ke temas denove pri la jam menciitaj infanoj.
- *Sur la strato iris **tri viroj**. Ili aspektis kiel friponoj. Subite la tri friponoj malaperis en bankon.* Ŝajnis, ke *la banko* estas prirabota. Post la unua mencio de la tri viroj, kaj la informo, ke ili aspektas kiel friponoj, oni povas simple nomi ilin *la (tri) friponoj*. La frazparto *la (tri) friponoj* servas kiel okaza propra nomo de ĝuste tiuj tri viroj. Post la unua mencio de la banko oni povas nomi ĝin *la banko*.

Ne necesas uzi precize la samajn vortojn por povi paroli pri la sama afero kun *la*:

- *Tre malproksime de ĉi tie loĝis reĝo, kiu havis **dek unu filojn** kaj unu filinon, Elizon. La dek unu fratoj iradis en la lernejon kun stelo sur la brusto kaj sabro ĉe la flanko.* Kvankam oni unue mencias ilin per la vorto *filoj*, oni povas poste nomi ilin *la (dek unu) fratoj*.

Nerekte menciita, divenebla

Ofte io estas konata, ĉar alia antaŭe menciita afero komprenigas ĝian ekziston, aŭ ĉar la aŭskultanto havas la necesajn sciojn pri la mondo:

- *Mi aĉetis aŭton, sed la motoro ne funkcias.* La motoro mem ne estas rekte menciita antaŭe, nur la aŭto, sed ĉar ĉiu aŭto normale havas motoron, la aŭskultanto povas kompreni, ke temas pri la motoro de la ĵus menciita aŭto. Oni povus ankaŭ diri *ĝia motoro*, kio estus eĉ pli klara.
- *Mi manĝas per la buŝo kaj flaras per la nazo.* La aŭskultanto scias, ke la parolanto estas homo, kaj ke homo havas buŝon kaj nazon. *La buŝo* kaj *la nazo* do egalas al *mia buŝo* kaj *mia nazo*. Oni povus eble forlasi *la*, sed

tiam iomete sonus kvazaŭ la parolanto dubus, ke la aŭskultanto scias, ke homo havas buŝon kaj nazon.

Plene priskribita

Frazparto povas havi epitetojn aŭ suplementojn, kiuj komprenigas, pri kiu temas:

- *Jen kuŝas la ĉapelo de la patro.* La suplemento *de la patro* klarigas, pri kiu ĉapelo temas. Oni subkomprenas, ke ekzistas nur unu ĉapelo de la patro. Se oni ne uzus *la*, oni do devus supozi, ke ĝi estas nur unu el pluraj ĉapeloj de la patro. Povas ankaŭ esti, ke la aŭskultanto scias, ke unu el pluraj ĉapeloj apartenas al la patro (dum la aliaj apartenas al aliaj personoj), kaj ke nun la parolanto montras ĝuste tiun ĉapelon.
- *Por la hodiaŭa tago mi ricevis duoblan pagon.* La epiteto *hodiaŭa* plene klarigas, pri kiu tago temas.
- *Mi redonas al vi la monon, kiun vi pruntis al mi.* La subfrazo *kiun vi pruntis al mi* plene klarigas, pri kiu mono temas.
- *Mi vojaĝis al la urbo Pekino.* La nomo *Pekino* plene identigas la urbon.

Rekte vidata

Afero povas esti konata pro tio, ke la aŭskultanto rekte vidas ĝin, aŭ alimaniere rimarkas ĝin:

- *La domo estas vere bela.* Tiel oni povas diri, kiam la interparolantoj ambaŭ vidas la domon.
- *La floroj odoras tre bone.* Tiel eblas diri, kiam la aŭskultanto mem vidas aŭ flaras la florojn, kaj do facile komprenas, pri kiuj floroj temas.

Ĝenerale konata, unika

Afero povas esti konata, ĉar ĝi estas tute unika, ĉar ekzistas nur unu tia afero, aŭ ĉar ĝi estas tiel elstara aŭ speciala, ke povas temi nur pri ĝi:

- *La ĉielo estas blua.* Ĉiuj scias, ke ekzistas ĉielo. Oni povas do nomi ĝin simple *la ĉielo*.
- *La prezidanto de Usono diris, ke...* La parolanto supozas, ke la aŭskultanto scias, ke Usono havas ŝtatprezidanton, kaj nur unu. Pro tio eblas nomi lin simple *la prezidanto de Usono*.

8.1.2 Specoj

Ofte substantivo estas uzata por paroli pri speco, por diri **kia** io estas. Oni povas tion fari en diversaj manieroj: sen *la*, kun *la*, singulare aŭ plurale. Ofte oni povas uzi ĉiun ajn manieron laŭplaĉe aŭ laŭ la stilo.

Plej ofte oni ne uzas difinilon, kiam oni parolas pri speco. Oni kvazaŭ rigardas la specon kiel unu nekonatan individuon, aŭ kiel individuon, kies identeco ne gravas:

- **Leono estas besto.** Oni volas diri, ke leono estas unu el la multaj bestospecoj, kaj ne plantospeco aŭ alia afero.
- **Rozo estas floro kaj kolombo estas birdo.** Temas pri specoj, ne pri individuoj.
- **Karlo estas kuracisto.** La vorto *kuracisto* ne servas por identigi, sed por diri, kian profesion havas Karlo.
- **Elizabeto estas patrino de tri infanoj.** La frazparto *patrino de tri infanoj* estas uzata ne por montri, kiu Elizabeto estas, sed por informi, kia homo ŝi estas.
- **Akvo bolas je cent gradoj.** Oni ne parolas pri certa kolekto de akvo, sed pri la substanco akvo ĝenerale.

Iafoje oni rigardas specon kiel unu imagan konatan individuon, kaj uzas *la*. Tio estas sufiĉe ofta en formala aŭ filozofieca stilo. En tiaj okazoj temas klare pri la tuta speco:

- **La gitaro estas tre populara instrumento.** Oni prezentas instrumentospecon kvazaŭ temus pri unu certa konata instrumento. Ankaŭ eblas: **Gitaro estas...**
- **La kato preferas varman klimaton.** Oni prezentas bestospecon kiel unu konatan individuan beston. Oni ankaŭ povus diri: **Kato preferas...**
- **La urso troviĝas kaj en Eŭropo kaj en Ameriko.** La diraĵo ne povus validi pri unu sola urso. Tial ne eblas diri: **Urso troviĝas kaj en Eŭropo kaj en Ameriko.**
- **La saĝulo havas siajn okulojn en la kapo, kaj la malsaĝulo iras en malumo.** La saĝulo = ĉiuj saĝuloj. La malsaĝulo = ĉiuj malsaĝuloj.

Se substantivo aperas kiel predikativo, oni nepre ne uzu *la*, se temas nur pri speco: *Karlo estas advokato*. Se oni diras *Karlo estas la advokato*, tiam la signifo estas “Karlo estas tiu certa advokato, kiun vi konas” aŭ “Karlo estas tiu advokato, pri kiu ni nun parolas” aŭ simile.

Se temas pri nombrebla afero, oni ankaŭ povas prezenti specon per plurala vorto. Kiam oni parolas pri specoj, la diferenco inter singularo kaj pluralo ofte estas malgrava:

- **Leonoj estas bestoj.** = *Leono estas besto.*
- **Rozoj estas floroj kaj kolomboj estas birdoj.**
- **La leonoj estas bestoj.**
- **La rozoj estas floroj kaj la kolomboj estas birdoj.**

8.1.3 Malpermesoj de *la*

- Ne uzu *la* ĉe frazparto, kiu havas alian difinilon. Aliaj difiniloj estas posedaj pronomoj (§10), tabelvortoj (§12) je **U**, **A** aŭ **ES**, la vorteto **ambaŭ**, kaj duondifina *unu* (§8.2):

- *Mia dorso doloras.* Ne: **La mia dorso doloras.* * (Sed ja eblas *la mia/via...*, se ne aperas posta substantivo [§10.2].)
- *Tiu domo estas granda.* Ne: **La tiu domo estas granda.* *
- *Ĉiuj gastoj jam venis.* Ne: **Ĉiuj la gastoj jam venis.* *
- *Mi ŝatas ĉiajn legomojn.* Ne: **Mi ŝatas la ĉiajn legomojn.* *
- *Kies gasto mi estas, ties feston mi festas.* Ne: **La kies gasto... la ties festo...* *
- *Mi legis ambaŭ librojn.* Ne: **Mi legis la ambaŭ librojn.* *
- Ne uzu *la* antaŭ vokativo:
 - *Kelnero, alportu al mi glason da biero!* Ne diru: **La kelnero, alportu...* *

8.1.4 La anstataŭ poseda pronomo

Ofte oni uzas *la* anstataŭ poseda pronomo (§10), se la kunteksto klare montras, kiu la posedanto estas. Tio aparte ofte okazas, kiam oni parolas pri korpopartoj kaj parencoj:

- *Li levis la kapon.* = *Li levis sian kapon.*
- *Mi montris per la fingro, kien li iru.* = ...*per mia fingro...*
- *Ŝi lavis al si la piedojn.* = *Ŝi lavis siajn piedojn.*
- *Ĉu Karlo venis kun la patro?* = ...*kun sia patro?*
- *Diru al la patro, ke mi estas diligenta.* *La patro* = *mia patro* (la patro de la parolanto). Oni tamen ofte uzas la vortojn *Patro* kaj *Patrino* (kun komenca majusklo) kvazaŭ proprajn nomojn sen *la*.

8.1.5 La anstataŭ ĉiuj

Kiam ne estas risko pri miskompreno, oni povas uzi *la* anstataŭ ĉiuj:

- *La gastoj eksidis ĉe la tablo.* ≈ *Ĉiuj gastoj eksidis...*
- *Ĉi-vespere la Angloj prezentos teatraĵon en la kongresejo.* *La Angloj* ≈ *ĉiuj Angloj*. La situacio (kongreso) tamen limigas la sencon de *ĉiuj Angloj*. Temas pri (pli-malpli) ĉiuj Angloj, kiuj partoprenas en la kongreso, kaj ne pri ĉiuj Angloj de la mondo.

8.1.6 La antaŭ lingvonomoj

La estas uzata antaŭ lingvonomoj, kiuj konsistas el adjektivo plus la vorto *lingvo* (ofte subkomprenata). Oni uzas *la*, ĉar oni rigardas la lingvojn kiel unikaĵojn: *la Angla (lingvo)*, *la Ĉina (lingvo)*, *la Nederlanda (lingvo)* k.a. Sed oni ne uzu *la* ĉe tiuj malmultaj lingvoj, kiuj havas propran substantivan nomon, ekz. *Esperanto*, *Sanskrito*, *Ido*, *Volapuko* k.a.

8.1.7 La antaŭ *plej* kaj *malplej*

Kiam *plej* aŭ *malplej* (§15) ĉeestas, temas normale pri io unika, kaj oni uzas *la*:

- *La malfeliĉa infano forkuris kaj kaŝis sin en la plej proksima arbaro.*
- *Li estas tre kredema: eĉ la plej nekredeblajn aferojn, kiujn rakontas al li la plej nekredindaj homoj, li tuj kredas.*

Se temas pri komparo inter du individuaĵoj aŭ du grupoj, oni uzas kutime *la (mal)pli* anstataŭ *la (mal)plej*:

- *Unu vidvino havis du filinojn. La pli maljuna [filino] estis tiel simila al la patrino per sia karaktero kaj vizaĝo, ke ĉiu, kiu ŝin vidis, povis pensi, ke li vidas la patrino.*

Kelkfoje *plej* ne montras ion unikan, sed *plej* altan gradon de eco aŭ maniero. Tiam oni ne uzu *la*:

- *Eĉ vulpo plej ruza fine estas kaptata.* Ne temas pri certa konata vulpo, sed pri iu ajn vulpo maksimume ruza.
- *Li estas plej laca en la mateno.* Ne temas pri komparo inter diversaj personoj, sed pri komparo inter diversaj lacecoj de unu sama persono en diversaj tempoj.
- *Kiu venas plej frue, sidas plej ĝue.* *Plej* ne staras antaŭ substantiva frazparto, sed antaŭ adverba frazparto.

8.1.8 La ĉe propraj nomoj

Ne uzu *la* ĉe vorto, kiu per si mem estas propra nomo, ĉar tiaj nomoj estas klare difinitaj per si mem:

- *Pasintjare mi vojaĝis al Kanado.* Ne diru: *...*al la Kanado.* *
- *Kie estas Francisko?* Ne diru: **Kie estas la Francisko?* *

Ĉe ordinaraj vortoj, kiuj fariĝis propraj nomoj, oni normale ja uzas *la*, ĉar tiaj vortoj ne estas per si mem difinitaj:

- *Kaj tiam la Nokto diris:* “Tenu vin dekstre kaj eniru en la malluman pinarbaron, mi vidis, ke tien foriris la Morto kun via malgranda infano.”
La nokto kaj la morto rolas en fabelo kiel personoj kun propraj nomoj (tion montras la majusklaj skribo), sed *nokto* kaj *morto* estas ordinaraj substantivoj, kaj tial bezonas *la*.

Kiam ordinara propra nomo havas adjektivon kiel epiteton, kaj se tiu adjektivo ne estas mem parto de la propra nomo, oni normale ja uzas *la*. Tion oni faras precipe, kiam temas pri elekto (reala aŭ ŝajna) inter pluraj aferoj kun la sama nomo:

- *Duoble montriĝis la bildo de Venero, de la surtera Venero.* *Venero* estas propra nomo de diino. Unue *Venero* aperas sen *la*, laŭ la bazaj reguloj por normalaj propraj nomoj. Poste ĉeestas la epiteto *surtera*, kaj oni devas

uzi *la* por montri difinitecon. Temas kvazaŭ pri du malsamaj Veneroj, la ĉiela Venero kaj la surtera Venero.

- *Ĉiuj konas Londonon, la ĉefurbon de Britio, sed ne ĉiuj konas la aliajn Londonojn en Usono kaj Kanado. Londono ne havas la.* La esprimo *aliaj Londonoj* tamen havas la epiteton *aliaj*, kaj do ricevas ankaŭ *la*.
- *Multaj vizitis Londonon, la ĉefurbon de Britio, sed mi vizitis ankaŭ aliajn Londonojn.* Ankaŭ ĉi tie Londono havas epiteton, sed oni ne uzu *la*, ĉar ne temas pri ĉiuj aliaj Londonoj, kaj la aŭskultanto ankaŭ ne povas scii, precize pri kiuj Londonoj temas.

Aliaj difiniloj ol *la* povas aperi antaŭ ĉiaj propraj nomoj, sed nur malofte estas bezono de tiaj esprimoj:

- *Ha, tie vi estas, mia Elizabeto!*
- *Ĉu vi sentas teruron antaŭ tiu Karolo?*

8.2 Duondifina unu

Iuj lingvoj uzas specialan nedifinan artikolon, kiu ofte estas vorto simila al la numeralo (§18) *unu*. Nedifina artikolo tamen tute ne ekzistas en Esperanto. Plenan nedifinitecon oni montras simple per neuzo de difinilo. Sed oni iafaje uzas *unu* kiel **duondifinan artikolon**. Tia *unu* ne montras nombron, sed individuecon. Ĝi montras, ke temas pri io, kio estas **nekonata al la aŭskultanto, sed konata al la parolanto**:

- *Unu vidvino havis du filinojn.* Komenco de fabelo. Ankoraŭ nur la rakontanto konas la vidvinon.
- *Unu vesperon fariĝis granda uragano.*

La duondifina artikolo *unu* tamen neniam estas deviga. Ĝi estas nuancilo, kiun oni uzu je bezono.

9 Apostrofo

9.1 Apostrofado de O-finaĵo

La finaĵon O de substantivo oni povas ellasi. Tiam oni skribas **apostrofon** anstataŭ O. Tia ellaso de O eblas tamen nur kiam ne sekvas iu el la finaĵoj J kaj N. En la parolo la akcento restas sur la sama vokalo, kvazaŭ la O ankoraŭ ĉeestus:

- *turmento* → *turment'* (*turmEnt'*)
- *historio* → *histori'* (*historI'*)
- *metroo* → *metro'* (*metrO'*).
- *ĉielo* → *ĉiel'* (*ĉiEl'*).

Oni ne povas uzi apostrofon anstataŭ A-finaĵo (§5), E-finaĵo (§6) aŭ verba finaĵo (§21). Oni ankaŭ atentu, ke ne eblas apostrofi la finojn ON, OJ kaj OJN. *Har'* egalas ĉiam al *haro*, neniam al *haron*, *haroj* aŭ *harojn*.

Ĉe tiuj tabelvortoj, kiuj finiĝas per O (§12), la finaj “o”-vokaloj ne estas veraj O-finaĵoj, kaj tial oni ne povas ilin anstataŭigi per apostrofoj. Ne eblas do uzi **ki'**, **ti'**, **i'**, **ĉi'**, **neni'** anstataŭ *kio*, *tio*, *io*, *ĉio*, *nenio*.

9.2 Apostrofado de *la*

La vokalo “a” en la difina artikolo *la* (§8) povas esti ellasita kaj anstataŭigita per apostrofo → *l'*. Tiun mallongigitan formon oni prefere uzu nur post prepozicioj, kiuj finiĝas per vokalo: *de l'*, *ĉe l'*, *je l'*, *tra l'*, *pri l'*, *pro l'*:

- *Liberigu nin Dio, de l' sovaĝaj Normandoj!*

9.3 Ĉefe en poezio

Apostrofoj estas uzataj precipe en poezio por eviti troajn vokalojn.

Post longa migrado sur dorna la voj'
Minacis nin ondoj de l' maro;
Sed venkis ni ilin kaj velas kun ĝoj'
Al verda haven' de l' homaro.
Post longa batalo, maldolĉa turment'
La stela standardo jam flirtas en vent'
 el *La Tagiĝo* de Antoni GRABOWSKI

En ordinara lingvaĵo apostrofoj estas tre maloftaj. En parola lingvo apostrofado apenaŭ okazas entute.

9.4 *Dank' al*

Apostrofo estas ankaŭ tradicie uzata en la esprimo *dank' al* = “pro la (favora) influo de, mal-malgraŭ”. *Dank' al* aperas en ĉia lingvaĵo, ankaŭ en parola uzo:

- *Jes, **dank' al** Dio, ĉio estas en bona ordo.*
- ***Dank' al** lia instruado mi sukcesis en la ekzameno.*

9.5 *Un'*

Kiam oni kalkulas taktojn, ritmojn k.s., oni povas uzi mallongigitan apostrofan formon de la numeralo *unu* (§18):

- ***Un'**! du! **un'**! du! — La soldatoj marŝis. = Unu! du!...*
- *“**Un'**, du, tri, kvar”, li kalkulis laŭte. = Unu, du...*

Un' povas aperi nur en memstara, kvazaŭ interjekcia uzo, kiel en la ĉiantaŭaj ekzemploj. Ĝi ne povas aperi en ordinaraj frazoj. Ne eblas ekz.: **Mi havas nur un' amikon.* * Eblas nur: *Mi havas nur unu amikon.*

10 Pronomoj

Pronomo estas vorteto, kiu povas anstataŭi tutan substantivan frazparton.

10.1 Personaj pronomoj

mi	≈ “la parolanto” (§10.4)
ni	≈ “la parolanto kaj alia(j) persono(j)” (§10.4)
vi	≈ “la alparolato(j)” (§10.5)
li	≈ “la priparolata vira persono aŭ persono kun nekonata sekso” (§10.6.1)
ŝi	≈ “la priparolata ina persono” (§10.6.1)
ĝi	≈ “la priparolata aĵo, besto aŭ infaneto” (§10.6.2)
ili	≈ “la priparolataj homoj, aĵoj aŭ bestoj” (§10.6.3)
oni	≈ “neprecizigita(j) persono(j)” (§10.6.4)
si	≈ “la sama persono kiel la subjekto”, se tiu ne estas <i>mi</i> , <i>ni</i> aŭ <i>vi</i> (§10.7)

Personaj pronomoj povas ricevi la akuzativan finaĵon N (§11.2):

- *Mi amas **vin**.*
- ***Ilin** konas Karlo.*
- *Ĉu vi **ĝin** vidas?*
- *Elizabeto lavas **sin** en la lago.*

10.2 Posedaj pronomoj

Se oni aldonas la finaĵon A al personaj pronomoj (§10.1), oni kreas **posedajn pronomojn**:

mia	“(la)... de mi” (§10.4.1)
nia	“(la)... de ni” (§10.4.2)
via	“(la)... de vi” (§10.5.1)
lia	“(la)... de li” (§10.6.1)
ŝia	“(la)... de ŝi” (§10.6.1)
ĝia	“(la)... de ĝi” (§10.6.2)
ilia	“(la)... de ili” (§10.6.3)
onia	“(la)... de oni” (§10.6.4)
sia	“(la)... de si” (§10.7)

La posedaj pronomoj povas ricevi la finaĵojn J (§7) kaj N (§11.2) same kiel aliaj adjektivoj (§5) (ĉiam J antaŭ N): *mia ĉambro* — *miaj ĉambroj* — *mian ĉambrojn* — *miajn ĉambrojn*.

Kiam poseda pronomo aperas antaŭ substantivo, ĝi estas difinilo (§8), kaj oni ne aldonas *la* (§8). La poseda pronomo informas pri la posedanto, kaj tio estas sufiĉa informo por esprimi difinitecon. Se oni anstataŭigas la posedan pronomon per *de*-esprimo, oni normale devas aldoni *la*: *ilia ĉambro* = *la ĉambro de ili*, *mia edzo* = *la edzo de mi*.

Kiam poseda pronomo aperas sola sen posta substantivo, ĝi ne estas difinilo, kaj ne montras difinan signifon. Por montri difinitecon oni tiam normale aldonas *la*:

- *Tiu ĉi libro estas mia*. Ĝi estas unu el miaj libroj — nedifina senco.
- *Tiu ĉi libro estas la mia*. Ĝi estas tiu konata libro, kiu apartenas al mi — difina senco.
- *Mia aŭto estas difektita*. Ni provu **la vian**. *La vian* = *vian aŭton*.

Sed iafoje oni povas forlasi ĉi tian *la* antaŭ memstara poseda pronomo, se la kunteksto estas tre klara:

- *Li pli ŝatas mian domon ol (la) sian*. = ...ol sian domon.

10.3 Aliaj pronomoj

Ankaŭ aliaj vortetoj estas pronomoj (sed ne personaj), ekz. tabelvortoj je O, U kaj ES (§12) kaj *ambaŭ*.

10.4 Unua persono

10.4.1 Mi

Mi estas singulara (kaj tute ne montras sekson). *Mi* kaj *mia* estas uzataj de la parolanto por paroli pri si mem. En gramatiko tio estas ofte nomata “la unua persono”:

- *Mi venas de la avo, kaj mi iras nun al la onklo*.
- *Mi foriras, sed atendu min, ĉar mi baldaŭ revenos*.
- *Por miaj kvar infanoj mi aĉetis dek du pomojn*.
- *Kiam mi finos mian laboron, mi serĉos mian horloĝon*.
- *Mi prenos miajn glitilojn kaj iros gliti*.

10.4.2 *Ni*

Ni estas plurala (kaj tute ne montras sekson). *Ni* kaj *nia* estas uzataj de la parolanto por paroli pri si mem kaj alia(j) persono(j). *Ni* povas signifi *mi kaj unu alia persono*, *mi kaj pluraj aliaj personoj*, *mi kaj ĉiuj aliaj homoj*, aŭ *mi kaj vi*. La pronomo *ni* jen inkluzivas la alparolata(j)n homo(j)n, jen ne. Kiuj personoj estas inkluzivataj, povas montri nur la kunteksto:

- *Ni vidas per la okuloj kaj aŭdas per la oreloj*. *Ni* = “mi kaj ĉiuj aliaj homoj”.
- *Ni disiĝis kaj iris en diversajn flankojn: mi iris dekstren, kaj li iris maldekstren*. *Ni* = “mi kaj li”.
- *Kiam vi ekparolis, ni atendis aŭdi ion novan, sed baldaŭ ni vidis, ke ni trompiĝis*. *Ni* = “mi kaj aliaj homoj, sed ne la alparolato”.
- *La nokto estis tiel malluma, ke ni nenion povis vidi eĉ antaŭ nia nazo*.
- *La junulo aliĝis al nia militistaro kaj kuraĝe batalis kune kun ni kontraŭ niaj malamikoj*.

10.5 Dua persono

10.5.1 *Vi*

Vi kaj *via* estas uzataj de la parolanto por paroli pri la persono(j), al kiu(j) li parolas. *Vi* kaj *via* povas inkluzivi ankaŭ aliajn personojn, kiuj iel apartenas al la sama grupo kiel la alparolato(j). En gramatiko tio estas nomata “la dua persono”. Oni uzas *vi* egale al unu aŭ pluraj personoj. *Vi* estas do jen singulara, jen plurala. *Vi* tute ne montras sekson, kaj estas ankaŭ tute neŭtrala pri rango aŭ pozicio k.t.p.:

- *Sinjoro, vi estas neĝentila*.
- *Sinjoroj, vi estas neĝentilaj*.
- *Vi estas infanoj*.
- *Ĉu vi amas vian patron?*
- *Via parolo estas tute nekomprenebla kaj viaj leteroj estas ĉiam skribitaj tute nelegeble*.

Kiam *vi* estas subjekto de U-verbo en ĉeffrazo, oni kutime forlasas ĝin (§21).

En kelkaj lingvoj oni iafaje uzas *vi*-pronomon pri homoj ĝenerale. Por tio oni devas en Esperanto nepre uzi *oni* (§10.6).

10.5.2 *Ci*

Ci estas singulara alparola pronomo (kiu tute ne montras sekson). *Ci* kaj *cia* ekzistas nur teorie, kaj estas preskaŭ neniam praktike uzataj. Eblus imagi *ci*

kiel pure singularan *vi*, aŭ kiel intiman familieran (singularan) *vi*, aŭ eĉ kiel insultan (singularan) *vi*. Sed estas fakte tute neeble diri, kian nuancon ĝi montras, ĉar ĝi apenaŭ estas uzata. Iuj imagas, ke oni antaŭe uzis *ci* en Esperanto, kaj ke tiu uzo poste malaperis, sed fakte *ci* neniam vere estis praktike uzata. Ĝi nur aperis iafaje en eksperimenta lingvaĵo k.s. En normala Esperanto oni ĉiam uzadis nur *vi* kiel alparolan pronomon.

10.6 Tria persono

Ĉio, kio ne estas *mi*, *ni* aŭ *vi* (aŭ *ci*), estas nomata “la tria persono”. La pronomoj *li* (§10.6.1), *ŝi* (§10.6.1), *ĝi* (§10.6.2) kaj *ili* (§10.6.3), kaj *lia* (§10.6.1), *ŝia* (§10.6.1), *ĝia* (§10.6.2), *ilia* (§10.6.3), estas uzataj por paroli pri io konata, kio estas nek la parolanto, nek la alparolato. *Oni* kaj *onia* (§10.6.4) estas uzataj por paroli pri nedifinita persono. *Si* kaj *sia* (§10.7) anstataŭas la aliajn triapersonajn pronomojn en certaj okazoj.

10.6.1 *Li* kaj *ŝi*

Li kaj *ŝi* estas singularaj. *Li* kaj *lia* estas uzataj, kiam oni parolas pri unu vira persono. *Ŝi* kaj *ŝia* estas uzataj pri unu ina persono:

- *Li* estas knabo, kaj *ŝi* estas knabino.
- *Li* estas mia onklo.
- *Ŝi* estas mia onklino.
- En la salono estis neniu krom *li* kaj *lia* fianĉino.
- Mi renkontis vian patrinn kaj *ŝian* kolegon.

Kiam oni parolas pri persono, kies sekso ne estas konata, aŭ kiam oni parolas ĝenerale pri homo de iu ajn sekso, oni normale uzas *li*. *Li* do havas du signifojn: *la vira persono* aŭ *la homo*:

- *Ĉiu, kiu ŝin vidis, povis pensi, ke li vidas la patrinn. Li* respondas ĉi tie al *ĉiu*, do al *ĉiu persono*.
- *Se vi iros al kuracisto, li povos helpi vin.* Temas pri ĉiu ajn kuracisto, sendepende de la sekso.

Tia ĉi uzo de *li* estas iafaje rigardata kiel seksa diskriminacio, sed estas fakte nur gramatika afero. Oni uzas *li* ne ĉar oni ignoras virinojn, sed ĉar *li* estas dusignifa: vira kaj sekse neŭtra. Tio ja povas iafaje kaŭzi malklaraĵojn. Tiam oni ne hezitu esprimi sin pli klare per ekz. *ŝi aŭ li, tiu, tiu persono* k.s.

Noto: Iuj tamen ne hezitis proponi novajn pronomojn por anstataŭi la neŭtran uzon de *li*. Pli-malpli ĉiu libera konsonanto + “i” estas jam proponita sen tre multe da praktika rezulto. Sed nuntempe oni povas iafaje renkonti **ŝli** kaj **ri**, dum aliaj insistas pri **gi** aŭ **ji** aŭ ankoraŭ io alia.

10.6.2 Ĝi

Ĝi estas singulara. Ĝi kaj ĝia estas uzataj por paroli pri senseksaĵo:

- *La tranĉilo tranĉas bone, ĉar ĝi estas akra.*
- *Trovinte pomon, mi ĝin manĝis.*
- *Mi disŝiris la leteron kaj disĵetis ĝiajn pecetojn en ĉiujn angulojn de la ĉambro.*

Oni uzas ĝi ankaŭ pri infaneto, kiu estas tiel juna, ke la sekso ne gravas. Sed oni povas ankaŭ uzi *li*, kiel oni faras por persono, kies sekso oni ne scias:

- *La infano ploras, ĉar ĝi volas manĝi.*
- *Mi montris al la infano, kie kuŝas ĝia pupo.*

Sed se oni volas aparte montri la sekso de infaneto, aŭ se oni parolas pri pli aĝa infano, oni kompreneble uzu *li* aŭ *ŝi*.

Ĝi estas uzata ankaŭ por paroli pri besto, eĉ kiam ĝia sekso estas konata:

- *“Pip, pip!” diris subite malgranda muso, kiu elkuris, kaj post ĝi venis ankoraŭ unu.*
- *Mi frapos vian ĉevalon sur la kapon tiel, ke ĝi falos senviva.*

En specialaj okazoj, kiam povus esti miskompreno, oni povas tamen uzi *li* aŭ *ŝi* pri besto.

Ĝi ankaŭ povas reprezenti singularajn grupvortojn kiel: *familio, popolo, armeo* k.s.:

- *Hodiaŭ la problemo interesas la publikon, morgaŭ ĝi povas esti indifera pri ĝi.* La unua ĝi reprezentas la publikon (plurajn personojn). (La dua ĝi estas la problemo.)

Ĝi normale reprezentas aĵon, beston kaj alian klare difinitan aferon. Tio estas uzata por abstrakta rilato, por reprezenti tutan frazon, aŭ por nedefinita afero (= *tiu afero*):

- — *Ŝi forvojaĝis. — Jes, mi tion scias. = Jes, mi scias, ke ŝi forvojaĝis.*

10.6.3 Ili

Ili estas plurala. Ili kaj ilia estas uzataj por paroli pri pluraj konataj aferoj aŭ personoj (kiuj inkluzivas nek la parolanton, nek la alparolaton). Ili ne montras sekson:

- *Kie estas la knaboj? Ili estas en la ĝardeno.*
- *Kie estas la knabinoj? Ili ankaŭ estas en la ĝardeno.*
- *Kie estas la tranĉiloj? Ili kuŝas sur la tablo.*
- *Donu al la birdoj akvon, ĉar ili volas trinki.*
- *Sinjoro Petro kaj lia edzino tre amas miajn infanojn; mi ankaŭ tre amas iliajn infanojn.*

En kelkaj lingvoj oni iafaje uzas *ili*-pronomon pri nedifinitaj homoj. En Esperanto oni devas tiam uzi *oni* (§10.6.4).

10.6.4 *Oni*

Oni kaj *onia* estas nedifinitaj pronomoj, kiuj estas uzataj, kiam oni parolas pri ĉia ajn persono, pri multaj aŭ kelkaj nedifinitaj personoj, kiam ne gravas, pri kiuj personoj temas, k.s. *Oni* estas normale singulara, sed povas ankaŭ esti plurala. *Oni* tute ne montras sekson:

- *En malbona vetero **oni** povas facile malvarmumi.*
- *Kiam **oni** estas riĉa (aŭ riĉaj), **oni** havas multajn amikojn.*
- ***Oni** diras, ke la vero ĉiam venkas.*
- *Kun bruo **oni** malfermis la pordegon, kaj la kaleŝo enveturis en la korton.*
- ***Oni** tiel malhelpis al mi, ke mi malbonigis mian tutan laboron.*
- *La malpura aero malsanigas **onin**.*
- *Kiam oni venas al tiu urbo, **oni** devas atenti pri la krimuloj. Ili kapablas ŝteli eĉ **oniajn** vestaĵojn.*
- *Ne kritiku **onin**, ĉar **oni** povas ankaŭ vin kritiki.*

La formoj *onin* kaj *onia* estas tre malofte uzeblaj en la praktiko. Pro ilia maloftegeco, kelkaj sentas ilin kiel strangajn, kaj evitas ilin.

10.7 *Si*

Si kaj *sia* estas specialaj triapersonaj pronomoj, kiujn oni en certaj okazoj devas uzi anstataŭ la ordinara pronomoj de la tria persono. *Si* estas jen singulara, jen plurala, depende de tio, kion ĝi reprezentas. *Si* per si mem ne montras sekson.

Ofte okazas, ke tio, kio rolas kiel subjekto, aperas ankaŭ en alia rolo en la sama frazo. Se la subjekto estas *mi*, *ni* aŭ *vi* (aŭ *ĉi*), oni simple ripetas la saman pronomon:

- *Mi lavas **min**. La du *mi* estas la sama persono.*
- *Mi vidas **mian** fraton. *Mi* kaj *mia* montras la saman personon.*
- *Ni lavas **nin**. La du *ni* estas la samaj personoj.*
- *Ni vidas **niajn** fratojn. *Ni* kaj *nia* montras la samajn personojn.*
- *Vi lavas **vin**. La du *vi* estas la sama(j) persono(j).*
- *Vi vidas **viajn** fratojn. *Vi* kaj *via* montras la sama(j)n persono(j)n.*

Sed se la subjekto estas triapersona (nek la parolanto, nek la alparolanto), oni devas uzi *si* por la alia rolo. Se oni uzas ekz. *li* kaj subjekte, kaj en alia rolo, tiam temas nepre pri du malsamaj viroj. La samo validas por *ŝi*, *ĝi* kaj *ili*:

- *Ŝi lavas ŝin.* Unu virino lavas alian virinon.
- *Ŝi lavas **sin**.* Unu virino lavas la propran korpon. *Ŝi* kaj *sin* montras la saman personon.
- *Ŝi vidas ŝian patrinon.* Unu virino vidas la patrinon de alia virino.
- *Ŝi vidas **sian** patrinon.* Unu virino vidas la propran patrinon.
- *La virino **serĉas** **sian** filon.* La virino serĉas la propran filon.
- *Li lavas lin.* Unu viro lavas alian viron.
- *Li lavas **sin**.* Unu viro lavas la propran korpon. *Li* kaj *sin* montras la saman personon.
- *Ĝi lavas ĝin.* Unu besto lavas alian beston (aŭ aĵon).
- *Ĝi lavas **sin**.* Unu besto lavas la propran korpon. *Ĝi* kaj *sin* montras la saman beston.
- *La hundo ludas per **sia** pilko.* La hundo ludas per la propa pilko.
- *Ili lavas ilin.* Unu grupo de personoj aŭ bestoj lavas alian grupon.
- *Ili lavas **sin**.* Unu grupo lavas la proprajn korpojn. *Ili* kaj *sin* montras la saman grupon.
- *La naĝintoj ne trovas **siajn** vestaĵojn.* La naĝintoj ne trovas la proprajn vestaĵojn.
- *Oni ne forgesas facile **sian** unuan amon.*

10.7.1 *Si* ne povas esti subjekto

Si neniam povas esti mem subjekto, nek parto de subjekto, ĉar tiam *si* reprezentus sin mem. Same *sia* ne povas esti parto de subjekto. Ne eblas frazoj kiel: **Si manĝas.** **Mi kaj si dancas.** **Petro kaj si fiŝas.** **Mia kaj sia fratoj estas samklasanoj.** **Sia edzino estis kisata de li.** Ne diru do: **Karlo kaj **sia** frato promenas en la parko.** Se oni dirus tian frazon, oni verŝajne intencus, ke *sia* reprezentu Karlon, sed la subjekto ja ne estas *Karlo*, sed **Karlo kaj sia frato**. Diru: *Karlo kaj **lia** frato promenas en la parko.* Tamen oni povas uzi *si*, se oni ŝanĝas la frazon jene: *Karlo **kun** sia frato promenas en la parko.* Nun la subjekto estas *Karlo*, kaj *sia* ĝuste reprezentas Karlon. La frazparto *kun sia frato* ne estas parto de la subjekto, sed *kun*-adjekto.

10.7.2 *Si* en pasiva frazo

Si kaj *sia* reprezentas la **gramatikan** subjekton. Tio validas ankaŭ en pasivaj frazoj (§22.5), kvankam la gramatika subjekto ne estas aganto en tiaj frazoj:

- *Ŝi estas amata de **siaj** instruistinoj.*
- *Karlo estis akompanata de Petro al **sia** domo.* = ...al la domo de Karlo.
- *Karlo estis akompanata de Petro al **lia** domo.* = ...al la domo de Petro.

- *Li sendas leteron al **sia** kuzo.* → *Letero estas sendata de li al lia kuzo.* En la pasiva frazo oni ne povas diri *al sia kuzo*, ĉar tiam temus pri la kuzo de la letero.

10.7.3 Subfrazo

La predikato de subfrazo (§24) havas propran subjekton. Se oni uzas *si(a)* en subfrazo, ĝi reprezentu ĉiam la subjekton de la subfrazo, neniam la subjekton de la ĉeffrazo:

- *Elizabeto rigardis la viron, kiu kombis al **si** la harojn.* La viro kombis la proprajn harojn (ne tiujn de Elizabeto). *Si* reprezentas la subjekton de *kombis*, nome *kiu* (kaj *kiu* reprezentas la viron).
- *Karlo kaj Petro diris, ke la infanoj jam vestis **sin**.* La infanoj vestis la proprajn korpojn (ne tiujn de Karlo kaj Petro).
- *Li vidis, ke la hundo ludas kun **sia** pilko.* La pilko apartenas al la hundo (la subjekto de la subfrazo).
- *Abimeleĥ, la reĝo de la Filiŝtoj, rigardis tra la fenestro, kaj vidis, ke Isaak amuziĝas kun **sia** edzino Rebeka.* Rebeka estas edzino de Isaak (la subjekto de *amuziĝas*), ne de Abimeleĥ (la subjekto de *vidis*). Se estus la edzino de Abimeleĥ, oni dirus *lia edzino*.
- *Mia avo diris, ke li tre amis **sian** patrinon.* *Sian* reprezentas la subjekton de *amis*, *li*, kiu povas esti identa al *mia avo*, sed kiu ankaŭ povas esti alia viro.

Si ne povas esti mem subjekto. Ankaŭ ne eblas uzi *si* kiel subjekton de subfrazo, nek kiel parton de la subjekto de subfrazo, kun la celo, ke *si* reprezentu la subjekton de la ĉeffrazo. Ne eblas: **Karlo diris, ke **si** venos morgaŭ.* * Nek: **Karlo diris, ke **sia** frato venos morgaŭ.* * *Si* en subfrazo ĉiam reprezentas la subjekton de la subfrazo mem. Oni devas diri: *Karlo diris, ke **li** venos... / ke **lia** frato venos...* Ankaŭ ne eblas: **Ŝi sentis, ke pluvas sur **sin**.* * Oni devas diri: *Ŝi sentis, ke pluvas sur **ŝin**.*

Participo kun A-finaĵo (§22) estas kvazaŭ subfrazo:

- *Li ekvidis la anĝelon de la Eternulo, starantan sur la vojo kun elingigita glavo en **sia** mano.* La anĝelo estis staranta kun glavo en *sia* mano.
- *Karlo promenis kun **virino** vestita per **sia** plej bela vesto.* Ŝi estis vestita per *sia* plej bela vesto.

Ankaŭ komparaj esprimoj enkondukitaj de *kiel* aŭ *ol* (§15) estas kvazaŭ subfrazoj. *Si* ene de tia kompara esprimo reprezentu la subjekton de la subkomprenata verbo:

- *Ŝi **amas** lin kiel **sin** mem.* Ŝi amas lin, kiel ŝi amas sin mem.
- *Ŝi **estas** tiel saĝa kiel **sia** fratino.* Ankaŭ ŝia fratino estas saĝa.
- *Li **punis** ilin same kiel **siajn** fratojn.* Li punis ankaŭ siajn fratojn.
- *Ŝi **amas** lin pli ol **sin** mem.* Ŝi amas lin pli ol ŝi amas sin mem.

- *Li estas pli aĝa ol lia frato.* Lia frato estas aĝa (sed malpli).

Kompleksa postmetita epiteto aŭ suplemento de substantivo povas esti rigardata kiel subfrazo kun subkomprenata verbo. Tiam *si* povas reprezenti la subjekton de la subkomprenata verbo. Tiu subjekto estas ĉiam identa al la antaŭa substantivo. Pri tiaj frazoj la uzado estas tamen malunueca:

- *Ili vizitis muzeon faman pro **siaj** belaj pentraĵoj.* = ...muzeon, *kiu estas fama pro **siaj** belaj pentraĵoj.* La pentraĵoj apartenas al la muzeo.
- *Picasso vizitis muzeon faman pro liaj pentraĵoj.* = ...muzeon, *kiu estas fama pro liaj pentraĵoj.* La pentraĵoj estas de Picasso.
- *Ŝi vidis soldaton kun **sia** pafilo en la mano.* = ...soldaton, *kiu staris kun sia pafilo en la mano.*

10.7.4 Infinitivo

Se oni uzas *si* kune kun infinitiva verbo (§21.2), *si* reprezentas la **sencan subjekton de la infinitivo**. Plej ofte tiu senca subjekto estas la sama kiel la subjekto de la predikato, sed ne ĉiam:

- *Ĉiu homo devas zorgi pri **si** mem.* *Si* reprezentas la subjekton de *zorgi*. Ĝi estas identa al la subjekto de *devas*.
- *La sinjoro ordonis al la servisto vesti **sin**.* La senca subjekto de *vesti* estas *la servisto*. *Sin* reprezentas la serviston.
- *La sinjoro ordonis al la servisto vesti lin.* La servisto ne vestu sin mem, sed alian viron, plej verŝajne la sinjoron.

Se la senca subjekto de infinitivo ne ĉeestas en la frazo, kaj se ĝi tute ne estas grava, oni normale lasas al *si* reprezenti la subjekton de la predikato:

- *La reĝo sendis voki **sian** kuraciston.* La senca subjekto de *voki* ne ĉeestas en la frazo, kaj estas malgrava. *Sia* tial povas reprezenti la reĝon. Oni traktas *sendis voki* kiel unu verbon kun nur unu subjekto, la reĝo.
- *La reĝo sendis la serviston voki lian kuraciston.* Ĉi tie la subjekto de *voki* (la servisto) ja ĉeestas. Se oni dirus *sian kuraciston*, la servisto devus voki sian propran kuraciston, ne tiun de la reĝo.

10.7.5 Aga substantivo

Se substantivo estas klare aga, kaj se ĝia senca subjekto ĉeestas, *si* normale reprezentu tiun subjekton. La reguloj estas tamen nefiksitaj:

- *Petro pacience aŭskultis la plendadon de Karlo pri ĉiuj **siaj** problemoj.*
Karlo plendis pri ĉiuj siaj problemoj. La problemoj estas de Karlo (la senca subjekto de *plendado*), ne de Petro (la subjekto de *aŭskultis*).

Kiam *sia* staras antaŭ aga substantivo kiel difinilo de ĝi, ĝi ĉiam reprezentas la subjekton de la predikato:

- *Karlo rakontis al Eva pri **sia** vojaĝo al Azio.* Karlo vojaĝis al Azio.

- *Karlo demandis al Eva pri ŝia vojaĝo al Eŭropo.* Eva vojaĝis al Eŭropo.

10.7.6 *Si(a)* en fiksitaj esprimoj

En kelkaj fiksitaj esprimoj *si(a)* ne obeas al la ordinaraj reguloj. Jen ekzemploj:

- *siatempe* = “en tiu tempo, en la koncerna tempo, en konvena tempo”. Kiam *siatempe* havas tiun ĉi specialan signifon, oni diras ĉiam *siatempe* sendepende de la subjekto: *Mi volis siatempe proponi regulon. Tiam mi donos al via lando pluvon siatempe.*
- **Substantivo + *en si*** = “...tia, kia ĝi estas”. Kiam temas pri tiu ĉi speciala signifo, oni uzas *si* eĉ se la koncerna afero ne estas subjekto: *Se oni rigardas la aferon en si, oni vidas...* = *Se oni rigardas la aferon tia, kia ĝi estas...*

11 Rolmontriloj

Por montri la frazrolojn de frazpartoj oni uzas rolmontrilojn:

- Nominativo (§11.1)** Kelkaj frazroloj, precipe subjekto, rekoneblas per tio, ke ili **ne** havas rolmontrilon. Foreston de rolmontrilo oni nomas **nominativo**.
- Akuzativo (§11.2)** La frazrolo objekto, kaj ankaŭ kelkaj aliaj roloj, rekoneblas per la finaĵo N. Tiun finaĵon oni nomas **akuzativa finaĵo** aŭ simple **akuzativo**.
- Prepozicioj (§11.3)** Tre multaj diversspecaj frazroloj rekoneblas per diversaj vortetoj, kiujn oni nomas **prepozicioj**.

11.1 Nominativo

Nominativon (sen prepozicio, sen akuzativa finaĵo) oni uzas por la jenaj frazroloj:

- Subjekto (§11.1.1)
- Vokativo (§11.1.2)
- Nominacio (§11.1.3)
- Predikativo (§11.1.4)

11.1.1 Subjekto

Subjekto estas tiu, kiu faras la agon de la predikato. La subjekto estu ĉiam en nominativo:

- *La patro donis al mi dolĉan pomon.*
- *Ili promenadis.*
- *La soldato pafis.*
- *Subite **granda hundo** alsaltis el inter la arbetoj.*
- *Ĉu vi aŭdis jam tiun historion?*
- *La folioj faladis de la arboj.*
- *Tio surprizis min.*
- *Estis iam **malgranda knabino**.*
- *Ŝi estas tre maljuna.*

11.1.2 Vokativo

La frazrolo vokativo montras, al kiu la eldiraĵo estas celata. Vokativo tipe estas la nomo de la alparolato, eldirata aparte por vekti ties atenton. Vokativo

estas normale apartigita de la resto de la frazo per komo aŭ komoj. Vokativo estu ĉiam en nominativo:

- ***Elizabeto**, ĉu vi scias, kie la hundo estas?*
- *Mi konstatis, **kara Petro**, ke vi ne estis en la lernejo hodiaŭ.*
- *Mi deziras al vi bonan tagon, **sinjoro**! Oni titolas la alparolaton per la vorto **sinjoro**.*
- ***Estimata prezidanto**, mi ŝatus fari jenan proponon.*

11.1.3 Nominacio

Substantiva frazparto povas havi epiteton, kiu montras la identecon de la afero, normale per ĝia propra nomo. Tia **nominacio** staras ĉiam post sia ĉefvorto, kaj estu en nominativo:

- *Tio estis en la monato **Majo**. La monato nomiĝas “Majo”. *Majo* estas nominacia epiteto de la vorto *monato*.*
- *Ni vizitis la urbon **Seulo**.*
- *La ĉefurbo de Britio estas Londono, sed ankaŭ en Kanado kaj Usono oni havas urbojn **Londono**.*
- *Sinjoro **Petro** kaj lia edzino tre amas miajn infanojn.*

Oni povas ofte enmeti kiu nomiĝas antaŭ nominacio: *monato*, kiu nomiĝas *Majo*; *urbon*, kiu nomiĝas *Seulo*; *urbojn*, kiuj nomiĝas *Londono*.

Ne uzu la prepozicion *de* (§11.3.4) antaŭ nominacio: **la urbo de Nov-Jorko**, **la ŝtato de Keralo**, **la popola respubliko de Ĉinio**. Ĝustaj estas nur: *la urbo Nov-Jorko*, *la ŝtato Keralo*, *la popola respubliko Ĉinio*.

11.1.4 Predikativo

Predikativo estas frazparto, kiu **priskribas** la subjekton aŭ la objekton **pere de la predikato**. Predikativo normale estas nominativa.

- *Ŝi estis **terure malbela**. *Terure malbela* estas priskribo de *ŝi*. La priskribo estas perata de la verbo *estis*.*
- *La juna vidvino fariĝis denove **fianĉino**.*
- *La ĝojo kaj surprizo faris lin **muta**!*
- *Ĉemizojn, kolumojn, manumojn kaj ceterajn similajn objektojn ni nomas **tolajo**.*

11.1.4.1 Subjekta predikativo

La verbo *esti* estas la ĉefa verbo, kiu ligas priskribon al subjekto. Aliaj priskribaj verboj estas ekz. *(far) iĝi*, *ŝajni*, *montriĝi* kaj *nomiĝi*.

Subjekta predikativo estas plej ofte adjektivo aŭ adjektiveca vorteto:

- *La patro estas **sana**. *Sana* estas priskribo de *la patro*.*

- La dentoj de leono estas akraj.
- Ili fariĝis trankvilaj.
- Ŝi aspektis kolera. Kun *aspekti* oni tamen tre ofte uzas adverban manieron adjekton anstataŭ adjektiva predikativo: *En la novaj vestoj ŝi aspektis tiel elegante kaj bele.*

Subjekta predikativo povas ankaŭ esti substantiva frazparto en nominativo:

- Leono estas besto. *Besto* estas (specia) priskribo de *leono*.
- Januaro estas la unua monato de la jaro.
- Mi scias, kio mi estas.
- Mia frato fariĝos doktoro.

Subjekta predikativo povas ankaŭ esti substantiva frazparto kun prepozicio. Tia priskribo montras econ. Oni povas ofte transformi tian priskribon en adjektivon:

- Li estas hodiaŭ en kolera humoro. = *Li estas hodiaŭ kolerhumora.*
- Ili estas de la sama speco.

Oni uzas adverbon kiel predikativon anstataŭ adjektivo, se la priskribata subjekto estas infinitivo (§21.2) aŭ subfrazo (§24):

- Resti kun leono estas danĝere.
- Estas pli bone, ke ni tie ĉi manĝu kaj iru en la urbon vespere.

Oni uzas adverbon anstataŭ adjektivo ankaŭ kiam ne ekzistas subjekto. Tiam la predikativo priskribas la tutan situacion:

- Estis al mi tiel terure! *Estis terure* estas ĝenerala priskribo de la situacio.
- Ĉu hodiaŭ estas varme aŭ malvarme?

Se subjekto estas subkomprenata substantivo aŭ pronomo, oni kompreneble uzu adjektivan formon: *La mastro traktis min tre bone, kaj estis tre afabla.* = ...*kaj li estis tre afabla.* *Estu kuraĝa!* = *Vi estu kuraĝa!*

11.1.4.2 Objekta predikativo

Kelkaj verboj povas peri priskribon de sia objekto. Kvankam tiaj predikativoj priskribas objekton, ili ne havas la finaĵon N:

- Vi farbas la domon ruĝan. (= *Vi farbas la ruĝan domon.*) *Ruĝan* estas ĉi tie **epiteto** de *la domon*. = *Vi farbas tiun domon, kiu jam estas ruĝa.* Oni ne diras, kiun koloron ĝi nun ricevas.
- Vi farbas la domon ruĝa. = *Vi farbas la domon tiel, ke ĝi fariĝas ruĝa.* *Ruĝa* estas **predikativo** de *la domon*, do objekta predikativo. La ruĝeco aperas pro la ago *farbi*. Oni ne diras, kiun koloron la domo antaŭe havis. (Oni povas ankaŭ diri: *Vi farbas ruĝa la domon.* Sed ne eblas: **Vi farbas la ruĝa domon.**)

Objekta predikativo povas esti adjektivo aŭ adjektiveca vorteto:

- Ĉu vi farbos vian ruĝan domon verda?

- *Ne, ni preferas ĝin flava.* = *Ne, ni preferas, ke ĝi estu flava.*
- *Ŝi trovis la Francajn vinojn tre bonaj.* = *Ŝi trovis, ke ili estas tre bonaj.*
- *Neniam mi vidis lin tia.* = *Neniam mi vidis, ke li estas tia.*

Iafoje ĉi tia adjektiva priskribo de objekto sence respondas al *kiam*-frazo, kaj montras staton, kiu ne dependas de la predikata ago. Tiam oni povas ja uzi akuzativon:

- *Ni lin trovis malvivan.* = *Ni lin trovis, kiam li estis malviva.* La N de *malvivan* povas helpi al klareco, sed oni ankaŭ povas ĝin forlasi. Sen N-fin-aĵo la signifo ankaŭ povas esti: *Ni lin trovis, kaj trovis, ke li estas malviva.*
- *Mi ŝatas la matenmanĝajn ovojn malmolaj(n).* = *Mi ŝatas la matenmanĝajn ovojn, kiam ili estas malmolaj.* *Mi ŝatas, ke la matenmanĝaj ovoj estu malmolaj.* Iuj uzas N en tiaj ĉi frazoj. Aliaj preferas adjektivon sen N. La signifodiferenco praktike estas nula.

Objekta predikativo povas esti substantiva frazparto en nominativo:

- *Mi elektis lin prezidanto.* = *Mi elektis lin, ke li estu prezidanto.*
- *Vin mi volas fari mia edzo!* = *Mi volas fari tiel, ke vi estos mia edzo.*

Ĉe iaj verboj oni povas alternative uzi *kiel*-esprimon (§15.2): *Ili elektis ŝin kiel kasiston.*

Iafoje frazparto kun prepozicio povas esti objekta predikativo:

- *Ŝi lin trovas laŭ sia gusto.* = *Ŝi trovas, ke li estas laŭ sia gusto.*
- *Mi preferas ĝin sen sukero.*

Se la objekto estas infinitivo, oni uzas adverbbon kiel objektan predikativon. Tio praktike okazas preskaŭ nur kun la verbo *trovi* en la speciala signifo “opinii (ke io estas ia)”:

- *Ili trovis saĝe forkuri.* (Ili opiniis, ke forkuri estas saĝe.)

Noto: Laŭ iuj gramatikistoj oni uzu adjektivon en tiaj frazoj, ĉar ili opinias, ke adverba formo povas esti miskomprenata kiel maniera adjekto. Ili do rekomendas, ke oni diru ekz. *Ili trovis saĝa forkuri.*

Kontrolmetodo

Se oni hezitas, ĉu temas pri epiteto aŭ objekta predikativo, oni povas anstataŭigi la objekton per pronomo (*lin*, *ŝin*, *ĝin*, *ilin* k.s.). Epiteton oni tiam emas forpreni, ĉar ĝi estas parto de la objekto. Predikativon oni tamen emas konservi, ĉar ĝi estas memstara frazparto necesa por la senco de la frazo: *Ĉu vi farbas la domon ruĝan?* → *Ĉu vi farbas ĝin?* *Ruĝan* estas epiteto. *Ĉu vi farbas la domon ruĝa?* → *Ĉu vi farbas ĝin ruĝa?* *Ruĝa* estas objekta predikativo.

11.2 Akuzativo

La rolfinajo N estas nomata akuzativa finaĵo aŭ simple akuzativo. Ĝi povas almetiĝi kiel finaĵo de diversspecaj vortoj:

- substantivoj (§4): *domo* → *domon*, *hundo* → *hundon*, *virino* → *virinon*, *seĝoj* → *seĝojn*, *vidoj* → *vidojn*
- adjektivoj (§5): *ruĝa* → *ruĝan*, *granda* → *grandan*, *virina* → *virinan*, *verdaj* → *verdajn*, *knabaj* → *knabajn*
- personaj pronomoj (§10): *mi* → *min*, *ĝi* → *ĝin*, *ili* → *ilin*, *oni* → *onin*
- tabelvortoj (§12) je U, O, A kaj E: *kiu* → *kiun*, *iu* → *iun*, *ĉiuj* → *ĉiujn*, *kio* → *kion*, *ĉio* → *ĉion*, *ia* → *ian*, *nenia* → *nenian*, *tiaj* → *tiajn*, *tie* → *tien*, *ie* → *ien*
- lokaj adverboj (§6): *urbe* → *urben*, *strande* → *stranden* (adverboj sen loka signifo ne povas ricevi N-finaĵon)

La finaĵo N staras ĉiam post eventuala J-finaĵo (§7): *domojn*, *hundojn*, *virinojn*, *ruĝajn*, *grandajn*, *virinajn*, *kiujn*, *kiajn*.

Se substantivo havas la finaĵon N, tiam ankaŭ ĉiuj adjektivoj kaj tabelvortoj je U kaj A, kiuj estas **epitetoj** de tiu substantivo, havu la finaĵon N:

- *grandan domon*
- *domon ruĝan*
- *tiun domon*
- *tiajn domojn*
- *tiun domon grandan*
- *tian malgrandan domon antikvan*
- *la malgrandajn domojn*
- *domojn sen ĉiu ajn dubo tre antikvajn*

Objekta predikativo (§11.1.4.2) tamen ne havu N-finaĵon: *Mi refarbis la flavajn seĝojn blankaj*.

N-finaĵo povas montri:

- objekton (§11.2.1)
- mezuron (§11.2.2)
- tempopunkton (§11.2.3)
- direkton (§11.2.4)
- aliajn signifojn (§11.2.5)

11.2.1 Objekto

Objekto estas tio, kio estas **rekte trafata de ago**. La rekta objekto estas montrata per la akuzativa N-finaĵo. Tio ebligas uzi diversajn vortordojn.

Ĉiuj el la sekvaj frazoj montras baze la saman signifon: *kato mordas hundon*; *kato hundon mordas*; *mordas kato hundon*; *mordas hundon kato*; *hundon kato mordas*; *hundon mordas kato* (ĉiufoje la hundo estas trafata de la mordo). Pro la N-finaĵo, ĉiu el la ses samsignifaj variantoj estas klare komprenebla. La vortordo dependas nur de stilo kaj gusto.

Mi amas vin; *mi vin amas*; *vin mi amas*; *vin amas mi*; *amas mi vin*; *amas vin mi*. Ĉiuj ses variantoj havas la saman bazan signifon: La agon *amas* faras “mi”, kaj la amo iras al “vi”.

Frazon kun objekto oni povas transformi en pasivan frazon (§22.5). Tiam la objekto fariĝas subjekto.

Esti kaj similaj verboj ne estas agoj, kiuj direktiĝas al io. Frazparto, kiu rilatas al *esti*, ne estas objekto, sed predikativo (§11.1.4), kiu neniam havas N-finaĵon: *Tio estas tri seĝoj*. *Mi estas kuracisto*. *Ŝi fariĝis doktoro*. *Mia patro nomiĝas Karlo*.

La subjekto de verbo povas stari ankaŭ post la predikato. Ĉe iuj verboj tia vortordo estas tre ofte uzata. Ne uzu N-finaĵon ĉe tiaj subjektoj:

- *Hieraŭ okazis grava afero*. Subjekto de la ago *okazis* estas *grava afero*. Ne diru: **Hieraŭ okazis gravan aferon.** Se oni aŭdas tian frazon, oni devas sin demandi, “**kio** okazis la gravan aferon”. Sed “okazi” ne estas ago, kiu iras de aganto al io, kio estas trafata de tiu ago. La verbo “okazi” havas nur unu (ĉefan) rolanton: tio kio okazas. Tiu rolanto ĉiam aperas kiel subjekto, kaj do ne havu N-finaĵon.
- *Restis nur unu persono*. La persono estas tiu, kiu faris la agon “resti”. Ne diru: **Restis nur unu personon.**
- *Aperis nova eldono de la libro*. Ne diru: **Aperis novan eldonon de la libro.**

11.2.2 Mezuro

Mezuraj adjektoj kaj suplementoj ofte havas N-finaĵon.

11.2.2.1 Tempa mezuro

N-finaĵo ĉe tempa esprimo povas montri mezuron de tempolongo, tempodaŭro aŭ ofteco. Tiaj esprimoj respondas al la demandoj: *kiel longe?*, *(dum) kiom da tempo?*, *kiel ofte?* k.s.

Plej ofte tempomezura N-frazparto estas adjekto de verbo:

- *Mi veturis du tagojn kaj unu nokton*. = ...*dum du tagoj kaj unu nokto*.
- *Li estas morte malsana, li ne vivos pli, ol unu tagon*.
- *La festo daŭris ok tagojn*.
- *Ŝi aĝis tridek jarojn*.
- *La horloĝo malfruas kvin minutojn*. = ...*per kvin minutoj*. ...*je kvin minutoj*.

Tempomezura N-frazparto povas ankaŭ esti suplemento de adjektivo aŭ adverbo:

- *Li estis **dudek du jarojn** aĝa.* = ...*je dudek du jaroj aĝa.*
- *La parolado estis **du horojn** longa.*
- *Tiu ĉi vojo estas **milojn da kilometroj** longa.*
- ***Unu momenton** poste ŝi malaperis malantaŭ ili.* Unu momenton montras la kvanton de tempo, kiu pasis post io.
- *Ŝi estas **du jarojn** kaj **tri monatojn** pli aĝa ol mi.*

Tempomezura N-frazparto povas ankaŭ kunlabori kun tempa *post*-adjekto aŭ tempa *antaŭ*-adjekto por kune montri tempon: ***Du tagojn** post tio ŝi forveturis Norvegujon.* Pasis du tagoj post “tio”.

11.2.2.2 Diversaj mezuroj

Aliaj mezuroj funkcias tute same kiel tempaj mezuroj. Povas esti mezuro de spaca longeco, alteco, larĝeco, distanco, profundo, pezo, kosto k.t.p. Ili respondas al la demandoj *kiom?*, *kiel multe*, *kiel malproksime?*, *kiel longe?*, *kiel alte?*, *kiel profunde?*, *kiel peze?* k.s.:

- *Ĝi kostas **dek mil** vonojn.*
- *Vi devas kuri **pli ol dek kilometrojn**.*
- *La vojo larĝis **dudek metrojn** aŭ iom pli.*
- *Monto Everesto estas **ok mil okcent kvardek ok metrojn** alta.*
- *Ili staris nur **kelkajn metrojn** for de mi.*
- *La domo estis **ducent metrojn** distanca.*

11.2.2.3 Mezuro sen rolmontrilo

Mezuro povas ankaŭ aperi en frazrolo, kiu ne havu rolmontrilon: ***Dek jaroj** estas tre longa tempo.* *Dek jaroj* estas ĉi tie subjekto. *Pasis **du tagoj**.* *Du tagoj* rolas kiel subjekto.

11.2.3 Tempopunkto

Frazparto kun N-finaĵo povas esti adjekto, kiu montras tempopunkton. Tia N-adjekto respondas la demandojn: *kiam?*, *kiudate?*, *kiutage?*, *kiujare?*, *kiufoje?* k.s. Oni povas diri, ke tia N-finaĵo estas anstataŭigo de tempa prepozicio, ordinare *en*:

- ***Unu tagon** estis forta pluvo.* = *En unu tago...*
- ***Ĉiun monaton** li flugas al Pekino.*
- *Georgo Vaŝington estis naskita **la dudek duan** de Februaro de la jaro mil sepcent tridek dua.* = *En la dudek dua tago de Februaro...*

Ĉe nomoj de semajntagoj, akuzativa substantivo montras precizan konatan tagon: *dimanĉon* = “en certa konata dimanĉo”, eĉ se oni ne uzas *la*. Adverba

formo de tia tagonomo normale montras, ke temas ĝenerale pri tiaj tagoj: *dimanĉe* = “en dimanĉoj, en ĉiu dimanĉo”: *Mi alvenos en Lyon **lundon** la 30-an de Aŭgusto*.

En horesprimoj (§18.8) oni uzu *je* (§11.3.3), precipe se la vorto *horo* estas forlasita, por ne konfuzi horon kun dato (§18.9):

- *Tio okazis **la dekan***. = Tio okazis en la deka tago de la monato.
- *Tio okazis **je la deka***. = Tio okazis je la deka horo de la tago.

11.2.3.1 Tempopunkto sen rolmontrilo

Tempopunkto povas ankaŭ aperi en frazrolo, kiu ne havu rolmontrilon: *Hodiaŭ estas **sabato**, kaj morgaŭ estos **dimanĉo***. *Sabato kaj dimanĉo* rolas kiel subjektoj.

11.2.4 Direkto

N-adjektoj kaj N-suplementoj povas montri direkton. Tiam ili respondas la demandojn *al kiu loko?*, *en kiu direkto?* k.s.

11.2.4.1 Sola N-finaĵo

- *Morgaŭ mi veturos **Kinŝason***. = ...*al Kinŝaso*.
- *La vagonaro veturas de Tabrizo **Teheranon***.

Solan direktan N-finaĵon oni uzas nur kiam temas pri iro al la interno de io. Oni ne diras **iri muron**, **iri kuraciston**, sed *iri al muro*, *al kuracisto*. Efektive oni uzas solan direktan N preskaŭ nur ĉe nomoj de lokoj (landoj, urboj k.s.).

11.2.4.2 N kun *en*, *sur* kaj *sub*

Direkta N-finaĵo aperas plej ofte kune kun *en*, *sur* kaj *sub*, la tri plej gravaj lokaj prepozicioj (§11.3.1). Kiam *en*, *sur* kaj *sub* montras simplan pozicion, oni uzas ilin sen la finaĵo N. Sed se oni volas montri, ke io moviĝas al tiu loko, oni devas kompletigi per rolmontrilo, kiu montras direkton. Oni povus uzi *al* (*al en*, *al sur*, *al sub*), sed en la praktiko oni uzas ĉiam N-finaĵon:

- *sur la tablo* = en pozicio sur la tablo → *sur la **tablon*** = al pozicio sur la tablo, al sur la tablo
- *sub la granda lito* = en loko sub la granda lito → *sub la **grandan liton*** = al loko sub la granda lito, al sub la granda lito
- *La hundo kuras **en nia domo***. = La hundo estas en la domo kaj kuras tie.
- *La hundo kuras **en nian domon***. = La hundo estis ekster la domo sed kuras nun al la interno de la domo.
- *Mi metis ĝin **sur vian tablon***. = Ĝi estis en alia loko, kaj mi movis ĝin al la tablosurfaco.

Ĉe aliaj lokaj prepozicioj ol *en*, *sur* kaj *sub* oni ofte ne uzas direktan N-finaĵon, sed lasas al la kunteksto montri, ke temas pri direkto. Sed oni ja povas uzi direktan N ankaŭ ĉe aliaj lokaj prepozicioj, se tio helpas al klareco:

- *La hirundo flugis **trans la riveron**, ĉar trans la rivero sin trovis aliaj hirundoj.*
- *La sago iris **tra lian koron**. ≈ La sago plene penetris lian koron.* Se oni uzas direktan N-finaĵon post *tra* oni emfazas, ke la tra-movo plene tra-iras, kaj pluiras el la loko.
- *La vojo kondukis **preter preĝejon**.* Se oni uzas direktan N-finaĵon post *preter*, oni akcentas, ke la preter-movo pluriras for de la afero.
- *Siajn brakojn ŝi metis **ĉirkaŭ mian kolon**.* Oni iafaje uzas *ĉirkaŭ* + N-finaĵon ankaŭ por montri moviĝon al loko, kiun oni atingas per ĉirkaŭ-movo ĉirkaŭ io alia: *Li kuris **ĉirkaŭ la angulon de la domo**.*
- *Li kuris **kontraŭ la muron** kaj vundis sin.* Por montri, ke kontraŭmovo atingas sian celon, kaj kuntuŝiĝas kun ĝi, oni povas uzi *kontraŭ* plus N-finaĵon.
- *Gardu vin, ke vi ne venu plu **antaŭ mian vizaĝon**.* = ...al loko antaŭ mia vizaĝo. ...al antaŭ mia vizaĝo.
- *Mi estis en la urbo kaj iris poste **ekster ĝin**.* = ...al ekster ĝi.
- *Li iris **inter la patron kaj la patrinon**.* La celo de la irado estis loko inter la patro kaj la patrino.
- *Morgaŭ mi venos **ĉe vin**.* Tradicie oni preferas: *Morgaŭ mi venos **al vi**.*

En iaj okazoj oni kutimas ne uzi direktan N-finaĵon, ĉar la vera celo estas subkomprenata esprimo. Tiu esprimo havus N-finaĵon, se oni enmetus ĝin:

- *Jakob enfosis ilin **sub la kverko**.* La vera celo estas la grundo: *Jakob enfosis ilin **en la grundon** sub la kverko.*
- *Oni metis **antaŭ mi** manĝilaron.* = *Oni metis **sur la tablon** antaŭ mi manĝilaron.*

Tamen ne estus eraro diri *sub la kverkon* kaj *antaŭ min*, ĉar ankaŭ tiuj esprimoj povas esti rigardataj kiel celoj en tiuj frazoj.

Lokaj prepozicioj estas ofte uzataj en figura senco. Io abstrakta, neloka, estas esprimata kvazaŭ loko. Ankaŭ tiam oni povas uzi direktan N-finaĵon por esprimi figuran direkton, ekz: *Mi ŝanĝos ilian malĝojon **en ĝojon**.*

Kelkaj prepozicioj per si mem montras direkton: *al*, *ĝis*, *el* (§11.3.2) kaj *de* (§11.3.4). Tiuj prepozicioj neniam montras pozicion. Post ili oni ne uzu N-finaĵon: *al la urbo*, *ĝis la fino*, *el la lernejo*, *de la komenco*.

11.2.4.3 N post lokaj adverboj

Oni povas meti la finaĵon N ankaŭ post lokaj adverboj kun E-finaĵo (§6), kaj post lokaj tabelvortoj (§12) por montri direkton al ia loko:

- *hejme* = en la hejmo → *hejmen* = al la hejmo

- *urbe* = en la urbo → *urben* = al la urbo
- *ekstere* = ekster io → *eksteren* = al la ekstero de io
- *tie* = en tiu loko → *tien* = al tiu loko, en tiu direkto
- *kie* = en kiu loko → *kien* = al kiu loko, en kiu direkto
- *ĉie* = en ĉiu loko → *ĉien* = al ĉiu loko, en ĉiu direkto
- *ie* = en iu loko → *ien* = al iu loko, en iu direkto
- *nenie* = en neniu loko → *nenien* = al neniu loko, en neniu direkto

11.2.5 N por aliaj signifoj

N-adjektoj kaj N-suplementoj montras plej ofte mezuron (§11.2.2), tempopunkton (§11.2.3) aŭ direkton (§11.2.4), sed iafaje tia N-frazparto montras alian rolon, por kiu oni normale uzas prepozicion:

- *Mi ridas je lia naiveco.* = *Mi ridas pro lia naiveco.* = *Mi ridas lian naivecon.*
- *Neniam ŝi miros pri/pro sia propra malaltigo.* → *Neniam ŝi miros sian propran malaltigon.*

Teorie oni povas ĉiam anstataŭigi prepozicion per N, se la senco ne fariĝas malklara. Aparte ofte oni uzas N anstataŭ *je* (§11.3.3). La regulo pri klareco tamen preskaŭ ĉiam malebligas uzi N anstataŭ la demovaj prepozicioj *de* (§11.3.4) kaj *el* (§11.3.2), ĉar N mem estas almovia rolmontrilo. Iafaje oni tamen uzas frazojn kiel: *Ili eliris la buson.* En tiaj okazoj temas pri objekta N-finaĵo, la buso estas objekto de la ago “eliri”. Estas tamen plej klare diri: *Ili eliris el la buso.*

11.2.6 Akuzativo kaj propraj nomoj

Ĉe plene Esperantigitaj propraj nomoj oni uzas akuzativon tute laŭ la ĉiantaŭe montritaj reguloj:

- Mi vidis **Karlon**.
- **Elizabeton** mi renkontis hieraŭ en la urbo.
- **Tokion** ni tre ŝatas.

Ne-Esperantigitaj propraj nomoj povas aperi sen O-finaĵo. Ĉe tiaj nomoj oni ankaŭ povas forlasi N-finaĵon, eĉ se la frazrolo principe postulas tian finaĵon:

- *Ni renkontis Zminska.* Pola nomo rolas kiel objekto, sed sen N-finaĵo.
- *Ŝi ludis la Prière d'une vierge.* Franca nomo de muzikpeco rolas kiel objekto, sed ne havas N-finaĵon.
- *Li admiras Zamenhof.* La nomo *Zamenhof* rolas kiel objekto sen N-finaĵo.

Se la nomo povas akcepti N-finaĵon (se ĝi finiĝas per vokalo), tiam oni ja kompreneble povas aldoni tian finaĵon. Oni ankaŭ povas almeti O-finaĵon al

fremda nomo. Se oni uzas O-finaĵon, oni ankaŭ devas uzi N-finaĵon, se la frazrolo tion postulas. Oni ankaŭ povas antaŭmeti titolon aŭ similan esprimon, kiu povas ricevi N-finaĵon:

- *Ĉu vi konas **Anna***? La nomo *Anna* rolas objekte sen N-finaĵo.
- *Ĉu vi konas **Annan***? La nomo *Anna* rolas objekte kun N-finaĵo.
- *Ĉu vi konas **mian amikinon Anna***? *Anna* estas nominacio (§11.1.3) de *mian amikinon*, kaj nepre ne havu N-finaĵon ĉi tie.
- *Li renkontis **Vigdís Finnbogadóttir***. La Islanda nomo *Vigdís Finnbogadóttir* rolas objekte sen Esperantaj finaĵoj.
- *Li renkontis **Vigdíson Finnbogadóttir***. La antaŭnomo havas O-finaĵon kaj N-finaĵon. Ofte oni Esperantigas nur la antaŭnomon de persono, aŭ aldonas O-finaĵon al la ne-Esperantigita formo de la antaŭnomo, sed lasas eventualan postan nomon en origina formo sen Esperanta finaĵo. N-finaĵon oni tiam uzas nur ĉe la antaŭnomo. Tio tamen ne estas regulo, nur kutimo. (Oni ankaŭ povas skribi *Vigdís-on* kun dividostreko.)
- *Li renkontis **prezidanton Vigdís Finnbogadóttir***.

11.3 Prepozicioj

Prepozicioj estas vortetoj, kiujn oni metas antaŭ frazpartoj por montri frazrolajn.

Prepozicioj normale staras antaŭ substantivoj aŭ pronomoj (§10), sed ankaŭ antaŭ infinitivaj verboj (§21.2), subfrazoj (§24) kaj kvantaj adverboj (§19). Ifoje oni uzas prepoziciojn antaŭ lokaj kaj tempaj adverboj. La prepozicio tiam pliprecizigas la lokan aŭ tempan signifon.

La jenaj vortetoj estas prepozicioj: *al, anstataŭ, antaŭ, apud, ĉe, ĉirkaŭ, da, de, dum, ekster, el, en, ĝis, inter, je, kontraŭ, krom, kun, laŭ, malgraŭ, per, po, por, post, preter, pri, pro, sen, sub, super, sur, tra* kaj *trans*.

Jen klarigoj pri la plej gravaj prepozicioj:

- Lokaj prepozicioj (§11.3.1)
- Direktaj prepozicioj (§11.3.2)
- *Je* (§11.3.3)
- *De* (§11.3.4)
- *Da* (§11.3.5)
- *Anstataŭ* kaj *krom* (§11.3.6)
- *Po* (§11.3.7)

11.3.1 Memstaraj prepozicioj

Post prepozicio normale staras frazparto, al kiu la prepozicio rilatas. Sen tia posta frazparto, prepozicio ne havas sencon: *sur la tablo*, *en mia domo*, *ekster tiu ĉi ĉambro*, *dum la paŭzo*, *anstataŭ tio*, *krom Petro* k.t.p.

Se oni volas ellasi vortojn post prepozicio (subkompreni ilin), oni devas uzi la prepozicion kun E-finaĵo, ĉar la prepozicio tiam fariĝas propra frazparto, kiu rolas kiel adverbo:

- *Li staras apud mi.* → *Li staras apude.*
- *Ŝi sidas ekster la domo.* → *Ŝi sidas ekstere.*
- *Tio okazis dum la paŭzo.* → *Tio okazis dume.*
- *Tio okazos post la kongreso.* → *Tio okazos poste.*

Se tia adverbo montras lokon, ĝi povas akcepti la finaĵon N por montri movon al la loko (§11.2.4):

- *Li sidas ekster la domo.* → *Li sidas ekstere.* → *Li iras eksteren.* = ...al ekstera loko (al loko ekster la domo).

Se iafoje la origina frazparto rolas adjektivece, oni uzas A-finaĵon post la prepozicio:

- *Li loĝas en domo apud mia domo.* → *Li loĝas en apuda domo.* ...en domo **apuda**.

Sed oni ankaŭ povas uzi lokan aŭ tempan adverbkon en tiaj okazoj: *Li loĝas en domo apude.* = *Li loĝas en domo, kiu troviĝas apude.*

Ial iuj prepozicioj apenaŭ aperas praktike kun E-finaĵo aŭ A-finaĵo. Oni ekz. preskaŭ neniam diras *paroli prie* = “paroli pri tio”, *iri dee* = “iri de la koncerna loko”, *ala veturo* = “veturo al la koncerna loko”, *proa agado* = “agado pro tio”.

11.3.1 Lokaj prepozicioj

Lokaj prepozicioj montras pozicion en spaco, sur surfaco, sur linio, kaj simile. Pluraj el ili estas uzataj ankaŭ pri tempo, ĉar oni ofte bildigas al si tempon kiel linion. Ankaŭ aliajn ideojn oni montras figure kiel poziciojn. Ĉe iuj lokaj prepozicioj la loka signifo estas la baza signifo, dum aliaj uzoj povas esti pli oftaj en la praktiko.

antaŭ Pozicio ĉe tiu flanko, kiu estas plej proksima al la parolanto, aŭ ĉe tiu flanko, kiu estas la plej grava, la ĉefa. La antaŭa flanko de homo aŭ besto estas la flanko de la vizaĝo kaj okuloj: *Antaŭ la domo staras arbo.*

Pozicio en sinsekvo: pozicio, kiun sekvas alia: *Mi iras antaŭ vi.*

Tempo pli frua ol alia tempo: *Antaŭ tri tagoj mi vizitis vian kuzon.*

- malantaŭ** Pozicio ĉe la mala flanko kompare kun la antaŭa flanko: *Tuj **malantaŭ si** ŝi aŭdis viran voĉon.*
- apud** Pozicio flanke de io. Normale temas pri la dekstra aŭ maldekstra flanko (ne la antaŭa aŭ malantaŭa): *Li staris tutan horon **apud la fenestro.***
- ĉe** Pozicio tre proksima (intertuŝe aŭ ne intertuŝe). La signifo de *ĉe* tre varias laŭ la kunteksto. Ofte *ĉe* montras simple lokon ĝenerale sen precizigo de la pozicio: ***Ĉe la angulo de la strato** ŝi haltis.*
- Proksimegeco tempa: ***Ĉe la komenco de la tagiĝo** la arbaro aperis bele kovrita de prujno.*
- ĉirkaŭ** Pozicio ĉiuflanke de io: *La rabistoj sidis en rondo **ĉirkaŭ la fajro.***
- Proksimuma tempo: ***Ĉirkaŭ la mateno** la ventego finiĝis.*
- ekster** Pozicio malinterne de io, ĉe la malinterna (ekstera) flanko de io: *Mi staras **ekster la domo,** kaj li estas interne.*
- en** Interna pozicio: ***En la ĉambro** estis tri virinoj.*
- Loko, kiun oni rigardas kiel spacon, kvankam striktadire ĝi estas surfaco: *La rusoj loĝas **en Rusujo.***
- Tempo rigardata kvazaŭ spaco, interne de kiu io okazas. La “interno” de tempoperiodo estas inter la komenco kaj la fino de la periodo: ***En la tago** ni vidas la helan sunon, kaj **en la nokto** ni vidas la palan lunon kaj la belajn stelojn.*
- inter** Pozicio, ĉe kies flankoj troviĝas du aŭ pli da aliaj aferoj: *Sur la kameno **inter du potoj** staras fera kaldrono. Ni vojaĝis **inter Pekino kaj Ŝanhajo.** Estas granda diferenco **inter li kaj mi.***
- Elektebloj (du aŭ pli): *Ni elektis **inter Ĉina restoracio kaj Itala restoracio.***
- Aparteno al grupo: ***Inter miaj amikoj** estas multaj Sud-Amerikanoj.*
- Nepreciza tempopunkto post unu tempo, kaj antaŭ alia: *Estis **inter la sepa kaj oka horoj** vespere.*
- kontraŭ** Pozicio de io, kies antaŭa flanko estas direktita al io alia, precipe al ties antaŭa flanko. La du aferoj havas do siajn antaŭajn flankojn direktitaj en inversaj direktoj kun spaco inter la du aferoj: *La reĝo sidis sur sia reĝa trono **kontraŭ la enirejo** de la domo.*

(kune kun movaj verboj) Io, direkte al kio io moviĝas: *Ili pro-menis man-en-mane kontraŭ la leviĝanta suno.*

Malamikeco, malfavoreco, negativeco k.s: *Mi ne devas agi kontraŭ mia konscienco.*

Io, kion oni donas aŭ ricevas interŝanĝe: *Ili donas konsilojn kontraŭ kontanta pago.*

post Tempo pli malfrua ol alia tempo: *Post tri monatoj ili geedziĝos.*

Pozicio en sinsekvo: pozicio, kiu sekvas alian: *Ili staris en vico unu post la alia.*

Pozicio “malantaŭ”: *Ŝi aŭdis post si brueton.* Nuntempe oni normale uzas *malantaŭ* en tiaj frazoj.

preter Loko, ĉe kies flanko okazas movo. La movo normale pluiras for de tiu loko, sed ĝi povas ankaŭ resti ĉe la loko sen iri pluen, laŭ la kunteksto: *Li pasis preter mi sen saluto.*

sub Loko pli malalta ol io, kio estas pli-malpli rekte super ĝi. *Sub* plej ofte signifas “malsuper”. Tiam tio, kio troviĝas pli malalte, ordinare ne tuŝas tion, kio troviĝas pli alte: *Ĝi kuŝas sub la tavolo.* Ifoje *sub* signifas “malsur”. Tiam la suba afero ja tuŝas tion, kio troviĝas pli alte: *Sekaj folioj krakis sub liaj piedoj.*

Loko kovrita de io, sendepende de tio, kiu afero estas pli alta: *Ŝi portas la libron sub la brako.*

super Loko pli alta ol io, kio troviĝas pli-malpli rekte sub ĝi. Inter la du lokoj ordinare estas spaco, tiel ke ne estas intertuŝo: *Super ni briletas la steloj.* Ifoje tamen estas intertuŝo, sed tiel malgrava, ke oni ĝin ne konsideras: *Super la tero sin trovas aero.* Se estas grava intertuŝo, oni uzu *sur*.

Kovrado sen distingo de alteco aŭ intertuŝo: *Ŝiaj longaj blondaj haroj pendis super ŝia nuko.*

sur Loko ĉe la surfaco de io. Normale temas pri apogo, fiksitateco, alpremo, tuŝa kovrado, aŭ alia grava intertuŝo. Plej ofte *sur* montras intertuŝan pozicion pli altan ol la tuŝata surfaco: *Sur la tero kuŝas ŝtono.* Sed *sur* povas ankaŭ montri poziciojn ĉe surfaco sen distingo de alteco: *Meze sur la muro pendis portreto.*

tra Loko, ene de kiu okazas moviĝo. La moviĝo komenciĝas ekster la afero, iras en ĝin, kaj pluiras ĝis la alia ekstremo de la afero. La moviĝo povas ankaŭ komenciĝi ĉe unu ekstremo, kaj daŭri al la alia ekstremo. La moviĝo povas plui for de la loko, aŭ resti

ene de ĝi sen iri pluen, laŭ la kunteksto: *Tra la fenestro la vaporo iras sur la korton*. Ofte tamen la moviĝo ne iras strikte de unu flanko ĝis la alia, sed neprecizigite de loko al loko ene de la afero: *La soldatoj kondukis la arestitojn tra la stratoj*.

Dum la tuta tempo de la komenco ĝis la fino: *Ili festis tra la tuta nokto*.

trans Pozicio “sur la alia flanko de”. Oni uzas *trans*, kiam oni devus iri super aŭ sur la koncerna afero por atingi la alian flankon: *Li loĝas trans la strato*.

maltrans Pozicio “sur tiu ĉi flanko de”. Oni uzas *maltrans* treege malofte. Pli kutima estas la esprimo *ĉi-flanke de*: *Prefere restu maltrans la rivero*. = *Prefere restu ĉi-flanke de la rivero*.

Oni ofte uzas lokajn prepoziciojn kune kun direkta N-finaĵo (§11.2.4) por montri movon al la koncerna loko/pozicio.

11.3.2 Direktaj prepozicioj

La baza kaj ĉefa signifo de la prepozicioj *al*, *el* kaj *ĝis* estas direkto, sed ili estas uzataj ankaŭ por diversaj aliaj signifoj:

al Celo de moviĝo: *Mi venas de la avo, kaj mi iras nun al la onklo*.

Senmova direkto: *Ŝi apogis sin per la mano al la muro*.

Tiu, kiu ricevas ion, aŭ kiu (mal)profitas de ago: *Donu al la birdoj akvon*. *Diru al mi vian nomon*. *Ŝi kombas al si la harojn*. *Pardonu al mi!* *Lia babilado malhelpis al mi fari la hejmtaskojn*.

Tiu, kiu spertas aŭ sentas ion: *Ŝajnas al mi, ke vi mensogas*.

Posedanto k.s. (ĉe *aparteni*): *La rozo apartenas al Teodoro*.

Rezulto de transformado aŭ ŝanĝado: *Li disrompis ĝin al mil pecoj*. Normale oni uzas *en* + N-finaĵon (§11.3.1): *Li disrompis ĝin en mil pecojn*.

Aldono, adicio k.s. (kun *aligi*, *aliĝi*, *aldoni* k.t.p.): *Ĉu vi jam aliĝis al la kongreso?*

Tio, kion oni konsideras, kiam oni taksas aferon proksima aŭ simila: *Proksime al la angulo staris aŭto*.

el Movo for de interno al ekstero: *Li eliris el la ĉambro*.

Deveno, origino, fonto, antaŭa stato, kaŭzo: *El kiu lando vi*

venas? *Ŝi tradukis la libron **el la Ĉina lingvo**. **El la knabo** fariĝis junulo. **El surprizo** (= pro surprizo) li preskaŭ falis.* Por esprimi kaŭzon oni nuntempe uzas normale nur *pro*.

Materialo, konsisto: *La skatolo estis farita **el ligno**. Unu minuto konsistas **el sesdek sekundoj**.*

Grupo aŭ amaso, kiam oni distingas aŭ apartigas iujn individuojn de la grupo, aŭ parton de la amaso: ***El ĉiuj miaj infanoj** Ernesto estas la plej juna. Trinku **el la vino**, kiun mi enverŝis.*

ĝis Loko, kiun movo atingas, sed ne pasas: *Mi akompanis ilin **ĝis ilia domo**.*

Limo de spaco, tereno aŭ simile: *La tuta lago **ĝis la transa bordo** estas kovrita de glacio.*

Tempo, mezuro, grado, nivelo aŭ stato, kiun io atingas, sed ne pasas: *Mi laboras de frua mateno **ĝis malfrua vespero**. La tasko estu preta **ĝis la fino de Junio**. La prezo falis **ĝis du eŭroj**.*

Ankaŭ la akuzativa N-finaĵo (§11.2.4) kaj la prepozicio *de* (§11.3.4) estas direktaj rolmontriloj.

11.3.3 Je

Je estas prepozicio sen difinita signifo. La origina intenco estis, ke oni uzu *je* en ĉiuj abstraktaj okazoj, por kiuj ne ekzistas alia prepozicio. Tial en la frua tempo oni uzis *je* tre multe. Nuntempe *je* estas pli malofta, kaj montras precipe horon (§11.3.3.1) kaj mezuron (§11.3.3.2). Ĝenerale oni evitu *je*, se pli bona alternativo ekzistas.

Ofte oni povas uzi N-finaĵon anstataŭ *je*, precipe por mezuro (§11.2.2) kaj tempopunkto (§11.2.3).

11.3.3.1 Horo kaj aliaj tempopunktoj

- *Ni prenos la buson **je dudek (minutoj) antaŭ la deka (horo)**.*
- *Tio okazis **je Pasko**.*
- ***Je la lasta fojo** mi permesas al vi fari tion.*

11.3.3.2 Mezuro

- *Vi certe estas **je duono da kapo** pli alta ol mi. = ...duonon da kapo pli alta ol mi.*

Ordinare oni uzas N-finaĵon (§11.2.2) por montri mezuron.

11.3.3.3 Manko, abundo kaj sopiro

- *Ĝi estas libera je mankoj.* Aŭ ...*de mankoj.*
- *Abram estis tre riĉa je brutoj, arĝento, kaj oro.*
- *Glaso da vino estas glaso plena je vino.* Aŭ ...*plena de vino.*
- *Mi sopiras je mia perdita feliĉo* Aŭ ...*mian perditan feliĉon / ...al mia perdita feliĉo..*

11.3.3.4 Korpa aŭ anima stato

- *Ili suferas je astmo.*
- *Ŝi gravediĝis je ĝemeloj.*
- *Li malsaniĝis je profunda melankolio.*

11.3.3.5 Korpoparton iel tuŝatan de preno, kapto, malsano k.s.

- *Li kaptis min je la brako.* *Je la brako* montras mian brakon. Oni ankaŭ povas diri *ĉe la brako*. Por montri lian brakon (kiun li uzas por kapti min), oni uzu *per*.
- *Li estis lama je siaj ambaŭ piedoj.*

11.3.3.6 Diversaj fiksitaj esprimoj

- *Ŝi kredas je Dio.* *Kredi je iu* aŭ *je io* = “kredi, ke tiu aŭ tio vere ekzistas”. *Kredi ion, al io, pri io* = “kredi, ke tio estas vera”. *Kredi al iu* = “kredi, ke tiu diras la veron”.
- *Je mia miro la afero sukcesis.* = *La afero sukcesis, kio mirigis min.*
- *Mi vetis kun ŝi je dek dolaroj.* La venkonto en la veto gajnos la dek dolarojn. Oni povas ankaŭ uzi *pri*.

11.3.4 De

La prepozicio *de* havas tre multajn signifojn. Pro tiu multsignifeco povas iafoje ekesti malklaraĵoj. Tiam oni povas aldoni diversajn klarigajn esprimojn, aŭ elekti alian prepozicion.

11.3.4.1 Formovo

La baza signifo de la prepozicio *de* estas loko, kie komenciĝas movo:

- *Mi venas de la avo, kaj mi iras nun al la onklo.*
- *La vento forblovis de mia kapo la ĉapon.*
- *Ilia vojaĝo de Delhio al Kalkato estis tre longedaŭra.*
- *Rekta linio estas la plej mallonga vojo de unu punkto al alia.*

- *For de tie ĉi!*

Por klareco oni povas je bezono uzi *for de* aŭ *disde*: *La polico prenis la ŝtelitan monon for de la rabisto / disde la rabisto*. Se oni dirus: ...*la ŝtelitan monon de la rabisto*, oni povus eble pensi, ke temas pri apartena *de* (§11.3.4.5): “...la ŝtelitan monon, kiu apartenis al la rabisto.”

11.3.4.2 Origino, kaŭzo

De povas ankaŭ montri originon aŭ kaŭzon:

- *De la patro* mi ricevis libron, kaj *de la frato* mi ricevis plumon.
- *La hebreoj estas Izraelidoj, ĉar ili devenas de Izraelo*.
- *Francisko de Asizo* = tiu Francisko, kiu devenas de la urbo Asizo = *Francisko el* (§11.3.2) *Asizo*
- *Li paliĝis de timo* kaj poste li ruĝiĝis *de honto*. = ...*pro timo... pro honto*. Por kaŭzo oni tamen normale uzas *pro* kaj iafoje *el* (§11.3.2).
- *Ebria de feliĉo, mi alkroĉiĝis al lia kolo*.

11.3.4.3 Malsimileco k.s.

De ofte montras malsimilecon, distingon, apartecon, malproksimecon, dis-econ:

- *Mi povus diferencigi la saĝajn de la malsaĝaj!*
- *Kial Vi kaŝas vin de mi?*
- *Nun mi iom liberiĝis de la plej urĝaj el miaj kolektiĝintaj laboroj*.
- *Ĝi estas libera de malsanoj*.
- *Ili loĝas malproksime de ni*.

11.3.4.4 Tempo

De ankaŭ povas montri la komencan momenton de daŭra ago aŭ stato:

- *Li laboras de la sesa horo matene*.
- *De nun* mi ne plu manĝos viandon.
- *Mi konas lin de longa tempo*.

Por montri klare, ke temas pri tempo, oni povas uzi *ekde* aŭ *de post*:

ekde = “de la komenco de”

de post = “de la fino de”

Se temas pri tempopunkto, apenaŭ estas diferenco inter *ekde* kaj *de post*, sed se temas pri tempodaŭro, la diferenco estas ja granda: *de post ŝia vivo* = *ekde ŝia morto*.

11.3.4.5 Aparteno

Tre ofte *de* esprimas apartenon (= posedon, havon, apudecon, alligitecon, partecon, parencecon...):

- *Jen kuŝas la ĉapelo de la patro.* La ĉapelo apartenas al la patro kiel posedaĵo aŭ havaĵo.
- *La dentoj de leono estas akraj.* La dentoj apartenas al leono kiel korpopartoj.
- *Sur la bordo de la maro staris amaso da homoj.* La bordo apartenas al la maro, ĉar ĝi troviĝas tuj apud ĝi.
- *Januaro estas la unua monato de la jaro.* Monatoj estas partoj de jaro.
- *La filo de la reĝo ŝin renkontis.* La filo apartenas al la reĝo kiel parenco.
- *Mi legos poemon de Zamenhof.* La poemo apartenas al Zamenhof, ĉar li verkis ĝin.
- *Glaso de vino estas glaso, en kiu antaŭe sin trovis vino, aŭ kiun oni uzas por vino.* La glaso apartenas al vino, ĉar ĝi estas uzata por vino.
- *Ŝi estas profesoro de matematiko.* La profesoro apartenas al matematiko, ĉar tio estas ŝia fako. Oni povas ankaŭ uzi *pri*.
- *Tiu libro estas de Karlo.* Pli ofte oni uzas *aparteni + al*: *Tiu libro apartenas al Karlo.*
- *Ĝi estas de mi.* Pli ofte oni diras: *Ĝi estas mia. Ĝi apartenas al mi.*

11.3.4.6 Subjekto, aganto, objekto

De-esprimo, kiu estas suplemento de aga substantivo, normale montras la sencan subjekton (la aganton) aŭ la sencan objekton de la ago:

- *La kanto de la birdoj estas agrabla.* La birdoj kantas.
- *Li tuj faris, kion mi volis, kaj mi dankis lin por la tuja plenumo de mia deziro.* Li plenumis mian deziron.

Por certigi, ke temas pri **senca subjekto**, oni povas uzi *fare de*: *Hodiaŭ posttagmeze okazos akcepto fare de la urbestro.* La urbestro akceptos iun.

Noto: Iuj mallongigas *fare de* al *far*, sed tiu vorto estas neoficiala kaj neuzinda.

Rilate al pasiva participo, *de* ĉiam montras sencan subjekton, aganton:

- *Ŝi estas amata de ĉiuj.* Ĉiuj amas ŝin.
- *Li estis murdita de nekonato.* Nekonato murdis lin.
- *La montoj estis kovritaj de neĝo.* Neĝo kovris la montojn.

Oni ankaŭ povas uzi *fare de*: *La infano estis forprenita fare de la patrino.* Sed simpla *de* ordinare sufiĉas ĉe pasiva participo. Se oni volas uzi ali-signifan *de*-esprimon ĉe pasiva participo, oni tamen normale devas tion montri klare per *disde*, *for de*, *ekde* aŭ simile: *La infano estis forprenita disde la patrino.* Oni forprenis ĝin de la patrino.

11.3.4.7 Eco

De iafoje montras econ, konsiston aŭ mezuron:

- *Ŝi estas virino **de meza aĝo**. = Ŝi estas mezaĝa virino.*
- *Li havas harojn **de nedifinita koloro**.*
- *Li estas **de meza kresko**.*
- *bukedo **de rozoj** = bukedo, kiu konsistas el rozoj.*
- *reto **de komputiloj** = reto, kiu konsistas el komputiloj.*
- *La knabo havis la aĝon **de nur ses jaroj**.*

11.3.5 Da

La prepozicio *da* ligas kvantan esprimon al substantiva frazparto, kiu montras ion “substancecan” (ion nelimigitan kaj nedifinitan):

	kvanto	“substanco”
<i>unu kilogramo</i>	<i>da</i>	<i>pano</i>
		<i>litro da lakto</i>
		<i>skatolo da rizo</i>
		<i>amason da komencantoj</i>
<i>du milionoj</i>	<i>da</i>	<i>rubloj</i>
		<i>iom da valizoj</i>
		<i>tiom da feliĉo</i>
		<i>multe da problemoj</i>

La kvanta esprimo montras, kiom estas. Ĝi estas substantiva frazparto, kvanta adverbo aŭ kvanta adverbeka vorteto.

La “substanceca” esprimo montras, el kio konsistas la kvanto

- *En la botelo estas litro **da lakto**.*
- *Ŝi aĉetis faskon **da ligno**.*
- *Tiu ĉi rivero havas ducent kilometrojn **da longo**.*
- *Mi neniam prenas kun mi multon **da pakaĵo**.*
- *En la urbo troviĝas multe **da aŭtoj**.*
- *La riĉulo havas multe **da mono**.*
- *Li havas pli **da mono**, ol li povas kalkuli.*

Numeraloj (§18.1) (*unu, du, tri, kvar, kvin, ses, sep, ok, naŭ, dek, cent, mil*) ne bezonas *da*, sed aperas normale kiel epiteto de substantivo:

- *Tie loĝas **du** Esperantistoj.*
- *Mi havas **cent** pomojn.*
- *Tiu ĉi vilaĝo havas **du mil** loĝantojn.*

Substantivaj nombrovortoj (§18.2) kiel *miliono, miliardo, deko* kaj *cento* tamen bezonas *da*:

- *Tiu ĉi urbo havas milionon da loĝantoj.*
- *En la kesto estas cento da pomoj.*

Normale *da*-esprimo staras tuj post sia kvantesprimo, sed okaze *da*-esprimo staras sola. Tiam normale la kvantesprimo troviĝas en alia loko de la frazo (nekutima vortordo). Iafaĵe tamen la kvanta vorto estas subkomprenata:

- *Da ŝafoj kaj bovoj li havis multe.* = *Li havis multe da ŝafoj kaj bovoj.*
- *Da pulvo ni havas kiom vi volas.* = *Ni havas tiom da pulvo, kiom vi volas.*

Ne uzu N-finaĵon post *da*

Post la prepozicio *da* oni neniam uzu N-finaĵon. Substanceca *da*-esprimo neniam estas mem objekto. La kvanta esprimo antaŭ *da* tamen povas esti objekto: *Li portas multon da valizoj.*

Sed la kvanta esprimo ofte estas kvanta adverbo aŭ kvanta adverbeka vorto, kiu ne povas ricevi objektan N-finaĵon, eĉ kiam ĝi rolas kiel objekto:

- *La riĉulo havas multe da mono.* = *La riĉulo havas multon da mono.*
Nepre ne: **La riĉulo havas multe da monon.**
- *Kiom da pano vi volas?* = *Kiel grandan kvanton da pano vi volas?*
Nepre ne: **Kiom da panon vi volas?**

11.3.5.1 Kiam oni ne uzu *da*?

Se tute ne temas pri kvanto, mezuro aŭ nombro, sed ekz. pri speco, oni ne uzu *da*, sed ordinare *de* (§11.3.4):

- *Ni manĝis specon de fiŝo.* La vorto *speco* neniam povas esprimi kvanton, mezuron aŭ nombron. Do neniam diru **speco da...**
- *Ĉe ni estas manko de akvo.* La vorto *manko* neniam esprimas kvanton, mezuron aŭ nombron.
- *Pro perdo de kuraĝo ili ne venis.* La vorto *perdo* neniam esprimas kvanton, mezuron aŭ nombron.

Neniam uzu *da* rilate al adjektivo, eĉ se ĝi esprimas kvanton, mezuron aŭ nombron:

- *Ni renkontis multajn homojn.* (= *Ni renkontis multe/multon da homoj.*)
Kvantaj adjektivoj, *multa(j)*, *kelka(j)*, *pluraj* k.a., ligiĝas rekte al la mezurata substantivo kiel epiteto sen *da*.
- *La botelo estas plena de/je akvo.* La adjektivo *plena* ĉiuokaze ne esprimas kvanton, sed staton. Ankaŭ la adverbo *plene* ne esprimas kvanton: *Tie estas plene de/je homoj.* Neniam diru **plena da...** aŭ **plene da...**
- *Tie ni trovis ĉambron plenan de/je rubaĵoj.*

Frazparto kun difinilo (§8) (*la, tiu, ĉiu*, poseda pronomo...) estas difinita, do limigita kaj individueca (ne-substanceca). Sekve ne uzu *da* antaŭ tia frazparto, sed anstataŭe *de* aŭ *el*:

- *Ni manĝis iom **de/el** la pano.*
- *Ili aĉetis kelkajn botelojn **de/el** tiuj vinoj.*

Persona pronomo (§10.1) ordinare montras unu aŭ plurajn difinitajn individuojn. Tial ne uzu *da* antaŭ persona pronomo, sed anstataŭe *de* aŭ *el*:

- *Ni manĝis iom **de/el** ĝi.*
- *Ili aĉetis kelkajn botelojn **de/el** ili.*

Se la kvanto aŭ nombro jam estas montrata per numeralo (§18.1) aŭ adjektivo, oni ne uzu *da*, sed *de* aŭ *el*:

- *Ŝi pagis kotizon **de** cent eŭroj.* La vorto *kotizo* ĉiuokaze ne esprimas kvanton. Sed ja eblas diri *ŝi pagis cent eŭrojn **da** kotizo.*
- *Ni gustumis tre multe **de** unu vino.*
- *Ili manĝis ĉiom **de/el** tuta bovo.*
- *Li trinkis iom **de/el** kelkaj bieroj.*

Se singulara substantivo jam per si mem esprimas klare limigitan kvanton, oni ne uzu *da*:

- *Unu tago estas tricent-sesdek-kvinono aŭ tricent-sesdek-sesono **de** jaro.* Jaro montras per si mem klare limigitan tempon.
- *Ili fortranĉis duonon **de** centimetro.*

Iuj vortoj iafoje esprimas kvanton, alifoje ion alian. La intencita senco decidas, ĉu oni uzu *da* aŭ alian prepozicion:

- *Glaso **de** vino estas glaso, en kiu antaŭe sin trovis vino, aŭ kiun oni uzas por vino; glaso **da** vino estas glaso plena je vino.* Glaso jen montras individuaĵon, jen kvanton.
- *Ili konstruis grandan reton **da/de** komputiloj.* Se la esprimo *grandan reton* montras, kiom da komputiloj estis, tiam oni diru *da komputiloj*. Sed se *grandan reton* montras, kiamaniere la komputiloj interrilatas (en la formo de granda reto), tiam oni diru *de komputiloj*.

La uzo de *da* do dependas de tio, kion la parolanto volas diri. Por helpi sin, oni povas imagi demandon, al kiu la frazo povus respondi:

- ***Kiom** da soldatoj estis? — Estis grupo **da** soldatoj!*
- ***Kia** grupo ĝi estas? — Ĝi estas grupo **de** soldatoj!*
- ***Kiom** da rozoj vi volas? — Mi volas bukedon **da** rozoj!*
- ***Kian** bukedon vi volas? — Mi volas bukedon **de** rozoj!*

Necesas ofte atenti, ĉu la posta vorto estas pli grava (→ *da*), aŭ la antaŭa vorto (→ *de*). *Grupo da soldatoj* estas unuavice *soldatoj* (en grupa kvanto). *Grupo de soldatoj* estas unuavice grupo (kiu konsistas el soldatoj). *Bukedo*

da rozoj estas *rozoj* (en bukeda kvanto). *Bukedo de rozoj* (aŭ *bukedo el rozoj*) estas *bukedo* (kiu konsistas el rozoj).

La principoj pri *da* iom evoluis kaj ŝanĝiĝis dum la historio de Esperanto. Tial en malnovaj tekstoj oni povas trovi *da*, kie devus esti *de* aŭ *el* laŭ la ĉi-antaŭaj klarigoj.

11.3.5.2 “*Da*-ismo”

En parola Esperanto disvastiĝis malĝusta maniero uzi *da*, kiun oni povas nomi “*da*-ismo”. En tiu uzo *da* ne havas postan esprimon, kies rolon ĝi povus montri. *Da* ĉesis esti prepozicio. Tiam *da* nur montras, ke la antaŭa esprimo estas kvanta:

- **Mi havas multe da.**
- **Kiom da vi volas?** *Da* ĉi tie **ne** rilatas al la posta *vi*.
- **Ili kunportis tiom da, ke ĉiu povis ricevi iom da.**

Kulpas pri tio ĉi interalie multaj lernolibroj, kiuj instruas *da* kvazaŭ ĝi apartenus ĉefe al la antaŭa vorto. Sed *da* apartenas unuavice al tio, kio staras poste.

Iuj diras, ke temas pri ordinara subkompreno:

- *Mi havas multe da mono.* → **Mi havas multe da.**
- *Kiom da viando vi volas?* → **Kiom da vi volas?**

En tia subkomprenado oni tamen normale forlasas ankaŭ la prepozicion: *Li estas instruisto de lingvoj.* → *Li estas instruisto.* Ne: **Li estas instruisto de.** Tial, se oni volas forlasi la vorton post *da*, tiam oni forlasu ankaŭ *da*.

Oni do diru simple: *Mi havas multe. Kiom vi volas? Ili kunportis tiom, ke ĉiu povis ricevi iom.* Vortoj kiel *multe, tiom kaj iom* estas kvantaj per si mem. Ili neniel bezonas *da* por povi esprimi kvantan signifon. Nur se oni volas montri, el kio konsistas la kvanto, oni uzu *da*, sed tiam nepre kun substantiva frazparto poste.

11.3.6 *Anstataŭ kaj krom*

11.3.6.1 *Anstataŭ*

La prepozicio *anstataŭ* montras ion, kies rolon plenumas io alia, aŭ ion, en kies loko estas io alia:

- *Anstataŭ kafo li donis al mi teon kun sukero, sed sen kremo.* Li ne donis kafon, sed ja teon. La rolon de kafo (kiel trinkaĵo) plenumis teo.
- *Kiam mortis Jobab, ekreĝis anstataŭ li Ĥuŝam el la lando de la Temananoj.*
- *Anstataŭ matene, mi nun hejtados la fornnon tagmeze.* Mi ne plu hejtados matene, sed tagmeze.

- *Anstataŭ ĉia respondo la maljunulino nee skuis la kapon.* Ŝi ne donis veran respondon, sed kapskuo servis kiel respondo.
- *Ĉu mi ne helpu vin, anstataŭ tio, ke vi sola faru la tutan laboron?* Nun la intenco estas, ke vi sola faru la tutan laboron. Ĉu ne anstataŭ tio mi helpu vin?
- *Anstataŭ ke ĉiu lernas diversajn lingvojn, ĉiuj ellernadu unu saman lingvon.*
- *La aliaj anasoj preferis naĝadi en la kanaloj, anstataŭ viziti ŝin.*

11.3.6.2 Krom

La prepozicio *krom* montras aferon, kiun oni konsideras aparte. Tiu baza signifo donas praktike du signifojn: **escepta** *krom* kaj **aldona** *krom*.

11.3.6.2.1 Escepta *krom*

Escepta *krom* montras ion, por kio la cetero de la frazo ne validas. Se la frazo estas pozitiva, la senco de escepta *krom* estas negativa. Tia pozitiva frazo normale enhavas *ĉiu(j)*, *ĉio* aŭ *tuta*:

- *Tie estis ĉiuj miaj fratoj **krom Petro**.* Petro **ne** estis tie.
- *Ĉio en ŝi estis juna kaj almenaŭ ŝajne serena, **krom la frunto**.* La frunto **ne** estis tia.
- *La tuta teksto estas korekta, **krom unu frazo**.* Unu frazo **ne** estas korekta.

Se la frazo estas negativa (kun *ne*, NENI-vorto aŭ *sen*), la senco de escepta *krom* estas pozitiva:

- *En la salono estis neniu **krom li kaj lia fianĉino**.* Li kaj lia fianĉino **ja** estis tie.
- *Ne ekzistas Dio **krom Mi**.* Mi estas Dio, kaj mi **ja** ekzistas.
- *En la lastaj monatoj mi, **krom miaj profesiaj bezonoj**, preskaŭ neniam eliras el la domo.* Okaze de profesiaj bezonoj mi **ja** eliras. (Oni povas por klareco diri *krom **pro** miaj profesiaj bezonoj*, sed vidu ĉi-poste pri anstataŭ kaj *krom* + aliaj rolmontriloj [§11.3.6.2.4].)
- *Marta kuŝis sur la malmola litaĵo sen ia alia sento **krom morta laciĝo**.* Mortan laciĝon ŝi **ja** sentis.
- *Mi nenion pli postulus, **krom ke oni montru al mi sindonecon kaj estimon**.*
- *Ne ekzistas alia bono por la homo, **krom manĝi kaj trinki**.*

11.3.6.2.2 Aldona *krom*

Aldona *krom* montras ion, kio ja validas. Al tio oni (poste) aldonas ion alian, kio ankaŭ validas. Normale *ankaŭ* (eventuale *ankoraŭ* aŭ *eĉ*) ĉeestas en la frazo por fortigi la aldonan sencon:

- **Krom Petro** tie estis ankaŭ ĉiuj aliaj miaj fratoj. = Aldone al Petro ankaŭ ili estis tie.
- Per pruntedono ofte oni perdas **krom sia** havo ankaŭ la amikon. = Aldone al tio, ke oni perdas sian havon, oni perdas ankaŭ la amikon.
- La luno ne leviĝis ankoraŭ sufiĉe alte, **krom tio** estis iom da nebulo. = Aldone al tio, ke la luno ne leviĝis sufiĉe, estis ankaŭ iom da nebulo.
- **Krom Karlo**, venis eĉ lia tuta familio. = Aldone al tio, ke venis Karlo...
- **Krom tio**, ke li venis malfrue, li eĉ kondukis tre malbone.

11.3.6.2.3 Risko de miskompreno

Normale la kunteksto klare montras, ĉu temas pri escepta aŭ aldona *krom*. Se ĉeestas *ankaŭ*, *ankoraŭ* aŭ *eĉ*, tiam *krom* estas **nepre aldona**. Se mankas tia vorto, kaj la frazo estas negativa, *krom* estas **nepre escepta**. Por absoluta klareco oni povas por la escepta signifo uzi anstataŭe *kun escepto de*, *escepte de*, *escept(int)e* + N-finaĵon, aŭ *ekskluzive de*. Por aldona signifo oni povas uzi *aldone al*, *inkluzive de*.

11.3.6.2.4 Anstataŭ kaj *krom* + aliaj rolmontriloj

Anstataŭ kaj *krom* estas iom apartaj prepozicioj, ĉar ili fakte tute ne montras frazrolon! Ili nur montras, ke io alia plenumas la rolon de la afero, aŭ ke la afero estas konsiderata aparte. Kutime la kunteksto montras, ĉu la transprenita rolo estas tiu de subjekto, objekto aŭ ia adjekto. Je bezono oni povas tamen aldoni alian rolmontrilon (prepozicion aŭ N-finaĵon), kiu montras la efektivan frazrolon:

- *Li faris tion pro ŝi anstataŭ pro mi*. Se oni dirus *anstataŭ mi*, ŝajnus, ke li anstataŭas min kiel aganton, ke li faris tion anstataŭ ke mi farus tion. *Pro* montras, ke *mi* ludas rolon de “kaŭzo”, kaj ke ŝi anstataŭas min en tiu rolo.
- *Petro batis Paŭlon anstataŭ Vilhelmon*. = Petro batis ne Vilhelmon, sed Paŭlon. Komparu kun: *Petro batis Paŭlon anstataŭ Vilhelmo*. = Ne Vilhelmo, sed Petro batis Paŭlon.
- *Ili veturis al Londono anstataŭ al Bath*.
- *Kiu alportas oferojn al dioj, krom al la Eternulo sole, tiu estu ekstermita*. Sen al ŝajnus, ke nur la Eternulo povas alporti oferojn al dioj sen esti ekstermita. *Al* necesas por komprenigi, ke la Eternulo estas la ricevanto de la oferoj.
- *Neniu rajtas uzi la novan aŭton, krom en la okazo, se mi tion diros*. En montras, ke *okazo* estas tempa adjekto.
- ***Krom Vilhelmo*** *Petro batis ankaŭ Paŭlon*. N-finaĵo post *krom* estas fakte ĉiam superflua, kvankam ne erara en ĉi tiaj frazoj. Konfuzo ne povas estiĝi. Ĉi tie la loko de *ankaŭ* malebligas miskomprenon. Komparu: ***Krom Vilhelmo*** ankaŭ *Petro batis Paŭlon*. = *Krom ke Vilhelmo batis Paŭlon, ankaŭ Petro faris tion*.

Oni povas klarigi tion ĉi ankaŭ per subkomprenata infinitivo: ...*anstataŭ fari tion pro mi. ...anstataŭ peti de vi... ...anstataŭ bati Vilhelmon. ...anstataŭ veturi al Bath. ...anstataŭ skribi per literoj ordinaraj. Krom bati Vilhelmon...*

11.3.6.3 Memstara uzo

Se oni volas uzi *anstataŭ* aŭ *krom* memstare, sen mencio de tio, pri kies rolo temas, tiam oni devas aldoni la adverbajn finaĵojn: *anstataŭe* = “anstataŭ tio”; *krome* = “krom tio”:

- *Li ne donis al mi kafon. Anstataŭe li donis teon. = Anstataŭ kafo...*
- *Krome vi devas pagi por matenmanĝo. = Krom tio, kion vi jam pagis...*

Ankaŭ eblas uzi adjektivan finaĵon: *Ni devis almeti la anstataŭan radon. = ...tiun radon, kiu servas anstataŭ alia rado. Vi devas pagi kroman kotizon. = ...plian kotizon, krom tiu kotizo, kiun vi jam pagis.*

Krome kaj kroma havas ĉiam aldonan signifon, neniam esceptan.

11.3.7 Po

La vorteto *po* montras distribuon de kvantoj. Ĝi estas tradicie klasata kiel prepozicio, sed multaj uzas ĝin kiel adverbecan vorteton.

Po havas sencon nur rilate al ia nombro aŭ kvanto. Post *po* do ĉiam devas stari nombrovorto aŭ alia kvanta esprimo: *po kvin, po dek, po dudek mil, po multe, po kiom, po miliono, po duono, po iom, po pluraj, po paro, po egalaj partoj* k.s. Iafoje oni subkomprenas la kvanton: *po pomo = po unu pomo, po tutaj boteloj = po pluraj tutaj boteloj.*

Po montras porcion de io, kio estas iel distribuata al pluraj personoj, al pluraj aĵoj, al pluraj lokoj aŭ simile. Al ĉiu el la diversaj aferoj apartenas unu porcio. Por ekscii la tutan kvanton, la tutan nombron, necesas multipliki la *po*-kvanton per ia nombro. Kiu estas tiu nombro, dependas de la kunteksto:

- *Por miaj kvar infanoj mi aĉetis dek du pomojn, kaj al ĉiu el la infanoj mi donis po tri pomoj.* 3 pomoj oble 4 = 12 pomoj. Rimarku, ke la rezulto montras **pomojn**, ne infanojn. Oni multiplikis 3 pomojn per la nombro de infanoj, sed la rezulto estas nepre 12 pomoj, ne 12 infanoj. La rezulto de ĉi tia kalkulo rilatas ĉiam al tio, kion montras la *po*-esprimo.
- *Tie estis viro tre altkreska, kiu havis sur la manoj kaj sur la piedoj po ses fingroj, sume dudek kvar.* 6 fingroj oble 4 (2 manoj + 2 piedoj) = 24 fingroj.
- *Tiu ĉi libro havas sesdek paĝojn; tial, se mi legos en ĉiu tago po dek kvin paĝoj, mi finos la tutan libron en kvar tagoj.* 15 paĝoj oble 4 = 60 paĝoj.
- *Ŝi ricevis lecionojn po dek eŭroj por horo.* Se la lecionoj daŭris sume ekz. 4 horojn, la kosto estis: 10 eŭroj oble 4 = 40 eŭroj.

- *Dume la gastoj trinkis **po** glaseto da vino.* Ĉi tie estas subkomprenata la vorto *unu*: ...**po unu** glaseto... Se estis ekz. 10 gastoj, estis sume ankaŭ 10 glasetoj.
- *Mi fumadis cigaredojn **po dudek kvin** rubloj por cento.* Cento da tiaj cigaredoj kostas 25 rublojn. Por ekz. 5 centoj tiaj cigaredoj la kosto estas do: 25 rubloj oble 5 = 125 rubloj.
- *El ĉiuj vivaĵoj, el ĉiu karno, enkonduku **po unu paro** el ĉiuj en la arkeon, ke ili restu vivaj kun vi.* Se estus ekz. 1000 bestospecoj, estus 2 bestoj (1 paro) oble 1000 = 2000 bestoj (1000 paroj).
- *La urbestro aranĝas grandajn tagmanĝojn, kie la vino estas trinkata **po tutaj boteloj**.* = ...**po pluraj tutaj boteloj**. En ĉiu tagmanĝo oni trinkas plurajn tutajn botelojn.

En la ĉi-antaŭaj ekzemploj *po* estas uzata kiel prepozicio. En la klarigoj pri nuanciloj de nombroj (§18.6) aperas ekzemploj de *po* uzata adverbice.

Erara uzo de **po**

Ofte oni metas *po* antaŭ la malĝusta esprimo. Jen tipa ekzemplo:

- **Tiu ĉi ŝtofo kostas dek dolarojn **po metro**.* * La parolanto intencis diri, ke ĉiu metro de la ŝtofo kostas dek dolarojn, sed tio estas malĝusta. *Po* devas ĉi tie rilati al subkomprenata *unu* → *po unu metro*. La kalkulo do fariĝas: 1 metro oble 10 (la nombro de dolaroj) = 10 **metroj**. En la frazo *po* aperas antaŭ la esprimo (*unu*) *metro*. La rezulto de la kalkulo estas do dek metroj, ne dek dolaroj. Tiuj dek metroj da ŝtofo kostas sume dek dolarojn. Tio signifas, ke ĉiu metro kostas unu dolaron. Tio kredeble ne estis la intencita senco.

Ĝusta frazo estas:

- *Tiu ĉi ŝtofo kostas **po dek** dolarojn **por metro**.* Se estas ekz. 5 metroj, la kalkulo fariĝas: 10 dolaroj oble 5 = 50 dolaroj. Nun la rezulto montras dolarojn, ĉar *po* staras antaŭ la esprimo *dek dolaroj*.

Multaj lingvoj uzas en ĉi tiaj frazoj nur unu vorton por esprimi distribuon. Tiu vorto staras antaŭ *metro*. Oni konfuzas *po* kun tiaj vortoj, kiuj havas tute alian signifon ol *po*. En Esperanto oni esprimas tiajn ĉi aferojn per du vortoj, *po* kaj unu alia. La alia vorto estas ofte *por*, sed depende de la kunteksto ankaŭ aliaj prepozicioj (aŭ adverba formo) povas esti uzataj. En la ĉi-antaŭa ekzemplo eblas ekz. *laŭ metro* aŭ *metre*.

Notu ankaŭ la diferencon inter la jenaj frazoj:

- *La aŭto veturis **po dek** kilometrojn en kvin horoj.* La aŭto veturis sume 5 horojn, kaj ĝi veturis sume 50 kilometrojn. (10 kilometroj oble 5 = 50 kilometroj.)
- *La aŭto veturis dek kilometrojn en **po kvin** horoj.* La aŭto veturis sume 10 kilometrojn, kaj tio daŭris sume 50 horojn. (5 horoj oble 10 = 50 horoj.)

Formuloj kun frakcistreko

Formulo	Elparolo
---------	----------

20\$/kg	<i>po dudek dolaroj por kilogramo</i>
---------	---

120 km/h	<i>po cent dudek kilometroj en/por horo</i>
----------	---

2 MN/m ²	<i>po du meganeŭtonoj sur/por kvadratmetro</i>
---------------------	--

Ofte oni ankaŭ povas uzi *po* kune kun adverbo: ***po** 120 kilometroj **hore***.

Iafoje oni povas forlasi *po* en tiaj ĉi esprimoj, eventuale aldonante *ĉiu*, ekz.: *cent dudek kilometroj por/en (ĉiu) horo, dudek dolaroj por (ĉiu) kilogramo, du meganeŭtonoj por/sur (ĉiu) kvadratmetro*.

12 Tabelvortoj

En Esperanto ekzistas 45 vortetoj, kiuj estas nomataj **tabelvortoj**, ĉar oni povas ilin aranĝi en tabelo laŭ similaj formoj kaj similaj signifoj.

Oni povas diri, ke ĉiu tabelvorto konsistas el antaŭparto kaj postparto, sed oni tamen ne rigardu la tabelvortojn kiel kunmetitajn vortojn. La tabelvortaj partoj formas apartan, fermitan sistemon, kaj oni normale ne intermiksi ilin kun la ordinaraĵ vortelementoj en la lingvo.

12.1 Antaŭpartoj

KI-	demandovorto, rilata vorto, ekkria vorto (§12.3)
TI-	montrovorto (§12.4)
I-	nedifinita vorto (§12.5)
ĈI-	tutampleksa vorto (§12.6)
NENI-	nea vorto (§12.7)

12.2 Postpartoj

-U	individuo (§12.8)
-O	afero (§12.9)
-A	eco, speco (§12.10)
-ES	posedanto (senca objekto, senca subjekto) (§12.11)
-E	loko (§12.12)
-AM	tempo, fojo (okazo, kondiĉo) (§12.13)
-AL	kaŭzo (§12.14)
-EL	maniero, grado (§12.15)
-OM	kvanto (emfazita grado) (§12.16)

Kelkaj postpartoj de la tabelvortoj similas al ordinaraĵ finaĵoj, sed la signifoj ne estas samaj:

- La ordinara substantiva O-finaĵo (§4) kaj la tabelvorta O-parto estas preskaŭ samsignifaj, sed la tabelvortoj je O normale ne akceptas la finaĵon J (§7).
- La ordinara finaĵo U estas verba finaĵo por la volitivo/imperativo (§21.1.2), dum **la tabela U-parto montras individuojn** — komplete malsamaj aferoj.
- La ordinara adjektiva finaĵo A estas ĝenerala priskriba finaĵo. (§5) Ĝi ofte montras ecojn kaj kvalitojn, sed ĝi ankaŭ povas montri apartenon, rilaton, individuecon k.s. **La tabela A-parto montras nur ecojn kaj specojn.**

- La ordinara adverbaj finaĵoj E (§6) povas montri manieron, tempon, lokon, mezuron, okazon kaj ankoraŭ aliajn signifojn. **La tabela E-parto montras ĉiam nur lokon.**

12.3 KI-vortoj

La tabelvortoj je KI estas uzataj precipe kiel **demandovortoj** (§17) kaj kiel **rilataj vortoj** (§24.3), sed ankaŭ kiel **ekkriaj vortoj**:

- **Kio** estas tio? Demanda *kio*.
- **Kiu** kuraĝas rajdi sur leono? Demanda *kiu*.
- **Kiel** vi fartas? Demanda *kiel*.
- *Fremdulo, diru, **kiu** kaj el **kie** vi estas.* Demandaj *kiu* kaj *kie*.
- *La fera bastono, **kiu** kuŝis en la forno, estas nun brule varmega.* Rilata *kiu*.
- **Kiam** mi venis al li, li dormis. Rilata *kiam*.
- *Li estas tiu, **kies** monon vi prenis.* Rilata *kies*.
- **Kia** granda brulo! Ekkria *kia*.
- *Fi, **kiel** abomene!* Ekkria *kiel*.
- **Kion** mi vidas! Ekkria (kaj demanda) *kio*.

12.3.1 La vorteto *ajn*

La adverbeca vorteto *ajn* montras emfaze nedefinitecon aŭ indifinitecon. *Ajn* estas uzata ĉefe kune kun rilataj KI-vortoj, sed ankaŭ kun I-vortoj kaj ĈI-vortoj, iafaje kun NENI-vortoj. *Ajn* ĉiam staras post la koncerna tabelvorto:

- *Mi kondukos vin al ŝi, **kie ajn** ŝi estos trovebla!* Ne gravas, kie ŝi estas trovebla.
- ***Kiu ajn** ŝi estos, mi deziras al ŝi feliĉon!* Ne gravas, kiu ŝi estos.
- *Mi donis solenan promeson, ke mi silentos, ĝis mi revenos, **kiam ajn** tio ĉi fariĝos.*
- ***Ĉiam ajn** vi estas bonvena ĉe mi.* Venu, kiam vi volas.
- *Kial ŝi forlasis tiun lokon, en kiu ŝi havis **ian ajn** eblon, por **ion ajn** laborenspezi?* Sen tiu loko tute mankas eblo.
- ***Nenion ajn** mi diros.* Absolute nenion.

Antaŭ *ajn* Zamenhof, pro influo de naciaj lingvoj, kelkfoje uzis rilatan KI-vorton, kiam pli logike estus uzi ĈI-vorton aŭ I-vorton. Se ne temas pri enkonduko de subfrazo, ĈI-vorto aŭ I-vorto estas preferinda. *Mi konsentas akcepti **kian ajn** pagon.* Pli bone: ...*ĉian ajn pagon* aŭ ...*ian ajn pagon*.

12.4 TI-vortoj

La tabelvortoj je TI estas montraĵ vortoj. Plej ofte ili montras ion antaŭe diritan aŭ ion poste dirotan. Ili povas ankaŭ almontri ion rekte vidatan, aŭdatan aŭ simile:

- *Mi volas, ke **tio**, kion mi diris, estu vera. Tio* montras antaŭe diritan aferon.
- ***Tio** estas mia hejmo. Tio* montras ion vidatan (eble kune kun fingromontrado).
- *Li estas **tiel** dika, ke li ne povas trairi tra nia mallarĝa pordo. Tiel* almontras la postan ke-frazon.
- *Kio estas, kio vin **tiel** afliktas? Tiel* almontras vidatan aŭ aŭdatan aferon.
- *Ŝi estis en **tiu** momento tre bela. Tiu* almontras antaŭe menciitan momenton.
- ***Tiu** ĉi malfreŝa pano estas malmola, kiel ŝtono. Tiu* almontras ĉeestantan aferon (la malfreŝan panon).

12.4.1 La vorteto ĉi

Al tabelvortoj je TI oni povas aldoni la vorteton *ĉi*, kiu montras proksimecon al la parolanto. *Ĉi* povas stari ĉu antaŭ, ĉu post la tabelvorto. *Ĉi* ne povas ricevi finaĵojn. Simpla TI-vorto ĉiam montras ion ne tute proksiman al la parolanto. TI-vorto + *ĉi* montras ion proksiman al la parolanto:

- *tie* = en tiu loko → *tie ĉi*, *ĉi tie* = en tiu ĉi loko proksime de mi
- *tiu domo* (for de mi) → *tiu ĉi domo*, *ĉi tiu domo* (proksima de mi)
- *tio* = tiu afero (for de mi) → *tio ĉi*, *ĉi tio* = tiu ĉi afero
- *tiel* = en tiu maniero → *tiel ĉi*, *ĉi tiel* = en tiu ĉi maniero (kiun mi montras)

Ĉi tiam aŭ *tiam ĉi* ne estas praktike uzataj. Anstataŭe oni uzas *nun*.

Ĉi estas aparta vorto. Ne uzu dividostrekon. Ne skribu: **ĉi-tiu**, **tiu-ĉi**, **ĉi-tie**, **tie-ĉi**, **ĉio-ĉi** k.t.p. Skribu: *ĉi tiu*, *tiu ĉi*, *ĉi tie*, *tie ĉi*, *ĉio ĉi* k.t.p. Sed oni ofte faras adjektivon aŭ adverbkon el frazparto, kiu enhavas la vorteton *ĉi*. Tiam la tuta esprimo fariĝas unu vorto (§27.6). Normale la TI-vorto malaperas. Por klareco oni tiam kutimas meti dividostrekon post *ĉi*: *ĉi tie* → *ĉi-tiea*, *en tiu ĉi nokto* → *ĉi-nokte*, *sur ĉi tiu flanko* → *ĉi-flanke*, *la somero de tiu ĉi jaro* → *la ĉi-jara somero*.

12.5 I-vortoj

Tabelvortoj je I reprezentas neprecizigitajn aŭ nekonatajn aferojn:

- *Ŝi ricevis **ion** por manĝi kaj por trinki*. Oni ne diras, kion ŝi ricevis.

- *Venis **iu**j personoj, kiujn mi ne konas.* Oni ne scias, kiuj estis la personoj.
- *Ili **iam** revenos.* La tempopunkto estas nekonata.
- *Hodiaŭ estas **ies** tago de naskiĝo.* Oni ne diras, kies naskiĝtago ĝi estas.

12.6 ĈI-vortoj

Tabelvortoj je ĈI havas signifojn tutampleksajn, totalajn:

- *Li faris **ĉion** per la dek fingroj de siaj manoj.* Ĉio esprimas la tuton de la aferoj, kiujn li faris.
- *Ĉiu homo amas sin mem.* Ne ekzistas persono, por kiu ne validas tio.
- *Tiuj ĉi du amikoj promenas **ĉiam** duope.* Ĉiam montras, ke ne ekzistas fojo, kiam ili ne iras duope.
- *Ĉie regis ĝojo.* Ne ekzistis loko, en kiu ne regis ĝojo.

Oni iafaje uzas la vorteton *ĉi* (§12.4.1) antaŭ aŭ post tabelvorto je ĈI: *ĉio* = ĉiuj aferoj → *ĉio ĉi*, *ĉi ĉio* = ĉiuj ĉi tiuj aferoj, ĉio tio ĉi.

12.7 NENI-vortoj

Tabelvortoj je NENI havas signifon nean:

- *La tempon venontan **neniu** ankoraŭ konas.* Neniu esprimas, ke ne ekzistas persono, kiu konas la tempon venontan.
- *Mi **neniel** povas kompreni, kion vi parolas.* Neniĉiel montras, ke ne ekzistas maniero, en kiu mi povus vin kompreni.
- *Kiam mi ien veturas, mi **neniam** prenas kun mi multon da pakaĵo.* Neniam esprimas, ke ne ekzistas tia fojo, dum kiu mi prenis multon da pakaĵo al vojaĝo.

NENI-vorto sufiĉas por nei la tutan frazon (§16).

12.8 Tabelvortoj je U

- kiu** Demandas pri la identeco de unu el pluraj konataj personoj, aĵoj aŭ aferoj.
- tiu** Montras unu certan el pluraj konataj personoj, aĵoj aŭ aferoj.
- iu** Montras nekonatan aŭ nedifineblan individuan personon, aĵon aŭ aferon.
- ĉiu** Montras unuope kaj senescepte la individuojn de grupo da personoj, aĵoj aŭ aferoj.
- neniu** Neas la individuojn de grupo da personoj, aĵoj aŭ aferoj.

La U-vortoj montras individuecon kaj identecon. Ili estas la plej bazaj el ĉiuj tabelvortoj.

La tabelvortoj je U povas akcepti N-finaĵon, kaj J-finaĵon. Kun J-finaĵo ili montras plurajn individuojn.

Tabelvortoj je U estas difiniloj (§8). Tial oni ne povas uzi *la* kune kun ili.

Tabelvortoj je U normale estas epiteto (difinilo) de substantivo, sed la substantivo ofte estas subkomprenata. Se nenio en la kunteksto montras alie, oni supozas, ke temas pri la vorto “persono(jn)”:

- **Kiu** libro estas via? → **Kiu** estas via?
- **Tiu** seĝo ŝajnas bona. → **Tiu** ŝajnas bona.
- **Ĉiu** homo devas pensi mem. → **Ĉiu** devas pensi mem.
- **Kiu** persono venis? → **Kiu** venis?
- Ĉu estas **iu** [persono] en la kuirejo? — Jes, Paŭlo estas tie.
- Jen kelkaj bonaj libroj. **Kiun** [libron] vi volas legi? — Mi volas **tiun** [libron].
- Ĉu vi havas kraĵonon? — **Neniun** [kraĵonon] mi havas.

Ĉiu(j) estas ĉiam plurala laŭsence, sed oni tamen faras distingon inter singulara *ĉiu* kaj plurala *ĉiuj*.

- Oni uzas *ĉiu*, se oni konsideras la individuojn aparte.
- Oni uzas *ĉiuj*, se oni pensas pri la tuta grupo kune.

Iafoje tiu distingo ne estas grava, sed alifoje la diferenco estas granda:

- Por **ĉiu** tago mi ricevas kvin eŭrojn. = Por *ĉiu* aparta tago...
- **Ĉiu** amas ordinare personon, kiu estas simila al li. = *Ĉiu* aparta homo amas...
- Kvinope ili sin ĵetis sur min, sed mi venkis **ĉiujn** kvin atakantojn. = ...mi venkis la tutan grupon. Ĉi tie J estas necesa, ĉar oni mencias la nombron kvin. Sed oni povus alternative diri: ...mi venkis *ĉiun* el la kvin atakantoj. Sed tiam oni ne parolas pri unu batalo kontraŭ tuta grupo, sed pri kvin pli-malpli apartaj bataloj.
- Post la kurado **ĉiuj** estis terure lacaj. Oni parolas pri la tuta grupo de kurintoj. Eblas ankaŭ: ...*ĉiu* estis terure laca.
- El **ĉiuj** miaj infanoj Ernesto estas la plej juna. = El la tuta grupo de miaj infanoj...
- Nun mi legas, vi legas kaj li legas; ni **ĉiuj** legas. Ni estas plurala vorto. Tial *ĉiuj* nepre devas havi J.

Memstara *neniu* aperas kutime sen J-finaĵo:

- La tempon venontan **neniu** ankoraŭ konas. *Neniu* = *neniu* persono.
- Mi konas **neniun** en tiu ĉi urbo.

Ankaŭ kun posta substantivo oni normale uzas *neniu* sen J:

- *Ŝi ne vidis eĉ la ĉielon, ĉar ĝi estis kovrita de nuboj kaj **neniu** stelo en ĝi brilis.*

Oni povas tamen uzi *neniuj*, se oni volas iel montri kontraston kun la ideo “pli ol unu”, sed tion oni faras normale nur kiam sekvas substantivo:

- *Ĉe la fenestro restis plu **neniuj** floroj.* Antaŭe estis tie multaj floroj.

12.9 Tabelvortoj je O

kio	“kiu afero, kia afero”
tio	“tiu afero”
io	“iu afero, ia afero”
ĉio	“ĉiu afero, ĉia afero”
nenio	“neniu afero, nenia afero”

Tabelvortoj je O montras aferon, kiun oni ne povas precize nomi per substantivo. Ĉi tie la ĝenerala vorto “afero” estas uzata kiel klarigo, sed la signifo estas eĉ pli ĝenerala. La tabelvortoj je O estas uzataj ankaŭ por reprezenti ion abstraktan, kion oni esprimis per tuta frazo.

Tabelvortoj je O povas ricevi N-finaĵon, sed normale ili ne ricevas J-finaĵon, ĉar ili esprimas ĝeneralan tuton.

Epitetoj de tabelvortoj je O staras ĉiam post la tabelvorto: *io bona, kion novan, ĉio grava* k.s.

Tabelvortoj je O estas memstaraj frazpartoj. Ili ne povas priskribi substantivon. Ili respondas al U-vorto + *afero*:

- **Kio** estas **tio**? = **Kiu** *afero* estas **tiu** *afero*?
- **Tio** estas *speco de meblo*. = **Tiu** *afero* estas *speco de meblo*.
- **Ĉio** restis kiel antaŭe. = **Ĉiu** *afero* restis kiel antaŭe.
- **Kion** bonan vi trovis tie? = **Kiujn** bonajn *aferojn* vi trovis tie?
- **Nenion** interesan mi trovis. = **Neniun** interesan *aferon* mi trovis.

Iafoje oni povas heziti inter *tio* kaj *ĝi* (§10.6.2). Normale oni uzas *tio* pri io nedifinita, kion oni ne povas aŭ volas nomi per preciza substantivo. Nepe oni uzu *tio* por reprezenti ion, kio estis esprimita per tuta frazo. Oni uzas *ĝi* por io difinita, kiun oni antaŭe esprimis per substantivo, kaj kion oni povus ripeti per la sama substantivo kun *la* aŭ alia difinilo:

- *Ŝi rakontis belan fabelon. Tio estis tre amuza.* Amuza estis tio, ke ŝi rakontis fabelon. *Tio* reprezentas la tutan antaŭan frazon.
- *Ŝi rakontis belan fabelon. Ĝi estis tre amuza.* Amuza estis la fabelo. *Ĝi* reprezentas la frazparton *la (bela) fabelo*.

12.10 Tabelvortoj je A

- kia** “de kiu speco, havanta kiun econ”
tia “de tiu speco, havanta tiun econ”
ia “de iu speco, havanta iun econ”
ĉia “de ĉiu speco, havanta ĉiun econ”
nenia “de neniu speco, havanta neniun econ”

Tabelvortoj je A rolas adjektivece. Ili ricevas J-finaĵon kaj N-finaĵon laŭ la samaj reguloj kiel adjektivoj. Sed tabelvortoj je A montras ĉiam ecojn kaj specojn, dum veraj adjektivoj (kun vera A-finaĵo) povas havi multe pli variajn signifojn.

Tabelvortoj je A estas difiniloj (§8). Tial oni ne povas uzi *la* (§8.1) kune kun ili.

- **Kia** li estas? *Ĉu li estas maljuna aŭ juna?*
- **Kian** aĝon vi havas?
- **Kia** estas via nomo? Aŭ: *Kiu [el ĉiuj nomoj] estas via nomo?* Aŭ pli ofte: *Kio estas via nomo?* Zamenhof uzis ankaŭ: *Kiel estas via nomo?* Plej ofte oni tamen diras: *Kiel vi nomiĝas?*
- *Be! li staris senhelpe, tiam respondon li ne atendis.*
- *Estis tia ventego, ke la tegoloj deflugis de la tegmentoj.*
- *Restu ĉiam tia, kia vi estas! Tia almontras la postan kia-frazon. Se post tia ne sekvas tuta frazo (kun predikato), sed sola frazparto, tiam oni ne uzas kia, sed komparan kiel (§15): Li estas tia kiel mi.*
- *Mi ne volis trinki la vinon, ĉar ĝi enhavis en si ian suspektan malklar-aĵon.*
- *Maldiligenteco estas la radiko de ĉia malbono.*
- *Nenia konstruo povas esti sen bruo.*

Tabelvortoj je A montras econ aŭ specon, dum tabelvortoj je U montras identecon. Ĉe *kia/kiu* kaj *tia/tiu* la diferenco normale estas klara. Ĉe *ia/iu*, *ĉia/ĉiu* kaj *nenia/neniu* estas iafaĵe nur malgranda diferenco:

- **Kia** homo li estas? Oni volas karakterizon de la homo.
- **Kiu** homo li estas? Oni volas ekz. la nomon de la homo por ekscii lian identecon.
- **Tia** opinio estas tute erara. Ĉiuj opinioj de tiu speco estas eraraj.
- **Tiu** opinio estas tute erara. La diskutata opinio estas erara. Aliaj similaj opinioj eble estas ĝustaj.
- *Ni devas enloĝiĝi en ia hotelo.* = ...en hotelo de iu el la diversaj specoj de hoteloj.
- *Ni devas enloĝiĝi en iu hotelo.* = ...en iu el la diversaj individuaj hoteloj, kiuj troviĝas ĉi tie. Normale oni simple forlasas *iu* en tia frazo.

12.11 Tabelvortoj je ES

kies	“(la)... de kiu(j)”
ties	“(la)... de tiu(j)”
ies	“(la)... de iu”
ĉies	“(la)... de ĉiu(j)”
nenies	“(la)... de neniu”

ES-vorto, kiu estas epiteto de substantivo, aldonas difinitan signifon. ES-vortoj do estas difiniloj (§8) – same kiel la posedaj pronomoj – kaj oni ne povas uzi *la* (§8.1) kune kun ili. Se oni anstataŭigas ES-vorton per *de*-esprimo, oni normale devas aldoni *la*.

Same kiel posedaj pronomoj la ES-vortoj staras antaŭ la substantivo, dum samsignifa *de*-esprimo devas stari poste: *ties libro* = *la libro de tiu (persono)*.

ES-vortoj je povas ricevi J-finaĵon aŭ N-finaĵon.

- **Kies** *filino vi estas?*
- *Mi efektive ne scias, **kies** kulpo ĝi estas.*
- *Ili ekvidis virinon, **kies** vizaĝon ili en la krepusko ne rekonis.*
- **Kies** *gasto mi estas, **ties** feston mi festas. Ties* ne estas tre multe uzata. Normale oni preferas posedajn pronomojn (*lia, ŝia, ĝia* aŭ *ilia*).
- *La infano ludis kun **sia** pupo, kiam subite **ties** kapo frakasiĝis. Ties* montras, ke temas pri la kapo de la pupo. Se estus la kapo de la infano, oni dirus *ĝia kapo*.
- *Kiu ĝojas pri **ies** malfeliĉo, tiu ne restos sen puno. = ...pri la malfeliĉo de iu* *persono... Ies* estas kutime uzata nur pri unu nekonata persono (ne pri aĵoj, nek pri pluraj aferoj aŭ personoj).
- *Tio estis la koro de riĉa fama viro, **kies** nomo estis sur **ĉies** lipoj. = ...sur la lipoj de ĉiuj personoj. Ĉies* estas kutime uzata nur pri personoj, ne pri aĵoj.
- *Memoru, ke Esperanto estas **nenies** propraĵo. Nenies* estas kutime uzata nur pri personoj, ne pri aĵoj.

12.12 Tabelvortoj je E

kie	“en kiu(j) loko(j)”
tie	“en tiu(j) loko(j)”
ie	“en iu(j) loko(j)”
ĉie	“en ĉiu(j) loko(j)”
nenie	“en neniu(j) loko(j)”

Tabelvortoj je E ne povas ricevi J-finaĵon, sed oni povas aldoni N-finaĵon por montri direkton (§11.2.4):

kien	“al kiu(j) loko(j)”, “en kiu(j) direkto(j)”
tien	“al tiu(j) loko(j)”, “en tiu(j) direkto(j)”
ien	“al iu(j) loko(j)”, “en iu(j) direkto(j)”
ĉien	“al ĉiu(j) loko(j)”, “en ĉiu(j) direkto(j)”
nenien	“al neniu(j) loko(j)”, “en neniu(j) direkto(j)”

- **Kie** estas la libro kaj la kraĵono?
- Mi montris al la infano, **kie** kuŝas ĝia pupo.
- Sonorado al li venas, sed **de kie** — li ne komprenas.
- Mi volis resti **tie**, **kie** mi estis.
- Se li sciis, ke mi estas **tie** ĉi, li tuj venus al mi.
- Ĉu vi loĝas **ie**? = Ĉu vi loĝas en iu loko?
- Malsaĝulo **ĉie** sian nomon skribas.
- Pli bela reĝidino ol ŝi troviĝis **nenie** en la mondo.
- **Kien** vi iras? — Mi iras en la ĝardenon.
- Rigardu **tien** ĉi.
- Mi **nenien** plu iros hodiaŭ.

12.13 Tabelvortoj je AM

kiam	“en kiu(j) tempo(j), en kiu(j) fojo(j)”
tiam	“en tiu(j) tempo(j), en tiu(j) fojo(j)”
iam	“en iu(j) tempo(j), en iu(j) fojo(j)”
ĉiam	“en ĉiu(j) tempo(j), en ĉiu(j) fojo(j)”
neniam	“en neniu(j) tempo(j), en neniu(j) fojo(j)”

AM-vortoj ne povas ricevi J-finaĵon aŭ N-finaĵon.

- Sed **kiam** tio okazis? Se oni demandas precize pri horo, oni tamen ne uzas **kiam**, sed la vicordan demandvorton **kioma** (§18.8).
- Li skribis al mi, ke li intencas ĝin eldoni, sed li ne skribis ankoraŭ **kiam** li ĝin eldonos.
- En unu tago, **kiam** ŝi estis apud tiu fonto, venis al ŝi malriĉa virino.
- Tubeto, en kiun oni metas cigaron, **kiam** oni ĝin fumas, estas cigaringo.
- **De kiam** vi loĝas ĉi tie?
- Li vekigis nur **tiam**, **kiam** la suno leviĝis.
- Ŝajnas al mi, ke ĉi tiun vizaĝon mi jam **iam** vidis.
- Ŝi estis ja la plej bela knabino, kiun li **iam** vidis. **Iam** reprezentas iun ajn pasintan tempon.
- Oni diras, ke la vero **ĉiam** venkas.

- Bona koro **neniam** fariĝas fieraj.
- La maljunulo fermos **por ĉiam** siajn okulojn. La esprimo **por ĉiam** montras, ke la sekvoj ĉiam restos. La fermado de la okuloj estas nur momenta, sed la sekvo, la fermiteco de la okuloj, estos eterna.

12.14 Tabelvortoj je AL

kial	“pro kiu kaŭzo, pro kiu motivo, pro kio”
tial	“pro tiu kaŭzo, pro tiu motivo, pro tio”
ial	“pro iu kaŭzo, pro iu motivo, pro io”
ĉial	“pro ĉiu kaŭzo, pro ĉiu motivo, pro ĉio”
nenial	“pro neniu kaŭzo, pro neniu motivo, pro nenio”

AL-vortoj ne povas ricevi J-finaĵon aŭ N-finaĵon.

- **Kial** vi ploras?
- Mi komprenas, **kial** vi faris tion.
- Hodiaŭ estas bela frosta vetero, **tial** mi prenos miajn glitilojn kaj iros gliti. Rimarku la diferencon inter **tial** kaj **ĉar**. **Tial** reprezentas kaŭzon, sed **ĉar** enkondukas subfrazon, kiu montras kaŭzon: *Mi prenos miajn glitilojn kaj iros gliti, ĉar hodiaŭ estas bela frosta vetero.*
- Mi vin **ial** ankoraŭ ne konas.
- Vi demandas, **kial** mi amas vin. Mi respondas: **ĉial**!

La vorto **nenial** estas en la praktiko tre malmulte uzata, sed kiam oni ĝin ja uzas, ĝi neas la tutan frazon (same kiel ĉiuj aliaj NENI-vortoj):

- Tian Regularon por nia Ligo mi **nenial** povus aprobi. = ...mi pro nenioj motivoj povus aprobi.
- Vi povus inciti lin kiom ajn. Li **nenial** kolerus. = ...li pro nenio kaŭzo kolerus.

Se oni volas esprimi pozitivan sencon, oni uzu *sen kaŭzo*, *senkaŭze*, *senmotive* aŭ simile: *Ŝi ridis senkaŭze.* = *Ŝi ja ridis, sed sen motivo.*

12.15 Tabelvortoj je EL

kiel	“en kiu maniero aŭ grado”
tiel	“en tiu maniero aŭ grado”
iel	“en iu maniero aŭ grado”
ĉiel	“en ĉiu maniero”
neniel	“en nenio maniero”

La EL-vortoj estas ĝeneralaj adverbecaj tabelvortoj, kiujn oni uzas, se ne temas pri tempo/okazo (AM-vortoj [§12.13]), loko (E-vortoj [§12.12]), kaŭzo (AL-vortoj [§12.14]) aŭ kvanto/nombro (OM-vortoj [§12.16]). La EL-vortoj kovras pli-malpli ĉiujn aliajn signifojn, kiujn povas esprimi adverbeca vorto. Precipe temas pri grado kaj maniero.

EL-vortoj ne povas ricevi J-finaĵon aŭ N-finaĵon.

- **Kiel** li aspektas?
- **Kiel** vi fartas?
- Rakontu al mi per malmulte da vortoj, **kiel** tio okazis.
- Mi zorgas pri ŝi **tiel**, **kiel** mi zorgas pri mi mem.
- **Kiel** alta estas tiu turo?
- **Kiel** longe ankoraŭ tiu malnova domaĉo staros ĉi tie ĉe la strato **kiel** spektaklo por ĉiuj?
- Tiu ĉi malfreŝa pano estas malmola, **kiel** ŝtono.
- Bojas hundido, ĉar **tiel** faras la hundo.
- Ne faru **tiel**, faru **tiel** ĉi!
- Ili ambaŭ estis **tiel** malagrablaj kaj **tiel** fieraj, ke oni ne povis vivi kun ili.
- Mi estas **tiel** forta, **kiel** vi.
- **Iel** ni sukcesos.
- Ili **ĉiel** helpis al mi.
- Mi **neniel** esperis sukceson.

12.16 Tabelvortoj je OM

kiom	“kiel multe, kianombre, kiakvante”
tiom	“tiel multe, tianombre, tiakvante”
iom	“ne tre multe sed ankaŭ ne malmulte”
ĉiom	“la tuta kvanto”
neniom	“nenianombre, neniakvante, neniamezure”

OM-vortoj ne povas ricevi J-finaĵon aŭ N-finaĵon.

- **Kiom** vi volas, ĉu du aŭ tri? = *Kiel multajn vi volas...*
- Ŝi pripensis, **kiom** koston al ŝi la nokta restado.
- Ho, **kiom** pli bona estas via amo, ol vino!
- **Kiom** mi vidas, vi havas nur unu filon. = *Laŭ tio, kion mi vidas, vi havas...* Eble vi havas pli da filoj, sed mi ne povas vidi pli.
- Sendi 100 ekzemplerojn mi ne povis, ĉar mi nun **tiom** ne havas.
- Mi havas **tiom multe**, ke mi ne bezonas ŝpari! Ofte **kiom** kaj **tiom** estas uzataj kune kun *multe* (aŭ *multaj*). *Multe* estas forlasebla, sed ĝi **iom**

emfazas la signifon. Oni povas ankaŭ uzi *kiel multe, tiel multe*, sed tiam ne estas emfazo.

- *Ŝi aĉetis **iom** da butero.* = ...kvanton da butero ne tre grandan sed tamen konsiderindan. Teorie *iom* devus signifi “ia nedifinita kvanto”, sed en la praktiko ĝi preskaŭ ĉiam montras malgrandan kvanton. La signifo estas efektive eĉ pli speciala, nome: “ne tre multe, sed tamen sufiĉe multe por esti konsiderata, por esti signifa”. Ne konfuzu *iom* kun *malmulte*: *Li faris **iom** da eraroj.* Estis ne tre multe da eraroj, sed tamen sufiĉe por ke oni mallaŭdu lin. *Li faris **malmulte** da eraroj.* La eraroj estis tiel malmultaj, ke oni devas laŭdi lin.
- *Mi pensas, ke mi ĝin ankoraŭ **iom** memoras.* = ...ne tre multe memoras, sed ankoraŭ ja memoras.
- *Tie supre estingiĝis la ruĝaj koloroj, dum la suno **iom post iom** malaperis.* La esprimo *iom post iom* montras, ke io okazas per multaj malgrandaj apenaŭ distingeblaj ŝanĝiĝetoj.
- — ***Kiom** da benzino vi volas?* — *Mi volas **ĉiom**, kiom vi havas.* = ...Mi volas la tutan kvanton da benzino, kiun vi havas. La signifo de *ĉiom* ofte praktike fariĝas tre simila al la signifo de *ĉio* (§12.9), kiun oni uzas multe pli ofte.
- *Sur la mezo de la strato estas multe da radoj kaj da ĉevalaj hufoj, sed da homoj piedirantaj estas malpli, preskaŭ **neniom**.*

OM-vortoj estas uzataj kaj adverbce, kaj substantivece (§19).

Normale por montri gradojn oni uzas *kiel* kaj *tiel* (§12.15). Sed por forta emfazo, oni povas anstataŭe uzi *kiom* kaj *tiom*: *Ĝi estis **tiom** bela, ke mi svenis. La Esperantistoj tute ne pretendas, ke ilia lingvo prezentas ion **tiom** perfektan, ke nenio pli alta jam povus ekzisti.*

12.17 Ĉu ALI-vortoj povas esti tabelvortoj?

Multfoje oni proponis aldoni al la tabelo la antaŭparton **ALI-** kreante la novan serion **aliu**, **alio**, **alia**, **alies**, **alie**, **aliam**, **alial**, **aliel**, **aliom**. Iuj eĉ praktikas tion uzante precipe la vortojn **aliel** kaj **alies**.

En oficiala Esperanto ALI estas ordinara radiko, el kiu oni faras vortojn per la ordinaraj finaĵoj.

- *alia* = ne la sama, diferenca
- *alio* = io alia
- *alie* = en alia okazo, en alia maniero
- *alii* = esti alia, diferenci (malofte uzata)

Ekuzo de la novaj tabelvortoj kunportus drastajn ŝanĝojn en la lingvon. Jen nur kelkaj ekzemploj:

La normala vorto *alie* signifas plej ofte “en alia okazo”, sed ĝi ankaŭ povas signifi “en alia maniero”. La tabelvorto **alie** tamen signifus anstataŭe “en alia loko”. Sekve normalaj frazoj kiel *Ni devas alie agi* tute ŝanĝus sian signifon.

Alia en normala Esperanto ne estas tabelvorto, sed ordinara adjektivo, kaj ĝi signifas “de alia speco” aŭ “kun alia identeco”. La nova tabelvorto **alia** signifus nur “de alia speco”. Se ekzistus tabelvortoj je ALI, oni do devus ne plu diri ekz. *la alia ĉambro estas pli granda*, sed **la aliu ĉambro estas pli granda**. Oni ankaŭ devus diri: **ili amas unu la aliun** anstataŭ la normala *ili amas unu la alian*.

Oni ofte faras kunmetaĵojn kiel: *de alia speco* → *alispeca*. Sed uzantoj de tabelvortoj je ALI anstataŭe devus diri: **aliuspeca**, ĉar oni ne povas forigi la postpartojn de tabelvortoj. Komparu kun: *de tiu speco* → *tiuspeca* (ne: **tispeca**).

Ankoraŭ neniuj praktikis la plenan tabelserion je ALI en konsekvenca maniero. Ekzistas nur senpripensa kaj mallogika uzado de **aliel** kaj **alies**, kaj okaze de **aliu**. Iuj uzas parte klasikan Esperanton, parte la reformitan dialekton. Kiam ili diras ekz. *alie* aŭ *alia*, oni ne povas scii, ĉu kompreni laŭ la Fundamenta lingvo, aŭ laŭ la nova dialekto. Feliĉe tamen plej multaj ankoraŭ uzas la lingvon regule kaj logike.

Uzu do nur la jam ekzistantajn tabelvortojn, kaj esprimu aliajn aferojn per ordinaraj radikoj laŭ la reguloj de la Fundamenta Esperanto:

Evitenda reformo	Oficiala Esperanto
<i>*aliu*</i>	<i>alia</i>
<i>*alio*</i>	<i>alio</i>
<i>*alia*</i>	<i>alia, alispeca, alieca</i>
<i>*alies*</i>	<i>de alia (persono), aliula</i>
<i>*alie*</i>	<i>aliloke</i>
<i>*alien*</i>	<i>aliloken</i>
<i>*aliam*</i>	<i>alifoje, aliokaze</i>
<i>*alial*</i>	<i>alikaŭze</i>
<i>*aliel*</i>	<i>alimaniere, alie</i>
<i>*aliom*</i>	<i>alikvante</i>

Noto: Estis proponitaj la “kompromisaj” formoj *aliio, aliu, aliia, aliie, aliuel* k.t.p. (kunmetaĵoj de la radikoj ALI kun tabelvortoj je I). Tiaj vortoj ja estas regulaj, sed bedaŭrinde ili estas tute maltaŭgaj en praktika uzado. Aŭdi la distingon inter *aliie* kaj *alie*, inter *aliia* kaj *alia*, k.t.p., ne estas facile. Ne sufiĉas, ke vortoj estas regule kunmetitaj. Ili devas ankaŭ funkcii en praktika komunikado.

13 Konjunkcioj

La vortetoj *kaj* (§13.1), *aŭ* (§13.2), *sed* (§13.3), *plus*, *minus* (§13.4), kaj *nek* estas konjunkcioj. Pri *nek* legu en la klarigoj pri negacio (§16.5).

13.1 Kaj

Kaj ligas du aferojn, kiuj ludas la saman rolon en la frazo:

- Karlo *kaj* Petro *manĝas*. Du personoj faras la saman agon. Estas du subjektoj.
- Karlo *manĝas kaj trinkas*. Karlo samtempe faras du agojn. Estas du predikatoj.
- Karlo *manĝas rizon kaj legomojn*. Du aferoj estas trafataj de la sama ago en la sama maniero. Estas du objektoj samspecaj.
- Petro *manĝas per forko kaj tranĉilo*. Du iloj helpas al la sama ago. Se oni volas, oni povas ripeti la prepozicion: *per forko kaj per tranĉilo*.
- Petro *estas maljuna kaj saĝa*.
- Petro *havas grandan kaj luksan domon*. Kiam du adjektivoj estas epiteto de la sama substantivon, oni ofte forlasas *kaj*: *Petro havas grandan luksan domon*.
- Karlo *laboras por kaj per Esperanto*. = ... *por Esperanto kaj per Esperanto*..
- Petro legis la gazeton, *kaj Karlo rigardis televidon*. Du ligitaj ĉeffrazoj.
- Ili *diris, ke ili tre amuziĝis, kaj ke ili volonte revenos venontjare*. Du ligitaj *ke*-frazoj.
- Jen *venas tiu knabino, kiu savis mian vivon, kaj kiu poste malaperis*. Du ligitaj *kiu*-frazoj.

Se estas pli ol du aferoj kun la sama rolo, oni kutime metas *kaj* nur antaŭ la lasta, precipe se estas tre longa elnombrado de aferoj. Tie, kie mankas *kaj*, oni elparole povas iomete paŭzi. Skribe oni tie metas komon:

- Petro, Karlo, Elizabeto *kaj Eva vojaĝis kune al la kongreso*. = *Petro kaj Karlo kaj Elizabeto kaj Eva vojaĝis...*
- Hodiaŭ ni *manĝos supon, salaton, viandaĵon, frititajn terpomojn kaj glaciaĵon*.
- Li *iras per aŭto, ŝi iras per trajno, kaj mi iras piede*.

En paroleca stilo oni iafoje plene forlasas *kaj*:

- Li *estas stulta, malaminda. Mi tute ne ŝatas lin*.
- *Venis Karlo, Petro, Eva. Jes, ĉiuj miaj amikoj venis*.

Por emfazi kaj insisti oni povas uzi *kaj* antaŭ ĉiuj aferoj, ankaŭ antaŭ la unua (§14.1).

13.1.1 Diversspecaj rilatoj inter ligitaj frazoj

Kiam frazoj estas ligitaj per *kaj*, tiu ligo povas reprezenti multajn diversajn signifrilatojn. Kia estas la rilato, oni devas kompreni el la kunteksto:

- *Mi lavis la vestaĵojn, **kaj** (poste) mi sekigis ilin.* Kaj montras tempan sinsekvon. La vorto *poste* je bezono povas helpi al kompreno.
- *Anno estas gaja persono, **kaj** (kontraste) Elizabeto estas silentema.* Kaj montras kontraston.
- *Ŝi havas brunajn okulojn, **kaj** (aldone) ŝiaj haroj estas longaj.* Kaj montras aldonan informon.

13.2 Aŭ

Aŭ funkcias same kiel *kaj* (§13.1). Ĝi povas ligi la samajn aferojn en la samaj manieroj, sed *aŭ* montras, ke la ligitaj aferoj estas **alternativoj**. *Aŭ* montras, ke oni povas fari elekton inter la ligitaj aferoj, aŭ ke estas necerte, kiu el ili validas:

- *Petro **aŭ** Karlo laboras.* Du eblaj subjektoj. Unu el ili laboras, eventuale ambaŭ.
- *Ni povas manĝi viandaron **aŭ** fiŝaĵon.* Kion vi preferas? Elektro inter du rektaj objektoj.
- *Vi devas fari tion per fosilo **aŭ** (per) hakilo.*
- *Ĝi estis ruĝa **aŭ** flava.* Mi ne memoras klare.
- *Mi konstruus lignan **aŭ** ŝtonan domon.*
- *Ĉu eblas konstrui aŭton kun kvin **aŭ** ses radoj?*
- *La kato troviĝas sur **aŭ** sub la domo.*
- *Ĉu mi kapablas plenumi tiajn laborojn **aŭ** ĉu mi ne kapablas?*
- *Ŝi ne scias, ĉu ŝi nur songis **aŭ** ĉu tio estis efektivaĵo.*
- *La pasantoj forflankiĝis antaŭ ŝi, supozante, ke ŝi estas frenezulino **aŭ** ke ŝi havas ian urĝegan bezonon rapidi.*
- *Glaso de vino estas glaso, en kiu antaŭe sin trovis vino, **aŭ** kiun oni uzas por vino.*
- *Vi povas vojaĝi per trajno, buso, aŭto **aŭ** biciklo.*
- *Kiu povas helpi min? Eble Karlo, Petro **aŭ** Elizabeto.*

Normale *aŭ* estas ekskluziva. Tio signifas, ke nur unu el la alternativoj povas validi. Ifoje tamen *aŭ* estas inkluziva. Tiam ĝi permesas, ke oni elektu pli ol

unu el la alternativoj (eventuale eĉ ĉiujn). Ĉu *aŭ* estas inkluziva aŭ ekskluziva, montras la kunteksto. Por emfaze montri, ke *aŭ* estas ekskluziva, oni povas uzi *aŭ* antaŭ ĉiu alternativo (§14.3). Por montri, ke *aŭ* estas inkluziva, oni iafoje, precipe en skriba lingvo, uzas la esprimon *kaj/aŭ*: *La vojaĝo okazos per trajno kaj/aŭ buso.* = *La vojaĝo okazos per trajno aŭ buso, aŭ per trajno kaj buso.* *La vojaĝo okazos per trajno aŭ buso aŭ ambaŭ.* Normale oni ne uzas *kaj/aŭ* en la parola lingvo, nur en la skriba. Ŝajnas rekomendinde eviti *kaj/aŭ* ankaŭ en skriba uzo. Pli bone estas rekte eldiri la eblon elekti ĉiujn alternativojn.

13.3 Sed

La konjunkcio *sed* ligas frazojn aŭ frazpartojn, kaj montras, ke ili iel kontrastas inter si:

- *La papero estas tre blanka, sed la neĝo estas pli blanka.*
- *Li amas min, sed mi lin ne amas.*
- *Mi zorgas pri ŝi tiel, kiel mi zorgas pri mi mem; sed ŝi mem tute ne zorgas pri si kaj tute sin ne gardas.*
- *Nia provincestro estas severa, sed justa.*
- *Mi volis lin bati, sed li forkuris de mi.*
- *Mi kriis tiel laŭte, kiel mi povis, sed neniu min aŭdis, mi estis tro malproksime.*
- *La patro ne legas libron, sed li skribas leteron.*
- *Tio ĉi estis jam ne simpla pluvo, sed pluvego.*
- *Anstataŭ kafo li donis al mi teon kun sukero, sed sen kremo.* Oni supozis, ke estos ankaŭ kremo en la teo.

Sed ofte aperas kune kun *tamen*, kiu tiam emfazas la kontraston:

- *Mi ne scias la lingvon hispanan, sed per helpo de vortaro hispana-germana mi tamen komprenis iom vian leteron.*
- *Ŝi havis forton kaj ŝi estis laborema, sed ŝi tamen restis malriĉa.*

Se oni uzas *tamen*, oni povus ofte same bone uzi *kaj* anstataŭ *sed*, ĉar la kontraston sufiĉe bone esprimas *tamen*:

- *Li havis la impreson, ke li sonĝas kaj tamen ne sonĝas.*
- *La lekanto sentis sin tiel feliĉa, kvazaŭ tiam estus grava festotago, kaj tamen tiam estis nur simpla lundo.*

Tamen normale rolas kiel adjekto, dum *sed* estas konjunkcio. Tial *sed* aperas komence de sia frazo, dum *tamen* povas aperi en diversaj pozicioj ene de la frazo. Iafoje *tamen* aperas komence de ĉeffrazo, kiu estas tre proksime ligita al la antaŭa ĉeffrazo. Tiam *tamen* ekhavas ian konjunkcian rolon. *Tamen* tiam praktike egalas al *sed*. Oni povus ankaŭ diri, ke *sed* aŭ *kaj* estas subkompre-

ata: *Li estas tre ekkolerema kaj ekscitiĝas ofte ĉe la plej malgranda bagatelo; tamen li estas tre pardonema, li ne portas longe la koleron kaj li tute ne estas venĝema.*

13.4 Plus kaj minus

La vortetoj *plus* kaj *minus* estas ĉefe uzataj en matematikaj kaj similaj esprimoj (§18.7) por reprezenti la simbolojn + (*plus*) kaj – (*minus*). *Plus* montras adicon, pozitivecon k.s. *Minus* montras subtrahon, negativecon k.s.

Sed iaofoje *plus* estas uzata konjunkte anstataŭ *kaj*, kiam temas pri adicio aŭ simile. *Minus* povas simile anstataŭi *sed* ne, kiam temas pri subtraho aŭ simile:

- *Ĝi kostas dek eŭrojn plus kvindek cendojn.* = ...*kaj* *aldone* *kvindek cendojn.*
- *Necesas sperto plus zorgemo.* = ...*kaj* *ankaŭ* *zorgemo.*
- *Mi pagos al vi 1000 eŭrojn minus la 100 eŭrojn, kiujn vi ŝuldas al mi.*
Mi do pagos sume 900 eŭrojn.

Iafoje oni uzas *plus* kaj *minus* kiel prepoziciojn (§11.3), simile al *kun* kaj *sen*, do ĉiam sen N-finaĵo poste. Estas tamen preferinde ĉiam uzi *plus* kaj *minus* kiel konjunkciojn laŭ la ĉi-antaŭaj ekzemploj, metante N-finaĵon, kiam la frazrolo tion postulas.

13.5 Konjunkcioj inter vortostumpoj

Iafoje, precipe en skriba lingvaĵo, oni uzas *kaj* por ligi du aŭ pli da elementoj de kunmetita vorto por mallongigi frazon:

- *Ili en- kaj el-iris tre rapide.* = *Ili eniris kaj eliris tre rapide.*
- *Tio estas kombinita manĝaĵ- kaj gazet-vendejo.* = ...*manĝaĵvendejo kaj gazetvendejo.*
- *Li faris multajn erarojn: skrib-, leg- kaj pens-erarojn.* = ...*skriberarojn, legerarojn kaj penserarojn.*
- *Tute mankas sub-tasoj kaj -teleroj.* = ...*subtasoj kaj subteleroj.*
- *Tio estas manĝaĵ- aŭ gazet-vendejo.*
- *Tio estas manĝaĵ- sed ankaŭ gazet-vendejo.*

Ĉi tiaj frazoj estas sufiĉe nenaturaj. Ĝenerale ili estas malkonsilindaj, precipe kiam ili enhavas vortostumpojn sen finaĵoj, kio normale ne eblas en Esperanto. Oni prefere uzu aliajn rimedojn mallongigi:

- *Ili iris en la domon kaj el ĝi tre rapide.*
- *Tio estas kombinita manĝaĵa kaj gazeta vendejo.*

Konjunkcioj

- Li faris multajn erarojn skribajn, legajn **kaj** pensajn.
- Tio estas manĝaĵa **aŭ** gazeta vendejo.
- Tio estas manĝaĵa **sed** ankaŭ gazeta vendejo.

14 Kombinitaj vortetoj

Iuj vortetoj aperas pare aŭ pluroble kun specialaj signifoj. Oni povas nomi ilin kombinitaj vortetoj.

14.1 Kaj... kaj

Duobla *kaj* (§13.1) estas uzata por emfazi kaj insisti. Oni tiam metas *kaj* antaŭ ĉiuj kunligitaj aferoj, ankaŭ antaŭ la unua. Parole oni tiam normale emfaze akcentas je *kaj*:

- ***Kaj** Petro **kaj** Karlo laboras.* Insisto pri tio, ke ne nur unu sed fakte ambaŭ laboras.
- ***Kaj** pluvas **kaj** blovas.* Insisto pri tio, ke ambaŭ agoj okazas.
- *Petro **kaj** fumas **kaj** drinkas.* Insisto, ke li fakte faras ambaŭ agojn.
- ***Kaj** ilia amo, **kaj** ilia malamo, **kaj** ilia ĵaluzo jam de longe malaperis.* Insisto, ke ĉiuj tri aferoj malaperis.

14.2 Nek... nek

Ordinara *nek* (§16.5) signifas “kaj ankaŭ ne”. Plurobla *nek* signifas “kaj ne”. Kombinita *nek* estas do egala al *kaj... kaj* (§14.1) plus neado:

- *Mi renkontis **nek** lin, **nek** lian fraton.* = *Mi kaj ne renkontis lin, kaj ne renkontis lian fraton.*
- ***Nek** ĝojo, **nek** malĝojo daŭras eterne.* = *Kaj ĝojo, kaj malĝojo ne daŭras eterne.*
- *Ŝi estis muta, povis **nek** kanti **nek** paroli.* = *Ŝi kaj ne povis kanti, kaj ne povis paroli.*

14.3 Aŭ... aŭ

Duobla *aŭ* (§13.2) montras, ke la prezentitaj alternativoj estas nepre la solaj. Devas esti unu el ili, neniu alia. Parole oni tiam normale emfaze akcentas je *aŭ*:

- *Nun ni devas **aŭ** venki **aŭ** morti!* Ni ne povas fari ambaŭ, kaj ni ne povas fari ion alian ol tiuj du alternativoj.
- ***Aŭ** vi faris grandan eraron, **aŭ** mi ĉion miskomprenis.* Ne ekzistas alia alternativo.

- *Oni povus diri, ke **aŭ** ŝi forgesis ĉion en la mondo, **aŭ** ŝi ne havis forton, por iri plu en.*

14.4 Jen... jen

Ordinara *jen* altiras la atenton al io. Duobla aŭ plurobla *jen* ne havas tian signifon, sed enkondukas alternativojn, kiuj alternas, aŭ eblojn, kiuj validas alterne. *Jen... jen* = iufoje... alfoje:

- ***Jen** mi ardas de varmego, **jen** mi tremas de frosto.* La du statoj alternas. Iufoje mi estas varma, alfoje mi estas malvarma.
- *Ŝia vizaĝo aperigis **jen** mortan palecon, **jen** koloron de sango.* La vizaĝo ŝanĝiĝadis.
- *Mario videble havis deziron **jen** koleri, **jen** ridi, **jen** premi la manon al tiu ventanimulo.*
- *Li okupadis sin **jen** per tio, **jen** per alio.*

14.5 Ju... des

Ju kaj *des* estas ĉiam uzataj kune kun *pli* aŭ *malpli* (§15.1.1). *Ju* kaj *des* kunlabore montras, ke unu *pli*-esprimo dependas de alia. La *ju*-esprimo montras tion, kio regas. La *des*-esprimo montras tion, kio dependas:

- ***Ju pli** da mono ni havos, **des pli** rapide kaj bone iros kompreneble nia afero.* Se la mono pliiĝos, tiam ankaŭ la rapideco kaj boneco pliiĝos.
- ***Ju pli** alte staras la lingvo, **des pli** rapide progresas la popolo.* La progreso de la popolo dependas de la nivelo de ĝia lingvo.
- ***Ju pli** da bruo, **des malpli** da ĝuo.*
- ***Ju pli** grandaj ili fariĝis, **des malpli** ili volis tion toleri.* Kiam ili kreskis en grandeco, ili malkreskis en toleremo.
- ***Ju pli** klare vi elparolas, kaj **ju malpli** da malfacilaj vortoj vi uzas, **des pli** bone oni komprenas vin.* Pliiĝo de la klareco kaj malpliigo de la malfacilaj vortoj kaŭzas pliboniĝon de la kompreno.

Iafoje *des* aperas sola, sen *ju*. Tiam *ju*-esprimo estas iel subkomprenata:

- *La saloneto ne estis vasta, tial **des pli** frapis la okulojn la eleganteco de ĝia aranĝo.* Subkomprenata estas la ideo: *Ju pli malvasta estas eleganta salono, des pli la eleganteco frapas la okulojn.*

Sola *des* povas ofte esti anstataŭigita per *tiom* (§12.16).

En kelkaj lingvoj oni povas uzi la saman vorton por la dependa kaj la reganta *pli*-esprimoj. Tio ne eblas en Esperanto. **Ju... ju** ne havas sencon. La reganta (*mal*)*pli*-esprimo havu *ju*, kaj la dependa (*mal*)*pli*-esprimo havu *des*.

Ne diru: **Ju pli rapide vi revenos hejmen, ju pli bone.** Diru: ***Ju pli** rapide vi revenos hejmen, **des pli** bone.* Kompreneble ankaŭ **des... des** ne eblas. Sed oni ja povas havi plurajn *ju*-esprimojn, kiuj kune regas unu aŭ plurajn *des*-esprimojn (aŭ simile): ***Ju pli** zorge kaj **ju pli** malrapide vi faros la laboron, **des pli** kontenta kaj **des pli** ĝoja mi fariĝos.*

15 Komparado

15.1 Pli, plej

Por montri gradojn de komparado oni uzas *pli* kaj *plej*, kiuj normale priskribas adjektivojn aŭ adverbojn, sed ankaŭ aliajn vortojn.

15.1.1 Pli

Pli montras, ke la priskribata eco, maniero, ago aŭ simile, superas ion alian, kun kio oni komparas. Por montri, kion *pli*-esprimo superas, oni uzas la vorteton *ol*:

- *La papero estas tre blanka, sed la neĝo estas pli blanka.* La blankeco de la neĝo superas la blankecon de la papero.
- *Mi havas pli freŝan panon, ol vi.* La freŝeco de mia pano superas la freŝecon de via pano.
- *Nu, iru pli rapide!* Via rapideco superu la nunan rapidecon.
- *Du homoj povas pli multe fari ol unu.* La kvanton, kiun povas fari du homoj, superas la kvanton, kiun povas fari unu homo.
- *Mia frato diris al Stefano, ke li amas lin pli, ol sin mem.* La frato amas kaj Stefanon, kaj sin mem, sed lia amo al Stefano superas lian memamon.
- *Mieno lia montris pli suferon, sed ne koleron.* La mieno montris diversajn aferojn, sed suferon ĝi montris pli multe.
- *Ĝi eĉ unu minuton pli ne povus elteni. Pli = pli longe.*
- *Restas ĉirkaŭ dek personoj, ne pli. Pli = pli multaj.*

Ne konfuzu *pli* kun la vorteto *plu*, kiu montras, ke ago aŭ stato ne ĉesas, sed daŭras. *Plu* estas tempa vorteto: *Tenu ankaŭ plu ĝin en sekreto.* = *Ne ĉesu teni ĝin en sekreto. Daŭrigu teni ĝin en sekreto. Ni ne ĉesis labori, sed plu faris niajn taskojn. Mi plu amos vin ĝis la morto.*

Pli povas montri tempon nur se alia tempa vorto ĉeestas aŭ estas subkomprenata:

- *Li rakontis plu.* = *Li daŭrigis sian rakontadon.*
- *Li rakontis pli.* = *Li rakontis pli multe da aferoj.*
- *Li ne vivos plu.* = *Li ne vivos pli longe.*
- *Mi pensas, ke ĝi estos konstruata pli [longe] ol tri jarojn.* Ĉi tie ne eblas *plu*, ĉar sekvas *ol*-esprimo, kiu postulas *pli* aŭ similan vorton.

15.1.2 Plej

Plej montras, ke la priskribata eco, maniero, ago aŭ simile, superas ĉiujn aliajn, kun kiuj oni komparas. Povas esti ĉiuj aliaj, kiuj ekzistas, aŭ ĉiuj aliaj ene de la kunteksto:

- *Aŭgusto estas mia **plej amata** filo.* Ne ekzistas filo, kiun mi amas pli.
- *Ŝi prenis la **plej belan** arĝentan vazon, kiu estis en la loĝejo.* Pli bela vazo tie ne ekzistis.
- *Li estas tre ekkolerema kaj ekscitiĝas ofte ĉe la **plej malgranda** bagatelo.*
- *Li ekaŭdis bruon tonon, kiu povis ekstimigi la koron eĉ de **plej kuraĝa** viro.*
- ***Plej multe** li amas, ke oni lin bone akceptu, ke la regalado estu bona. = Li **plej amas**, ke...*

Por montri tiun grupon, ene de kiu validas *plej*-esprimo, oni uzas normale la prepozicion *el*: *Ŝi estas la plej saĝa el ĉiuj, kiujn mi konas.* Oni povas ankaŭ montri, kie *plej*-esprimo validas per *en*, *sur* aŭ alia loka prepozicio: *Ĝi estas la plej alta montaro en Azio.*

Kiam oni komparas ekzakte du aferojn, malaperas la diferenco inter *la pli* kaj *la plej*. Se unu afero el du estas pli granda ol la alia, ĝi estas aŭtomate ankaŭ la plej granda el ili:

- *Ĝi estas la pli bona el la du. = Ĝi estas la plej bona el la du.*

Se oni diras *la pli*, normale nur povas esti du komparataj aferoj, kaj oni ne bezonas aldoni “el la du”:

- *Ŝi estas la pli aĝa. = Ŝi estas la plej aĝa el la du.*

Sed en iaj kunteksto ne nepre estas nur du: *Ĉu tiu estas unu el viaj malpli aĝaj fratoj? Ne, ŝi estas la pli aĝa.* Ŝi estas tiu el miaj multaj fratoj, kiu estas pli aĝa ol mi.

Multaj eĉ opinias, ke oni devas uzi *la pli*, kiam oni komparas du aferojn, kaj ke *la plej* tiam estas malkorekta. Ĉiuokaze estas ofte pli elegante uzi *la pli*.

15.1.3 Malpli, malplej

Por kompari oni ankaŭ povas uzi la formojn *malpli* kaj *malplej*:

- *Via pano estas malpli freŝa, ol mia. ≈ ...pli malfreŝa...*
- *La amaso kuris malpli rapide ol la veturilo, kiu ruliĝis tre rapide. ≈ ...pli malrapide...*
- *Ĝuste tie troviĝas unu loko, kiu, estante malplej facile komprenebla, malplej bone aperis en la traduko. ≈ ...plej malfacile... ...plej malbone...*
- *Tiu estas la malplej taŭga el ĉiuj. ≈ ...plej maltaŭga...*
- *Li estas la malpli aĝa frato (el la du fratoj). ≈ ...la pli juna...*

Iafoje oni povas movi la MAL-prefikson laŭplaĉe en tiaj ĉi frazoj, sed ofte estas nuanca diferenco. La diferenco eĉ povas esti grandega: *Li estas **malpli** bela ol vi. Li estas **pli** malbela ol vi.* La unua varianto estas komplimento. La dua estas insulto.

15.1.4 Kiel eble plej

La esprimo *kiel eble plej* montras volon maksimumigi ion. Ĝi montras, ke oni uzu ĉiujn eblojn por atingi plej altan gradon:

- *La vortaro devis havi amplekson **kiel eble plej malgrandan**.* Ju pli malgranda, des pli bone.
- *Diru **kiel eble plej rapide**, per kio mi povas esti utila al vi!* Uzu vian maksimuman rapidecon.

Alia populara varianto estas *plejeble*: *Faru tion **plejeble** rapide!*

Ne konfuzu *kiel eble plej* kun *kiom eble (plej/pli)*, kiu havas limigan nuancon. Dum *kiel eble plej* instigas al maksimumo, *kiom eble (pli/plej)* montras, ke troviĝas limoj de la ebloj:

- *Estas dezirinde ke ĉiuj uzu la novajn vortojn **kiom eble** egale.* Tute plena egaleco verŝajne ne estas ebla.
- *Mi **kiom eble** evitas tiun vorton.* = *Mi vere provas eviti tiun vorton, sed povas esti, ke tio ne ĉiam eblas.*
- *Li devas — **kiom** tio estas **ebla** — uzi lingvon **kiom eble plej** neŭtralan.*

Alia varianto kun limiga nuanco estas *laŭeble plej*.

15.2 Kiel kaj ol

Per la vortetoj *kiel* kaj *ol* oni povas montri, kun kio oni komparas. En tia uzado *kiel* kaj *ol* similas al prepozicioj (§11.3), sed ankaŭ al subjunkcioj (§24). Oni povas diri, ke ili formas propran vortkategorion: **komparaj vortetoj**.

Per *kiel* oni faras **egalecajn komparojn**, kiuj montras, al kio io similas. *Kiel* povas kunlabori kun TI-vorto aŭ *sama/same*, sed ofte tia vorto estas nur subkomprenata:

- *Tiu ĉi malfreŝa pano estas malmola, **kiel ŝtono**.* La malmoleco de la pano similas al la malmoleco de ŝtono.
- *Ŝiaj okuloj estis **kiel du steloj**.* = *Ŝiaj okuloj similis al du steloj.*
- *Nia regimentestro estas por siaj soldatoj **kiel bona patro**.*
- *Mi ĝojas, ke vi havas tian saman opinion, **kiel mi**.*
- *Li estis **kiel senviva**.* = *Lia eco similis al senviveco.*
- *Sentu vin tute **kiel hejme**.*

- *Diskuti kun li estas same senutile, **kiel draŝi venton**.*
- *Mi zorgas pri ŝi tiel, **kiel mi zorgas pri mi mem**.*
- *La afero ne estas tia, **kiel oni pensas**.*

Per *ol* oni faras **malegalecajn komparojn**, kiuj montras, al kio io malsimilas. *Ol* normale kunlaboras kun *pli*, *malpli*, *malsama*, *malsame*, *alia* aŭ *alie*:

- *Lakto estas pli nutra, **ol vino**. = Lakto malsimilas al vino laŭ la nutreco.*
- *Mi havas pli freŝan panon, **ol vi**. = Se oni komparas kun vi (kun la pano, kiun vi havas), mi havas pli freŝan panon.*
- *Vi estas pli **ol beleta**, vi estas bela!*
- *Ŝi estis ankoraŭ pli bela **ol antaŭe**.*
- *Pli bone ne fari, **ol erari**.*
- *Ĝi estis al mi pli kara, **ol mi povas diri**.*

Ĉe *preferi* (*prefere*, *prefero* k.s.) oni povas montri la malpreferaĵon per ia vorteto. Antaŭ infinitivo oni uzas *ol*, iafoje *anstataŭ*. Antaŭ substantivo aŭ pronomo oni normale uzas *al*, sed ankaŭ *antaŭ*, *kontraŭ* kaj *anstataŭ* eblas:

- *Tiam Dio inspiris al mi la ideon ekbruligi mian liton, **prefere neniigi mian domon per fajro, ol permesi, ke la granda amaso da homoj mizere pereu**.*
- *Mia edzino preparas manĝojn, kiujn mi certe preferas **al la manĝoj el la kuirejoj de la plej bonaj hoteloj**.*
- *Li ne atentis la vizaĝon de princoj, kaj ne preferas riĉulon **antaŭ malriĉulo**.*
- *Preferas la morton **ol la vivon** ĉiuj restintoj. = ...ol elekti la vivon... *Ol* rilatas al subkomprenata infinitivo. Tial oni uzas *ol*.*

15.2.1 Kiel kaj ol kune kun rolmontriloj

Se post kompara *kiel* aŭ *ol* aperas substantiva frazparto (au pronomo) sen rolmontrilo, la komparo rilatas al la subjekto de la frazo. La *kiel*-afero aŭ *ol*-afero iel estas subjekto en fraza ideo. Tia *kiel*-esprimo aŭ *ol*-esprimo ankaŭ povas respondi al alia frazrolo, kiu ne havu rolmontrilon, ekz. predikativo (§11.1.4).

Se tia kompara esprimo estu komprenata kiel objekto aŭ adjekto, oni devas uzi rolmontrilon por montri tion:

- *Mi elektis lin **kiel prezidanto**. Subkomprenata ideo: *Prezidanto elektis lin*. La prezidanto estis mi, la subjekto de la frazo.*
- *Mi elektis lin **kiel prezidanton**. Subkomprenata ideo: *Mi elektis prezidanton*. Prezidanto fariĝis li, la objekto de la frazo.*
- *Li amos sian landon pli **ol ĉiuj aliaj landoj**. (Ĉiuj aliaj landoj amos lian landon malpli.)*

- *Li amos sian landon pli ol ĉiujn aliajn landojn.* (Li amos ĉiujn aliajn landojn malpli.)
- *Tie la suno lumis multe pli hele ol ni.* (Ni lumis malpli hele.)
- *Tie la suno lumis multe pli hele ol ĉe ni.* (Ĉe ni la suno lumis malpli hele.)
- *Li uzas Esperanton, kiel sekretan lingvon.* (Li uzas sekretan lingvon.)
- *Ŝi havas multe da ne-Esperantistoj kiel amikojn.* (Ŝi havas amikojn.)
- *Al vi kiel al esperantistoj mi volas nur diri, ke terure altaj kaj dikaj estas ankoraŭ la interpopolaj muroj.* (Mi diros tion al Esperantistoj.)
- *Estis tie tiel lume, preskaŭ kiel dum la tago.* (Dum la tago estas tiel lume.)
- *Mia frato diris al Stefano, ke li amas lin pli, ol sin mem.* (Li amas sin mem.)
- *Estas ja pli bone havi ion, ol nenion.* (Oni povus havi nenion.)
- *Neniam mi amis lin pli multe, ol en la tago, kiam li de tie ĉi forveturis.* (En tiu tago mi amis lin multe.)
- *Antono devis pensi pri io alia ol pri sia ama aflikto.* (Li ne pensu nur pri sia ama aflikto.)

Ĝiafoje *kiel*-esprimo aŭ *ol*-esprimo rilatas nur al epiteto de vorto. Se tia epiteto havas N-finaĵon, la kompara esprimo tamen ne havu N-finaĵon, ĉar la kompara esprimo ne estas objekto en subkomprenata frazo:

- *Li uzas domon grandan kiel palaco.* ≈ *Li uzas domon. La domo estas granda kiel palaco.* La komparo rilatas nur al la grandeco de la domo. Komparu kun: *Li uzas grandan domon kiel palacon.* (Li uzas palacon.)
- *Mi neniam renkontis homon (tiam) kiel ŝi.* ≈ *Mi ne renkontis homon, kiu estas simila al ŝi.*
- *Ĝi havas du okulojn tiel grandajn, kiel du tasoj.* ≈ *La okuloj estas tiel grandaj kiel du tasoj.*
- *Li lernis gravajn lingvojn, kiel la Angla lingvo kaj la Franca.* (La Angla lingvo kaj la Franca estas tiaj gravaj lingvoj.) La Angla kaj la Franca estas ekzemploj de tiu speco de lingvoj, kiujn li lernis. Eble li ne lernis ĝuste ilin.
- *Mi havas alian proponon, ol la ĵus prezentita.* (Mia propono estas alia, ol la ĵus prezentita.)
- *Li havas korpon pli larĝan ol alta.* = ... pli larĝan ol ĝi estas alta.

15.2.2 Identita kaj rola kiel

Normale kompara *kiel* montras similecon (...tia kiel..., ...tiel kiel... k.s.), sed ĝiafoje ĝi montras identecon aŭ rolon. Tiam *kiel* signifas “estante, estanta, en la rolo de” aŭ simile:

- *Mi elektis lin **kiel prezidanto**.* = ...estante prezidanto. ...en mia rolo de prezidanto., ...ĉar mi estas prezidanto.
- *Ŝi estus bona por mi **kiel edzino**!* = ...estanta edzino! ...en edzina rolo!
- *Li naskiĝis **kiel Franco**, sed mortis **kiel homarano**.* Li estis Franco, kiam li naskiĝis, sed homarano, kiam li mortis.

Nur la kunteksto povas montri, ĉu *kiel* montras similecon, identecon aŭ rolon.

15.2.3 Komparaj esprimoj — ĉu mallongigitaj frazoj?

Ofte oni povas anstataŭigi komparan *kiel*-esprimon per plena subfrazo kun predikato, sed ne ĉiam tio eblas:

- *Li uzas sian hejmon **kiel laborejon**.* → *Li uzas sian hejmon (tiel), **kiel oni uzas laborejon**.* La plena *kiel*-frazo havas la saman signifon kiel la kompara *kiel*-esprimo.
- *Mi elektis ŝin **kiel prezidanton**.* → *Mi elektis ŝin (tiel), **kiel oni elektas prezidanton**.* La plena *kiel*-frazo havas alian signifon ol la kompara esprimo. La kompara esprimo informas pri la posteno, kiun ŝi ricevis. La *kiel*-frazo montras la manieron, en kiu oni elektis ŝin.

Komparaj *kiel*-esprimoj do ne estas (ĉiam) mallongigitaj subfrazoj.

Luj pensas, ke oni ĉiam uzu tiun KI-vorton, kiun oni uzus en plena frazo. Ili tiam ofte uzas *kia(j)(n)* anstataŭ *kiel* por montri egalecan komparon. Tia uzo estas netradicia kaj malrekomendinda. Ĝi krome povas iafaje fariĝi tre maleleganta:

- *Li vizitis tiajn urbojn, **kia** estas Parizo.* → **Li vizitis (tiajn) urbojn **kia** Parizo.* * Prefere diru: *Li vizitis (tiajn) urbojn **kiel** Parizo.*
- *Li loĝas en la sama urbo, **en kiu** mi loĝas.* → **Li loĝas en la sama urbo, **en kiu** mi.* * Prefere diru: *Li loĝas en la sama urbo **kiel** mi.*
- *Li naskiĝis en la sama tago kaj en la sama loko, **kiam kaj kie** mi naskiĝis.* → **Li naskiĝis en la sama tago kaj en la sama loko, **kiam kaj kie** mi.* * Prefere diru: *Li naskiĝis en la sama tago kaj en la sama loko **kiel** mi.*
- *Emilio havis sur si eĉ la saman veston, **kiun** ŝi tiam havis sur si.* → **Emilio havis sur si eĉ la saman veston **kiun** tiam.* * Diru kiel Zamenhof: *Emilio havis sur si eĉ la saman veston **kiel** tiam.*

Se kompara esprimo estas plena subfrazo, oni povas ĝin enkonduki per *kia*, *kiu*, *kiam* k.t.p., sed se kompara esprimo estas sola frazparto (aŭ kelkaj frazpartoj sen predikato), oni uzu komparan *kiel*.

15.3 Kvazaŭ

En similecaj komparoj oni povas uzi *kvazaŭ* anstataŭ kompara *kiel*, se la simileco estas nur ŝajna, nereala, kaj oni volas tion emfazi:

- *Dum momento li staris senmova, **kvazaŭ ŝtoniĝinta**. Li ne vere estis ŝtoniĝinta.*
- *Silente li migris tra la lando, kiu aperis al li **kvazaŭ abunda fruktoĝardeno**.*
- *Ĉiu statuo sur la riĉaj sarkofagoj ŝajnis **kvazaŭ ricevinta vivon**.*

Iafoje oni devas uzi N-finaĵon (aŭ alian rolmontrilon) post kompara *kvazaŭ* same kiel ĉe kompara *kiel*: *Tiesto ŝtelis filon de Atreo kaj lin edukis **kvazaŭ sian propran**.*

16 Negacio

16.1 Ne

Por nei frazon oni uzas la vorteton *ne*. *Ne* neas tion, antaŭ kio ĝi staras. Normale *ne* staras antaŭ la predikato, kaj se oni neas la predikaton, oni neas la tutan frazon:

- *Mi **ne** dormas.* Ne estas tiel, ke mi dormas. La tuta afero estas neata.
- *Al leono **ne** donu la manon.*
- *La patro **ne** legas libron, sed li skribas leteron.* La neo trafas la verbon *legas*. La verbo *skribas* kaj ĝia tuta frazo restas valida.

Negacio en subfrazo validas nur ene de la subfrazo: *Mi diris, ke mi **ne** venos.* La negacio trafas nur la subfrazan predikaton *venos*. La tuta frazo restas pozitiva: *Mi ja diris tion.*

Iafoje okazas, ke neata predikato estas subkomprenata: *Ĉiu povu vidi, kiu el la vastigantoj plenumas sian promeson kaj kiu **ne**.* La neado trafas la subkomprenatan verbon *plenumas*: ...*kaj kiu **ne** plenumas sian promeson.*

Ne estas ankaŭ respondvorto §17.3.2.

16.2 Tabelvortoj je NENI

Por negacii oni povas ankaŭ uzi tabelvortojn je NENI (§12.7). NENI-vorto sufiĉas por nei la predikaton, kaj do la tutan frazon. La pozicio de NENI-vorto normale ne gravas, ĝi tamen neas la tutan frazon:

- *La tempo pasinta jam **neniam** revenos; la tempon venontan **neniu** ankoraŭ konas.* La pasinta tempo ne revenos. Oni ne konas la tempon venontan.
- *Mi **neniel** povas kompreni, kion vi parolas.* Mi ne povas kompreni.
- *La nokto estis tiel malluma, ke ni **nenion** povis vidi eĉ antaŭ nia nazo.* Ni ne povis vidi. La neado koncernas nur la *ke*-frazon. La ĉeffraza verbo *estis* restas pozitiva.
- ***Neniu** radio al mi lumas, **neniu** varma aereto blovas sur min, **neniu** amiko min vizitas.* Radio ne lumas. Aereto ne blovas. Amiko ne vizitas.
- *Memoru, ke Esperanto estas **nenies** propraĵo.* Esperanto ne estas ies propraĵo.
- *Tian Regularon por nia Ligo mi **nenial** povus aprobi.* Mi ne povas aprobi ĝin pro kia ajn kialo. *Nenial* neas la tutan frazon.

16.3 Duobla negacio

Se oni uzas NENI-vorton, kaj aldonas ankaŭ la vorton *ne*, la frazo fariĝas pozitiva. Tia duobla negacio estas uzebla nur por esprimi tre specialajn signifojn:

- *Mi **ne** amas **neniun**.* Ne estas tiel, ke mi amas neniun. Mi do ja amas iun.
- *Ĝi **ne** estas **nenies** propraĵo.* Ne estas tiel, ke ĝi estas nenies propraĵo. Ĝi do estas ies propraĵo.

Frazo ankaŭ povas fariĝi pozitiva, se unu NENI-vorto klare neas la verbon, kaj ankaŭ alia NENI-vorto aperas en la frazo:

- *Mi ankoraŭ **neniam** gajnis **nenion**.* = *Neniam okazis tio, ke mi gajnis nenion.* Mi ĉiufoje gajnis almenaŭ ion.

Sed pluraj NENI-vortoj en la sama frazo ne nepre kreas pozitivan signifon. Ofte ili nur plifortigas unu la alian, kaj la negacio restas:

- *Ni malutilon alportus al nia afero grandan, kaj utilon ni alportus al **neniu** **nenian**.* Ni ne alportus utilon.
- ***Neniam**, **neniam**, **neniam** li revenos.* Li ne revenos. Ne gravas, ĉu estas unu, du, tri aŭ eĉ pli da *neniam*.

16.4 Parta negacio

Iafoje la vorteto *ne* aperas en frazo tiel, ke ĝi neas nur parton de ĝi. La predikato restas valida. *Ne* neas ĝuste tion, antaŭ kio ĝi staras, sed tio povas esti la tuj sekvanta vorto, la sekvanta frazparto, aŭ eĉ pli multe. Nur la kunteksto povas montri precize, kio estas neata:

- *Ni faris la kontrakton **ne** skribe, sed parole.* Ni ja faris la kontrakton, sed ni ne faris ĝin skribe.
- ***Ne** ĉiu kreskaĵo estas mangebla.* Iuj kreskaĵoj ja estas mangeblaj. Komparu kun: *Ĉiu kreskaĵo **ne** estas mangebla.* = *Neniu kreskaĵo estas mangebla.*
- *Li estas homo **ne** kredinda.* Li ja estas homo.
- *En la animo ĉiuj privataj homoj kaj ĉiuj registaroj ne povas **ne** aprobi nian ideon.* La unua ne trafas la predikaton *povas* kaj neas la tutan frazon. La dua *ne* trafas nur *aprobi* (*nian ideon*). La suma signifo estas: *Ili ne povas rifuzi nian ideon.* = *Ili devas aprobi nian ideon.*

NENI-vortoj normale negacias la tutan frazon sendepende de la vortordo, sed iafoje ankaŭ NENI-vorto povas validi por nur parto de frazo. Tiam la kunteksto kaj la vortordo devas tute klare tion montri:

- *Mi decidis paroli jam plu **nenion** pli pri tiu ĉi temo.* La decido estas reala. La neado trafas nur la infinitivon *paroli* kaj ĉiujn frazpartojn, kiuj rilatas rekte al ĝi.

- *Pli valoras faro **nenia**, ol faro malbona.* = *Faro, kiu ne okazis, ja valoras pli, almenaŭ kompare kun faro malbona.* La predikato *valoras* restas pozitiva.

Kiam *ne* aŭ NENI-vorto estas parto de kunmetita vorto, la negacio validas nur ene de tiu vorto:

- *Sinjoro, vi estas **neĝentila**.* La frazo diras, ke la sinjoro ja havas certan econ, nome mankon de ĝentileco. Estas nur subtila diferenco disde: *Vi ne estas ĝentila.*
- *La pastro, kiu mortis antaŭ **nelonge** (aŭ antaŭ **nelonga tempo**), loĝis longe en nia urbo.* La neado koncernas nur la longecon de la tempo.
- *Bedaŭrinde ili estas **ne-Esperantistoj**.* Ili estas tiaj homoj, kiuj ne scias Esperanton.

16.5 Nek

Nek signifas “kaj ankaŭ ne”. Oni uzas ĝin, se oni jam uzis *ne*, kaj volas nei ankoraŭ ion. Ĝi estas kvazaŭ varianto de *kaj* (§13.1), kaj sekvas baze la samajn regulojn kiel *kaj*:

- *Li ne vidis min, **nek** aŭdis.* = ...*kaj ankaŭ ne aŭdis.*
- *Mi ne renkontis lin, **nek** lian fraton.* = ...*kaj ankaŭ ne lian fraton.*
- *Nenia peno **nek** provo donos lakton de bovo.*

Ne uzu *nek* por ligi du aferojn post *sen*. Uzu *kaj*: *Tiu virino ne foriru de ŝi sen konsolo **kaj** helpo.* Ne: *...*sen konsolo nek helpo.**

Nek ne egalas al *ne* + emfazo. Por emfaze nei oni uzu *eĉ* kune kun *ne*. Ne diru: **Mi havas **nek** unu amikon.* * Diru: *Mi havas **eĉ ne** unu amikon.* Aŭ: *Mi **ne** havas **eĉ** unu amikon.*

Oni ankaŭ povas uzi kombinitan, pluroblan *nek* (§14.2).

17 Demandoj kaj respondoj

17.1 KI-demandoj

KI-demandoj estas farataj per tabelvortoj je KI (§12.3). Demanda KI-vorto reprezentas informon, kiun oni serĉas. La KI-vorto normale staras komence de la demanda frazo:

- **Kion** vi volas? — Mi volas manĝon!
- **Kian** manĝon vi deziras? — Mi deziras malmultekostan manĝon!
- **Kiel** vi fartas? — Mi fartas bone!
- **Kiom** da pomoj vi havas? — Mi havas du kilogramojn da pomoj!
- **Kies** estas tiu aŭto? — Ĝi apartenas al Anno! Ĝi estas de Anno! Ĝi estas ŝia!
- **Kiam** do? — Morgaŭ!

Oni uzas KI-vortojn ankaŭ en demandaj subfrazoj (§24.2): *Ŝi demandis, kion mi volas.*

17.2 Ĉu-demandoj

Ĉu-demandoj estas farataj per la demandvorto *ĉu*. Ĉu-demando serĉas konfirmon pri la ĝusteco de la tuta frazo. La respondo estas normale *jes* aŭ *ne* (§17.3). Ĉu staras normale komence de la demanda frazo:

- **Ĉu** vi komprenas min? — *Jes, mi komprenas vin! Ne, mi ne komprenas vin!*
- **Ĉu** vi estas Kanadano? — *Jes, mi estas Kanadano! Ne, mi ne estas Kanadano!*
- **Ĉu** li? — *Jes, li!*
- **Ĉu** ĝi estas taŭga? — *Jes, (ĝi) estas!*

Ĉu-demando povas ankaŭ esti alternativdemando. Tiam la respondo normale estas elekto inter la diversaj alternativoj:

- **Ĉu** vi volas kafon aŭ teon? — *Mi volas kafon! Mi volas teon! Mi volas nek kafon, nek teon! Mi volas kaj kafon, kaj teon!*
- **Ĉu** li aŭ ŝi? — *Ŝi! Li! Iu ajn el ili! Neniu el ili! Ambaŭ!*

17.3 Respondvortoj

Por respondi al *ĉu*-demandoj oni povas simple eldiri frazon (plenan aŭ mal-longigitan), kiu donas respondon al la demando:

- *Ĉu vi amas min?* — **Mi amas vin!**
- *Kaj ĉu vi longe lernis?* — **Ho, mi lernis ne malpli ol tri jarojn.**

Sed normale oni uzas la respondvortojn *jes* kaj *ne*. Tia respondvorto estas kiel tuta frazo per si mem. Ofte oni tamen post la respondvorto aldonas tutan respondan frazon aŭ parton de tia frazo por plia klareco.

17.3.1 Jes

La respondvorto *jes* donas **pozitivan** respondon:

- — *Ĉu vi volas kafon?* — **Jes!** (= *Mi volas kafon.*)
- — *Ĉu vi ion deziras?* — **Jes!** (= *Mi ion deziras.*)
- *Ĉu la Universala Kongreso estos en Eŭropo ĉi-jare?* — *Mi pensas, ke **jes!** = Mi pensas, ke ĝi ja estos en Eŭropo ĉi-jare!* La respondvorto *jes* anstataŭas la tutan respondan subfrazon (krom la enkonduka *ke*).

Oni ne uzu *jes* ene de frazo por emfazi la verecon de io. Por tio oni uzu la vorteton *ja*. Ne diru: **Tiu ĉi vino ne estas dolĉa, dum tiu alia **jes** estas.** Diru: *Tiu ĉi vino ne estas dolĉa, dum tiu alia **ja** estas.*

17.3.2 Ne

La respondvorto *ne* donas **negativan** respondon:

- — *Ĉu vi volas kafon?* — **Ne!** (= *Mi ne volas kafon.*)
- — *Ĉu vi ion deziras?* — **Ne!** (= *Mi nenion deziras.*)
- *Ĉu li estas blondulo aŭ brunulo?* — **Ne, pli kaŝanhara.** = *Li estas nek blondulo nek brunulo, li estas pli kaŝanhara.*
- *Ha, ĉu efektive la malgranda Kay mortis? La rozoj estis sub la tero, kaj ili diras, ke **ne!** = ...ili diras, ke li ne mortis.*

Oni atentu pri la diferenco inter *ne* kiel nea vorto ene de frazo (§16), kaj *ne* kiel respondvorto:

- *Ne venu ĉi tien!* = *Mi volas, ke vi ne venu ĉi tien. Ne neas la predikaton.*
- *Ne, venu ĉi tien!* = *Ne! Mi ja volas, ke vi venu ĉi tien. Ne estas respondvorto, kaj rolas pli-malpli kiel tuta frazo per si mem.*

Se tuj post responde *ne* sekvas frazo, kiu komenciĝas per verbo, oni devas elparoli kun klara paŭzo post *ne* por eviti miskomprenon.

17.3.3 Jes kaj ne ĉe neaj demandoj

Ekzistas du manieroj uzi respondvortojn ĉe negativaj demandoj. Unu sistemo estas pli ofta en okcidentaj lingvoj, la alia sistemo estas pli ofta en orientaj lingvoj. Tial oni povas paroli pri **okcidenta** kaj **orienta** uzado, sed fakte en multaj landoj kaj lingvoj ambaŭ sistemoj ekzistas paralele. Ankaŭ en Esperanto ambaŭ sistemoj estas hejmaj. Zamenhof pli ofte uzis *jes* kaj *ne* laŭ la okcidenta sistemo, sed li ankaŭ plurfoje uzis la orientan sistemon.

Okcidenta sistemo

En la **okcidenta** sistemo *jes* reprezentas pozitivan respondfrazon, kaj *ne* reprezentas negativan respondfrazon. Negativa respondfrazo estas frazo kun nea vorto (*ne* aŭ NENI-vorto) en la ĉeffraza parto. En la okcidenta sistemo la signifo de respondvorto estas sendependa de la formo de la demando. Se la demando estas nea, oni respondas per la sama respondvorto, kiun oni uzus, se la demando estus sen nea vorto. Gravus nur la formo de tiu respondfrazo, kiun la respondvorto reprezentas:

- *Ĉu vi volas kafon?* (pozitiva demando)
 - **Jes!** (= *Mi volas kafon.*)
 - **Ne!** (= *Mi ne volas kafon.*)
- *Ĉu vi ne volas kafon?* (negativa demando)
 - **Jes!** (= *Mi volas kafon.*)
 - **Ne!** (= *Mi ne volas kafon.*)
- *Ĉu vi nenion deziras?*
 - **Jes!** (= *Mi ja deziras ion.*)
 - **Ne!** (= *Mi deziras nenion.*)

Por respondi (laŭ la okcidenta sistemo) jese al nea demando, oni povas ankaŭ uzi la emfazan respondon **Jes ja!** = **Jes**, *tiel ja estas!* (aŭ simile): *Ĉu vi ne volas trinki la malvarman kafon?* — **Jes ja!** (= **Jes**, *mi ja volas trinki ĝin.*) Kelkaj uzas *tamen* anstataŭ *jes ja*.

Orienta sistemo

En la **orienta** sistemo *jes* konfirmas ekzakte tion, kion la demando enhavas, kaj *ne* malkonfirmas la tutan demandofrazon. En tiu sistemo *jes* kaj *ne* interŝanĝas rolojn ĉe neaj demandoj:

- *Ĉu vi volas kafon?* (pozitiva demando)
 - **Jes!** (= *Mi volas kafon.*)
 - **Ne!** (= *Mi ne volas kafon.*)
- *Ĉu vi ne volas kafon?* (negativa demando)
 - **Jes!** (= *Mi ne volas kafon.*)
 - **Ne!** (= *Mi ja volas kafon.*)

- *Ĉu vi nenion deziras?*
 - *Jes, mi nenion deziras.*
 - *Ne, mi ja deziras ion.*

Du logikoj

Ambaŭ sistemoj respondi al neaj demandoj, estas logikaj, sed en malsamaj manieroj. Estus bone, se nur unu sistemo ekzistus en Esperanto. Principe oni povas rekomendi la okcidentan sistemon, ĉar ĝi estas ĝis nun la pli ofte uzata, kaj klare la pli ofta ĉe Zamenhof. Sed ŝajnas, ke ne estas eble atingi tute unuecan uzon de unu sola sistemo. Ambaŭ uzoj estas hejmaj en la lingvo. Oni tial estu singarda pri respondado al negativaj demandoj. Oni prefere aldonu klaran respondfrazon por ne riski miskomprenon.

18 Nombraj vortoj

18.1 Numeraloj

Numeraloj estas vortetoj, kiuj esprimas nombrojn. Ekzistas dek tri numeraloj en Esperanto:

<i>nul</i>	0
<i>unu</i>	1
<i>du</i>	2
<i>tri</i>	3
<i>kvar</i>	4
<i>kvin</i>	5
<i>ses</i>	6
<i>sep</i>	7
<i>ok</i>	8
<i>naŭ</i>	9
<i>dek</i>	10
<i>cent</i>	100
<i>mil</i>	1000

Aliajn nombrojn oni esprimas per kombinado de la numeraloj. Oni diras unue kiom da miloj estas, poste kiom da centoj, poste kiom da dekoj, kaj fine kiom da unuoj. La dekoj kaj la centoj tiam kunskribiĝas (kaj elparoliĝas) kiel po unu vorto, dum ĉio alia disskribiĝas (kaj elparoliĝas) kiel apartaj vortoj):

11	<i>dek unu</i>
12	<i>dek du</i>
13	<i>dek tri</i>
14	<i>dek kvar</i>
15	<i>dek kvin</i>
16	<i>dek ses</i>
17	<i>dek sep</i>
18	<i>dek ok</i>
19	<i>dek naŭ</i>
20	<i>dek</i>
20	<i>dudek</i>
21	<i>dudek unu</i>
22	<i>dudek du</i>
23	<i>dudek tri</i>
30	<i>tridek</i>
40	<i>kvardek</i>
50	<i>kvindek</i>
60	<i>sesdek</i>

Nombraj vortoj

70	<i>sepdek</i>
80	<i>okdek</i>
90	<i>naŭdek</i>
100	<i>cent</i>
101	<i>cent unu</i>
110	<i>cent dek</i>
111	<i>cent dek unu</i>
200	<i>ducent</i>
232	<i>ducent tridek du</i>
300	<i>tricent</i>
400	<i>kvarcent</i>
500	<i>kvincent</i>
600	<i>sescent</i>
700	<i>sepcent</i>
800	<i>okcent</i>
900	<i>naŭcent</i>
1000	<i>mil</i>
1001	<i>mil unu</i>
1011	<i>mil dek unu</i>
1111	<i>mil cent dek unu</i>
1234	<i>mil ducent tridek kvar</i>
2000	<i>du mil</i>
2678	<i>du mil sescent sepdek ok</i>
3000	<i>tri mil</i>
4000	<i>kvar mil</i>
5000	<i>kvin mil</i>
6000	<i>ses mil</i>
7000	<i>sep mil</i>
8000	<i>ok mil</i>
9000	<i>naŭ mil</i>
10000	<i>dek mil</i>
11000	<i>dek unu mil</i>
12000	<i>dek du mil</i>
20000	<i>dudek mil</i>
30000	<i>tridek mil</i>
42000	<i>kvardek du mil</i>
999000	<i>naŭcent naŭdek naŭ mil</i>
999999	<i>naŭcent naŭdek naŭ mil naŭcent naŭdek naŭ</i>

Dekoj kaj centoj kunmetiĝas al unu vorto: *dudek*, *tridek*, *ducent*, *tricent* k.t.p. Ĉio alia estu skribata kiel apartaj vortoj, ankaŭ miloj.

Dekoj kaj centoj ricevas same kiel aliaj vortoj akcenton je la antaŭlasta vokalo: *dUdek*, *trIdek*, *dUcent*, *trIcent*. Ĉio alia estas elparolata kiel apartaj vortoj: *dEk dU*, *dEk trI*, *cEnt dU*, *cEnt trI*, *cEnt dEk dU*, *dU mIl*, *trI mIl*, *dU mIl dEk dU*.

Se el tiaj ĉi bazaj nombraj esprimoj oni kreas vortkunmetaĵojn, ekz. substantivajn nombrovortojn (§18.2) aŭ adjektivajn nombrovortojn (§18.4), oni tamen povas aŭ devas kunsribi, eventuale kun dividostrekoj.

Nul origine estis substantivo: *nulo* (nomo de la cifero 0). Sed oni delonge uzas ĝin ankaŭ kiel numeralon sen finaĵo, ekz.: 0,5 = *nul komo kvin* (aŭ *nulo komo kvin*).

Iafoje oni povas uzi la mallongigitan formon *un'* (§9.5) anstataŭ *unu*.

18.1.1 Uzado de numeraloj

Numeraloj plej ofte aperas kiel epitetoj de substantivoj. La numeraloj tiam ne ricevas la finaĵojn N kaj J:

- *Mi havas nur **unu** buŝon, sed mi havas **du** orelojn.* Kiam *unu* rolas kiel pura numeralo, ĝi povas ricevi nek J-finaĵon, nek N-finaĵon.
- *Li faris ĉion per la **dek** fingroj de siaj manoj.*
- *Li havas **dek unu** infanojn.*
- ***Sesdek** minutoj faras **unu** horon, kaj **unu** minuto konsistas el **sesdek** sekundoj.*

Iafoje la substantivo estas forlasita (subkomprenata):

- *Nu, se vi ne havas **mil** [rublojn], mi petas cent rublojn.*
- *Kiun el la **tri** [aferoj/personoj] vi elektas?*

Nul normale ne aperas kiel nombra epiteto. Anstataŭe oni uzas *neniu* (§12.8): *Mi havas neniun malamikon..*

Numeraloj povas ankaŭ aperi memstare en diversaj frazroloj. Ofte ili kondukas substantivece. Neniām oni uzas la finaĵojn J aŭ N:

- ***Kvin** kaj **sep** faras **dek du**.*
- ***Tridek** kaj **kvardek kvin** faras **sepdek kvin**.*
- *Ilia nombro estas **kvardek tri mil sepcent tridek**.*
- *Divido per **nul** ne estas permesita.*
- ***Tri** estas duono de **ses**.*
- ***Sep** estas sankta nombro.*
- *Mi legis numeron **2** de la jaro **2001**.* Temas pri numero de gazeto.
- *Ni loĝas en ĉambro **tricent tridek tri** en tiu hotelo.*

Kiam temas pri numero, oni ankaŭ povas uzi ordan numeralon (§18.4): *la dua numero*, *la jaro 2001-a*, *la tricent-tridek-tria ĉambro*. Sed povas esti diferenco inter vicordo kaj numero. Ekz. *kvara* signifas, ke estis tri aliaj antaŭe en vicordo, dum *numero kvar* signifas, ke la afero havas la ciferon 4 kiel iaspecan “nomon”. En ekz. hoteloj ofte mankas numeroj, kaj tial ekz. ĉambro cent ne nepre estas la centa ĉambro. Kaj se oni staras ĉe la fino de strato, oni povas diri, ke domo numero unu ne estas la unua domo, sed la lasta.

18.1.2 Specialaj uzoj de *unu*

La baza signifo de *unu* estas nombra. Tiu uzo estas klarigita ĉi-antaŭe kune kun la aliaj numeraloj. Sed *unu* havas ankaŭ kelkajn specialajn signifojn kaj uzojn. Interalie *unu* povas esprimi samecon, unikecon, individuecon kaj identecon:

- *La loĝantoj de **unu** regno estas samregnanoj, la loĝantoj de **unu** urbo estas samurbanoj, la konfesantoj de **unu** religio estas samreligianoj. = La loĝantoj de unu sama regno...*
- *Ŝin trafis **unu** malfeliĉo post la alia. Ĉi tie unu akcentas la individuecon de ĉiu malfeliĉo. En tia senco unu ofte kunlaboras kun alia.*
- *En **unu** tago, kiam ŝi estis apud tiu fonto, venis al ŝi malriĉa virino. Temas pri tago konata al la parolanto, sed ne al la aŭskultanto. En tia uzo unu estas duondifina artikolo (§8.2).*

Unu estas ankaŭ uzata individuece sen posta substantivo. Ofte oni povas diri, ke substantivo estas subkomprenata, sed iafaje aldono de substantivo nur ĝenus. Tiam *unu* estas uzata pronomence:

- *Ŝi estis **unu** el la plej belaj knabinoj, kiujn oni povis trovi.*
- ***Unu** babilis, alia kantis.*

Kiam individueca aŭ pronomeca (iafoje unikeca) *unu* estas uzata pri pluraj individuoj, ĝi ricevas la finaĵon J:

- *El ŝiaj multaj infanoj **unuĵ** estas bonaj kaj aliaj estas malbonaj.*
- *Dum **unuĵ** artikoloj alportas al nia afero rondon da novaj amikoj, multaj aliaj, skribitaj nelerte, tute perdiĝas sen rezultato.*
- ***Unuĵ** [studentoj] kun gaja rideto sur la buŝo, aliaj meditante, aliaj en vigla interparolado, unuope aŭ duope forlasas la universitatan korton.*

La formo *unu* ne povas ricevi la finaĵon N. Tio estas baza regulo, kiu ĉiam validas, ĉu *unu* montras nombron, ĉu ĝi montras individuecon, ĉu unikecon: ***Unu** mi renkontis en Londono, alian en Parizo.* Neniam uzu la formon **unun**. Sed la formo *unuĵ* ja povas ricevi N-finaĵon, ĉar *unuĵ* neniam povas esti pura numeralo. Ĝi ĉiam montras individuecon aŭ unikecon. La formo *unuĵn* estas tamen bezonata nur treege malofte: ***Unuĵn** mi renkontis en Londono, aliajn en Parizo.*

La regulo, kiu malpermesas **unun**, sed permesas *unuĵn*, estas stranga el vidpunkto de logiko. Sed ĝi estas tre bona el vidpunkto de praktika uzado. En la praktiko la nombra, unikeca kaj individueca uzoj de *unu* ne estas strikte distingeblaj. Estas multaj limokazoj, kaj tial la simpla regulo, ke *unu* neniam havu N-finaĵon, estas tre praktika. Oni ne bezonas cerbumi ĉiufoje, ĉu *unu* montras nombron, unikecon aŭ individuecon. *Unuĵ* tamen ĉiam montras individuecon aŭ unikecon, kaj tial ne estas problemo uzi post ĝi N-finaĵon, se la frazrolo tion postulas.

Ne konfuzu individuecan *unu* kun la tabelvorto *iu* (§12.8). Individueca *unu* montras, ke la parolanto bone scias, pri kiu individuo li parolas (sed la aŭskultanto ne scias). *Iu* montras, ke la identeco de la priparolata individuo estas nekonata aŭ neklara, aŭ ke la identeco ne estas grava:

- *Loĝas ĉi tie unu el viaj amikoj.* La parolanto scias, kiu el la amikoj ĉi tie loĝas.
- *Loĝas ĉi tie iu el viaj amikoj.* La parolanto (verŝajne) ne scias, kiu el la amikoj loĝas ĉi tie.

Ofte oni povas uzi *iu* anstataŭ *unu*, kiam ne estas grave montri, ĉu la individuo estas konata al la parolanto. Sed *unu* estas pli preciza. Ĝi montras, ke la parolanto ja scias la identecon.

La adjektivo *certa* havas iafoje signifon similan al individueca *unu*, sed *certa* estas pli forta. Ĝi emfaze montras, ke io estas certe konata al la parolanto (sed verŝajne ne al la aŭskultanto): *En certaj okazoj multe da saĝo estas pli malbona, ol se oni ĝin tute ne havus. Hieraŭ vizitis min certa sinjorino Schmidt.*

La multspeca uzo de *unu* ŝajnas stranga al iuj, interalie ĉar lernolibroj malofte klarigas ĝin. Tial multaj preferas uzi *unu* nur en pure nombra rolo, kaj preferas por la aliaj signifoj la vortojn *iu(j)*, *kelka(j)* kaj *certa(j)*. Tio estas malriĉigo de la lingvo, ĉar ĉiuj ĉi vortoj esprimas malsamajn nuancojn, kaj ĉiuj tiuj nuancoj estas bezonataj.

Unu... la alia

Pronomeca *unu* estas parto de la esprimo *unu... (la) alia*, per kiu oni montras reciprokecon. *Unu... (la) alia* reprezentas tutan mallongigitan frazon. *Unu* normale estas subjekto en la plena frazo, kaj *(la) alia* estas objekto aŭ havas alian nesubjektan rolon:

- *Tiuj ĝejnuloj amas unu la alian.* → *Tiuj ĝejnuloj amas. Unu amas la alian.* Ĉiu el ili amas ĉiun alian el ili.
- *Ili donis florojn unu al alia.* → *Ili donis florojn. Unu donis florojn al alia.* Ĉiu el ili donis florojn al ĉiu alia el ili.
- *Li kunigis kvin tapiŝojn unu kun la alia.* Li kunigis unu tapiŝon kun la alia.

Oni povas preskaŭ ĉiam uzi *unu... (la) alia* sen J-finaĵoj. Laŭbezone oni tamen povas aldoni J-finaĵon al *alia* kaj ankaŭ al *unu* depende de la celita senco: *La junaj knabinoj kaj junuloj ĉe la lageto babilas unuj kun la aliaj.* Unuj el ili babilas kun aliaj el ili. Iafaje oni devas uzi la formon *unuajn*: *La registaroj ĵetas la homojn unujn kontraŭ la aliajn.* = *La registaroj ĵetas unujn homojn kontraŭ la aliajn homojn.*

Anstataŭ *unu... la alia* oni povas kelkfoje uzi la vorton *reciproke* kune kun *si* aŭ alia pronomo: *La knabino kaj la knabo kisis sin reciproke.* = *La knabino kaj la knabo kisis unu la alian.* Oni ankaŭ povas uzi *reciproke* kune kun *unu... la alia* por emfazi la reciprokecon: *Vi ne estas reciproke egalaj unu al la alia en la regiono de la spirito.* Oni povas ankaŭ uzi *inter* prefiksece ĉe verbo, ofte kune kun *si* aŭ alia pronomo, aŭ la esprimon *inter si* (*inter ni*, *inter vi*), kiu ĉiam signifas *unu kun la alia* aŭ simile: *Ili sin interakuzas.* = *Ili akuzas unu la alian.* *Ili interparolas.* = *Ili parolas unu kun la alia.* *Ili estis*

tre amikaj inter si. Oni neniam uzu la pronomon *si* kune kun *unu... la alia*.
Ne diru: **Ili amas sin unu la alian*. * Diru simple: *Ili amas unu la alian*.

18.2 Substantivaj nombrovortoj

Nombrovortoj kun la sufikso ON (§28.27) montras partajn nombrojn:

- *duono* = $\frac{1}{2}$
- *triono* = $\frac{1}{3}$
- *dekono* = $\frac{1}{10}$
- *dekduono* = $\frac{1}{12}$
- *centono* = $\frac{1}{100}$
- *milono* = $\frac{1}{1000}$

Pli altaj nombroj ol 999999 estas esprimataj per substantivaj nombrovortoj:

miliono	1.000.000 (ses nuloj)
miliardo	1.000.000.000 (= naŭ nuloj)
biliono	1.000.000.000.000 (= dek du nuloj)
triliono	1.000.000.000.000.000.000 (= dek ok nuloj)

Kelkaj lingvoj, interalie la Angla kaj la Rusa, donas tute aliajn valorojn al nombrovortoj similformaj kiel *biliono* kaj *triliono*. La Esperantaj vortoj tamen havu ĝuste la ĉi-antaŭe montritajn signifojn, neniujn aliajn. Ekzistas ankoraŭ pli altaj tiaj vortoj, sed ili estas tre malofte uzataj.

Substantivaj nombrovortoj ricevas la finaĵojn J kaj N laŭ la samaj reguloj kiel aliaj substantivoj:

- *Kiam vi havos rikolton, vi donos **kvinonon** al Faraono.*
- *Mi ricevis dudek kvin **centonojn**.*
- *Ŝi havas pli ol dek **milionojn**.*
- *La malprofito atingis sumon de kvardek sep **miliardoj**.*

Substantivaj nombrovortoj ne povas rekte priskribi substantivon, sed estas uzataj kune kun la prepozicio *da* (§11.3.5):

- *Li havas du **miliardojn da dolaroj**.*
- *Ŝi vidis pli ol dek **milionojn da homoj**.*

Ankaŭ ON-vorto kun O-finaĵo bezonas helpan prepozicion: *Unu tago estas **tricent-sesdek-kvinono** aŭ **tricent-sesdek-sesono de jaro**.*

Ankaŭ numeraloj povas fariĝi substantivoj per aldono de O-finaĵo. Tiam ili montras ian aferon kun rilato al la nombro, aŭ grupon kun tiom da aferoj. Antaŭ O-finaĵo oni ĉiam kunskribas numeralojn. Por klareco oni povas uzi dividostrekojn, kie origine estis spacetoj:

- *unu* → *unuo* = la cifero 1, baza kalkulelemento, elementa kvanto, unito (ekz. metro, kilogramo, ampero k.t.p.)
- *du* → *duo* = la cifero 2, paro, duopo

- *dek du* → *dek-duo* aŭ *dekduo* = la nombro 12, grupo de 12 aferoj
- *du mil kvincent* → *du-mil-kvincento* (prefere ne *dumilkvincento*)
- *Mi aĉetis **dekon** da ovoj kaj **dek-duon** da pomoj.*

18.3 Miksitaj nombroj

Kiam oni miksas numeralojn kaj substantivajn nombrovortojn en unu nombro, iliaj malsamaj reguloj kolizias. Numeraloj volas esti epitetoj de ĉefvorto, dum substantivaj nombrovortoj mem estas ĉefvortoj kun *da*-esprimo post si. Ĝenerale la ĝusta solvo estas uzi *da* en tiaj okazoj, ĉar *da* kune kun numeraloj estas nekutima, sed tute ne erara:

- *Tie loĝas 1.500.000 homoj.* = *Tie loĝas unu miliono (kaj) kvincent mil **da** homoj.* Oni ankaŭ povas diri: *...unu kaj duona milionoj da homoj.* Aŭ: *...unu komo kvin milionoj da homoj.*
- *Mi havas unu milionon da eŭroj.* *Se mi ricevos ankoraŭ unu eŭron, mi havos unu milionon unu da eŭroj.*
- *Li havas 10.300.978 \$.* = *Li havas dek milionojn tricent mil naŭcent sepdek ok **da** dolaroj.*
- *Ili kostas **kvar kaj duonon** da dolaroj.* Alia bona kaj ofta solvo estas: *Ili kostas kvar kaj duonan dolarojn*

18.4 Adjektivaj nombrovortoj

Se oni aldonas la finaĵon A al numeralo, oni kreas adjektivon, kiu montras pozicion en vicordo, **ordan numeralon**:

- *unua* = en pozicio numero unu en vicordo (havanta neniun antaŭ si)
- *dua* = en pozicio numero du en vicordo (havanta unu antaŭ si)
- *tria* = en pozicio numero tri en vicordo (havanta du antaŭ si)
- *kvara* = en pozicio numero kvar en vicordo (havanta tri antaŭ si)
- *deka* = en pozicio numero dek en vicordo (havanta naŭ antaŭ si)

Ordaj numeraloj ricevas J-finaĵon kaj N-finaĵon same kiel ordinaraj adjektivoj:

- *La **sepan** tagon de la semajno Dio elektis, ke ĝi estu pli sankta, ol la ses **unuaj** tagoj.*

Se oni aldonas A-finaĵon al plurvorta nombro, oni povas kunmeti la tuton en unu vorton, sed oni ankaŭ povas lasi la apartajn vortojn. Ĉiukaze oni metas A-finaĵon nur laste. Se oni kunmetas, oni povas skribi dividostrekojn por klareco. Tiam oni metu la strekojn tie, kie estas spacetoj en la origina plurvorta nombro:

- *Hodiaŭ estas la **dudek sepa** (tago) de Marto.* = ...*dudek-sepa...* (aŭ ...*dudeksepa...*)
- *George Vaŝington estis naskita la **dudek duan** de Februaro de la jaro **mil sepcent tridek dua**.* = ...*dudek-duan... mil-sepcent-tridek-dua*. Anstataŭ *dudek-duan* oni povas skribi ankaŭ *dudekduan*, sed anstataŭ *mil-sepcent-tridek-dua* oni ne skribu **milsepcenttridekdua**, ĉar tio estas tro malklara.
- *Tio okazis en la **okdekaj** jaroj.* = ...*iam en la jaroj de 1980 ĝis 1999 inkluzive*.
- *Ŝi estas la **dua** plej bona en nia klaso, kaj mi estas la **tria**.* Nur unu estas pli bona ol ni.

Kiam oni uzas vicordan esprimon apud ordinara numeralo, oni metu la vicordan esprimon unue por klareco:

- *Tio okazis iam en la **unuaj dek** tagoj.* Se oni dirus *la dek unuaj tagoj* estus risko, ke oni komprenus *dek* kiel parton de la vicorda esprimo, do kiel *la dek-unuaj tagoj*.

18.4.1 Aliaj nombrovortoj kun A-finaĵo

ON-vortoj kun A-finaĵo estas ordinaraĵ adjektivoj.

- *duona* = havanta nur duonon de sia plena grandeco
- *triona* = havanta nur trionon de sia plena grandeco
- *centona* = havanta nur centonon de sia plena grandeco
- *Ĝi estas longa je **duona** metro.* Ĝia longo estas 50 centimetroj.
- ***Kvaronan** horon li restis.* Li restis dek kvin minutojn.

Miliona, miliarda k.t.p. estas ordinaraĵ adjektivoj, kiuj teorie povas havi diversajn signifojn laŭ la kunteksto. Sed en la praktiko preskaŭ nur vicorda signifo aperas: *Nia **miliona** kliento ricevos specialan donacon.*

Ankaŭ *nula* estas ordinaraĵ adjektivo, kiu teorie povas esti uzata kun diversaj signifoj laŭ la kunteksto, ekz. kun vicorda signifo: *je la **nula** horo kaj tridek minutoj*. En la praktiko ĝi estas uzata preskaŭ nur kun la signifo “neekzistanta, senvalora, nevalida”: *Bruo potenca, **nula** esenco.*

Vicordaj adjektivoj el miksitaj nombroj (§18.3) estas teorie eblaj, sed apenaŭ rekomendindaj: **nia du-milion-unua kliento**. Oni uzu prefere esprimojn kun *numero*: *nia kliento numero du milionoj unu.*

18.5 Adverbaj nombrovortoj

Nombrovortoj kun E-finaĵo havas la samajn signifojn kiel la respondaj adjektivaj formoj (§18.4):

- *unue* = en la unua pozicio
- *due* = en la dua pozicio
- *dek-due, dek due* = en la 12-a pozicio
- *Unue* mi redonas al vi la monon, kiun vi pruntis al mi; *due* mi dankas vin por la prunto; *trie* mi petas vin ankaŭ poste prunti al mi, kiam mi bezonos monon.
- Ĝi estas *trione* el plasto, *trione* el ligno, kaj *trione* el metalo.
- Tiu monto estas eĉ ne *centone* tiel alta kiel Ĉomolungmo. = La alteco de tiu monto estas eĉ ne unu centono de la alteco de Ĉomolungmo (= Everesto).

18.6 Nuanciloj de nombrovortoj

La prepozicioj *ĉirkaŭ* (§11.3.1), *de* (§11.3.4), *ĝis* (§11.3.2), *inter* (§11.3.1) kaj *po* (§11.3.7) povas uziĝi kun nombrovortoj por ilin nuanci en diversaj manieroj:

- Restas *ĉirkaŭ dek* personoj. = Restas proksimume dek personoj.
- *Ĝis* ducent homoj povas eniri. = Maksimume ducent homoj povas eniri.
- Ili kostas *de kvin ĝis dek* eŭrojn. = Ili kostas minimume kvin kaj maksimume dek eŭrojn.
- Mi vidis *inter cent kaj ducent* homojn. = Mi vidis minimume cent kaj maksimume ducent homojn.
- Aranĝu ilin en du vicoj, *po ses* en vico. = Aranĝu ilin en du vicoj, ses en ĉiu vico.

En ĉi tiaj frazoj la prepozicioj neniel koncernas la postan substantivon, sed havas sencon nur por la nombro. Se oni forprenas la nombrovorton, ankaŭ la nuancilo devas malaperi, ĉar ĝi ne plu havas sencon:

- Restas *ĉirkaŭ dek* personoj. → Restas personoj. (*Restas *ĉirkaŭ* personoj* ne havas sencon.)
- Mi vidis *inter cent kaj ducent* homojn. → Mi vidis homojn. (*Mi vidis *inter homojn** ne havas sencon.)

Tiuj prepozicioj do ne montras frazrolon, kiam ili nuancas nombrojn. Ili ne estas rolmontriloj, sed havas ian adverbecan rolon: *ĉirkaŭ* = *proksimume*; *de* = *minimume*; *ĝis* = *maksimume*.

Nombrovortaj nuanciloj povas aperi kune kun veraj rolmontriloj, kiuj montras la frazrolon de la tuta esprimo:

- *Ĝi estis virino, kiu povis havi la aĝon de **ĉirkaŭ** sesdek jaroj.* *Ĉirkaŭ* koncernas nur la nombron *sesdek*. *De* montras la frazrolon de la tuta esprimo *ĉirkaŭ sesdek jaroj*.
- *Nenie en la **ĉirkaŭ** cent jaroj la loko estis pli ŝanĝita, ol en unu malgranda frukta ĝardeno.* La tempa adjekto havas la prepozicion *en*. *Ĉirkaŭ* estas nura nuancilo de la nombro *cent*.
- *Ili loĝos tie **de** ok ĝis naŭ jarojn.* La frazparto *de ok ĝis naŭ jarojn* estas tempodaŭra adjekto, kiu devas havi ian rolmontrilon. Ĉi tie ĝi havas N-finaĵon. *De* kaj *ĝis* nur nuancas la nombrojn.
- *Estis tiel malvarme, ke ili devis kuŝi sub **po** tri kovriloj.* La frazparto *sub po tri kovriloj* estas loka *sub*-adjekto. *Po* nur estas nuancilo de *tri*.
- *Li havas **ĉirkaŭ** mil eŭrojn.* La objekto *ĉirkaŭ mil eŭrojn* bezonas la finaĵon N. *Ĉirkaŭ* nur nuancas la nombron *mil*.

En tiaj ĉi frazoj oni uzas tiujn ĉi nuancilojn nur kiel nuancilojn, kaj ne kiel prepoziciojn — escepte de *po*. Pri *po* la lingvouzo varias. Iuj uzas *po* ĉiam kiel veran prepozicion, kio signifas, ke ili neniam uzas N-finaĵon kune kun *po*, eĉ se la frazparto rolas kiel objekto en la frazo, ekz.. *Mi donis al ili po dek eŭrojn*. Aliaj uzas *po* ĉiam adverbice, kaj aldonas N-finaĵon, kiam la frazrolo tion postulas, ekz. *Mi donis al ili po dek eŭrojn*. Ambaŭ uzoj estas tute bonaj kaj ĝustaj.

18.7 Matematikaj esprimoj

Formulo	Elparolo
$2 + 2 = 4$	<i>Du kaj du faras kvar. / Du plus du estas kvar.</i>
$10 - 3 = 7$	<i>Dek minus tri faras sep.</i>
$22 \times 6 = 132$	<i>Dudek du multiplikite per ses faras cent tridek du. / Dudekduoble ses estas cent tridek du. / Dudek du oble ses egalas al cent tridek du.</i>
$7:2 = 3,5$	<i>Sep dividite per du faras tri komo kvin.</i>
46,987	<i>kvardek ses komo naŭ ok sep (ne *...komo naŭcent okdek sep*)</i>
$5^3 = 125$	<i>La tria potenco de kvin estas cent dudek kvin.</i>

- *Kvin kaj sep faras dek du.*
- *Dek kaj dek faras dudek.*
- *Kvar kaj dek ok faras dudek du.*
- *Tridek kaj kvardek kvin faras sepdek kvin.*
- *Kvinoble sep estas tridek kvin.*

Egalsignon (=) oni povas elparoli kiel *faras* aŭ *estas* aŭ *egalas (al)*, pli-malpli laŭplaĉe: *du kaj du **faras** kvar, dek minus tri **estas** sep, du oble du **egalas (al)** kvar.*

Ne uzu punkton anstataŭ komo ĉe decimaloj. Punkto estas uzata kiel decimala signo nur en kelkaj landoj. Esperanto, same kiel plej multaj landoj kaj lingvoj, uzas decimalan komon.

Formulo Elparolo

9403,5 km	<i>naŭ mil kvarcent tri komo kvin kilometroj / naŭ mil kvarcent tri kaj duona kilometroj</i>
8,6 kg	<i>ok komo ses kilogramoj / ok kilogramoj (kaj) sescent gramoj</i>
+37,7°	<i>(plus) tridek sep komo sep gradoj / tridek sep komo sep gradoj super nulo</i>
49,75 USD	<i>kvardek naŭ komo sep kvin (Usonaj) dolaroj / kvardek naŭ (Usonaj) dolaroj (kaj) sepdek kvin cendoj</i>

Vortojn por subunuoj kiel *gramoj* kaj *cendoj* oni povas iafoje subkompreni en tiaj ĉi esprimoj: *tri kilogramoj (kaj) sepcent, kvar dolaroj (kaj) sepdek kvin*. Sed oni atentu, ke ne estiĝu dubo, pri kia subunuo temas.

18.8 Horoj

Por montri horon oni sekvu iun el la ĉi-postaj modeloj. La vortojn *horo* kaj *minutoj* oni tre ofte nur subkomprenas:

Cifere Elparole

3:15 (aŭ 15:15)	<i>Estas la tria (horo) (kaj) dek kvin (minutoj). / Estas dek kvin (minutoj) post la tria (horo).</i>
9:45 (aŭ 21:45)	<i>Estas la naŭa (horo) (kaj) kvardek kvin (minutoj). / Estas dek kvin (minutoj) antaŭ la deka (horo).</i>

Por plia klareco oni povas aldoni la esprimojn *en la antaŭtagmezo* aŭ *antaŭtagmeze*, kaj *en la posttagmezo* aŭ *posttagmeze*. Sed oni ankaŭ povas uzi la 24-horan sistemon:

- *Estas la dek kvina (kaj) dek kvin. / Estas dek kvin post la dek kvina.*
- *Estas la dudek unua (kaj) kvardek kvin. / Estas dek kvin antaŭ la dudek dua.*

Anstataŭ *15 minutoj* oni povas uzi *kvarono, kvaronhoro* aŭ *kvarona horo*. Anstataŭ *30 minutoj* oni ofte uzas *duono, duonhoro* aŭ *duona horo*.

Horojn oni montras per ordaj numeraloj: *tria, naŭa, dek-dua* k.t.p. Por demandi pri horo oni do uzas la demandvorton *kiom* (§12.16) + A-finaĵo → ***kioma***.

- *kiom?* → *tri, naŭ, dek du, dudek unu...*
- *kioma?* → *tria, naŭa, dek-dua, dudek-unua...*
- ***Kioma*** *horo estas, gardisto?*
- ***Kioma*** *horo estis, kiam vi alvenis?*

Por montri, kiam io okazas, oni devas uzi rolmontrilon, normale *je*, *antaŭ*, *post*, *ĝis* aŭ *ĉirkaŭ*:

- **Je** (la) kioma horo okazis tio?
- Tio okazis **je** la tria kaj kvardek.
- Ni devas manĝi **antaŭ** la oka.
- **Post** la dek unua horo ĉio devas esti preta.

Kiam temas pri horoj, oni ne uzu la rolmontrilon N, ĉar oni riskas konfuzi horon kun dato, kiu ankaŭ estas montrata per ordaj numeraloj: *je la tria* = “je la tria horo”, *la trian* = “en la tria tago de la monato”.

18.9 Datoj

Por montri daton oni sekvu la jenajn modelojn. La vortoj *tago* kaj *en la jaro* estas tre ofte nur subkomprenataj:

- *Estis la tria (tago) de Decembro (en la jaro) mil naŭcent naŭdek unu.*
- *Hodiaŭ estas la dua (tago) de Majo (en la jaro) du mil kvin.*
- *Morgaŭ estos la dudek kvina (tago) de Julio (en la jaro) du mil dek.*

Por jaroj oni ankaŭ povas uzi ordajn numeralojn, sed tio fariĝas pli kaj pli malofta: *Estis la lasta de Januaro (en la jaro) mil-okcent-okdek-sepa.*

Inter la tago kaj la monato oni ĉiam uzu *de*, ĉar laorda numeralo ne rilatas al la monato, sed al la vorto *tago*, kiu normale estas forlasita: *la unua de Majo* = *la unua tago de Majo*, *la dek-tria de Decembro* = *la dek-tria tago de Decembro*. Se oni diras *la unua Majo*, oni parolas pri la unua el pluraj Maj-monatoj.

Por montri la daton, kiam io okazis, oni uzu taŭgan rolmontrilon. Ofte oni uzas la finaĵon N (§11.2.3):

- *Ili venos la sepan (tagon) de Marto.* = *Ili venos en la sepa (tago) de Marto.*
- *La unuan de Majo ili komencis sian vojaĝon.* = *En la unua (tago) de Majo...*
- *Mi laboris tie ĝis la unua de Aŭgusto mil naŭcent sesdek.*
- *Antaŭ la lasta tago de Junio vi devas trovi laboron.*
- *Post la dek kvina de Marto ŝi loĝos ĉe mi.*

19 Kvantaj vortoj

Kvantaj vortoj iafoje kondukas en aparta maniero. Vortoj kun kvanta signifo povas esti substantivoj (*multo*, *kelko* k.s.), adjektivoj (*multa*, *pluraj* k.s.), adverboj (*multe*, *kelke* k.s.), kaj adverbecaj vortetoj (*pli*, *tiom* k.s.).

19.1 Kvantaj substantivoj

Kvantaj substantivoj kondukas kiel normalaj substantivoj. Ofte ili estas priskribataj de *da*-esprimo (§11.3.5), kiu montras, el kio konsistas la kvanto:

- *Kiam mi ien veturas, mi neniam prenas kun mi **multon** da pakaĵo.*

Gramatike la kvanta vorto estas ĉefvorto, sed el senca vidpunkto la *da*-esprimo ofte estas pli grava. Iafoj oni traktas la substantivon de tia *da*-esprimo kvazaŭ ĝi estus ĉefvorto:

- *Tiam grandega **multo** da vortoj fariĝus en la skribado tute nediferenceblaj unu de alia. Nediferenceblaj* gramatike rilatas al *multo*, sed havas J-finaĵon, ĉar ĝi rilatas laŭ la senco tre forte al *vortoj*. Fakte la frazo iĝus tre stranga, se oni dirus *nediferencebla* sen J, ĉar la posta esprimo *unu de alia* trudas la ideon de pluraj individuoj. Komparu kun la jena ekzemplo: *Grandega **multo** da vortoj fariĝas tute senbezona por lernado.*

Anstataŭ *multo*, *malmulto* kaj *kelko* oni plej ofte preferas la adverbajn formojn *multe*, *mal multe* kaj *kelke*.

19.2 Kvantaj adverboj

Kvantaj adverboj ofte aperas en frazoj kvazaŭ ili estus substantivoj rolante kiel subjekto, objekto k.t.p. Praktike temas preskaŭ nur pri *multe*, *kelke*, *sufiĉe* kaj variantoj de ili:

- *Sur la arbo sin trovis **multe** da birdoj.* *Multe* estas subjekto. Oni povas diri ankaŭ *multo da birdoj*.
- *El ŝia buŝo eliris **kelke** da perloj kaj **kelke** da diamantoj.* La du *kelke* estas subjektoj de *eliris*. Oni povus diri *kelko da perloj/diamantoj*, sed *kelko* estas praktike neniam uzata.
- *La riĉulo havas **multe** da mono.* *Multe* estas objekto, sed ĝi ne povas ricevi la finaĵon N, ĉar ĝi estas adverbo.
- *Mi aĉetis por la infanoj tableton kaj **kelke** da seĝetoj.*
- *Mi havas **sufiĉe** da laboro.*
- *Post **kelke** da tagoj mi venos.*

Simile oni povas uzi adverbecajn vortetojn kvantajn:

- Ĉu vi scias, **kiom** estis da mortigitoj? *Kiom* estas subjekto de *estis*.
- Prenu **tiom** da mono, **kiom** vi volas. *Tiom* kaj *kiom* estas objektoj.
- Pri **tiom** da feliĉo mi eĉ ne songis, *kiam* mi estis ankoraŭ la malbela anasido! *Tiom* estas *pri*-adjekto.
- Restas ankoraŭ **iom** da problemoj. *Iom* estas subjekto.
- Observu **pli** da ordo! *Pli* estas objekto.
- **Tro** da kuiristoj kaĉon difektas. *Tro* estas subjekto.

Kiam kvanta adverbo havas *da*-esprimon post si, povas ofte ŝajni, ke la adverbo tute ne estas ĉefvorto, sed ke la substantivo de la posta *da*-esprimado estas ĉefvorto. El senca vidpunkto la *da*-esprimado estas fakte pli grava, sed el gramatika vidpunkto la adverbo ja estas ĉefvorto. Sed kiam kvanta adverbo + *da*-esprimado havas priskribon, oni normale rilatigas la priskribon al la *da*-esprimado, kvankam ĝi ne estas ĉefvorto: **Multe** da akvo estis verŝita sur ĝin. Sed se mankas *da*-esprimado, oni povas rilatigi la priskribon nur al la adverbo, kaj konsekvence oni devas uzi E-formon: **Multe** estis plorite.

19.2.1 Kvantaj adjektivoj anstataŭ kvantaj adverboj

Ofte oni povas anstataŭigi kvantan adverbon per kvanta adjektivo. Tiam la substantivo de la *da*-esprimado fariĝas ĉefvorto kaj *da* malaperas:

- Sur la arbo sin trovis **multaj** birdoj. $\approx$...*multe* da birdoj.
- La riĉulo havas **multan** monon. $\approx$...*multe* da mono.
- Ŝi staris nur **kelkajn** sekundojn. $\approx$...*kelke* da sekundoj.

Estas tamen nuanca diferenco. *Multaj* kaj *kelkaj* estas uzataj jen pri individuaj, apartaj aferoj, jen pri kuna nedistingebla amaso. *Multe* kaj *kelke* estas uzablaj nur pri nedistingebla amaso. Ne eblus do diri: ***Kelke** da homoj sentas sin la plej feliĉaj, *kiam* ili vidas la suferojn de siaj najbaroj.* Oni devas diri *Kelkaj* homoj..., ĉar temas pri la sentoj de ĉiu homo aparte.

19.3 Grado kaj kvanto

Grado kaj kvanto estas malsamaj aferoj, sed iaforte ili proksimiĝas.

19.3.1 Tre kaj multe

- *tre* = “en alta grado, kun forta intenso”
- *multe* = “en granda kvanto, kun longa daŭro, ofte ripetite”

Ĉe adjektivoj kaj adverboj oni preskaŭ ĉiam uzas *tre*, sed oni povas uzi *multe*, kiam klare temas pri kvanto aŭ ofteco. Ĉe verboj oni uzas plej ofte *multe*, ĉar temas normale pri kvanto aŭ ofteco, sed oni uzas ankaŭ *tre*, kiam temas pri grado aŭ intenseco:

- *Ĝi estas **tre** bona.*
- *Tie troviĝas **tre** grandaj domoj.*
- *Mi **tre** ŝatas Berlinon.* = *Mi intense ŝatas Berlinon.*
- *Mi **tre** amas ŝin.* = *Mi intense amas ŝin.*
- *Mi havas **multe** da mono.*
- *Ŝi **multe** pensis pri tio.* = *Ŝi longe pensis pri tio.*
- *Kiu **multe** parolas, ne **multe** faras.*
- *Li **tre** **multe** helpis al mi.* *Tre priskribas multe. Multe priskribas helpis.*

Por priskribi pli kaj tro oni uzas *multe*:

- *Ĝi estis **multe** pli granda ol antaŭe.*
- *Ĝi fariĝis **multe** tro nigra.*

19.3.2 Kiel kaj tiel

La tabelvortoj *kiel* kaj *tiel* (§12.15) montras ne nur manieron, sed ankaŭ gradon. Oni uzu ilin en la samaj lokoj, kie oni povus uzi *tre*:

- *Vi estas **tiel** bela, **tiel** bona kaj **tiel** honesta, ke mi devas fari al vi donacon.* Oni povas diri: *tre bela, tre bona kaj tre honesta.*
- *La nokto estis **tiel** malluma, ke ni nenion povis vidi eĉ antaŭ nia nazo.* Eblas diri: *tre malluma.*

19.3.3 Kiom kaj tiom

La tabelvortoj *kiom* kaj *tiom* (§12.16) montras kvanton. Oni uzu ilin tie, kie oni povus uzi *multe*:

- *Mi **volas** **tiom** da terpomoj, **kiom** mi povas porti.* Oni povas diri: *volas multe kaj povas porti multe.*
- *Ŝi **tiom** laboris, ke ŝi fariĝis ĉefo de la firmao.* Oni povas diri: *multe laboris.*

Antaŭ *multe* oni ofte preferas *tiom*, ĉar *multe* estas kvanta vorto: *Nun li estis ja riĉa, havante **tiom** multe da mono.* Aŭ *...havante tiel multe da mono.* Aŭ *...havante tiom da mono.*

19.3.4 “Tiom-kiom-ismo”

Kiom kaj *tiom* (§12) estas iafoje uzataj pri grado anstataŭ *kiel* kaj *tiel*, kiam oni volas tre forte emfazi. Tio estas tute bona. Sed iuj Esperantistoj uzas sist-

eme nur *kiom* kaj *tiom* anstataŭ *kiel* kaj *tiel* por montri gradon, kvazaŭ ili ĉiam emfazus, ekz.: **Mi estas tiom forta, kiom vi.** Komparu kun la Fundamenta frazo: *Mi estas tiel forta, kiel vi.* Tia “*tiom-kiom-ismo*” estas komplete fremda al la *Fundamento* kaj al la uzado de Zamenhof. Krome *tiom-kiom*-istoj perdas la eblon uzi *tiom* kaj *kiom* por emfazi.

20 Apozicio

Apozicio estas postmetita klariga revortigo de frazparto. Ĝi montras la saman aferon per aliaj vortoj. Apozicio iel priskribas la antaŭan frazparton, sed estas tamen propra frazparto. En la parolo oni normale distingas apozicion per paŭzetoj antaŭe kaj poste. En la skribo oni kutime metas komojn.

Apozicio ludas la saman frazrolon, kiel la unua frazparto. Se la unua frazparto havas la akuzativan finaĵon *N*, ankaŭ la apozicio havu tiun finaĵon:

- *Karlo, **nia prezidanto**, prezentis Petron, **la novan sekretarion**.* Kaj *Karlo* kaj *nia prezidanto* estas subjektoj, ili eĉ estas la sama persono. Kaj *Petro* kaj *la nova sekretario* estas objektoj, ĉar ili estas la sama.
- *Tie mi renkontis Vilĉjon, **mian edzon**.*
- *La diablo lin prenu, **la sentaŭgulon**!*
- *La koko, **trumpetisto de l' mateno**, per sia laŭta, forta, hela voĉo el dormo vekas dion de la tago.*
- *Li prelegis pri Hitlero, **la fondinto de la naziismo**.* Oni povus diri: ...*pri Hitlero, **pri** la fondinto...*
- *Ni esprimas nian koran dankon al sinjoro Schleyer, **la unua kaj plej energia pioniro de la ideo de neŭtrala lingvo internacia**.* Oni povus diri ...*al sinjoro Schleyer, **al** la unua kaj plej energia pioniro...*

Iafoje oni enkondukas apozicion per *nome*, *tio estas* aŭ simila esprimo:

- *Mi renkontis mian malamikon, **nome la mortiginton de mia patro**.*
- *Hodiaŭ mi ricevis duoblan pagon, **tio estas cent dolarojn**.* Mallongigo de: *Tio estas: mi ricevis cent dolarojn.*

Ne konfuzu apoziciojn kun nominacioj (§11.1.3). Nominacio povas aspekti simile al apozicio, sed nominacio neniam havu *N*-finaĵon aŭ alian rolmontrilon. Komparu la jenajn frazojn:

- *Iuj asertis, ke ili vidis eĉ profesoron, **Paŭlon Jenkins**.* La surprizaĵo estas, ke ili entute vidis profesoron. Poste oni aldonas, ke ĝuste Paŭlon Jenkins ili vidis. *Paŭlon Jenkins* estas apozicio.
- *Iuj asertis, ke ili vidis eĉ profesoron **Paŭlo Jenkins**.* La surprizaĵo estas, ke ili vidis ĝuste Paŭlon Jenkins (kiu estas profesoro). *Paŭlo Jenkins* estas nominacio de *profesoron*. *Profesoron Paŭlo Jenkins* = tiun *profesoron*, kiu nomiĝas *Paŭlo Jenkins*.

Ankaŭ ne konfuzu apoziciojn kun la frazrolo vokativo (§11.1.2), kiu ne havu rolmontrilon: *Sidigu vin, **sinjoro**!* *Vin* kaj *sinjoro* estas la sama persono, sed *vin* estas objekto, kaj *sinjoro* estas vokativo.

20.1 Apoziciita ĉiu(j), ambaŭ aŭ ĉio

Ĉiu(j) (§12.8), ambaŭ kaj ĉio (§12.9) povas esti klariga apozicio de substantivo aŭ persona pronomo. Se la substantivo aŭ pronomo havas N-finaĵon, tiam ankaŭ la apozicio havu tiun finaĵon (krom ambaŭ, kiu neniam povas havi N-finaĵon). Ĉi tiaj apozicioj ne staras ĉiam tuj post la unua frazparto, sed ofte iom pli poste en la frazo:

- Ni **ĉiuj** legas. = Ni legas. Ĉiuj (el ni) legas.
- Ili **ĉiuj** sidas silente kaj skribas. = Ili sidas. Ĉiuj (el ili) sidas.
- Ŝi vidis, kiel la cikonioj forflugis, **ĉiu** aparte. = La cikonioj forflugis. Ĉiu unuopa cikonio forflugis aparte.
- La kolonoj havis **ĉiu** la alton de dek ok ulnoj. Ĉiu unuopa kolono estis tiel alta.
- Vin **ĉiujn** mi kore salutas. = Mi salutas vin. Mi salutas ĉiujn (el vi).
- Ili **ambaŭ** estis bonaj homoj. = Ili estis bonaj homoj. Ambaŭ (el ili) estis bonaj homoj.
- Tio estas **ĉio** tre bona. = Tio estas tre bona. Ĉio (el tio) estas tre bona. Ĉio povas aperi kiel apozicio nur de la vorteto tio.

20.2 Kunscriboj

Speciala formo de apozicio estas kunscribo. En kunscribo pluraj (plej ofte du) samspecaj vortoj kunlaboras por esprimi ion specialan. La apartaj vortoj en kunscribo preskaŭ fariĝas unu kunmetita vorto. Oni elparolas ilin senpaŭze, kaj oni kutimas ilin skribi kune, sed kun dividostreko. Tamen ne temas pri veraj kunmetaĵoj. Gramatike oni traktas ilin (normale) kiel apartajn vortojn:

- Pluraj **ŝtatoj-membroj** informis pri sia preteco ampleksigi la instruadon de Esperanto. = ...ŝtatoj, kiuj estas membroj [de UNESKO]... Kaj ŝtatoj, kaj membroj havas J-finaĵon, ĉar ili estas du apartaj vortoj.
- La Franca flago estas **blua-blanka-ruĝa**. Oni povus ankaŭ diri blua, blanka kaj ruĝa, sed la kunscriba formo montras, ke temas pri unueca difinita kolorkombino.
- La fotoj ne estis koloraj, sed **nigraj-blankaj**. Oni povus ankaŭ diri nigraj kaj blankaj, sed nigraj-blankaj pli emfazas la kontraston al koloraj. Temas pri certa speco de foto.
- Kio estos, tio estos, mi provos **trafe-maltrafe**. = ...mi provos, ĉu trafe, ĉu maltrafe, laŭ ŝanco.
- **Vole-ne-vole** li devis konsenti. = Ĉu vole, ĉu ne-vole, li devis konsenti.

- *Pli-malpli unu horon poste Marta eniris en sian ĉambreton en la mansardo.* = *Proksimume unu horon poste...* Ifoje oni povus same bone diri *pli aŭ malpli*, sed tio ne havas vere la signifon *proksimume*.

20.3 Komentaj apozicioj

Ifoje oni uzas apoziciitajn frazpartojn, kiuj ne montras la saman aferon, sed kiuj aldonas ian informon pri la afero. Plej ofte temas pri loko, kie la afero troviĝas, aŭ de kie ĝi devenas. Tiaj komentaj apozicioj neniam havas N-fin-aĵon. Oni povus rigardi tiajn apoziciojn kiel mallongigitajn subfrazojn:

- *Prelegis interalie profesoro Kiselman, **Svedujo**.* = ...*Kiselman, kiu venas el Svedujo*. Oni ankaŭ povas diri: ...*Kiselman el Svedujo*.
- *Ni vizitis Tokion, **Japanio**.* = ...*Tokion, kiu troviĝas en Japanio*. Aŭ: ...*Tokion en Japanio*.

21 Verboj

Vorto kun iu el la finaĵoj I, AS, IS, OS, US aŭ U estas verbo. Verbo montras faradon de ago aŭ estadon en stato.

- Finitiva verbo (§21.1) estas verbo kun iu el la finaĵoj AS, IS, OS, US kaj U. Tia verbo rolas kiel predikato de frazo.
- Infinitivo (§21.2) estas verbo kun I-finaĵo. Tia verbo ne rolas kiel predikato, sed havas diversajn aliajn rolojn en frazoj.

21.1 Finitivaj verboj

Ekzistas tri manieroj de finitivaj verboj: indikativo (§21.1.1), volitivo (imperativo) (§21.1.2) kaj kondicionalo (§21.1.3).

21.1.1 Indikativo

Indikativo estas modo, kiu montras agojn kaj statojn realajn kaj efektivajn. En indikativo oni devas fari distingon inter tri tempoj: prezenco (§21.1.1.1), preterito (§21.1.1.2) kaj futuro (§21.1.1.3).

21.1.1.1 Prezenco: AS-finaĵo

Prezenca verbo, verbo kun AS-finaĵo, montras, ke la ago aŭ stato estas reala, efektiva, kaj ke ĝi komenciĝis, sed ne finiĝis. Tio signifas, ke la ago aŭ stato okazas ĝuste nun, aŭ ke ĝi okazas kutime, aŭ ke la afero validas ĉiam:

- *laboras* = la ago “labori” komenciĝis sed ankoraŭ ne finiĝis
- *estas* = la stato “esti” komenciĝis sed ankoraŭ ne finiĝis
- *Mi **sidas** sur seĝo.* La sidado estas reala kaj nuna.
- *Mi **estas** advokato.* La profesio estas efektiva kaj nuna.
- *Kvar kaj dek ok **faras** dudek du.* Tio validas ĉiam.
- *Nun mi **legas**.* La legado efektive okazas nun.
- *Hodiaŭ mi **studas** Esperanton.* Mi eble ne studas ĝuste en la momento de parolado, sed mi komencis la hodiaŭan studadon kaj ankoraŭ ne finis ĝin.
- *En la vintro oni **hejtas** la fornojn.* Tio okazas ĉiuvintre, antaŭe kaj estonte.
- *Mi **loĝas** ĉi tie tri jarojn.* Mia loĝado daŭris jam tri jarojn, kaj daŭras plu.

Iafoje en rakontoj oni uzas AS-tempon por la tempo de la rakonto, por tiu tempo, kiun la rakonto atingis. Tia speciala stilo povas plivigligi la rakonton:

- *Ne suspektante ion li iradis tra la arbaro. Subite **eksonas** pafo.* Unue la rakontanto uzas preteriton por pasinteco, sed poste li ŝanĝas al prezenco por ke la aŭskultanto aŭ leganto sentu kvazaŭ li mem ĉeestas, kaj povas aŭdi la pafon.

21.1.1.2 Preterito: IS-finaĵo

Preterita verbo, verbo kun IS-finaĵo, montras, ke la ago aŭ stato estas reala, sed okazis iam antaŭ la momento de parolado. Normale la ago aŭ stato jam finiĝis:

- *laboris* = la ago “labori” okazis antaŭ nun
- *estis* = la stato “esti” okazis pli frue ol nun
- *Mi **sidis** tiam sur seĝo.* La sidado efektive okazis en tiu pasinta tempo.
- *Mi **estis** knabo.* La knabeco estis reala en la koncerna pasinta tempo.
- *Hieraŭ mi **renkontis** vian filon, kaj li ĝentile **salutis** min.*
- *Mi **loĝis** ĉi tie tri jarojn.* Mia loĝado daŭris tri jarojn, sed ne plu daŭras.

Se oni volas montri nuancojn de pasinta tempo, oni povas uzi diversajn aldonajn vortojn, sed oni ankaŭ povas uzi kunmetitajn verboformojn (§22.4). Preskaŭ ĉiam tamen simpla preterito sufiĉas.

Iafoje oni vidas IS-formojn, kiuj montras ion, kio **estonte plenumiĝos**. Tio estas erara. Oni uzu OS-formon, aŭ, se oni volas esti tre preciza, *estos ...inta* (§22.4). Do, ne diru: *Mi venos al vi, kiam mi ***finis*** mian taskon.* Diru: *Mi venos al vi, kiam mi **finos** mian taskon.* Aŭ: *Mi venos al vi, kiam mi **estos fininta** mian taskon.*

21.1.1.3 Futuro: OS-finaĵo

Futura verbo, verbo kun OS-finaĵo, montras, ke la ago aŭ stato ankoraŭ ne komenciĝis en la momento de parolado. Kompreneble la estonteco ĉiam estas necerta, sed futuro montras, ke la parolanto pensas, ke la afero vere okazos:

- *laboros* = la ago “labori” ankoraŭ ne komenciĝis sed ja komenciĝos
- *estos* = la stato “esti” ankoraŭ ne komenciĝis, sed post iom da tempo ĝi realiĝos
- *Mi **sidos** poste sur seĝo.* La sidado efektive okazos poste.
- *Mi **estos** riĉulo.* La riĉula stato estas fakto de la estonteco.
- *Mi **rakontos** al vi historion.* La rakontado ankoraŭ ne komenciĝis.
- *Morgaŭ **estos** dimanĉo.*
- *Mi **loĝos** ĉi tie tri jarojn.* Mia loĝado ankoraŭ ne komenciĝis, sed kiam ĝi komenciĝos, ĝi efektive daŭros tri jarojn.

21.1.2 Volitivo (imperativo): U-finaĵo

Volitiva verbo, verbo kun U-finaĵo, montras, ke la ago aŭ stato ne estas reala, sed dezirata, volata, ordonata aŭ celata. Volitivo ne montras la tempon de la ago. Tia ago tamen kutime troviĝas en la estonteco:

- *laboru* = la ago “labori” estas dezirata, petata, ordonata aŭ celata
- *estu* = la stato “esti” estas dezirata, petata, ordonata aŭ celata
- *Sidu sur seĝo!* Ordono aŭ peto.
- *Estu viro!* Ordono aŭ peto.
- *Ludoviko, donu al mi panon.*
- *Ni legu la unuan ĉapitron.* Esprimo de deziro.
- *Ĉu ni iru al la dancejo?* Demando pri volo. La efektiva senco de tia frazo tamen plej ofte estas ĝentila propono. Komparu kun ĝentilaj petoj ĉi-poste.

Ĉe volitivo oni tre ofte forlasas la subjekton, se ĝi estas la pronomo *vi*: *Venu tuj!* = *Vi venu tuj!* Sed tia forlaso eblas nur en ĉeffrazo, ne en subfrazo.

21.1.2.1 Volitivo en ke-frazoj

Volitivo estas uzata en ke-frazoj (§24.1), se la ĉeffrazo iel montras volon, celon, opinion k.s.:

- *Mi volas, ke vi laboru.* La laborado estas volata.
- *Li petas, ke mi estu atenta.*
- *Estas necese, ke ni nun unu fojon por ĉiam faru finon al tiu ĉi stato.*

21.1.2.2 Ĝentila peto

Por esprimi pli ĝentile sian volon oni uzu la vorton *bonvolu* plus infinitivon. Oni ankaŭ povas aldoni alian ĝentilan esprimon kiel *mi petas*, aŭ simile:

- *Bonvolu sidi ĉi tie!* = *Sidu ĉi tie, mi petas!*
- *Bonvolu fermi tiun ĉi fenestron!* = *Fermu la fenestron, mi petas!*

Nepre ne uzu duoblan U-formon. Ne diru: **Bonvolu sidu...**.

Noto: Kelkaj uzas anstataŭe *bonvole ...U*, ekz.: *Bonvole sidu ĉi tie!* Tio estas sufiĉe logika alternativo, sed ĝi ne estas kutima, nek tradicia.

21.1.3 Kondicionalo: US-finaĵo

Kondicionala verbo, verbo kun US-finaĵo, estas uzata por agoj kaj statoj nerealaj, imagaj aŭ fantaziaj. US-formo ne montras la tempon de la ago:

- *laborus* = la ago “labori” estas imagata
- *estus* = la stato “esti” estas imagata
- *Se mi estus riĉa, mi ne laborus.* Temas pri nerealaj, imagaj stato kaj ago.

- *Se mi **estus** sana, mi **estus** feliĉa.*
- *Se mi nur **loĝus** en palaco!* La loĝado estas dezirata, sed mi scias, ke ĝi ne estas ebla, ke ĝi estas nura fantazio.
- *Mi ne **farus** la eraron, se li antaŭe **dirus** al mi la veron (aŭ se li **estus** dirinta al mi la veron).* Kaj *farus*, kaj *dirus* ĉi tie rakontas pri imagataj agoj en la pasinteco. Se oni volas, oni povas montri la pasintecon per *estus dirinta* (§22.4).

Oni ankaŭ uzas kondicionalon por pli milde prezenti petojn aŭ dezirojn:

- *Mi **dezirus** aĉeti kelkajn aferojn.* Reala deziro, sed ĝentile prezentata.
- *Ĉu mi **povus** havi la skribilon?* Tre ĝentila, milda peto.
- *Ĉu vi **bonvolus** paroli iom pli silente.* Tre ĝentila, milda peto.

Kondicionalo estas ofte uzata kun la vorteto *se* (§24.4), kiu montras kondiĉon, sed *se* ne aŭtomate necesigas kondicionalon. Ĉio dependas de la senco. Se temas klare pri imago, oni uzu *US*, sed se eble estas reala ago aŭ stato, oni uzu indikativon:

- *Se li **estus** ĉi tie, li certe **mirus** pri la malordo.* Oni scias, ke li ne estas ĉi tie, sed se li estus, li ankaŭ mirus.
- *Se li **estas** ĉi tie, li certe **miras** pri la malordo.* Oni ne scias, ĉu li estas ĉi tie, sed tiel ja povas esti. Se tiel efektive estas, li ankaŭ efektive miras.

En kelkaj lingvoj la verbformo por kondicionalo estas uzata ankaŭ por io, kio iam estis antaŭvidita. Tion Esperanto esprimas per kunmetita verbo-formo: *estis ...onta* (§22.4) aŭ *estis ...ota* (§22.5).

21.2 Infinitivo

Verboj kun la finaĵo *I* nur nomas agon aŭ staton. Ili ne montras, ĉu temas pri realaĵo, volo aŭ imago. Ili ankaŭ ne montras tempon. Infinitivo estas tradicie rigardata kiel la baza formo de verbo. Tial verboj aperas en infinitiva formo en vortaroj.

Infinitivo estas ofte simila al aga substantivo: *labori* = la ideo de farado de laboro; *esti* = la ideo de estado. Sed estas tamen diferenco (§21.2.6).

Infinitivo partoprenas en frazo en tiaj roloj, kiujn normale havas substantiva frazparto: subjekto, objekto, *pri*-adjekto, k.t.p. Ifoje infinitivo eĉ povas havi prepozicion antaŭ si. Sed infinitivo neniam povas havi N-finaĵon aŭ J-finaĵon.

Infinitivo povas havi objekton, adjektojn k.t.p., same kiel predikata verbo. Tial infinitivo tamen estas verbo.

- *manĝi **rapide*** — La infinitivo havas adverbajn adjektojn de maniero.
- ***multe** manĝi* — La infinitivo havas adverbajn adjektojn de kvanto.
- *manĝi **pomon*** — La infinitivo havas objekton.

Infinitivo tamen ne povas havi propran (gramatikan) subjekton. Ne eblas do diri: **mi manĝi**, **la knabino esti** aŭ simile. Plej ofte tamen ekzistas subkomprenata subjekto, **senca subjekto**.

Multaj (sed ne ĉiuj) infinitivoj estas kvazaŭ mallongigitaj *ke*-frazoj:

- *Mi ĝojas vin vidi!* = *Mi ĝojas, ke mi vin vidas!*
- *Mi vidis la knabon kuri.* = *Mi vidis, ke la knabo kuras.*

21.2.1 Infinitivo kiel subjekto

Infinitivo povas roli kiel subjekto de frazo, kiam oni volas diri, kia estas la ago de la infinitivo. Plej ofte la predikato estas formo de *esti*:

- *Resti kun leono estas danĝere.* Tio, kio estas danĝera, estas la ago *resti kun leono*. *Danĝere* estas predikativo de *resti*. Ĝi havu E-finaĵon, ĉar ĝi estas priskribo de verbo.
- *Kritiki estas facile, fari [estas] malfacile.* Tio, kio estas facila, estas la ago *kritiki*. Tio, kio estas malfacila, estas la ago *fari*.

21.2.2 Infinitivo kune kun predikata verbo

Infinitivo ofte estas uzata kune kun predikata verbo, de kiu ĝi dependas:

- *Mi povas kuri.*
- *Li volis veni.*
- *Ili devis cedi.*
- *En varmega tago mi amas promeni en arbaro.* ≈ ...amas promenon...
- *Ŝi komencis senti doloron kaj rigidiĝon.* ≈ *Ŝi komencis sentadon de doloro...*
- *Li ŝajnis subite kompreni.* = *Li ŝajnis subite komprenanta...* La infinitivo estas predikativo de la subjekto *li*.
- *Nun ili ĉiuj iris dormi.* = ...iris por dormi. Kiam infinitivo rolas kiel *por*-adjekto oni normale forlasas la prepozicion *por*.
- *Ŝi tuj kuris bati ŝin.* = ...kuris por bati ŝin.
- *Kaj vi ne hontas fanfaroni per ĉi tio?* ≈ ...hontas pri fanfaronado... Kiam infinitivo rolas kiel *pri*-adjekto oni ĉiam forlasas la prepozicion *pri*.
- *Feliĉe mi sukcesis ekbruligi la fajron.* ≈ ...sukcesis pri ekbruligado de la fajro.

En la ĉi-antaŭaj ekzemploj la senca subjekto de la infinitivo estas la sama kiel la subjekto de la predikata verbo. Sed en iaj okazoj infinitivo havas alian subjekton ol la predikato:

Iuj predikatoj montras agon, kiu celas influi la agadon de alia persono (aŭ afero). Tiaj verboj estas ekz. (*mal*)*permesi*, *ordoni*, *doni*, *destini*, *peti*, *instrui*, *instrukcii*, *devigi*, *lasi*, *inviti*, *voki*, *sendi*, (*mal*)*konsili*, *komandi*, *konvinki*, *persvadi*, *memorigi* kaj (*mal*)*rekomendi*. La influata persono (aŭ afero)

aperas ĉe tiaj verboj kiel *al*-adjekto aŭ N-adjekto. Kiam infinitivo aperas kune kun tia verbo, la senca subjekto de la infinitivo estas la influata persono aŭ afero:

- *Mi malpermesis al li fari tion.* Subjekto de *fari* estas *li*.
- *Ili ordonis al mi veni antaŭ la vesperiĝo.* Subjekto de *veni* estas *mi*.
- *La reĝo Aĥaŝveroŝ ordonis venigi al li la reĝinon Vaŝti.* Subjekto de *venigi* estas tiuj, al kiuj la reĝo ordonis. Ili estas subkomprenataj, sed povus aperi kiel *al*-adjekto: ...*ordonis al iuj venigi*...
- *Mi petas vin trinki.* = *Mi petas vin, ke vi trinku.*

La verbo *promesi* ne apartenas al tiu ĉi grupo: *Mi promesis al li veni al la festo.* = *Mi promesis al li, ke mi venos al la festo.* La senca subjekto de *veni* estas la subjekto de la predikativa verbo.

Kiam la predikativa verbo estas formo de *vidi*, *aŭdi*, *senti*, *imagi* aŭ simile, povas aperi infinitivo, kiu estas predikativo (§11.1.4.2) de la objekto de la predikata verbo. Tiam tiu objekto estas senca subjekto de la infinitivo:

- *Mi vidis la knabon kuri.* *Kuri* estas predikativo de *la knabon*, la objekto de *vidis*. Subjekto de *kuri* estas *la knabo*. = *Mi vidis la knabon kuranta.* *Mi vidis, ke la knabo kuras.*
- *Mi hodiaŭ matene vidis danci miajn knabinojn.* Dancis la knabinoj.

21.2.3 Infinitivo kiel suplemento

Infinitivo povas esti postmetita suplemento de substantivo aŭ adjektivo (plej ofte aga):

- *Forte min doloras la nepovado helpi vin sur via malfacila vojo.* = *Forte min doloras, ke mi ne povas helpi vin...*
- *Mi ricevas grandan deziron edziĝi.* = *Mi ekdeziregas edziĝi.*
- *Lia propono elekti novan prezidanton ne estis akceptita.*
- *Vi havis nenian rajton paroli al mi en tia maniero.*
- *Ŝi ricevis la taskon trovi trinkaĵon.* = ...*la taskon, ke ŝi trovu trinkaĵon.*
- *Mi estas kapabla instrui nur la francan lingvon.* ...*kapablas instrui...*
- *Mi estas preta iri por vi piede al la fino de la mondo.*

21.2.4 Infinitivo kun prepozicioj

Normale oni ne montras la frazrolon de infinitivo, sed lasas tion al la kunteksto. Tamen kelkfoje estas necese montri la frazrolon de infinitivo per prepozicio. El ĉiuj prepozicioj tradicie nur *por*, *anstataŭ* (§11.3.6.1) kaj *krom* (§11.3.6.2) estas akceptataj antaŭ infinitivo. *Sen* fariĝas tamen pli kaj pli ofta antaŭ infinitivo.

- *Ni ĉiuj kunvenis, por priparoli tre gravan aferon.* Oni uzas *por* + infinitivon precipe kiam la infinitivo havas la saman subjekton kiel la

predikato. Se la du subjektoj estas malsamaj, oni uzas plej ofte infinitivon sen prepozicio: *Ŝi invitis min **trinki kafon***. = ...por ke mi trinku kafon. Post movaj verboj kiel *iri kaj kuri*, oni preferas infinitivon sen *por*, eĉ kiam la du subjektoj identas: *Mi iros **ripozi***. = *Mi iros por ripozi*.

- *Ĉi tie ne ekzistas **akvo por trinki***? ≈ *Ĉi tie ne ekzistas trinkebla/trinkota akvo*. Se infinitivo estas suplemento de substantivo, oni uzas *por* sendepende de la senca subjekto.
- *En la domo estas jam nenio **por manĝi***.
- *La aliaj anasoj preferis naĝadi en la kanaloj, **anstataŭ viziti ŝin***.
- *Vi nenion povas fari **krom kunbati viajn dentojn***.
- *Ne ekzistas alia bono por la homo, **krom manĝi kaj trinki***.
- *Tion mi ne povus fari **sen detrui mian reputacion***. = ...sen detrui de mia reputacio / ... ne detruante mian reputacion.
- ***Sen manĝi kaj trinki** oni ne povas vivi*. = *Sen manĝado kaj trinkado...*

Inter *antaŭ* kaj infinitivo oni metas la komparan vorteton *ol*:

- *Oni devas iri longan distancon, **antaŭ ol veni al la rivero***. = ...antaŭ ol oni venas al la rivero.
- ***Antaŭ ol foriri** li ŝlisis la pordon*. = *Antaŭ ol li foriris...*

Uzado de aliaj prepozicioj antaŭ infinitivo ne estas mallogika, sed povas krei miskomprenojn pro la malkutimeco.

21.2.5 Infinitivo kvazaŭ predikato

Iafoje oni vidas frazojn aŭ subfrazojn, en kiuj la sola verbo estas infinitivo. La infinitivo tiam sence egalas al volitivo (§21.1.2) aŭ esprimu kun *povi*:

- *Grandega hundo metis sur min sian antaŭan piedegon, kaj mi de teruro ne sciis, kion **fari***. = ...kion mi faru.
- *Mi efektive jam ne scias, kiel ĝin **klarigi***. = ...kiel mi ĝin klarigu.
- *Ili ne havas, kion **manĝi**, ili ne havas, per kio **hejti** la fornون*. = *Ili ne havas (ion), kion ili/oni povus manĝi, ili ne havas (ion), per kio ili povus hejti la fornون*.
- *Mi havis tiam apud mia domo foston, kiu, se **preni** la plej malmulte, havis almenaŭ ok futojn da larĝeco*. = ...se oni prenu la plej malmulte...
- *Ĉu **esti** aŭ ne **esti**, — tiel staras nun la demando*. = *Ĉu mi estu aŭ ne estu...*
- *Kion **fari***? = *Kion oni/mi/vi faru?*

Iafoje oni vidas infinitivojn uzatajn anstataŭ ordonaj volitivoj. Tiam la ordono ricevas nuancon neŭtralan, nek ĝentilan nek malĝentilan, sed simple konstatan. La senca subjekto de la infinitivo estas tute ĝenerala *oni*. Tiu uzo estas malofta: *Nur **prunti**, sed ne **restigi** al si!* = *Oni povas nur prunti...* Anstataŭ ordoni per U-formo, la parolanto eldiras sian volon kiel simplan

konstaton de nediskutebla fakto. *Por landoj ne menciitaj en la listo sin **turni** al LF-KOOP, Svislando.* Simpla konstato, kiel oni agu por mendi ion de LF-KOOP.

21.2.6 Infinitivoj kaj agaj substantivoj

Infinitivoj kaj agaj substantivoj estas similaj, sed ekzistas tamen diferenco. Infinitivo havas ĉiam subkomprenatan sencan subjekton, kiu plej ofte estas identa al la subjekto de la predikato. Aga substantivo estas tamen sendependa de subjekto. Aga substantivo nomas agon sen konsideri eventualan faranton. La signifo de frazo povas do ŝanĝiĝi, se oni ŝanĝas infinitivon en agan substantivon:

- *Malbonaj infanoj **amas** **turmenti** bestojn.* = *Ili **amas**, kiam ili **mem** **turmentas** bestojn.*
- *Malbonaj infanoj **amas** **turmentadon** de bestoj.* = *Ili **amas** **turmentadon** de bestoj, ĉu ili **mem** **turmentas**, ĉu iu alia **turmentas**.*
- *Mi promesis **amuziĝi**.* = *Mi promesis, ke ĝuste mi **amuziĝos**.*
- *Mi promesis **amuziĝon**.* = *Mi promesis, ke okazos **amuziĝo**. Ne gravas, kiu **amuziĝos**.*

22 Participoj

Participoj estas vortoj, kiuj prezentas agon aŭ staton kvazaŭ econ de ĝia subjekto aŭ objekto. Participojn oni formas per specialaj participaj sufiksoj. Ekzistas ses participaj sufiksoj, tri aktivaj (ANT, INT, ONT) kaj tri pasivaj (AT, IT, OT).

22.1 Participoj kiel adjektivoj

Aktiva participo prezentas agon aŭ staton kiel priskribon de ĝia subjekto:

ANT	dum la ago - la ago ankoraŭ ne finiĝis	<i>leganta</i>	= tia, ke oni ankoraŭ legas
INT	post la ago - la ago jam finiĝis	<i>leginta</i>	= tia, ke oni antaŭe legis
ONT	antaŭ la ago - la ago ankoraŭ ne komenciĝis	<i>legonta</i>	= tia, ke oni poste legos

- *Viro, kiu ankoraŭ legas, estas **leganta** viro.*
- *Viro, kiu antaŭe legis, estas **leginta** viro.*
- *Viro, kiu poste legos, estas **legonta** viro.*

Pasiva participo prezentas agon aŭ staton kiel priskribon de ĝia objekto:

AT	dum la ago - la ago ankoraŭ ne finiĝis	<i>legata</i>	= tia, ke iu ĝin legas
IT	post la ago - la ago jam finiĝis	<i>legita</i>	= tia, ke iu ĝin jam legis
OT	antaŭ la ago - la ago ankoraŭ ne komenciĝis	<i>legota</i>	= tia, ke iu ĝin poste legos

- *Libro, kiun oni ankoraŭ legas, estas **legata** libro.*
- *Libro, kiun oni antaŭe legis, estas **legita** libro.*
- *Libro, kiun oni poste legos, estas **legota** libro.*

Pasivaj participoj eblas nur ĉe agoj, kiuj povas havi objekton. Ne eblas diri ekz. **okazata**, ĉar *okazi* neniam povas havi objekton. Ĉiuj verboj kun IĜ-sufikso estas netransitivaj. Tial **...iĝata**, **...iĝita** kaj **...iĝota** neniam estas eblaj.

La vokaloj en la participoj estas la samaj kiel la vokaloj en la verbaj finaĵoj AS, IS kaj OS (§21.1.1). Ankaŭ la signifoj estas tre similaj, sed ne tute samaj. AS montras ĉefe nuntempecon de la ago, dum ANT kaj AT montras daŭrecon aŭ ripetadon de la ago. IS montras, ke la ago okazis antaŭ la nuno, dum INT kaj IT montras, ke la ago plenumiĝis, eventuale antaŭ alia ago. OS montras tempon post la nuno, dum ONT kaj OT montras staton antaŭ la komenco de la ago, ofte kun nuanco, ke oni intencas fari la agon, ke oni planas ĝin, aŭ ke ĝi baldaŭ okazos:

- *Li skribas.* La skribado okazas nun aŭ kutime.
- *Tiam li estis skribanta en sia ĉambro.* La skribado estis daŭra en tiu pasinta tempo.
- *La letero estis skribata en la paŭzo.* La skribado estis daŭra en la paŭzo.
- *Janjo havis en tiu nokto dormon maltrankvilan kaj interrompatan.* Okazis ripete interrompoj de la dormo.
- *Li skribis.* La skribado okazis pli frue ol nun.
- *Kiam li estis skribinta la leteron, li foriris.* Post kiam la skribado finiĝis, li foriris.
- *Li sendis la skribitan leteron al sia amiko.* La skribado de la letero okazis pli frue ol la sendado.
- *La letero estis skribita en la paŭzo.* La skribado ne okazis antaŭ la paŭzo, sed iam en la paŭzo la skribado atingis sian finon. La letero do pretiĝis en la paŭzo.
- *Li skribos.* La skribado iam poste okazos.
- *Li estis skribonta la leteron, sed devis subite foriri.* La skribado estis intencita, sed tamen ne okazis.
- *Sur la tablo kuŝis aro de legotaj leteroj.* La leteroj atendis la legadon. Iu devus ilin legi, sed ankoraŭ ne faris tion.

Noto: Iuj eksperimentas kun participoj respondaj al la US-finaĵo, *UNT* kaj *UT*: *skribunta viro* = “viro, kiu skribus”, *skributa letero* = “letero, kiun oni skribus”. Sed tiuj participoj ne estas parto de la oficiala Esperanto. Se oni uzas ilin, oni ofte ne sukcesas kompreniĝi. Nur en ŝerca uzo ili povas esti tolerataj.

22.2 Participoj kiel adverboj

Participo kun E-finaĵo montras kroman agon, kiu rilatas al la subjekto de la frazo. Anstataŭ diri du frazojn, unu por ĉiu ago, oni kunmetas la frazojn al unu:

- *Li legis sian libron kaj manĝis samtempe pomon.* → *Manĝante pomon li legis sian libron.* La manĝado daŭris samtempe kun la legado.
- *Li faris sian taskon. Poste li iris hejmen.* → *Farinte sian taskon li iris hejmen.* La farado de la tasko finiĝis antaŭ ol li iris hejmen.

- *Li intencis skribi leteron. Tial li kolektis siajn skribilojn. → **Skribonte** leteron li kolektis siajn skribilojn.* La letterskribado estis planata, sed antaŭ ol ĝi komenciĝis, okazis la kolektado.
- *Ili laboris. Samtempe la mastro rigardis ilin. → Ili laboris **rigardate** de la mastro.* La laborado kaj la rigardado okazis samtempe.
- *Mi tute ne atendis lin, sed li tamen venis al mi. → Li venis al mi tute ne **atendite**.* La atendado (kiu ne okazis) estus pli frua ol lia venado.
- *Oni preskaŭ kaptis lin, sed li forkuris. → **Kaptote**, li forkuris.* Kiam la forkuro okazis, la kaptado estis en la tuja estonteco.

Tiaj kunmetitaj frazoj estas plej oftaj en la skriba lingvo. Ili prezentas komplikajn rilatojn inter pluraj aferoj en tre densa kaj iom malfacila formo. La parola lingvo ofte esprimas tiajn aferojn per pli multaj vortoj.

En tiaj frazoj la adverba participo devas laŭsence esti priskribo de la subjekto de la predikato:

- ***Farinte** la taskon li iris hejmen.* Li faris la taskon.
- *Ili laboris **rigardate**.* Ili estis rigardataj.

Ne diru do: ****Promenante** sur la strato venis subite ideo al mi en la kapon.** La subjekto de la predikato *venis* estas *ideo*. La frazo do signifas, ke la ideo estis promenanta sur la strato, kio verŝajne ne estas la dezirata signifo. Necesas diri: ***Promenante** sur la strato mi subite ekhavis ideon en la kapon.* Aŭ: *Kiam mi promenis sur la strato, venis subite ideo al mi en la kapon.*

22.3 Participoj kiel substantivoj

Aktiva participo kun O-finaĵo montras la sencan subjekton de la ago aŭ stato. Pasiva participo kun O-finaĵo montras la sencan objekton. Laŭ speciala regulo O-participo normale montras personon:

- *skribanto* = skribanta persono, persono kiu skribas
- *skribinto* = skribinta persono, persono kiu antaŭe skribis
- *skribonto* = skribonta persono, persono kiu poste skribos
- *amato* = amata persono, persono kiun iu amas
- *amito* = amita persono, persono kiun iu antaŭe amis
- *amoto* = amota persono, persono kiun iu poste amos
- *Kiam Nikodemo batas Jozefon, tiam Nikodemo estas la **batanto** kaj Jozefo estas la **batato**.*
- *La **fuĝintoj** kolektiĝis sur la kampo. → La personoj, kiuj antaŭe fuĝis...*
- *La **juĝotoj** staris antaŭ la juĝisto. → La personoj, kiujn oni intencis juĝi...*

Oni ne aldonu la sufikson UL (§28.30), ĉar O-participoj per si mem montras ulojn.

Iafoje O-finaĵa participo montras nepersonan aferon, kiu plenumas funkcion:

- *dividanto* = persono kiu dividas, nombro kiu dividas (en matematiko)
- *dividato* = persono kiun oni dividas, nombro dividata (en matematiko)

Se temas ne pri persono, sed pri aĵo, oni aldonu la sufikson AĴ (§28.3): *skribitaĵo*, *legataĵo*, *plenumitaĵo*, *plaĉantaĵo*. Sed kiam ĉeestas AĴ, la participa sufikso ofte estas superflua. Normale sufiĉas *skribaĵo*, *legajaĵo*, *plenumaĵo*, *plaĉaĵo*.

El substantivo, kiu montras personon, oni normale povas fari adjektivon, kiu signifas “rilata al la persono”. Tio ne eblas por substantivaj participoj, ĉar A-participoj havas aliajn signifojn:

- *novulo* → *novula kurso* = kurso por novuloj.
- *komencanto* → *komencanta kurso* = “kurso, kiu komencas (ion)*. Oni do ne povas uzi *komencanta kurso* en la signifo “kurso por komencantoj”, sed oni devas diri ĝuste *kurso por komencantoj*. Ne eblas uzi adjektivon.

Noto: La vorto *Esperanto* (kun majusklo) origine estis participo kun la signifo “esperanta persono”, sed ĝi estas nun nomo de lingvo, kaj ne estas plu rigardata kiel participo. Oni do povas fari la adjektivon *Esperanta* = “rilata al la lingvo Esperanto”. La vorto *esperanto* (kun minusklo) estas tamen ankoraŭ participo, kaj ĝi plu signifas “esperanta persono”.

22.4 Kunmetitaj verboformoj

Per la helpverbo *esti* kaj diversaj participoj, oni povas esprimi tre ekzakte diversajn nuancojn de modo, tempo, daŭro, plenumiĝo k.t.p. Simplaj verboj (§21) kun AS, IS, OS, US kaj U estas ĝenerale preferindaj, sed en okazoj, kiam oni volas detale prezenti agon, oni povas uzi kunmetitan formon. Principe oni povas kombini ĉiujn formojn de *esti* (*esti*, *estas*, *estis*, *estos*, *estu*, *estus*) kun ĉiuj ses participoj. Tio donas principe 36 eblajn kunmetitajn verboformojn. Iuj el tiuj formoj estas tamen praktike apenaŭ uzeblaj, ĉar ili esprimas tro strangajn aŭ tro specialajn nuancojn. Aliaj montras nuancojn, kiuj ja estas bezonataj, sed por kiuj ofte ekzistas aliaj pli oportunaj esprimo-manieroj. Jen sekvas nur kelkaj ekzemploj:

- *Li estas leganta libron*. Lia legado de libro daŭras nun.
- *Li estis leganta libron*. Lia legado de libro daŭris tiam.
- *Li estos leganta libron*. Lia legado de libro daŭros tiam.
- *Li estas leginta libron*. Lia legado de libro estas nun pasinta afero.
- *Li estis leginta libron*. Lia legado de libro estis tiam jam pasinta afero.
- *Li estos leginta libron*. Lia legado de libro estos en tiu venonta tempo jam pasinta afero.
- *Li estus leginta libron, se...* Lia legado de libro estus pasinta afero, se...

- *Li estis legonta libron.* Li estis tiam preparita por posta (baldaŭa) legado de libro.
- *Li volas esti legonta libron.* Li volas, ke li estu preparita por posta (baldaŭa) legado de libro.
- *La libro estas legata.* La legado de la libro daŭras nun.
- *La libro estos legata.* La legado de la libro daŭros tiam.
- *La libro estus legata, se...* La legado de la libro daŭrus, se...

La kunmetitaj ANT-formoj tre malofte estas bezonataj. Ili emfaze montras, ke io estas daŭra, kiam io alia okazas. Normale sufiĉas simplaj verboj. Okaze oni povas uzi (*ĝuste*) *tiam* por akcenti samtempecon. La kunmetitaj INT-formoj estas pli ofte bezonataj. Ili povas esti utilaj por montri, ke ago okazis antaŭ alia. Ofte la kunteksto tamen tion montras sufiĉe bone. Je bezono esprimoj kun *jam*, *antaŭe*, *ĵus*, *post* kiam aŭ *antaŭ ol* povas helpi. La kunmetitaj ONT-formoj estas uzeblaj por montri baldaŭan aŭ intencan agon. Ankaŭ *baldaŭ* kaj diversaj verboj povas tion montri, ofte pli klare.

La kunmetitaj IT-formoj iom diferencas de la kunmetitaj INT-formoj. Kunmetita INT-formo ĉiam montras agon, kiu okazis antaŭ alia ago. Kunmetita IT-formo montras plenumiĝon de ago, aŭ agon, kiu donis rezulton. IT-formo ja povas montri tempon pli fruan ol alia, sed tre ofte ne estas tiel:

- *Tiam li estis eltrovinta la veron.* La eltrovo de la vero okazis nepre antaŭ tiam. Se oni volas esprimi, ke la ago ĝuste tiam plenumiĝis, oni uzu simplan verbon: *Tiam li trovis la veron.*
- *Tiam la vero estis eltrovita.* La eltrovo de la vero plenumiĝis ĝuste tiam, aŭ antaŭ tiam, laŭ la kunteksto. Simpla verboformo por pasiva ago ne ekzistas, sed oni povas anstataŭe uzi frazon kun la subjekto *oni*: *Tiam oni trovis la veron.*

Iafoje povus estiĝi miskompreno, ĉu IT-formo montras agon pli fruan, aŭ agon kiu plenumiĝis. Tiam oni helpu sin per aldonaj esprimoj, kiuj klare montras la tempon. En la praktiko tamen tiaj klarigoj estas malofte bezonataj: *Kiam via domo estis konstruata, mia domo estis jam longe konstruita.* *Estis konstruita* estas antaŭtempa kompare kun *estis konstruata*. *Antaŭe ni iradis en la lernejon kaj iom lernis, kaj poste ni estis konfirmitaj.* *Estis konfirmitaj* estas posttempa kompare kun *iradis kaj lernis*.

Iafoje anstataŭ uzi *esti* + participon, oni rekte verbigas la participon, same kiel oni ofte rekte verbigas aliajn adjektivojn: *estas leganta* → *legantas*, *estis legonta* → *legontis*, *estus leginta* → *legintus*, *estas legata* → *legatas*, *estos legita* → *legitos*, k.s.

Tiaj formoj estas tute logikaj kaj regulaj, sed bedaŭrinde ili estas en la praktiko tre malfacile kompreneblaj. Vorto kiel *legintos* enhavas ŝajne tro multe da informoj en tro kunpakita formo. La normalaj kunmetitaj formoj kun *esti* estas pli taŭgaj en tiuj maloftaj okazoj, kiam oni ne povas uzi ordinarnajn simplajn verboformojn (*legis*, *legos* k.t.p.).

Kelkaj tiaj mallongigitaj formoj efektive praktike iom enuziĝis. Precipe INTUS-formoj estas popularaj. Simpla US-formo estas tute sentempa, sed

multaj tamen sentas US-verbojn kiel nuntempajn, kaj uzas INTUS ĉiam, kiam temas pri pasinteco: *Se mi sciintus tion, mi agintus alie.* = *Se mi estus sciinta tion, mi estus aginta alie.* Oni povas pli simple diri: *Se mi (tiam antaŭe) sciis tion, mi (tiam) agus alie.*

Ankaŭ ATAS-formoj estas sufiĉe oftaj: **Bezonatas** *novaj fortoj en nia organizo.* = *Estas bezonataj...* **Serĉatas** *nova redaktisto por la revuo.* = *Estas serĉata...*

22.5 Pasivo

Frazojn kun transitiva verbo oni povas transformi de aktivo (normala frazo) en pasivon. Pasivo estas kvazaŭ inversa maniero prezenti agon. Kiam oni pasivigas frazon, okazas tri ŝanĝoj:

- La objekto fariĝas subjekto (kaj perdas sian N-finaĵon).
- La predikato fariĝas kunmetita verbo: *esti* + pasiva participo.
- La aktiva subjekto malaperas aŭ fariĝas *de*-adjekto.

La knabino vidas la domon.

- *la domon* → *la domo*
- *vidas* → *estas vidata*
- *la knabino* → *de la knabino*

→ *La domo estas vidata de la knabino.*

Li batis sian hundon per bastono.

- *sian hundon* → *lia hundo*
- *batis* → *estis batata*
- *li* povas malaperi

→ *Lia hundo estis batata per bastono.*

Oni uzas pasivon por movi la atenton for de la aktiva subjekto al la ago. Ankaŭ la iama objekto (la nova subjekto) ricevas pli da atento. Oni ofte uzas pasivon, kiam oni parolas pri tre ĝenerala afero, kiam apenaŭ ekzistas aktiva subjekto.

Se oni volas konservi en pasiva frazo la originan subjekton de la aktivo, oni devas uzi la prepozicion *de* (§11.3.4): *Ĝi estis trovita de mia frato.* = *Mia frato trovis ĝin.* *La piano estas ludata de vera majstro.* = *Vera majstro ludas la pianon.* La prepozicio *de* havas multajn signifojn, sed ĉe pasiva participo *de* normale ĉiam montras aganton. Se tamen estas risko de miskompreno oni povas uzi *fare de*: *Ĝi estis forprenita fare de mi.* = *Mi forprenis ĝin.*

Se subjekto en pasiva frazo estas subfrazo, infinitivo aŭ kvanta adverbo (aŭ kvanta adverbeka vorteto), la pasiva participo devas havi E-finaĵon: *Oni interkonsentis, ke mi faru tion..* → *Estis interkonsentite, ke mi faru tion.* *Oni*

ordonis al mi fari tion. → *Al mi estis **ordonite** fari tion. Oni parolas multe pri tio.* → *Pri tio multe estas **parolate**.* Iafoje transitiva verbo aperas en frazo sen objekto. Se oni pasivigas tian frazon, la rezulto estas sensubjekta pasiva frazo. La participo ankaŭ tiam havu E-finaĵon: *Oni parolis pri tio.* → *Pri tio estis **parolate**.*

22.5.1 Pasivo — participelekto

La elekto de participo en pasivo dependas de tio, kion oni volas esprimi. Oni elektu AT-participon, se oni interesiĝas pri la iom-post-ioma daŭrado de la ago, aŭ se temas pri ripetado de la ago. Oni elektu IT-participon, se plenumiĝo aŭ rezulto estas pli grava. Oni elektu OT-participon, se temas pri stato antaŭ la ago.

AT daŭrado aŭ ripetado

IT plenumiĝo aŭ rezulto

OT stato antaŭ ago

Kiam oni hezitas inter AT kaj IT, oni povas uzi kontrolesprimojn por trovi, kiu nuanco pli taŭgas:

Se oni povas aldoni *iom post iom*, *plu kaj plu* aŭ *ree kaj ree* sen tute ŝanĝi la sencon, tiam taŭgas AT, ĉar *iom post iom* kaj *plu kaj plu* emfazas daŭradon, kaj *ree kaj ree* emfazas ripetadon.

Se oni povas aldoni *definitive* sen detrui la sencon, tiam taŭgas IT, ĉar *definitive* akcentas plenumiĝon aŭ atingon de rezulto.

- *Ŝi amis kaj estis [plu kaj plu] **amata**.*
- *Dum la teatraĵo estis [iom post iom] **montrata**, okazis strangaj aferoj en la salono.*
- *Tiu ĉi komercaĵo estas ĉiam volonte [ree kaj ree] **aĉetata** de mi.*
- *Mi sciigas, ke de nun la ŝuldoj de mia filo ne estos [ree kaj ree] **pagataj** de mi.*
- *Estu trankvila, mia tuta ŝuldo estos [definitive] **pagita** al vi baldaŭ.*
- *Georgo Vaŝington estis [definitive] **naskita** la dudek duan de Februaro de la jaro mil sepcent tridek dua.*

Iuj verboj havas du malsamajn signifojn, kaj la elekto de participo dependas de tio, kiu el la du signifoj estas celata. Klasika ekzemplo estas la verbo *okupi*, kiu povas signifi aŭ “preni okupe” aŭ “teni okupe”. Prenado estas ago normale momenta, kaj tial precipe la plenumiĝo estas interesa. Tenado tamen estas pli longdaŭra afero, kaj tial normale la daŭrado estas pli interesa. Post prenado tamen sekvas tenado, kaj antaŭ tenado normale okazis prenado. Tial oni ofte povas uzi, ĉu AT-formon, ĉu IT-formon, sen praktika diferenco ĉe “okupi”: *Mi estas tre **okupata** de mia laboro.* = *Mia laboro nun “tenas min” (plu kaj plu), ĉar ĝi antaŭe “prenis min”.* *Mi estas tre **okupita** de mia*

laboro. = *Mia laboro (definitive) “prenis min”, kaj tial ĝi nun “tenas min”.* Alia ekzemplo estas la verbo “kovri”: *Li kovris la plankon per tapiŝo.* → *La planko estis **kovrita** (de li) per tapiŝo.* Ĉi tie temas pri la definitiva rezulto de la ago “meti sur plankon”. *Tapiŝo kovris la plankon.* → *La planko estis **kovrata** de tapiŝo.* Ĉi tie temas pri iom-post-ioma daŭrado de la ago “kuŝi sur planko”. Plej ofte oni uzas IT-formon ĉe verboj kiel *okupi* kaj *kovri*, sed oni havas liberan elekton depende de la ideo, kiun oni volas esprimi.

Ĝiafoje oni preferas AT-participon, kiam la ago estas nur teoria eblo, kiu ne certe efektiviĝos, aŭ kiam la ago estas neata, aŭ se kunteksto iel forviŝas la ideon de plenumiĝo: *Ĉi tiu verko devas esti **eldonata** nun aŭ neniam.* Temas pri devo de eldonado, ĉefe pri la komencado de la eldonlaboroj. Ĉu la eldonado plenumiĝos, oni ne scias. *Ili volas, ke tia aŭ alia ŝanĝo estu **farata** jam nun.* Ĉu la ŝanĝoj estos plenumitaj, oni ne scias. *La unueco de Esperanto neniam estos **rompata**.* La rompo neniam plenumiĝos. *Eĉ vulpo plej ruza fine estas **kaptata**.* Temas pri principo ĉiam valida. La ideo de daŭreco fariĝas do pli grava ol la ideo de plenumiĝo. Sed ankaŭ eblas uzi IT-formon en ĉi tiaj frazoj. Oni havas liberan elekton laŭ tiu nuanco, kiun oni volas esprimi.

Ĉe ripetaj agoj oni normale uzas AT, ĉar oni interesiĝas pri la la ripetado, sed ĝiafoje oni povas koncentriĝi je la plenumiĝo de ĉiu unuopa ripeto, kaj uzi IT. Se oni montras la precizan nombron de ripetoj, la ideo de plenumiĝo fariĝas pli grava, kaj oni tiam ordinare uzas IT-formon: *Dum la milito tiu vilaĝo estis ofte **prirabata** kaj **bruligata**.* *Dum la milito tiu vilaĝo estis **kvarfoje** **prirabita** kaj **bruligita**.*

Noto: Iuj Esperantistoj ne akceptas la ĉi-antaŭajn principojn pri elektado de AT kaj IT. Laŭ tiuj Esperantistoj AT signifus anstataŭe “ĝuste tiam”, kaj IT signifus laŭ ili nur “antaŭ tiam”. Ili uzas frazojn kiel: **Mi estis naskata en Januaro.* *La ŝlosilo estis perdata hieraŭ.* *Ŝubite li estis trafata de kuglo.** Tiam lingvaj oni kutime nomas “atismo” (ankaŭ “tempismo”). En normala Esperanto oni uzas IT en tiaj frazoj, kaj tial oni ofte uzas la esprimon “itismo” (ankaŭ “aspektismo”). La demando pri itismo kaj atismo definitive decidus tri modelaj frazoj en la *Fundamento*: *Georgo Vaŝington **estis naskita** la dudek duan de Februaro de la jaro mil septcent tridek dua. Li sentis sin tiel malfeliĉa, ke li malbenis la tagon, en kiu li **estis naskita**. Mia onklo ne mortis per natura morto, sed li tamen ne mortigis sin mem kaj ankaŭ **estis mortigita** de neniu; unu tagon, promene apud la reloj de fervojo, li falis sub la radojn de veturanta vagonaro kaj mortigis.*

23 Verboj kaj frazroloj

La plej grava parto de frazo estas la predikato. Ĝi regas la gramatikon de la tuta frazo. Predikato estas kvazaŭ manuskripto de teatraĵo. La signifo de la predikata verbo decidas, kiaj rolantoj povas aperi, kaj kiajn rolmontrilojn ili havu. Por konstrui frazojn korekte oni do devas por ĉiu verbo bone koni ĝian signifon, kaj scii, kiaj rolantoj povas aŭ devas aperi. Plej grave estas scii detalojn pri **subjekto**, **objekto** kaj **predikativo**.

23.1 Sensubjektaj verboj

Preskaŭ ĉiu Esperanta verbo devas havi subjekton (§11.1.1), sed kelkaj verboj ne bezonas tian rolanton. Ili estas sensubjektaj:

tagiĝi	Sola finitiva verboformo sufiĉas por fari kompletan frazon: <i>Tagiĝis. Baldaŭ tagiĝos.</i>
temi	<i>Tem</i> i ne bezonas subjekton, sed havas normale <i>pri</i> -adjekton, kiu montras la temon: <i>Temas pri politiko. Verŝajne temos pri ni.</i> Tio, kio havas temon, povas tamen aperi kiel subjekto: <i>La libro temas pri matematiko.</i>
pluvi	<i>Pluvis hieraŭ. Baldaŭ pluvos.</i> Se io alia ol pluvakvo falas pluvsimile, tio aperas kiel subjekto: <i>Ĉiuspecaj demandoj pluvis sur ŝin. Ŝtonoj pluvis sur ilin.</i> (La falaĵo ne povas aperi kiel objekto. Ne eblas: <i>*Pluvis ŝtonojn sur ilin.*</i>)

23.2 Netransitivaj verboj

Plej multaj verboj devas havi subjekton (§11.1.1), sed multaj el ili ne povas havi objekton (§11.2.1). Ili estas netransitivaj verboj.

morti	La subjekto estas tiu, kiu perdas sian vivon: <i>En la domo de la malgranda Niko mortis lia maljuna avino.</i>
okazi	La subjekto estas ago aŭ simila afero: <i>En Kjöge ĉiujare okazadis tre vizitata foiro. Kio okazis? Okazis io grava.</i>
danci	La subjekto estas tiu, kiu sin movas dance: <i>La gejunuloj kune dancis.</i> Okaze tamen la dancospeco povas aperi kiel objekto: <i>Mi dancis valson kun li.</i>

23.3 Transitivaj verboj

Multaj subjektaj verboj povas krom subjekto (§11.1.1) havi ankaŭ objekton (§11.2.1). Ili estas transitivaj verboj:

<i>vidi</i>	La subjekto estas tiu, kiu perokule rimarkas ion. La objekto estas tio, kio estas rimarkata: <i>La knabino vidas la domon. Ĉu vi vidis la akcidenton?</i>
<i>preni</i>	La subjekto estas tiu, kiu kaŭzas la agon kaj ekhavas la objekton. La objekto estas tio, kio pro la preno transiras al la subjekto: <i>Ŝi prenis teleron el la ŝranko.</i>
<i>helpi</i>	Subjekto estas la faciliganto. Tio, kies tasko aŭ laboro estas faciligata, povas esti objekto: <i>Ili helpis la blindulon.</i> Oni ankaŭ povas uzi <i>al</i> -adjekton anstataŭ objekto: <i>Eble mi povos helpi al vi.</i>

23.4 Priskribaj verboj

Priskribaj verboj ligas priskribon al la subjekto aŭ la objekto. Tian priskribon oni nomas predikativo (§11.1.4). Ĝi plej ofte ne havas rolmontrilon.

<i>esti</i>	La subjekto estas tio, kio havas ian econ. La eco aperas kiel predikativo: <i>La domo estas granda. Mia patro estis ŝoforo.</i>
<i>fariĝi</i>	La subjekto estas tio, kio ekhavas ian econ. La eco aperas kiel predikativo: <i>La etoso fariĝis malbona. Li fariĝis neeltenebla.</i>
<i>opinii</i>	La subjekto estas tiu, kiu havas opinion pri la eco de io. La objekto estas tio, kio havas la econ. La eco mem aperas kiel predikativo de la objekto: <i>Mia fratino opinias viajn klopodojn vanaj.</i>

23.5 IG-verboj

Verboj faritaj per la sufikso IG (§28.17) estas ĉiam transitivaj. Ili montras kaŭzadon de ia rezulto. La subjekto estas ĉiam la kaŭzo aŭ la kaŭzanto. La radiko(j) antaŭ IG montras la rezulton.

Se la rezulto de IG-verbo estas **eco aŭ stato** (pozicio, identeco...), la objekto estas tiu, kiu ricevas tiun econ, staton k.t.p.:

lacigi La objekto estas tiu, kiu fariĝas laca: *La tro multa parolado lacigas lin. La vojaĝo certe vin lacigas. Tiu ĉi medikamento estas bona, sed ĝi lacigas la uzanton.*

edzinigi La objekto estas tiu, kiu fariĝas edzino: *Mi edzinigas mian filinon ne kun ia simpla nobelo. Li edzinigis ŝin al si per la edziĝa ringo kontraŭ la volo de ŝia patro.*

Ĉe iaj IG-verboj la rezulto estas **netransitiva ago**. Oni tiam faris IG-verbon el alia verbo, kiu estas netransitiva. Ĉe tiaj IG-verboj la objekto estas la subjekto de la origina verbo:

bruligi La objekto estas tio, kio ekbrulas: *Post infekta malsano oni ofte bruligas la vestojn de la malsanulo. La suda suno bruligas lian nudan kapon.*

sidigi Objekto estas tiu, kiu estas metata en sidan pozicion: *Rapide ŝi prenis la infanon sur la brakojn kaj sidigis ĝin sur siaj genuoj. La hundon li residigis sur la keston.*

Ĉe iaj IG-verboj la rezulto estas **transitiva ago**. Oni tiam faris IG-verbon el verbo, kiu jam estas transitiva. Ekzistas du manieroj uzi tiajn IG-verbojn. La objekto de la IG-verbo povas esti la subjekto de la origina verbo, aŭ la objekto de la origina verbo:

sciigi La objekto povas esti tiu, kiu ekscias ion: *Ŝi sciigis min pri la novaĵo. La objekto povas alternative esti la sciaĵo: Ŝi sciigis la novaĵon al mi.*

memorigi La objekto povas esti tiu, kiu ekmemoras ion: *Tio memorigas min pri mia infaneco. La objekto povas alternative esti la memoraĵo: Tio memorigas al mi mian infanecon.*

Oni ne povas uzi ambaŭ eblojn samtempe. Ne eblas diri: **Ŝi sciigis min novaĵon. *Nek eblas diri: *Tio memorigas min mian infanecon.**

23.6 IĜ-verboj

Verboj faritaj per la sufikso IĜ (§28.18) estas ĉiam netransitivaj.

Ordinaraj IĜ-verboj montras transiron al nova stato. La radikoj(j) antaŭ IĜ montras la rezulton, la novan staton. La subjekto de ordinara IĜ-verbo estas tio, kio eniras en novan staton. Eventuala kaŭzanto de la transiro normale ne aperas en la frazo. Ĉe IĜ-verboj kaŭzanto ne estas interesa:

malpuriĝi La subjekto estas tiu, kiu fariĝas malpura: *Mia vesto malpuriĝis.*

glaciigĝi La subjekto estas tio, kio fariĝas glacio aŭ glacia: *La akvo glaciigĝis.*

edziniĝi La subjekto estas tiu, kiu fariĝas edzino: *Ĉu vi volas edziniĝi kun mi?*

En IĜ-verboj faritaj el transitivaj verboj ne temas pri ekesto de rezulto aŭ ŝanĝo de stato, sed pri ago, kiu okazas per si mem. Aŭ ne ekzistas kaŭzanto, aŭ oni ne interesiĝas pri eventuala kaŭzanto. La subjekto de la IĜ-verbo estas la objekto de la origina verbo. Ĉe tiaj ĉi verboj IĜ do servas por renversi la frazrolojn. Tio similas al pasivo (§22.5). Ĉe vera pasivo tamen kaŭzanto nepre ekzistas, kvankam oni eble ne mencias ĝin.

- detruigi** La subjekto estas tio, kio fariĝas komplete difektita aŭ malkonstruita. Ĉu iu detruis ĝin, ĉu ĝi fariĝis tia per si mem, tion la IĜ-verbo ne montras: *Tiu ĉi domo detruigis dum la milito. Ĉiuj miaj planoj detruigis.* La origina verbo *detru* signifas “kaŭzi kompletan difekton aŭ malkonstruon”: *La milito detruis la domojn.*
- ruliĝi** La subjekto estas io, kio moviĝas turniĝante ĉirkaŭ si mem, aŭ veturilo, kiu moviĝas, ĉar ĝiaj radoj turniĝas: *La veturilo ruliĝis tre rapide. Ruli* signifas “movi ion per turnado de ĝi aŭ ĝiaj radoj”: *Rulu nun al mi grandan ŝtonon. La vendisto rulis sian ĉaron laŭ la strato.*
- komenciĝi** La subjekto estas tio, pri kies unua parto temas: *Tiam komenciĝis la milito. Lia nomo komenciĝas per “Z”.* *Komenci* signifas “kaŭzi komencon, fari la unuan parton de io”: *Ili komencis sian vojaĝon. Ŝi komencis paroli.*

24 Subfrazoj

Ene de frazo povas troviĝi alia frazo, kiu rolas en la ĉeffrazo kiel frazparto. Tiam malĉefan frazon oni nomas subfrazo. Subfrazoj plej ofte ne havas rol-montrilon. Subfrazo normale komenciĝas per enkonduka vorteto, **subjunkcio**:

- *Ke* (§24.1) estas la plej grava subjunkcio.
- *Ĉu* enkondukas demandajn subfrazojn (§24.2).
- Tabelvortoj je KI enkondukas demandajn subfrazojn (§24.2) kaj rilatajn subfrazojn (§24.3).

Aliaj subjunkcioj estas *se* (§24.4), *ĉar* (§24.5), *dum* (§24.6), *ĝis* (§24.7), *kvankam* (§24.8), *kvazaŭ* (§24.9), *ol* (§24.10) kaj *apenaŭ* (§24.11).

24.1 Ke

La subjunkcio *ke* ne vere montras ian signifon. Ĝi nur montras la komencon de subfrazo, kiu ne havas alian subjunkcion. *Ke*-frazo povas roli en multaj diversaj frazroloj. La frazrolon oni povas evidentigi, se oni anstataŭigas la *ke*-frazon per la tabelvorto *tio*. Kelkfoje oni uzas la vorteton *tio* kaj *ke*-frazon kunlabore, precipe kiam necesas indiki la frazrolon de la *ke*-frazo per prepozicio.

24.1.1 Ke-frazoj kiel subjekto, objekto aŭ adjekto

- *Okazis, ke la reĝino mortis.* → *Tio okazis.*
- *Ŝajnas, ke pluvos.* → *Tio ŝajnas.*
- *Estas vero, ke ŝi havis sur si pantoflojn.* → *Tio estas vero.*
- *Kompreneble, ke mi lin amas.* La predikato estas subkomprenata: *Estas kompreneble, ke mi lin amas.* → *Tio estas komprenebla.*
- *Diru al la patro, ke mi estas diligenta.* → *Diru tion al la patro.*
- *Mi volas ke vi tien iru.* → *Mi volas tion.*
- *Se li sciis, ke mi estas tie ĉi, li tuj venus al mi.* → *Se li sciis tion...*
- *Subite li aŭdis, ke iu alrajdas de la vojo al la domo.* → *Subite li aŭdis tion.*
- *Mi pensas, ke ne.* → *Mi pensas tion.* La subfrazo estas draste mallongigita, = ...*ke tiel ne estas*, aŭ simile.
- *Li vekigis per tio, ke iu lin skuis.* = *Li vekigis per skuado.*

- *Tiam ŝi ekploris **pro tio, ke ŝi estas tiel malbela.*** = *Tiam ŝi ekploris pro sia malbeleco.*
- *Via patro neniam povis ekrigardi vin **sen tio, ke li batus sin en la bruston kaj ĝemus.*** = *...sen brustobatado kaj ĝemado.*
- *Ne **por tio** mi estas ĉi tie, **ke mi alportadu manĝon al la loĝantoj.*** = *Mi estas ĉi tie ne por alportado de manĝo al la loĝantoj.*

Se la prepozicio estas *pri*, oni normale forlasas ĝin (kaj la helpan *tio*):

- *Ili nin kulpigas, **ke ni agas maljuste.*** = *Ili nin kulpigas pri tio, ke...*
- *Petu ŝin, **ke ŝi sendu al mi kandelon.*** = *Petu ŝin pri tio, ke...*

La prepozicion *por* oni normale metas rekte antaŭ la *ke*-frazo sen helpa *tio*. La plenan esprimon *por tio ke* oni tre malofte uzas. Oni uzas ankaŭ *anstataŭ* rekte antaŭ *ke*, kaj kelkfoje *malgraŭ*, *krom* kaj *sen*:

- *Jen prenu ankoraŭ du panojn kaj unu ŝinkon, **por ke vi ne bezonu mal-sati.***
- *Ŝi tuj lavis sian kruĉon kaj ĉerpis akvon en la plej pura loko de la fonto kaj alportis al la virino, ĉiam subtenante la kruĉon, **por ke la virino povu trinki pli oportune.***
- *Anstataŭ ke ĉiu lernas diversajn lingvojn, ĉiuj ellernadu unu saman lingvon.*
- *Li klopodis daŭrigi, **malgraŭ ke li estis tre laca.*** *Malgraŭ ke* = *kvankam* (§24.8).
- *Mi nenion pli postulus, **krom ke oni montru al mi sindonecon kaj estimon.***
- *Vi ne povas ĝin tuŝi, **sen ke ĝi rompiĝus.***

Iafoje oni uzas simplan *ke*-frazon sen *por* anstataŭ *por (tio) ke*:

- *Ŝi bone lin kovris, **ke li ne malvarmumu denove.*** = *...kovris por ke li ne malvarmumu denove.*
- *Tie estis unu riĉa virino, kiu retenis lin, **ke li manĝu ĉe ŝi.*** = *...por ke li manĝu ĉe ŝi.*

Nur *por ke*, *malgraŭ ke*, *anstataŭ ke*, *krom ke* kaj *sen ke* estas ĝenerale akceptitaj. Sed nur malkutimeco estas argumento kontraŭ frazoj kiel: *Ni parolis, **pri ke** la prezoj ĉiam altiĝas.* Oni argumentis, ***kontraŭ ke*** ili ekloĝu en la urbo. *Li sukcesis eskapi, **pro ke** vi dormis.* *Tio okazis, **antaŭ ke** mi naskiĝis.* Malkutimeco estas tamen forta argumento. Oni ne senbezzone esprimu sin en maniero tiel nekutima, ke oni eble ne estas komprenata. Prefere oni do uzu helpan *tio*: *pri tio ke*, *kontraŭ tio ke* k.t.p. Anstataŭ *antaŭ (tio) ke* kaj *post (tio) ke* oni uzas *antaŭ ol* kaj *post kiam* (§24.10). Anstataŭ *pro ke* oni uzu *pro tio ke* aŭ ĉar (§24.5).

24.1.2 Ke-frazoj kiel suplemento

Ofte *ke*-frazo rolas kiel suplemento, kiu klarigas la signifon de vorto.

- *De s-ro Bourlet mi ricevis la sciigon, **ke li ne volas publikigi la projekton en la "Revujo"**.*
- *Ŝi estis plena de timo, **ke la infano mortos**.*
- *Li metis la kondiĉon, **ke oni ne instruu al ŝi la Kristanan religion**.*
- *Tio estis la unua fojo, **ke ŝi nomis ŝin sia filino**. Multaj uzas kiam anstataŭ *ke* en ĉi tiaj frazoj. *Ke* estas normale pli taŭga, ĉar tia ĉi *ke*-frazo plej ofte ne montras, kiam okazis la fojo, sed klarigas la enhavon de la fojo.*
- *Estis tia ventego, **ke la tegoloj deflugis de la tegmentoj**.*
- *Ili ambaŭ estis tiel malagrablaj kaj tiel fieraj, **ke oni ne povis vivi kun ili**.*
- *Ili trovis ĉe ili multe da havaĵo, vestoj, kaj multekostaj objektoj, kaj prenis al si tion, **ke ili ne povis porti**.*
- *Vi ne estas kulpa, **ke vi fariĝis tio, kio vi estas**. = ...kulpa pri tio, ke...*
- *Ŝi estis tute certa, **ke tio estos plenumita**. = ...certa pri tio ke...*
- *Kiel feliĉa mi estas, **ke mi ĝin scias**! Ĉi tie la *ke*-frazo montras kaŭzon. Oni povus do anstataŭ *ke* uzi *ĉar* (§24.5).*
- *Ĉion mi permesis al vi escepte, **ke vi faru tion ĉi**. = ...kun la escepto, **ke vi faru tion ĉi**.*

24.1.3 Ke-frazo kiel predikativo

Ke-frazo povas esti predikativa priskribo de substantiva frazparto:

- *La vero estas, **ke mi amas vin**.*
- *La esenco de la sciigoj estis, **ke al ili estas bone**.*

24.1.4 Forlaso de *ke*

Kelkfoje oni forlasas *ke* antaŭ subfrazo, sed preskaŭ nur en nereкта parolo (§25):

- *Mi diras al vi, ŝi ricevos. = Mi diras al vi, **ke ŝi ricevos**.*
- *La vetero baldaŭ malboniĝos, ŝajnas. = Ŝajnas, **ke la vetero baldaŭ malboniĝos**.*

24.2 Demandaj subfrazoj

Se subfrazo estas demando, ĝi komenciĝas per *ĉu* (§17.2) aŭ per KI-vorto (§12.3). Demandaj subfrazoj povas roli en la samaj frazroloj kiel *ke*-frazoj (§24.1), kaj ĝenerale la samaj reguloj validas.

- *Diru, ĉu mi povos veni.* La *ĉu*-demando estas objekto de *diru*.
- *Ŝi ne sciis, ĉu ŝi nur sonĝis aŭ ĉu tio estis efektivaĵo.* Estas du objektaj *ĉu*-demandoj ligitaj per *aŭ*.
- *Ĉu tio estas roso aŭ larmoj, tion neniu povis vidi.* La *ĉu*-demando estas objekto kun helpa *tio*.
- *Li provis, ĉu la pordo estas nefermita.* La *ĉu*-demando estas objekto de *provis*.
- *La tuta afero dependas de tio, ĉu ŝi venos aŭ ne.* La demando estas *de*-adjekto kun helpa *tio*.
- *Mi dubas, ĉu vi estas feliĉa.* La demando rolas kiel *pri*-adjekto. = *Mi dubas pri tio, ĉu...*
- *Li faris al mi la demandon, ĉu mi bone fartas.* La demando estas suplemento de la vorto *demandon*.
- *Mia sola demando al vi estas, ĉu vi amas min.* La demando estas subjekta predikativo.
- *Kion ni nun faru, estas demando tre malfacila.* La KI-demando rolas kiel subjekto de *estas*.
- *Mi montris al la infano, kie kuŝas ĝia pupo.* La demando estas objekto de *montris*.
- *Mi volus scii, kion de la ŝtofo ili jam pretigis.* La demando estas objekto de *scii*.
- *Mi ne scias, ĝis kiam ili restos ĉi tie.* La demando estas objekto.
- *Kiel longe ni estis en la malliberejo, tion mi ne scias.* La demando estas objekto kun helpa *tio*.
- *Nun mi venis, por informi vin, kio estos kun via popolo en la estonta tempo.* La demando estas *pri*-adjekto, sed *pri tio* estas forlasita: *...por informi vin pri tio, kio estos...*
- *La demando pri tio, kia estos la formo de tiu lingvo, estas por mi afero negrava.* La demando estas rekta priskribo de *la demando* pere de helpa *tio*.

En iuj lingvoj oni uzas en subfrazoj la saman vorton por *ĉu* kaj por *se*. En Esperanto oni devas distingi. *Ĉu* montras demandon. *Se* montras kondiĉon (§24.4). La signifodiferenco estas tre granda:

- *Morgaŭ li diros, ĉu li venos.* ≈ *Morgaŭ li diros “jes, mi venos” aŭ “ne, mi ne venos”.* La *ĉu*-demando estas objekto de *diros*. = *Morgaŭ li diros la respondon al la demando, ĉu li venos.*

- *Morgaŭ li diros, se li venos.* = *Morgaŭ li diros (ion), sed tio okazos nur se li venos.* La *se*-frazo estas kondiĉa adjekto.

24.3 Rilataj subfrazoj

Tabelvortoj je KI ankaŭ enkondukas subfrazojn sen demanda signifo. Ofte tia KI-vorto iel reprezentas aferon, kiu troviĝas ankaŭ en la ĉeffrazo. Tiajn KI-vortojn oni nomas rilataj, ĉar ili montras rilaton inter la subfrazo kaj la ĉeffrazo.

24.3.1 Rilata *kiu*

- *Hieraŭ mi vidis viron, kiu promenis sur la strato.* La *kiu*-frazo estas epiteteto de la vorto *viron*. La tuto estas kunigo de la du frazoj: *Hieraŭ mi vidis viron.* + *La viro promenis sur la strato.* La sama viro rolas en ambaŭ frazoj. En la subfrazo oni uzas rilatan *kiu* por reprezenti la viron. Oni povus anstataŭ *kiu*-frazo uzi partecipantan epiteteton: *Hieraŭ mi vidis viron promenantan sur la strato.*
- *La libroj, kiuj kuŝas tie, estas miaj.* = *La libroj estas miaj.* + *La libroj kuŝas tie.* (= *La libroj kuŝantaj tie estas miaj.*) Oni uzas *kiuj* kun J-finaĵo, ĉar ĝi reprezentas pluralan vorton.
- *La domo, kiun vi aĉetis, estas malbona.* = *La domo estas malbona.* + *Vi aĉetis la domon.* (= *La domo aĉetita de vi estas malbona.*) Oni uzas *kiun* kun N-finaĵo, ĉar ĝi rolas kiel objekto en la subfrazo.
- *Mi vidis la filmojn, pri kiuj vi tiel multe rakontis.* = *Mi vidis la filmojn.* + *Vi rakontis tiel multe pri la filmoj.* Oni uzas *pri* antaŭ *kiuj*, ĉar ĝi rolas kiel *pri*-adjekto en la subfrazo.
- *Jen venas la verkisto, la librojn de kiu ĉiuj legas.* = *Jen venas verkisto.* + *Ĉiuj legas la librojn de la verkisto.* De *kiu* estas poseda suplemento de la *librojn* kaj devas stari post la *librojn*. Ordinare oni uzas *kies* (§24.3.3) anstataŭ *de kiu*: *Jen venas la verkisto, kies librojn ĉiuj legas.*
- *Riĉa estas tiu, kiu ŝuldas al neniu.*
- *Mi nun havas tie ĉi preskaŭ neniun, al kiu mi povus konfidi!*
- *Mi vizitos tiujn amikojn, kiujn mi ekkonis dum la pasinta Universala Kongreso.* = *Mi vizitos tiujn amikojn.* + *Mi ekkonis tiujn amikojn dum...* La aldona *tiujn* antaŭ *amikojn* plifortigas la rilaton al la posta rilata subfrazo.
- *Ŝi kisis tiun manon, kiu ankoraŭ antaŭ nelonge kruele batis ŝian infanon.*
- *Unuj servas por ornamo, kaj aliaj por manĝo, ekzistas ankaŭ tiaj, kiuj estas tute superfluaĵ.* Oni povus diri, ke substantivo estas subkompre-

ata: ...*ekzistas ankaŭ tiaj kreskaĵoj, kiuj estas...* Oni povas ankaŭ uzi rilatan *kia* (§24.3.6) post *tia*, se temas klare pri eco.

- *Al Vi, kiu kreas, al Vi, kiu reĝas, hodiaŭ ni preĝas.*

Ofte estas malfacile disigi rilatan *kiu*-frazon de la ĉeffrazo, ĉar la signifo dependas de ambaŭ frazoj kune:

- *Ŝi prenis la plej belan arĝentan vazon, kiu estis en la loĝejo.* = *Ŝi prenis la plej belan arĝentan vazon.* + *La plej bela arĝenta vazo estis en la loĝejo.* La apartaj frazoj ne estas veraj. La *kiu*-frazo necesas por limigi la signifon de la frazparto *la plej belan arĝentan vazon*.

Multaj ne metas komojn antaŭ kaj post *kiu*-frazoj, kiuj estas necesaj por la signifo de la tuta frazo. Pri tio tamen ne ekzistas reguloj. Oni povas ĉiam meti komojn.

Rilata *kiu*-frazo normale staras tuj post la koncerna vorto, sed iafoje en alia pozicio, ekz. en la komenco de la tuta frazo. Tiam la priskribata vorto estas ĉiam *tiu* aŭ havas *tiu* antaŭ si:

- *Kiu volas perfektigi en Esperanto, al tiu mi rekomendas la diversajn lernolibrojn kaj vortarojn.* = *Al tiu, kiu volas perfektigi en Esperanto, mi rekomendas...*
- *Kiun malĝojo ne turmentis, tiu ĝojon ne sentas.* = *Tiu, kiun malĝojo ne turmentis, ne sentas ĝojon.*

Iafoje unu ĉefvorto havas pli ol unu rilatan *kiu*-frazon kiel epiteton. Normale oni por klareco almetas konjunkcion (§13), ekz. *kaj aŭ sed*: *Hieraŭ mi vidis viron, kiu promenis sur la strato, kaj kiu portis grandan valizon.* Ambaŭ *kiu*-frazoj rilatas al la vorto *viron*. Se estas pli ol du rilataj *kiu*-frazoj, oni povas meti kunligilon nur antaŭ la lasta el ili: *Jen estas afero, kiu estas tre utila, kiu helpas vin en multaj okazoj, kaj kiun vi tre zorge gardu.* Ĉiuj tri *kiu*-frazoj estas epiteto de la vorto *afero*.

Iafoje rilata *kiu*-frazo estas tre malforte ligita al la vorto, kies epiteto ĝi estas. Tia *kiu*-frazo simple daŭrigas la rakontadon. Oni same bone povus uzi apartan ĉeffrazon. Plurakonta *kiu*-frazo ĉiam staras en la fino de la ĉeffrazo:

- *Ŝi kun ĝentila rideto transdonis la leteron al la anglino, kiu leviĝis, faris saluton kaj eliris el la ĉambro.* = *Ŝi kun ĝentila rideto transdonis la leteron al la anglino, kaj tiu (poste) leviĝis...*
- *Kelkaj estimataj scienculoj per sugestio falis en kaptilon, el kiu ili tamen baldaŭ retiriĝis.* = *...falis en kaptilon, sed ili tamen baldaŭ retiriĝis el ĝi.*
- *Li ŝuldas al mi mil eŭrojn, kiun sumon li ne repagis malgraŭ plurfoja rememorigo.* = *Li ŝuldas al mi mil eŭrojn. Tiun sumon li ne repagis...*

Ekzistas speciala emfaza frazturno, en kiu oni uzas prezenton per la verbo *esti* plus rilatan subfrazon kun *kiu*:

- *Li venis.* → *Estis li, kiu venis.* La ĉeffrazo *estis li* prezentas la subjekton emfaze. La *kiu*-frazo rakontas ion pri li.

- *Ni manĝas makaroniojn.* → *Estas makaronioj, **kiujn ni manĝas**.* La origina objekto fariĝis subjekto en la prezenta ĉeffrazo. En la *kiu*-frazo la makaronioj ankoraŭ estas objekto (= *kiujn*).

Tiajn ĉi frazturnojn oni eble ne trouzu. Plej ofte oni povas emfazi pli facile per la vortordo: *Venis li. Makaroniojn ni manĝas.*

24.3.2 Rilata *kio*

Rilata *kio* povas esti uzata kiel subjunkcio simile al rilata *kiu*. Oni uzas rilatan *kio* anstataŭ rilata *kiu*, se la subfrazo estas epiteto de tabelvorto je O:

- *Mi volas, ke tio, **kion mi diris**, estu obeata.* = *Mi volas, ke tio estu obeata.* + *Mi diris tion.*
- *Mi faros ĉion, **kion mi povos**, por trovi por vi konforman okupon.*
- *La juvelista laboro enhavas en si nenion, **kio superus miajn fortojn**.*
- *Vi rakontis al mi ion, **kion mi neniam forgesis**.*

Ofte la priskribata tabelvorto estas subkomprenata:

- *Redonu, **kion vi prenis**.* = *Redonu tion, **kion vi prenis**.*
- *Post du aŭ tri tagoj mi jam ne havos **per kio hejti la ĉambron**.* = *...ne havos ion, **per kio mi povus hejti la ĉambron**.*

Oni uzas rilatan *kio* anstataŭ *kiu*, se la subfrazo estas epiteto de substantiveca adjektivo kun tre ĝenerala signifo. Oni povus diri, ke la vorto *io* estas subkomprenata post la adjektivo. Sed efektive oni neniam uzas tian plenan esprimon kun *io*:

- *La sola, **kion mi deziras**, estas: ke la mondo havu lingvon internacian.* (≈ *La sola io, kion mi deziras...*)
- *La unua, **kion li faris vespere**, estis tio, ke li elprenis la nukson.*
- *Okazis la plej bona, **kion oni povus imagi**.*

Se oni ja enmetas substantivon, ekz. *afero*, oni devas ĉiam uzi rilatan *kiu*: *La sola afero, kiun mi deziras...* *La unua afero, kiu okazis...* *Okazis la plej bona afero, kiun oni povus imagi.*

Se la signifo de substantiveca adjektivo estas malpli abstrakta, kaj oni subkomprenas ian veran substantivon, tiam oni uzu *kiu*:

- *Vi ne estas la unua [persono], **kio parolas al mi en tia maniero**.*
- *Ĉiu estis ravata de la nova kaj bela [afero], **kiun ŝi vidis**.*

Oni uzas rilatan *kio* anstataŭ *kiu* ankaŭ por priskribi tutan frazon. Tiam *kio* reprezentas la ideon de la tuta frazo:

- *Li donadis multe da mono al la malriĉuloj, **kio estis tre laŭdinda**.* = *Li donadis multe da mono al la malriĉuloj.* + *Tio estis tre laŭdinda.* *Kio* reprezentas la tutan frazon: *Li donadis multe da mono al la malriĉuloj.*

- Ŝi havas ŝatokupon, **kio estas bona**. = *Estas bone, ke ŝi havas ŝatokupon.* Komparu kun: Ŝi havas ŝatokupon, **kiu estas bona**. = *Ŝi havas bonan ŝatokupon.*
- La filmo estis tute teda, **pro kio li foriris jam antaŭ la fino**. = *Ĉar la filmo estis tute teda, li foriris...*
- Oni proponis al li oficon de kuriero, **kio promesis esti tre enspeziga afero**. Ĉi tie kio ne reprezentas la ideon oni proponis al li oficon de kuriero, sed la ideon ke li havus oficon de kuriero, aŭ havi oficon de kuriero.

24.3.3 Rilata kies

Rilata *kies* plej ofte montras posedon aŭ apartenon:

- Jen venas la verkisto, **kies librojn ĉiuj legas**. = *Jen venas verkisto. + Ĉiuj legas la librojn de tiu verkisto.* La libroj apartenas al tiu verkisto (ĉar li verkis ilin).
- La ĉambro, **kies pordon la pordisto malfermis**, estis sufiĉe vasta. = *La ĉambro estis sufiĉe vasta. + La pordisto malfermis la pordon de la ĉambro.*

Rilata *kies* ankaŭ povas montri la sencan objekton aŭ subjekton de aga substantivo:

- Ĝi estas ia ennovaĵo, **pri kies akceptado aŭ neakceptado oni devas konsiliĝi**. = *Ĝi estas ia ennovaĵo. + Oni devas konsiliĝi pri la akceptado aŭ neakceptado de tiu ennovaĵo.* La suplemento de tiu ennovaĵo montras la sencan objekton de *neakceptado*: *Oni devas konsiliĝi, ĉu oni akceptu aŭ ne akceptu tiun ennovaĵon.*
- La serpento, **de kies mordo mortis via patro**, nun portas lian kronon. = *La serpento nun portas lian kronon. + Via patro mortis de la mordo de la serpento.* De la serpento montras la sencan subjekton de *mordo*: *Via parto mortis, ĉar la serpento mordis lin.*

En iuj lingvoj ekzistas vorto, kiu similas al *kies*, sed havas pli da signifoj. La Esperanta *kies* povas nur signifi *de kiu*, kaj nur kiam temas pri posedo/aparteno, senca objekto aŭ senca subjekto. *Kies* ne povas signifi *el kiu*, *al kiu*, *pri kiu* aŭ simile: *Venis grupo de junuloj, el kiuj du estis miaj filoj*. Ne eblas: **...junuloj, kies du estis miaj filoj.** Memstarigita frazo estas: *Du el la junuloj estis miaj filoj*. Temas pri apartigo de individuoj el grupo. Oni devas diri *el la junuloj*, ne *de la junuloj*. Tial *kies* ne eblas. Nia asocio, **al kiu ne apartenas tiuj personoj**, ne havas ian ajn respondecon pri iliaj agoj. Ne eblas: **Nia asocio, kies ne apartenas...** La memstara frazo estas: *Tiuj personoj ne apartenas al nia asocio*. Oni neniam diras **aparteni de**. Ne eblas do uzi *kies*.

24.3.4 Rilata *kiam*

Rilata *kiam* povas enkonduki tempan subfrazon. Tia subfrazo povas rilati al tempa esprimo en la ĉeffrazo aŭ al subkomprenata *tiam*:

- Antaŭhierau, *kiam mi estis en la urbo*, mi aĉetis novan robon. = Antaŭhierau mi aĉetis novan robon. + *Tiam mi estis en la urbo*.
- *Kiam Nikodemo batas Jozefon*, *tiam* Nikodemo estas la batanto kaj Jozefo estas la batato.
- *Kiam oni estas riĉa*, [*tiam*] oni havas multajn amikojn. = *Tiam oni havas multajn amikojn*. + *Tiam oni estas riĉa*.
- *Kiam mi venis al li*, [*tiam*] li dormis.

Rilata *kiam*-frazo povas havi tempan prepozicion antaŭ si. La prepozicio montras la rolon de la tuta *kiam*-frazo, ne de la vorto *kiam*:

- *Post kiam ŝi estis mallongan tempon en la arbaro*, fariĝis nokto. = *Post mallonga estado en la arbaro fariĝis nokto*.
- *De kiam naskiĝis mia filino*, mi estas kiel alia homo. = *De la naskiĝo de mia filino mi estas kiel alia homo*.
- *Adam vivis*, *post kiam naskiĝis al li Set*, okcent jarojn. = *...post la naskiĝo de Set...*

Se oni enmetas *tiam* en tiajn frazojn, la prepozicio staru antaŭ *tiam*: *Adam vivis*, *post tiam*, *kiam naskiĝis al li Set*, 800 jarojn.

Ĉe demanda *kiam* estas alie. Prepozicio antaŭ demanda *kiam* montras la rolon de *kiam*, ne de la tuta demanda frazo: *Ŝi demandis, ĝis kiam mi restos hejme*. = *Ŝi demandis, ĝis kiu tempo mi restos hejme*.

24.3.5 Rilata *kie*

Rilata *kie* povas enkonduki lokan subfrazon. Tia subfrazo povas rilati al loka esprimo en la ĉeffrazo aŭ al subkomprenata *tie*:

- *Mi volis resti tie*, *kie mi estis*. = *Mi volis resti tie*. + *Mi estis tie*.
- *Kie fumo leviĝas*, *tie* fajro troviĝas.
- *Jen la loko*, *de kie venis la bruo*. = *Jen (estas) la loko*. + *De tiu loko venis la bruo*.
- Ĉie, *kien mi venas*, troviĝas ia malbonaĵo, kiu premas la koron.

Anstataŭ rilata *kie* oni povas ofte uzi *en kiu(j)*, *ĉe kiu(j)*, *sur kio* aŭ simile, precipe se la subfrazo estas epiteto de substantivo, kiu ne rolas kiel loka adjekto en la ĉeffrazo. Sed *kie* estas ofte pli eleganta:

- *Kelkajn fojojn mi eĉ legis longajn artikolojn pri mia afero*, *kie estis videble, ke la aŭtoroj eĉ ne vidis mian verkon*. = *...longajn artikolojn pri mia afero, en kiuj estis...* La frazparto *longajn artikolojn pri mia afero* ne estas loka adjekto, sed objekto.
- *Ne troviĝas, kie sidi*. = *Ne troviĝas io, sur kio oni povus sidi*.

24.3.6 Rilata *kia*

Rilata *kia* povas enkonduki ecan subfrazon. Rilata *kia*-frazo povas rilati al *tia*, *tiaspeca* aŭ *tiuspeca* en la ĉeffrazo:

- *Ŝi ne estas tia, **kia devas esti reĝino**.* = *Ŝi ne estas tia.* + *Reĝino devas esti tia.*
- ***Kia oni vin vidas**, tia oni vin taksas.* = *Tia oni vin taksas.* + *Tia oni vin vidas.*
- *Regis tia frosto, **kian ni ĉe ni ne havas eĉ en la plej kruela vintro**.* *Regis tia frosto.* + *Tian froston ni ĉe ni ne havas eĉ en la plej kruela vintro.*
- *La arbo de la suno estis belega arbo tia, **kian ni neniam vidis**.*

Se rilata KI-frazo rilatas al substantivo kun *tia*, oni povas ankaŭ uzi rilatan *kiu*: *Vi havas plenan rajton uzi la monon en tia maniero, **kiu ŝajnas al Vi la plej bona**.*

Rilata *kiu* montras certan individuon, dum rilata *kia* montras specon:

- *Mi uzis tiun aŭton, **kiu povas veturi tre rapide**.* Oni parolas pri certa individua aŭto. Ĝi povas veturi tre rapide.
- *Mi uzis tian aŭton, **kia povas veturi tre rapide**.* Oni parolas pri speco de aŭto. Ĉiuj aŭtoj de tiu speco povas veturi tre rapide.

Sed en tiuj ĉi ekzemploj jam *tiun* kaj *tian* sufiĉe klare montras la distingon inter individuo kaj speco. Oni povas do uzi *kiu* en ambaŭ subfrazoj. Pli ofte oni preferas *kiu*, sed *kia* pli akcentas, ke temas pri speco.

Uzu rilatan *kia* nur antaŭ frazo kun verbo. Antaŭ sola frazparto, aŭ grupo de frazpartoj sen verbo, oni uzu komparan *kiel* (§15.2): *Li vizitis (tiam) urbojn **kiel Parizo***. Ne diru: **...urbojn kia Parizo.**

24.3.7 Rilata *kiel*

Rilata *kiel* povas enkonduki manieran aŭ gradan subfrazon. Rilata *kiel*-frazo rilatas al *tiel* en la ĉeffrazo, sed ofte *tiel* estas forlasita:

- *Oni ludas sur fortepiano, tamen tre mallaŭte kaj **tiel bele, kiel ŝi neniam antaŭe aŭdis**.*
- *Li komprenas predikon [tiel], **kiel bovo** [komprenas] **muzikon**.*

Rilata *kiel*-frazo iafoje priskribas tutan frazon. Tiam *kiel* reprezentas la ideon de la tuta frazo, simile al rilata *kio* (§24.3.2): *Ŝia beleco, **kiel oni diris, estas la deloga beleco de la malbono**.* = *Ŝia beleco estas la deloga beleco de la malbono.* + *Tiel oni diris.* = *Oni diris, ke ŝia beleco estas...*

24.3.8 Rilata *kiom*

Rilata *kiom* povas enkonduki kvantan aŭ mezuran subfrazon. Rilata *kiom*-frazo rilatas al *tiom* en la ĉeffrazo, sed ofte *tiom* estas forlasita:

- *Vi faris por nia afero tiom multe, **kiom** neniu alia ĝis nun faris.* = *Vi faris por nia afero tiom multe.* + *Neniu alia ĝis nun faris tiom.*
- *Nun vi ricevos tiom multe da mono, **kiom** vi volas havi.*
- *Ĉiuj donas al mi prunte [tiom], **kiom** mi volas.*

Subfrazo kun rilata *kiom* ofte montras ian limigon:

- *La kompatinda stana soldato tenis sin, **kiom** li povis, tute rekte.* Liaj fortoj estis limigitaj.
- *Unu el la plej kuraĝaj knaboj kaj iom post iom ankaŭ ĉiuj aliaj ekkantis strofon el malnova kanto pri cikonioj, **kiom** ili tion memoris.* Estis limoj de ilia memoro. Ili ne povis kanti pli ol la memoro permesis.

24.3.9 Rilata *kial*

Ankaŭ *kial* estas uzata kiel rilata vorto, sed nur kiel suplemento de substantivoj kiel *kaŭzo* aŭ *motivo*, kaj eĉ tiam nur tre malofte:

- *La efektiva kaŭzo, **kial** ili ne aliĝas al ni, estas tio, ke ili timas.* = *La efektiva kaŭzo estas tio, ke ili timas.* + *Tial ili ne aliĝas al ni.* Oni povas ankaŭ diri ...*la kaŭzo, pro kiu ili ne aliĝas al ni...* Pli ofte oni tamen uzas ke-frazon: ...*la kaŭzo, ke ili ne aliĝas al ni...*

Oni do ne uzas frazojn kiel: **Ili foriris tial, **kial** mi foriris.** Sed oni diras: *Ili foriris pro la sama kaŭzo, **kial** mi foriris.* Aŭ pli ofte: ...*pro la sama kaŭzo, pro kiu mi foriris.*

Por reprezenti tutan frazon, kiu montras kialon, oni povas uzi *pro kio*: *Mi ne ricevis vian leteron, **pro kio** mi ne respondis.* Oni ankaŭ povas renversi la frazokonstruon, uzante *ĉar* (§24.5): *Ĉar mi ne ricevis vian leteron, mi ne respondis.*

Rilata *kial*-frazo ne montras mem kaŭzon aŭ motivon. La kaŭzon montras la vorto, al kiu la *kial*-frazo rilatas, kaj la vorteto *kial* reprezentas tiun kaŭzon en la subfrazo. Por enkonduki subfrazon, kiu mem montras kaŭzon aŭ motivon, oni uzas *ĉar*: *Ili foriris, ĉar mi foriris.* (Mia foriro estas la kaŭzo de ilia foriro.)

24.3.10 Forlaso de TI-vorto

Rilataj KI-vortoj ofte rilatas al samspeca TI-vorto en la ĉeffrazo. Ofte oni povas subkompreni la TI-vorton sen ŝanĝi la signifon. Ne ekzistas absolutaj reguloj, kiam oni povas forlasi TI-vorton. Plej grava estas la klareco: Se la frazo fariĝas tro malklara, oni ne forlasu la TI-vorton. La rilata KI-vorto kaj la respondeca TI-vorto devas normale havi la saman formon: Ili estu de la sama tabelvorta grupo (*tiu* — *kiu*, *tio* — *kio*, *tiel* — *kiel* k.t.p.), kaj ili havu la saman rolmontrilon, aŭ ili estu ambaŭ sen rolmontrilo.

- *Tiu, **kio** havas forton, havas rajton.* → ***Kiu** havas forton, havas rajton.*

- *Kiu okupas sin je meĥaniko, estas meĥanikisto, kaj kiu okupas sin je ĥemio, estas ĥemiisto.* = Tiu, *kiu okupas sin...*
- *Mi pagis al tiu, al kiu oni devis [pagi].* → *Mi pagis, al kiu oni devis.*

Oni normale ne ellasas solan *tiun* aŭ *tiujn*: *Mi finfine provis tiujn, kiujn vi tiom laŭdis.* Ne diru: **Mi finfine provis, kiujn vi tiom laŭdis.**

Se *tiu* staras antaŭ substantivo kiel difinilo de ĝi, oni ne povas forlasi *tiu* sen ŝanĝi la signifon. Sed oni ofte povas ŝanĝi *tiu* al *la* sen grava signifo-ŝanĝo: *Li ankoraŭ ne redonis tiun libron, kiun li pruntis de mi.* → *Li ankoraŭ ne redonis la libron, kiun li pruntis de mi.* Se oni dirus: *Li ankoraŭ ne redonis libron, kiun...*, temus pri unu el tiuj libroj, kiun li pruntis de mi. La signifo ŝanĝiĝus.

- *Tio, kio pasis, ne revenos.* → *Kio pasis, ne revenos.*
- *Li tuj faris tion, kion mi volis.* → *Li tuj faris, kion mi volis.*

Se *tio* kaj *kio* havas prepozicion, oni prefere ne ellasu *tio*: *Marta renkontiĝis kun tio, kun kio renkontiĝas milionoj da homoj.* Ne: **Marta renkontiĝis, kun kio renkontiĝas...**

Se rilata *kiam*-frazo rilatas al *tiam*, oni plej ofte forlasas *tiam*. Oni retenas *tiam* nur se oni volas emfazi: *Kiam oni estas riĉa, [tiam] oni havas multajn amikojn.*

Anstataŭ antaŭ *tiam kiam*, de *tiam kiam* k.t.p., oni normale uzas nur antaŭ *kiam*, de *kiam* k.t.p. Oni do forlasas *tiam*, sed konservas la prepozicion. En tiaj okazoj la prepozicio rilatas ne al la vorto *kiam*, sed al la tuta *kiam*-frazo: *Post tiam, kiam ŝi estis mallongan tempon en la arbaro, fariĝis nokto.* → *Post kiam ŝi estis mallongan tempon en la arbaro, fariĝis nokto.*

Anstataŭ ĝis (*tiam*) *kiam* oni diru simple ĝis. Oni ankaŭ ne uzu *dum* (*tiam*) *kiam*, sed simple *dum*. Ĝis (§24.7) kaj *dum* (§24.6) estas memstaraj subjunkcioj, kaj tute ne bezonas helpon de *kiam*.

Se rilata *kie*-frazo rilatas al sola *tie*, oni ofte forlasas *tie*, sed oni povas konservi *tie* por emfazo: *Kie estas pano, [tie] ne mankas panpecetoj.*

Rilata *kia*-frazo ĉiam rilatas al *tia* en la ĉeffrazo. Plej ofte oni konservas *tia*, sed se la frazo restas klara, oni povas ĝin ellasi: *Li havas [tiam] kapon, kian vi ne trovos en la tuta mondo.*

Rilata *kiel*-frazo ĉiam rilatas al *tiel* en la ĉeffrazo, sed ofte oni povas subkompreni *tiel*: *Ne vivu [tiel] kiel vi volas, vivu [tiel] kiel vi povas.*

Rilata *kiom*-frazo ĉiam rilatas al *tiom* en la ĉeffrazo, sed ofte oni povas subkompreni *tiom*: *Da pulvo ni havas [tiom] kiom vi volas.*

Rilata *kies*-frazo treege malofte rilatas al *ties* en la ĉeffrazo. *Kiam* *tiel* tamen iafoje estas, oni apenaŭ povas forlasi *ties*: *Kies ĝi estas, ties ĝi restu.*

Rilata *kial*-frazo neniam rilatas al *tial* en la ĉeffrazo (§24.3.9).

Ellaso de TI-vorto normale ne eblas, *kiam* la TI-vorto kaj la rilata KI-vorto havas malsamajn rolmontrilojn, aŭ *kiam* unu el ili havas kaj la alia ne havas rolmontrilon.

Ne diru: **Mi konas, kiu venis.* * Diru: *Mi konas tiun, kiu venis.* Ne diru: **Ĝi estas besto, kian vi timas.* * Sed: *Ĝi estas tia besto, kian vi timas.*

Ne eblas: **Ili loĝas, de kie mi venas.* * Oni devas diri: *Ili loĝas tie, de kie mi venas.* Ankaŭ ne eblas: **Li devenas, kien mi iros.* * Necesas: *Li devenas de tie, kien mi iros.* Ankaŭ ne eblas forlasi *tie*, sed konservi prepozicion, kiu starus antaŭ *tie*. Ne diru: **Li venas de kie mi loĝas.* * Diru: *Li venas de tie, kie mi loĝas.*

En kelkaj lingvoj eblas iafoje forlasi rilatan KI-vorton. Tio ne eblas en Esperanto. Ne diru: **La viro, mi vidis, portis valizon.* * En la subfrazo mankas objekto de *vidis*. Oni do ne povas scii, kion mi vidis. Diru: *La viro, kiun mi vidis, portis valizon.* Ne diru: **Nun estas la horo, ŝi normale alvenas.* * Diru: *Nun estas la horo, kiam ŝi normale alvenas.*

En iuj lingvoj oni povas iafoje forlasi la rilatan KI-vorton, sed konservi eventualan prepozicion, kiu tiam staras sola ie en la subfrazo (eĉ en la fino). Tio estas absolute neebla en Esperanto. Prepozicio devas stari antaŭ tiu frazparto, kies rolon ĝi montras. Ne diru: **Mi vidis tiun knabinon, vi parolis pri.* * Ne pre diru: *Mi vidis tiun knabinon, pri kiu vi parolis.*

24.4 Se

Se = “sub la kondiĉo ke, kun la supozo ke, en la okazo ke”. *Se* enkondukas subfrazon, kiu montras kondiĉon, supozon aŭ okazon:

- *Se li sciis, ke mi estas tie ĉi, li tuj venis al mi.* = *En la okazo, ke li sciis...* Oni uzas kondicionalon, ĉar temas pri nura fantazio.
- *Se mi estus sana, mi estus feliĉa.* = *Sub la kondiĉo, ke mi estus sana...*
- *Se li havas multe da mono, li verŝajne aĉetos aŭton.* La AS-formo kaj OS-formo (indikativo) montras, ke povas esti realeco. Povas esti, ke li vere havas multe da mono, sed oni ne scias certe.
- *Se iu havas multe da mono, tiu havas ankaŭ multe da problemoj.* La AS-formoj montras, ke temas pri ĉiam valida principo.
- *Tiu ĉi libro havas sesdek paĝojn; tial, se mi legos en ĉiu tago po dek kvin paĝoj, mi finos la tutan libron en kvar tagoj.* Ankaŭ eblas uzi kondicionalon en ĉi tiaj frazoj. Ĉe estonta tempo ne eblas ĉiam fari striktan distingon inter fantazio kaj fakto, ĉar la estonteco ĉiam estas necerta.

Kiam *se*-frazo troviĝas frazkomence, oni ofte uzas *tiam* en la ĉeffrazo por helpi al klareco. *Tiam* reprezentas la ideon de la *se*-frazo. Oni povas ankaŭ uzi *tiuokaze*, *tiaokaze* aŭ simile: *Se ĉiu balaos antaŭ sia pordo, tiam en la tuta urbo estos ordo.*

Iafoje *tio* en la ĉeffrazo reprezentas la ideon de antaŭa *se*-frazo: *Se ŝi havas multe da mono, tio ne nepre signifas, ke ŝi estas feliĉa.* = *Se ŝi havas multe da mono, la fakto, ke ŝi havas multe da mono, ne nepre signifas...*

Se estas uzata ankaŭ en ĉeffrazo por esprimi fortan deziron, kiu verŝajne estas nerealegebla. La verbo havas ĉiam US-formon en tia frazo: *Ho, se mi estus sola! Se mi ne havus infanon!* = *Mi deziregas, ke mi estu sola, ke mi ne havu infanon (sed tio ne eblas).* Oni povas diri, ke vera ĉeffrazo estas sub-

komprenata: *Ho, se mi estus sola, tiam mi estus feliĉa!* Oni povas uzi *nur* en deziraj *se*-frazoj por fortigi la deziran signifon: *Ho, se mi nur estus sola!* *Ho, se mi nur povus esti tiu feliĉulo!*

24.5 Ĉar

Ĉar = “pro tio ke”. Ĉar enkondukas subfrazon, kiu montras kaŭzon aŭ motivon:

- *La tranĉilo tranĉas bone, ĉar ĝi estas akra.* = *Ke la tranĉilo estas akra, estas la kaŭzo, ke ĝi tranĉas bone.*
- *Ĉar vi estas tiel servema, mi faras al vi donacon.*
- *Venigu la kuraciston, ĉar mi estas malsana.*
- *Li estas mia onklo, ĉar mia patro estas lia frato.* La fakto, ke mia patro estas lia frato, estas la motivo por nomi lin mia onklo.

Se ĉar-frazo troviĝas frazkomence, oni ofte uzas *tial* en la ĉeffrazo. *Tial* reprezentas la ideon de la ĉar-frazo: *Ĉar la aŭtoro de la lingvo Esperanto tuj en la komenco rifuzis unu fojon por ĉiam ĉiujn personajn rajtojn kaj privilegiojn rilate tiun lingvon, tial Esperanto estas “nenies propraĵo”.* En la fino de la longa ĉar-frazo oni eble forgesis, ke ĝi komenciĝis per ĉar. *Tial* enkondukas la sekvon de la kaŭzo, kaj memorigas, ke temas pri kaŭzo. Kelkfoje oni uzas *tial* rekte antaŭ ĉar por emfazi: *Mi petas tion ĉi tial, ĉar mi scias la inklinon de la plimulto da homoj.* Post *tial* oni uzas tamen normale *ke*-frazon. *Tial ke = pro tio ke = ĉar:* *Tio ĉi estas nur tial, ke la ideo mem de lingvo “tutmonda” estas tiel alta kaj alloga.* La varianton **pro tio ĉar** oni tamen ne uzu.

24.6 Dum

Dum enkondukas tempan subfrazon. *Dum*-frazo montras ion, kio daŭras samtempe kun la ĉeffrazo. Oni uzas *dum*, se kaj la subfrazo kaj la ĉeffrazo estas pli-malpli daŭraj, kaj daŭras dum pli-malpli la sama tempo:

- *Unu el la vojaĝantoj gardodeĵoris, dum la aliaj dormis.* La gardodeĵorado daŭris samtempe kiel la dormado.
- *Restu apud mi, dum mi kun li ekstere parolos.*

Ofte *dum*-frazo montras ion, kio kontrastas al la ĉeffrazo. Tiam la tempodaŭra signifo povas malfortiĝi kaj iafoje preskaŭ malaperi:

- *Dum interne ĉio kantadis kaj ĝojadis, ŝi sidis malgaja en sia ĝardeneto.*
La du agoj, kiuj ja estis samtempaj kaj daŭraj, estas forte kontrastaj unu al la alia.

- *Li estas nur unufoja mensoginto dum vi estas ankoraŭ nun ĉiam mensoganto.* La du statoj estas ja samtempaj (kvankam la ago de la unufoja mensoginto okazis antaŭe), sed grava estas la kontrasto inter la unufoja mensogo, kaj la ĉiama mensogado.

Dum estis komence nur subjunkcio. Poste *dum* fariĝis ankaŭ prepozicio: ***Dum la manĝado*** venas apetito.

Se ne ambaŭ agoj estas daŭraj, aŭ se oni ne volas aparte montri daŭrecon, oni uzas rilatan *kiam* (§24.3.4). Tiam la du agoj eble estas samtempaj nur momente: ***Kiam mi venis al li***, *li dormis*. ***Kiam oni estas riĉa***, *oni havas multajn amikojn*. *Dum* kaj *kiam* montras malsamajn nuancojn. Oni do ne uzu ambaŭ samtempe. Ne diru: **Tio okazis, dum kiam mi loĝis en Romo.* * Diru ...*dum mi loĝis en Romo*, se temas pri longedaŭra okazado. Diru ...*kiam mi loĝis en Romo*, se estis mallongedaŭra okazaĵo, aŭ se la daŭreco ne gravas.

24.7 Ĝis

Ĝis enkondukas subfrazon, kiu montras la tempan finpunkton de la ĉeffrazo. *Kiam* la ago de la *ĝis*-frazo komenciĝas, la ago de la ĉeffrazo finiĝas:

- *Ili persekutos vin, ĝis vi pereos.* *Kiam* vi pereos, finiĝos la persekutado.
- *Malĝoje ŝi eliris el la palaco kaj iris dum la tuta tago tra kampoj kaj marĉoj, ĝis ŝi venis al la granda arbaro.* *Kiam* ŝi venis al la granda arbaro, ĉesis la irado.
- *Ili jam obstine celados al ĝi ĉiam pli kaj pli kaj ne ĉesos en sia celado tiel longe, ĝis ili la aferon atingos.*

Ĝis-frazo ĉiam montru ion pli-malpli momentan. Ne diru: **Mi restis, ĝis li dormis.* * Diru: *Mi restis, ĝis li ekdormis*. Aŭ: *Mi restis, ĝis mi vidis, ke li dormas*. Aŭ simile.

En tempa subfrazo estas superflue, eĉ evitinde, aldoni *kiam* post *ĝis*. Ne diru: **Mi daŭrigos demandadi al vi, ĝis kiam vi respondos.* * Diru simple: *Mi daŭrigos demandadi al vi, ĝis vi respondos*. *Ĝis* estas memstara subjunkcio, kaj ne bezonas helpo de *kiam*. Sed se temas pri demanda subfrazo, *ĝis kiam* estas tute normala: *Mi demandis, ĝis kiam ili restos tie*.

Povas ŝajni strange, ke oni uzu *ĝis kiam* nur ĉe demandoj. La klarigo estas, ke nedemanda *ĝis kiam* estas tute alia frazkonstruo ol demanda *ĝis kiam*. La simileco estas nur ŝajna. Antaŭ nedemanda subfrazo *ĝis* rilatas al la tuta subfrazo: *Mi daŭrigos demandadi al vi, ĝis *kiam* vi respondos*. = *Mi daŭrigos demandadi al vi ĝis la tempo de via respondo*. En demanda subfrazo tamen *ĝis* rilatas nur al *kiam*: *Mi demandis, ĝis kiam ili restos tie*. = *Mi demandis: "Ĝis kiu tempo ili restos tie?"* Ĉe ĉi tia demanda subfrazo, kaj *ĝis* kaj *kiam* estas nepre bezonataj por la signifo. Ĉe tempa *ĝis*-frazo *kiam* estas tamen tute superflua. Aldono de tia superflua *kiam* povus iafaje eĉ kredigi, ke temas pri demando, kvankam tute ne estas.

Iuj erare aldonas *ne* en ĝis-frazo (pro nacilingva influo), kio donas tute malĝustan sencon. Oni diras ekz.: **Mi rifuzos kredi al viaj vortoj, ĝis vi ne donos pruvojn.** La intencita senco estas, ke la ago “rifuzi kredi al viaj vortoj” ĉesos en la momento, kiam pruvoj ja estos donitaj. Oni do devas diri: *Mi rifuzos kredi al viaj vortoj, ĝis vi donos pruvojn.* Se oni uzas *dum* anstataŭ *ĝis*, oni tamen uzu *ne*: *Mi rifuzos kredi al viaj vortoj, dum vi ne donos pruvojn.* La ago “rifuzi kredi al viaj vortoj” daŭros dum tiu tempo, kiam vi ne donos pruvojn (*ĝis* la momento, kiam vi ja donos pruvojn).

Ĝis estas dekomence ne nur subjunkcio, sed ankaŭ prepozicio (§11.3.2): *Post la vespermanĝo niaj fratoj eliris kun la gastoj el sia domo kaj akomp-anis ilin ĝis ilia domo.*

24.8 Kvankam

Kvankam enkondukas subfrazon, kiu montras nesufiĉan kaŭzon aŭ nesufiĉan malhelpaĵon. *Kvankam*-frazo montras ion, kio ne sukcesas malhelpi la ĉef-frazan ideon:

- *Ŝi edziniĝis kun sia kuzo, kvankam ŝiaj gepatroj volis ŝin edziniĝi kun alia persono.* Ŝi ja edziniĝis kun sia kuzo. La volo de la gepatroj ne povis malhelpi tion.
- *Ĉemizojn, kolumojn, manumojn kaj ceterajn similajn objektojn ni nomas tolaĵo, kvankam ili ne ĉiam estas faritaj el tolo.* Ni ja nomas ilin tolaĵo. La fakto, ke ili ne ĉiam estas el tolo, ne malhelpas tion.

Se *kvankam*-frazo staras komence, oni ofte por klareco uzas *tamen* en la ĉef-frazo:

- *Kvankam la pasintaj tagoj povis ŝin prepari al tia sorto, ĝi tamen estis surprizo.*
- *Kvankam blinda kaj maljuna, li en la daŭro de tre mallonga tempo perfekte ellernis Esperanton.* = *Kvankam li estis blinda kaj maljuna...*

Neniam uzu *sed* (nek *kaj*) por helpi *kvankam*-frazon. Ne diru: **Kvankam mi ne volis tion, sed mi faris.** Diru: *Kvankam mi ne volis tion, mi tamen faris.* Aŭ: *Mi ne volis tion, sed mi tamen faris.*

Kvankam tre similas al *malgraŭ*. La diferenco estas, ke *kvankam* enkondukas subfrazon, dum *malgraŭ* estas prepozicio, kiu staras antaŭ substantiva frazparto: *Ili rifuzis helpi, kvankam mi petegis.* = *Ili rifuzis helpi malgraŭ mia petego.*

Sed ankaŭ *malgraŭ* povas enkonduki subfrazon kun helpo de *ke* aŭ *tio ke*: *Ili rifuzis helpi malgraŭ (tio), ke mi petegis.* La esprimo *malgraŭ (tio) ke* estas malpli kutima, kaj tial pli emfaza ol *kvankam*. Ankaŭ ekzistas la eĉ pli forta esprimo *spite ke*, kiu montras intencan kontraŭstaron: *Ili rifuzis spite ke mi petegis.* Ankaŭ *eĉ + se* (§24.4) povas iafaje havi similan signifon. *Eĉ + se* montras, ke estus surprize, se la afero ne povus malhelpi: *Ili rifuzus, eĉ se mi petegus.*

24.9 Kvazaŭ

Kvazaŭ = “tiel kiel estus se”. *Kvazaŭ* povas enkonduki subfrazon, kiu montras fantazian komparon:

- *Tie ili sidis kune, kvazaŭ ili estus gefianĉoj.* = *Ili sidis kune tiel, kiel estus, se ili estus gefianĉoj.* Ili ne estis gefianĉoj, sed ŝajnis tiel.
- *Ŝi kuris al li renkonte, kvazaŭ ŝi volus lin kisi.* *Ŝi tion ne faris.*
- *Estas al mi kvazaŭ mi sonĝus.*
- *Mi havas tian senton, kvazaŭ mi kiskus mian patrinon!* = *Mi havas tian senton, kiam mi havus, se mi kiskus mian patrinon.*

En tiaj *kvazaŭ*-frazoj oni uzu normale kondicionalon. Sed, se *kvazaŭ*-frazo iel redonas ies penson, tiam oni plej ofte uzu indikativon. Tiam temas pri nereкта parolo, en kiu oni ĉiam uzu la verboformon de la iama penso aŭ diro (§25): *Ŝi havis la senton, kvazaŭ tio estas ŝia arbo.*

Kvazaŭ plej ofte ne enkondukas subfrazon, sed estas adverbeca vorteto. Tiam oni normale uzas nur indikativon: *Ili vidas en mi personon, kiu kvazaŭ ludas la rolon de ia reĝo.*

24.10 Ol

Ol povas enkonduki tempan subfrazon, se *antaŭ* staras antaŭ la subfrazo:

- *Antaŭ ol li atingis sian celon, la suno subiris.* = *Pli frue ol tiam, kiam li atingis...*
- *Mi ne manĝos, antaŭ ol mi diros mian aferon.* = *Mi ne manĝos pli frue ol tiam, kiam mi diros mian aferon.*

Ol plej ofte montras komparojn (§15.2) kunlabore kun *pli* aŭ *alia*. Ankaŭ en *antaŭ ol* temas pri komparo. Oni komparas du tempojn. Unu el tiuj tempoj estas pli frua, pli antaŭa. Logike oni povus ankaŭ uzi *antaŭ kiam*, same kiel oni uzas *post kiam*. Alternative oni povus same logike uzi *post ol* anstataŭ *post kiam*. Sed jam delonge estas kutimo uzi *antaŭ ol* kaj *post kiam*. Ambaŭ estas logikaj. Logikaj estus ankaŭ *antaŭ ke* (= *antaŭ tio ke*), kaj *post ke* (= *post tio ke*), sed tiuj esprimoj ne estas praktike uzataj. Estas rekomendinde uzi *antaŭ ol* kaj *post kiam*, ĉar ili estas plej facile komprenataj ĝuste pro sia kutimeco.

Se la ĉeffrazo kaj la subfrazo havas la saman subjekton, oni povas anstataŭ subfrazo uzi *antaŭ ol* + infinitivon: *Oni devas iri longan distancon, antaŭ ol veni al la rivero.*

24.11 *Apenaŭ*

Apenaŭ plej ofte estas adverbeka vorteto, sed ĝi ankaŭ povas esti subjunkcio de tempa subfrazo. Tiam *apenaŭ* signifas “tuj post kiam” aŭ “preskaŭ samtempe kiam”. Tiaj *apenaŭ*-frazoj staras ĉiam antaŭ la ĉeffrazo:

- *Apenaŭ ŝia patrino ŝin rimarkis, ŝi kriis al ŝi: “Nu, mia filino?” = Tuj post kiam ŝia patrino ŝin rimarkis (preskaŭ samtempe), ŝi kriis...*
- *Apenaŭ ŝi ektuŝis ŝian brakon, el la buŝo de Janjo elsaltis krieto de doloro.*

Alternative oni povas uzi *apenaŭ* kiel adverbekan vorteton en ĉeffrazo: *Apenaŭ ŝi ektuŝis ŝian brakon, kiam el la buŝo...* La frazo *kiam el la buŝo...* estas nun tempa subfrazo.

25 Nerekta parolo

Nerekta parolo estas subfrazo (§24), kiu rerakontas ies diron, penson, opinion, decidon, demandon, rimarkon k.s. Ofte oni devas iom ŝanĝi la formon de la origina diro aŭ penso. Nerekta parolo diferencas de rekta parolo, senŝanĝa citaĵo, kiu ne estas subfrazo, kaj kiu do ne havas subjunkcion. Rekta parolo ofte aperas inter citiloj kaj post dupunkto.

Rekta parolo: *Petro diris: “Mi volas doni ion al vi.”*

Nerekta parolo: *Petro diris, ke li volas doni ion al mi.*

Rekta parolo: *Karlo demandis: “Ĉu vi volas iri kun mi?”*

Nerekta parolo: *Karlo demandis, ĉu mi volas iri kun li.*

Nerekta parolo estas normale *ke*-frazo (§24.1) aŭ demanda subfrazo (§24.2). Tia subfrazo plej ofte rolas kiel objekto de verbo kiel *diri, krei, pensi, scii, decidi, skribi, kompreni, rimarki, vidi, demandi, voli, aŭdi* k.t.p.: *Li diris, ke li estas feliĉa. Ŝi pensis, ke ŝi estas feliĉa.*

Nerekta parolo ankaŭ aperas kiel suplemento de vortoj kiel *penso, decido, demando, timo* k.t.p.: *Li havis la penson, ke li estas feliĉa. La decido estis, ke Petro estu prezidanto. Ili faris la demandon, ĉu ili povas partopreni.*

Nerekta parolo ankaŭ aperas kiel subjekto de *ŝajni, esti evidente, esti dube, esti klare, esti (ne)eble, esti verŝajne* k.s.: *Ŝajnis, ke pluvos. Estis evidente, ke li ne estas feliĉa.*

25.1 Verboformoj en nerekta parolo

En iuj lingvoj oni devas ĉe nerekta parolo iafoje ŝanĝi la verboformon. En Esperanto oni ĉiam konservas la originan verboformon:

- *Li diris: “Mi volas manĝi.”* → *Li diris, ke li volas manĝi.* La AS de *volas* estas la nuno de la origina dirado. Ne ŝanĝu al IS.
- *Li diris: “Mi tiam loĝis en Ĉinio.”* → *Li diris, ke li tiam loĝis en Ĉinio.* La IS de *loĝis* montras tempon pli fruan ol la origina dirado. Estus eraro ŝanĝi al *estis loĝinta*.
- *Ŝi demandis: “Ĉu vi iros kun mi al kinejo?”* → *Ŝi demandis, ĉu mi iros kun ŝi al kinejo.* La OS de *iros* montras tempon postan al la origina demando. Estus eraro ŝanĝi al *estis ironta* aŭ *volis iri*. Se la origina demando estus *“Ĉu vi volas iri kun mi?”*, oni dirus: *Ŝi demandis, ĉu mi volas iri kun ŝi.*
- *Li ne komprenis: “Kial ŝi ne volas partopreni?”* → *Li ne komprenis, kial ŝi ne volas partopreni.* La AS de *volas* montras la tempon de la origina demando.

- *Ili ordonis: “**Paku** tuj vian valizon!” → Ili ordonis, ke mi tuj **paku** mian valizon.*
- *Ŝi esperis, ke ŝi ilin **trovos**. La origina penso estis: “Mi ilin **trovos**.”*
- *Ŝi estis plena de timo, ke la infano **mortos**. Ŝi timis kaj pensis: “La infano **mortos**!”*
- *Li metis la kondiĉon, ke oni ne **instruu** al ŝi la Kristanan religion. Li diris: “Ne **instruu** al ŝi...”*
- *Ŝajnis al ŝi, ke ŝin **ĉirkaŭas** unu sola densa barilo el traboj. Ŝi pensis: “Min **ĉirkaŭas**...”, ĉar tiel ŝajnis al ŝi.*

Rilataj subfrazoj (§24.3) normale ne rerakontas diron aŭ penson. En tiaj subfrazoj la verbotempoj do rilatas al la absoluta nuno:

- *Mi ne konis tiun, kiu **venis**. Konis kaj venis* ambaŭ montras tempon antaŭ la nuno. Verŝajne ili montras la saman tempon.
- *Mi ne konis la personon, kiu **estis** baldaŭ **venonta** tra la pordo. Kaj konis kaj estis* montras tempon antaŭ la nuno. *Venonta* montras tempon post tiu pasinta tempo.

25.2 Tempaj kaj lokaj vortoj en nerekta parolo

Se en citata frazo estas tempomontra esprimo, ĝi normale povas resti senŝanĝe en nerekta parolo. Kelkaj tempaj vortetoj tamen dependas de la absoluta nuno, kaj devas tial iafoje ŝanĝiĝi por eviti konfuzon. Tiaj vortoj estas *hodiaŭ*, *hieraaŭ*, *antaŭhieraaŭ*, *morgaaŭ* kaj *postmorgaaŭ*. Frazoj, en kiuj oni devas ŝanĝi tian tempovorton, estas tamen sufiĉe maloftaj:

- *Pasintan lundon li diris: “Mi ne laboros **hodiaŭ**!” → Pasintan lundon li diris, ke li ne laboros **tiun tagon**. Se oni konservus *hodiaŭ* en la subfrazo, temus pri tiu tago, en kiu estis dirita la tuta frazo.*
- *Morgaaŭ li verŝajne diros: “Mi estis malsana **hieraaŭ**!” → Morgaaŭ li verŝajne diros, ke li estis malsana **hodiaŭ**. Se oni uzus *hieraaŭ* en la nerekta parolo, temus pri la tago antaŭ ol estis dirita la tuta frazo. Li efektive parolos pri la hodiaŭa tago, kaj oni do ŝanĝu al *hodiaŭ*.*
- *Antaŭ unu semajno li demandis al mi: “Ĉu vi venos al mi **morgaaŭ**?” → Antaŭ unu semajno li demandis al mi, ĉu mi venos al li **la postan tagon**.*

En rakontoj oni tamen iafoje konservas *hodiaŭ*, *hieraaŭ* kaj *morgaaŭ* senŝanĝe: *Li renkontis konaton, junan poeton, kiu rakontis al li, ke **morgaaŭ** [= la postan tagon] li komencos sian someran vojaĝon. Ĉi tiu frazo aperas en fabelo, kaj apenaŭ povus estiĝi konfuzo kun la vera morgaŭo.*

Formoj kiel *hieraaŭo*, *hieraaŭa tago*, *morgaŭo*, *morgaŭa tago* estas ofte uzataj sendepende de la absoluta nuno.

La tempovorton *nun* oni povas iafoje por klareco ŝanĝi en nerekta parolo, sed plej ofte tio ne necesas: *Hieraŭ li diris: “Mi volas fari tion **nun** kaj ne poste!” → Hieraŭ li diris, ke li volas fari tion **nun** kaj ne poste*. Oni povus ŝanĝi al *tiam*, *tiumomente* aŭ eble *tuj*, sed ankaŭ *nun* taŭgas.

Loka esprimo en citata frazo devas iafoje ŝanĝiĝi en nerekta parolo, se oni rerakontas la aferon en alia loko. Alifoje tia ŝanĝo povas esti natura, sed ne nepre:

- Karlo kaj Eva estas en Parizo. Karlo parolas pri Pekino, kaj diras al Eva: *Mi iros **tien***.
- Eva poste estas kun Petro en Pekino, kaj rerakontas al Petro: *Karlo diris, ke li iros **ĉi tien***. (Aŭ: ...*ke li venos ĉi tien*.)
- Petro kaj Eva estas en Tokio, kaj Petro diras al ŝi: *Mi iam estis **en Berlino***.
- Eva kaj Karlo poste estas en Berlino, kaj ŝi rerakontas al li: *Petro diris, ke li iam estis **ĉi tie***. Aŭ: *Petro diris, ke li iam estis **en Berlino***.

25.3 Pronomoj en nerekta parolo

En nerekta parolo personaj kaj posedaj pronomoj ofte devas ŝanĝiĝi, se la parolanto aŭ la alparolato ŝanĝiĝis:

- Karlo diras: ***Mi** estas tre feliĉa*.
- Petro rakontas al Eva: *Karlo diris, ke **li** estas tre feliĉa*. *Mi → li*.
- Karlo diras al Eva: ***Mi** amas **vin***.
- Petro demandas al Eva: *Ĉu li vere diris, ke **li** amas **vin**? Mi → li, vin restas*.
- Petro demandas al Karlo: *Ĉu vi vere diris, ke **vi** amas **ŝin**? Mi → vi, vin → ŝin*.
- Petro rakontas al Elizabeto: *Li fakte diris al **ŝi**, ke **li** amas **ŝin***. *Mi → li, vin → ŝin*.
- Karlo diras al Petro pri Eva: ***Mi** amas **ŝin***.
- Petro rakontas al Eva: *Li diris, ke **li** amas **vin***. *Mi → li, ŝin → vin*.

26 Vortordo

En Esperanto la ĉefa regulo de vortordo estas komprenebleco. Oni metu la vortojn en tia ordo, ke la senco estas klara. La diversaj finaĵoj, precipe N, ebligas grandan liberecon, sed la libereco ne estas absoluta.

Multaj adverbecaj vortetoj ordinare staru por klareco prefere tuj antaŭ tio, al kio ili rilatas, ekz. *ankaŭ, eĉ, tre, nur*. Ankaŭ *ne* (§16) staru antaŭ tio, kion ĝi neas.

Prepozicio (§11.3) staru ĉiam antaŭ tio, kies rolon ĝi montras.

Konjunkcio (§13) staru antaŭ tio, kion ĝi ligas al io.

Ajn (§12.3.1) staru tuj post tiu tabelvorto, kiun ĝi nuancas.

26.1 Ordo de frazpartoj

La baza ordo de frazpartoj sekvas la modelon: **subjekto — predikato — objekto — aliaj frazpartoj**.

- *Ili — sidas — en la sofo.*

Subjekto — predikato — loka adjekto.

- *La hundo — ĉasas — katon.*

Subjekto — predikato — objekto.

- *Karlo — manĝas — rizon — per manĝbastonetoj.*

Subjekto — predikato — objekto — ila adjekto.

- *La virino — estas — arkitekto.*

Subjekto — predikato — subjekta predikativo.

- *Ĉiuj — opinias — lin — stranga.*

Subjekto — predikato — objekto — objekta predikativo.

Se oni uzas alian vortordon, oni ne ŝanĝas la bazan signifon, sed nur kreas diversajn emfazojn. Ĉe predikativo (§11.1.4) oni tamen ne povas ĉiam tute libere ŝanĝi la vortordon, ĉar predikativo plej ofte ne havas rolmontrilon. Estas diferenco inter *leono estas besto* (vero) kaj *besto estas leono* (malvero, ĉar ekzistas ankaŭ aliaj bestoj). En frazo kiel *lernanto fariĝis instruisto* la ordo estas tre grava, ĉar *instruisto fariĝis lernanto* estas tute alia afero. En plej multaj realaj frazoj kun predikativo, la kunteksto tamen forigas la eblojn de miskomprenoj, eĉ se oni uzas nekutiman vortordon. Sed frazo kiel **instruisto lernanto fariĝas** estas apenaŭ komprenebla, kaj tial evitenda.

26.1.1 Antaŭmetado

Frazparton, kiu kutime ne aperas unue en frazo, oni povas emfazi per tio, ke oni ĝin metas ĝuste en tian komencan pozicion:

- **Terure gajaj** ŝajnis al ili iliaj propraj ŝercoj. Normala vortordo estus: *Iliaj propraj ŝercoj ŝajnis al ili terure gajaj.*
- **La sonorilon** mi volas kaj devas trovi! Normale: *Mi volas kaj devas trovi la sonorilon.*

Frazparto, kies ĉefvorto estas KI-vorto (§12.3), staras normale komence de sia ĉeffrazo aŭ subfrazo. Tia pozicio ne estas do aparte emfaza ĉe KI-vortoj. Antaŭ la KI-vorto povas tamen stari prepozicio, kiu montras ĝian frazrolon:

- **Kion** vi volas?
- *Mi volas tion, **kion** vi volas.*
- **De kio** tio ĉi venas, mia filino?
- *Mi ankaŭ ne scias, **per kio** oni povas klarigi tiun fakton.*
- *Ŝi ne sciis, **en kiu** flanko oni devas serĉi butiketon kun manĝeblaĵoj.*

Principe ankaŭ aliaj vortoj, kiuj kunlaboras kun la KI-vorto, povas stari antaŭ ĝi, sed oni ĝenerale malemas havi antaŭ KI-vorto ion, kio ne estas prepozicio:

- **Tuj kiam** la suno leviĝis, la cignoj kun Elizo forflugis de la insuleto.
- **Sume kiom** mi ŝuldas? Oni povus meti *sume* aliloke en la frazo.
- **Kune kun kiu** vi venis? Oni normale forlasus *kune*.

La konjunkcioj *kaj* (§13.1), *aŭ* (§13.2) kaj *sed* (§13.3) povas senprobleme aperi antaŭ KI-vorto, ĉar tiaj vortetoj ne vere apartenas al la posta frazo, sed nur ligas ĝin al la antaŭa: *Dum la trarigardado mi trovis diversajn esprimojn, kiuj siatempe ŝajnis al mi bonaj, **sed kiuj** nun al mi ne plaĉas **kaj kiujn** mi volonte ŝanĝus.*

Iafoje oni povas meti frazparton, kiu vere apartenas al subfrazo, en la komencon de la tuta frazo. Tio kreas tre fortan emfazon pro la malkutimeco de la vortordo:

- **Tiun laboron** mi diris, ke mi faros. = *Mi diris, ke mi faros tiun laboron.* La frazparto *tiun laboron* estas objekto de *faros*, kaj apartenas plene al la *ke*-frazo. Por emfazo ĝi tamen staras komence de la tuta frazo.
- **En salono Zamenhof** mi pensas, ke okazas nun la solena inaŭguro. = *Mi pensas, ke okazas nun en salono Zamenhof la solena inaŭguro.* La loka adjekto ne montras la lokon de la pensado, ĉar ĝi vere apartenas al la subfrazo.

Ofte povas estiĝi konfuzo, al kiu parto de la frazo vere apartenas antaŭmetitaj vortoj. Ofte povas ŝajni, ke ili apartenas al la ĉeffraza verbo, ĉar ili ja staras pli proksime al ĝi. Se la frazparto, kiun oni volas emfazi, rolas kiel subjekto en sia subfrazo, oni nepre ne povas formovi ĝin, ĉar subjekto devas ĉeesti ĉe sia predikato. Tute ne eblas do: **Tiu laboro mi pensas, ke estas malfacila.** Oni devas diri: *Mi pensas, ke tiu laboro estas malfacila.*

Iafoje, se la senco permesas, oni povas emfazi frazparton en subfrazo per uzo de antaŭmetita *pri*-adjekto. Tiun frazparton, kiun oni volas emfazi, oni lasas en ĝia loko en la subfrazo en la formo de pronomo aŭ tabelvorto, kaj en

la komenco de la tuta frazo oni metas ĝin en la formo de *pri*-adjekto. La emfazata afero aperas do dufoje, unu fojon kiel *pri*-adjekto en la ĉef frazo, kaj unu fojon pronome en sia vera frazrolo en la subfrazo:

- **Pri tiu laboro mi diris, ke mi faros ĝin.** = *Mi diris, ke mi faros tiun laboron.*
- **Pri tiu laboro mi pensas, ke ĝi estas malfacila.**
- **Pri talento mi neniam aŭdis, ke vi ĝin havas.** = *Mi neniam aŭdis, ke vi ĝin talenton havas.*

Iafoje, kiam oni bezonas meti KI-vorton komence de frazo, sed la KI-vorto laŭsence apartenas al subfrazo, la rezulto povas fariĝi tre malfacile komprenebla. Feliĉe tiaj problemoj aperas en la praktiko tre malofte:

- *Vi konsilas, ke ni respondu **ion** al ĉi tiu popolo.* → **Kion** vi konsilas, ke ni respondu al ĉi tiu popolo? *Kion* estas objekto de la predikato *respondu*, kvankam ĝi staras pli proksime al *konsilas*. La frazo sonas tamen sufiĉe nature, ĉar *kion* ankaŭ povus rilati al la ĉef fraza verbo *konsilas*.
- *Petro diris, ke lia amiko nomiĝas **Karlo**.* → **Kiel** Petro diris, ke lia amiko nomiĝas? Estas risko, ke oni pensas, ke *kiel* rilatas al *diris*, kio donus tre strangan signifon. Pli komprenebla alternativo estas: **Kiel** laŭ Petro nomiĝas lia amiko?
- *Vi volas, ke mi vendu **ion** al vi.* → **Kion** vi volas, ke mi vendu al vi? Pli simpla (sed ne samsignifa) estas: *Kion* mi vendu al vi?

Oni plene evitu ĉi tiajn frazojn, se la subfrazo mem estas demando, ĉar tia konstruo fariĝas tro komplika: *Ŝi demandis, ĉu mi ŝatas **muzikon**.* → ***Kion ŝi demandis, ĉu mi ŝatas?*** Oni devas diri nur *Kion ŝi demandis?* kvankam tio estas malpli preciza.

La sama problemo ekzistas ĉe rilataj (nedemandaj) KI-vortoj. Ankaŭ tiajn KI-vortojn oni metas en la komenco de la subfrazo. Se la rilata KI-vorto vere apartenas al subfrazo de la subfrazo, konfuzo povas estiĝi:

- *Vi asertis, ke vi vidis **homon**.* → *La homo, **kiun** vi asertis, ke vi vidis, estas jam delonge mortinta.* Evitinda frazo, ĉar *kiun* ŝajnas esti objekto de *asertis*, kvankam ĝi vere estas objekto de *vidis*.

Ofte oni povas elturniĝi per antaŭmetita *pri*-adjekto. Oni lasas la KI-aferon en ĝia loko en la formo de pronomo, kaj uzas *pri*-adjekton kiel demand-esprimon aŭ subjunkcion:

- *Ŝi demandis, ĉu mi ŝatas **muzikon**.* → **Pri kio** ŝi demandis, ĉu mi ŝatas ĝin?
- *Vi asertis, ke vi vidis **homon**.* → *La homo, **pri kiu** vi asertis, ke vi vidis lin, estas jam delonge mortinta.*

Se la KI-afero rolas kiel subjekto, oni ne povas movi ĝin for el la subfrazo. La subjekto de verbo devas ĉeesti en sia frazo: *Karlo diris, ke lia frato edziĝis.* → **Kiu Karlo diris, ke edziĝis?** *Diris* ŝajnas havi du subjektojn, dum *edziĝis* ŝajnas tute ne havi subjekton. Uzu la *pri*-solvon: *Pri kiu Karlo diris, ke li edziĝis?*

27 Vortfarado

La vortelementoj O, A, E, I, AS, IS, OS, US kaj U estas vortklasaj finaĵoj. Ili estas tre gravaj en la vortfarado. Ekzistas ankaŭ la finaĵo J kaj la finaĵo N. Ili ne estas gravaj en vortfarado.

Vortetoj estas jam per si mem vortoj: *por, mi, jam, eĉ, tiam, anstataŭ, je, jes* k.a.

Plej multaj vortelementoj estas radikoj. Ĉiu radiko havas jam per si mem signifon, sed radiko ne povas aperi memstare kiel vorto. Ĝi bezonas vortklasan finaĵon.

- Kelkaj radikoj montras **homojn, personojn**, ekz.: AMIK, TAJLOR, INFAN, PATR, SINJOR, VIR...
- Aliaj radikoj montras **bestojn**, ekz.: ĈEVAL, AZEN, HUND, BOV, FIŜ, KOK, PORK...
- Aliaj estas **kreskaĵoj**, ekz.: ARB, FLOR, ROZ, HERB, ABI, TRITIK...
- Iuj radikoj estas **iloj**, ekz.: KRAJON, BROS, FORK, MAŜIN, PINGL, TELEFON...
- Multaj radikoj estas nomoj de **agoj**, ekz.: DIR, FAR, LABOR, MOV, VEN, FRAP, LUD...
- Aliaj radikoj estas nomoj de **ecoj** aŭ **kvalitoj**, ekz.: BEL, BON, GRAV, RUĜ, VARM, ĜUST, PRET...

Ekzistas multaj diversaj grupoj kaj kategorioj, ne nur la ĉi-antaŭaj. Kelkaj radikoj estas malfacile klaseblaj, iuj havas plurajn signifojn, aliaj havas tre specialan signifon, sed ĉiuj havas ian signifon.

Por ĝuste uzi radikon kun diversaj finaĵoj oni devas koni la propran signifon de la radiko. La gravecon de la radikosignifo bone montras la klasika ekzemplo de la radikoj KOMB kaj BROS.

La du verboj *kombi* kaj *brosi* havas tre similajn signifojn. Ili ambaŭ montras agon, kaj la du agoj estas eĉ tre similaj. Sed se oni ŝanĝas ilin en substantivojn, ili subite komplete malsimilas.

- *kombo* = la ago kombi
- *broso* = ilo, per kiu oni brosas

La klarigo de tiu ĉi drasta ŝanĝiĝo estas la fakto, ke jam la radikoj havas signifojn. KOMB estas nomo de certa ago, dum BROS estas nomo de certa ilo. Kun O-finaĵo ili estas do nomoj de ago kaj ilo respektive — tre malsimilaj aferoj. Sed kun verba finaĵo ili ambaŭ ricevas agan signifon. KOMB tiam apenaŭ ŝanĝiĝas, ĉar ĝi estas jam aga per si mem. BROS tamen ŝanĝiĝas, kaj montras tiun agon, kiun oni kutime faras per broso.

Se oni deziras substantivon por tiu ago, kiun oni faras per broso, oni devas fari kunmetaĵon: *bros-ad-o*. Same, se oni deziras vorton por tiu ilo, per kiu oni kombas, oni ankaŭ devas fari kunmetaĵon: *komb-il-o*.

Troviĝas multegaj ĉi tiaj radikparoj, kie la signifo de la verbaj formoj estas similaj, dum la O-formoj estas malsimilaj. La klarigo estas ĉiam, ke la radikosignifoj estas malsamaj. Jen kelkaj ekzemploj: *bati* — *marteli*, *haki* — *pioĉi*, *servi* — *sklavi*, *kudri* — *tajlori*, *regi* — *reĝi*, *kaperi* — *pirati*, *viziti* — *gasti*. Same oni povas trovi parojn, kie la A-formoj similas, sed la O-formoj malsimilas, ekz.: *eleganta* — *danda*, *nobla* — *nobela*, *lerta* — *majstra*, *kuraĝa* — *heroa*, *proksima* — *najbara*, *dolĉa* — *miela*. Kontrolu mem la signifon de la respondaj O-formoj en vortaro.

Oni povas diri, ke ekzistas diversaj bazaj vortoj, de kiuj oni deiras en la vortfarado. Ĉe BROS/ oni deiras de la baza vorto *broso*, kiu estas nomo de ilo, kaj formas el ĝi la verbon *brosi* (per anstataŭigo de O per I). Ĉe KOMB/ tamen la baza vorto estas *kombi* (kiu kompreneble nomas agon). El *kombi* oni povas fari la agan substantivon *kombo* (per anstataŭigo de I per O), kaj la vorton por la koncerna ilo, *kombilo* (per aldono de la sufikso IL kaj O-finaĵo).

Agaj radikoj estas ofte nomataj **verbaj** aŭ **verbkarakteraj**, ĉar ĉe ili oni nature vidas la verbon kiel bazan formon. Tial agaj radikoj normale aperas en vortaroj en verba formo aŭ en artikolo kun verba kapvorto.

Ecaj radikoj estas ofte nomataj **adjektivaj** aŭ **adjektivkarakteraj**, ĉar ĉe ili oni vidas la A-finaĵan formon kiel bazan. Tial ecaj radikoj estas do normale prezentataj kiel adjektivoj en vortaroj. Ankaŭ radikoj, kiuj plej ofte aperas kun E-finaĵo, estas tradicie nomataj adjektivkarakteraj.

Radikoj nek ecaj, nek agaj estas ofte nomataj **substantivaj** aŭ **substantivkarakteraj**. Ili estas normale prezentataj kiel substantivoj en vortaroj.

27.1 O-finaĵo

La finaĵo O aldonas nenion al la propra signifo de radiko. Substantivo estas simple nomo de la koncerna afero:

- *amiko*, *tajloro* = nomoj de diversaj homoj
- *krajono*, *broso* = nomoj de diversaj iloj
- *diro*, *faro* = nomoj de diversaj agoj
- *belo*, *bono* = nomoj de diversaj ecoj

27.2 A-finaĵo

La finaĵo A montras, ke oni priskribas per la koncerna afero. A = “rilata al la koncerna afero, tia kiel la afero” k.s.:

- *amika* = tia kiel amiko, rilata al amiko...
- *ĉevala* = tia kiel ĉevalo, rilata al ĉevalo
- *dira* = rilata al la ago diro, farata per diro...

- *bela* = havanta la eon belo

Kiam la radiko de adjektivo havas ecan signifon, la adjektivo normale montras econ. Tiaj adjektivoj ne multe varias laŭ la kunteksto:

- *bona manĝo* = “manĝo karakterizata de boneco”
- *rapida aŭto* = “aŭto karakterizata de rapideco”
- *okazaĵo stranga* = “okazaĵo karakterizata de strangeco”
- *ruĝa domo* = “domo kiu havas ruĝon kiel econ (kiel koloron)”

Kiam la radiko de adjektivo ne havas ecan signifon, la adjektivo povas montri diversspecajn priskribojn. Ĝenerale la signifo de tia adjektivo multe varias laŭ la kunteksto:

- *reĝa konduto* = “konduto en maniero karakteriza por reĝo, konduto kun la ecoj de reĝo”
- *reĝa persono* = “persono kiu estas reĝo, persono de reĝa familio” k.s.
- *reĝa palaco* = “palaco kiu apartenas al reĝo”

Kiam la radiko de adjektivo havas agan signifon, la adjektivo povas havi plej diversajn signifojn. Ĝi povas signifi “rilata al la koncerna ago” k.s. Tia adjektivo ankaŭ povas esti simila al ANT-participo aŭ INT-participo kun A-finaĵo:

- *nutra problemo* = “problemo pri nutrado” — *Nutra* montras temon.
- *nutra manĝaĵo* = “manĝaĵo kiu povas nutri, kiu havas nutrajn ecojn, nutranta manĝaĵo”
- *tima homo* = “homo kiu ofte timas, homo karakterizata de timo, timema homo”
- *tima krio* = “krio pro timo”

Kelkaj tiaj adjektivoj havas tamen specialan ecan signifon:

- *fiksi* = “firme senmovigi” → *fiksa* = “firme senmovita, ĉu pro fiksado, ĉu per si mem”
- *falsi* = “fari malveran kopion, igi neaŭtentika” → *falsa* = “malvera, neaŭtentika, falsita”
- *kaŝi* = “malvidebligi” → *kaŝa* = “nevidebla, ĉu per si mem, ĉu pro tio, ke iu kaŝis ĝin”
- *kompliki* = “ĝene malsimpligi” → *komplika* = “ĝene malsimpla, ĉu ĉar iu komplikis ĝin, ĉu dekomence malsimpla” (aŭ “tia ke ĝi komplikas, rilata al komplikado”)
- *korekti* = “senerarigi” → *korekta* = “senerara, ĉu dekomence senerara, ĉu senerarigita” (aŭ “korektanta, rilata al korekto”)

Iuj tiaj ĉi adjektivoj similas al pasiva participo: *komplika* ≈ *komplikita*. Ĉe la simplaj adjektivaj formoj la ago de la radiko aŭ ne estas tre interesa, aŭ tute ne okazis, nur la eco estas grava. Ifoje la eco ekzistas tute per si mem. La respondaj participaj formoj ĉiam montras, ke tia ago ja okazis aŭ okazas.

Kelkaj opinias, ke iuj el tiuj ĉi adjektivoj, precipe *korekta*, estas evitindaj kun eca signifo. Iuj eĉ opinias, ke tia uzo estas eraro. Laŭ ili *komplika* nur signifas “komplikanta” aŭ “rilata al kompliko”, kaj *korekta* laŭ ili nur signifas “korektanta” aŭ “rilata al korekto”. Sed iuj el tiuj adjektivoj neniam estas kritikataj, kvankam ili estas tute similaj. Tia ĉi vortfarado estas tamen hejma en Esperanto de la komenco, kaj ekzemploj troviĝas abunde ĉe multegaj verkistoj de Zamenhof ĝis hodiaŭ. En iaj okazoj la plursignifeco de tia adjektivo ja povus kaŭzi miskomprenon, kaj tiam oni kompreneble revortigu la frazon, sed tio validas por ĉiuj plursignifaj vortoj. La radikoj de tiaj adjektivoj estas agaj, sed pro la eca signifo de la adjektivaj formoj oni povus pensi, ke la radikoj estas ecaj. Tiam oni riskas erare aldoni IG-sufikson al la simplaj verbaj formoj uzante *kaŝigi* anstataŭ *kaŝi*, *komplikigi* anstataŭ *kompliki*, *korektigi* anstataŭ *korekti*, k.t.p. Tiaj IG-formoj havas tamen aliajn, tre specialajn signifojn: *kaŝigi* = “igi iun kaŝi ion”, *vekigi* = “igi iun veki iun”, *komplikigi* = “igi iun kompliki ion” k.t.p. Oni ankaŭ ne pensu, ke la simplaj verbaj formoj havas la signifon “esti tia”. *Korekti* ne signifas “esti senerara”, sed “igi senerara”. *Kompliki* ne signifas “esti ĝene malsimpla”, sed “igi ĝene malsimpla”.

27.3 E-finaĵo

La vortfara uzo de E-finaĵo tre similas al la uzo de A-finaĵo. E = “rilate al la afero, tiel kiel la afero” k.s.:

- *tajlore* = tiel kiel tajloro, rilate al tajloro
- *krajone* = tiel kiel krajono, simile al krajono, per krajono
- *labore* = rilate al laboro, per laboro
- *blanke* = tiel kiel la koloro blanko
- *bone manĝi* = “manĝi karakterizate de boneco”
- *veturi rapide* = “veturi kun alta rapideco”
- *strange granda* = “granda en stranga maniero”
- *ruĝe farbita* = “farbita per ruĝo”
- *reĝe konduti* = “konduti en maniero karakteriza por reĝo”
- *reĝe riĉa* = “tiel riĉa kiel reĝo, riĉa en reĝa maniero”
- *loĝi urbe* = “loĝi en urbo”
- *okazi tage* = “okazi en tago”
- *konduti time* = “konduti kun timo, karakterizate de timo, montrante timon, timante”

27.4 Verbaĵ finaĵoj

I = “fari certan agon (aŭ esti en certa stato), kiu proksime rilatas al la signifo de la radiko”. (La finaĵo I reprezentas ĉi tie ĉiujn verbaĵ finaĵojn: I, AS, IS, OS, US kaj U.)

Aga radiko kun verba finaĵo havas ĉiam sian propran signifon:

- KUR → *kuri* = fari la agon “kuro”
- KONSTRU → *konstrui* = fari la agon “konstruo”

Verbo farita el ne-aga radiko montras agon, kiu iel estas proksima al la radikosignifo. Ofte estas tute evidente, kiu estas tiu ago, sed iafaje oni povas heziti. Ĉe multaj ne-agaj radikoj la tradicio jam fiksas, kiun agan signifon ili ricevas kun verba finaĵo, sed iuj radikoj neniam estas uzataj en verba formo, kaj oni ankoraŭ ne decidis, kiun agan signifon ili havu.

Se radiko per si mem montras **econ** aŭ **staton**, la verba formo normale signifas “esti tia” aŭ “agi kun tia eco”:

- RAPID → *rapidi* = agi rapide
- AKTIV → *aktivi* = agi aktive, esti aktiva

Normale ĉi tia verbo ne signifas “iĝi tia” aŭ “igi tia”. Ĉe ecaj kaj stataj radikoj oni uzas la sufiksojn IĜ (§28.18) kaj IG (§28.17) por krei tiajn signifojn.

Se la radiko montras **ilon**, **aparaton** aŭ simile, la verbo normale signifas “uzi tian ilon en ĝia kutima maniero”:

- BROS → *brosi* = uzi broson (en normala maniero)
- AŬT → *aŭti* = iri per aŭto

Se la radiko montras **substancon**, la verbo normale signifas “provizi per tia substanco”:

- AKV → *akvi* = provizi per akvo, verŝi akvon (sur ion)
- OR → *ori* = kovri per oro

En ĉi tiaj verboj oni iafaje uzas la sufikson UM (§28.31), ofte senbezone.

Se la radiko montras **personon**, **homon**, la radiko normale signifas “esti kiel tia persono”, “agi kiel tia homo”:

- TAJLOR → *tajlori* = labori kiel tajloro, kudri kiel tajloro
- GAST → *gasti* = esti gasto (ĉe iu), loĝi kiel gasto

Bestaj radikoj kaj multaj **aferaj radikoj** signifas en verba formo “agi kiel tia besto aŭ afero”:

- HUND → *hundi* = agi kiel hundo, vivi kiel hundo
- SERPENT → *serpenti* = iri kiel serpento
- OND → *ondi* = fari ondajn movojn

Multaj **diversaj radikoj** ricevas verban signifon, kiu ne estas klarigebla per alia regulo ol la tute ĝenerala, ke ili ricevas verban signifon, kiu iel proksime rilatas al la signifo de la radiko:

- FĤŜ → *fĥŝi* = provi kapti fiŝojn, fiŝkapti
- POŜT → *poŝti* = transdoni (ekz. leteron) al la poŝto
- ORIENT → *orienti* = decidi la pozicion (de io) rilate al oriento

27.5 Precizigaj antaŭelementoj

Oni ofte kunigas radikojn (kaj vortetojn) kreante kunmetitajn vortojn. La plej ofta speco de vortkunmetaĵo nomiĝas ĉi tie **kombino**. Tia vorto konsistas el du partoj: **ĉefelemento**, kiu donas la ĝeneralan signifon de la vorto, kaj **preciziga antaŭelemento**, kiu precizigas la ĝeneralan signifon.

El la ĉefelemento ŜIP oni povas fari ekz. la jenajn kombinojn (ĉiam kun “neŭtrala” O-finaĵo):

- *vaporŝipo* = speco de ŝipo, nome tiu speco, kiu funkcias per vaporo
- *balenŝipo* = speco de ŝipo, nome ŝipo speciale konstruita por ĉasi balenojn
- *aerŝipo* = speco de ŝipo, kiu iras en aero anstataŭ akvo

La baza signifo de tiuj ĉi kombinoj estas ĉiam “ŝipo”. Per diversaj antaŭelementoj oni distingas diversajn specojn de ŝipoj. La antaŭelementoj estas tre diversecaj. VAPOR montras manieron funkciigi la ŝipospecon, BALEN montras celon por la uzado de la ŝipospeco, AER montras lokon.

Plej ofte antaŭelementoj distingas diversajn specojn. Ifoje tamen temas ne pri speco, sed pri parto de la ĉefelemento, ekz.: *antaŭbrako* = “tiu parto de brako, kiu troviĝas plej antaŭ la korpo”; *postbrako* = “tiu parto de brako, kiu troviĝas post la antaŭbrako”; *Orient-Eŭropo* = “la orienta parto de Eŭropo”.

Kombino kondukas kiel simpla radiko. Ĝi povas akcepti ĉiun ajn finaĵon: *vaporŝipo*, *vaporŝipa*, *vaporŝipe*, *vaporŝipi*; *rondiro*, *rondira*, *rondire*, *rondiri*; *piediro*, *piedira*, *piedire*, *piediri*; *helruĝo*, *helruĝa*, *helruĝe*, *helruĝi*.

Oni povas el kombinoj fari novajn kombinojn:

- *vaporŝipasocio* = “asocio, kiu okupiĝas pri vaporŝipoj”. Ĉefelemento estas la radiko ASOCI. Preciziga antaŭelemento estas la kombino VAPORŜIP.
- *vaporŝipasociano* = “ano de vaporŝipasocio”. Ĉefelemento estas la radiko AN. Antaŭelemento estas la kombino VAPORŜIPASOCI.
- *ŝargvaporŝipo* = “vaporŝipo uzata por transporti ŝarĝojn”. Ĉefelemento estas la kombino VAPORŜIP. Antaŭelemento estas la radiko ŜARĜ.

Kombino el pluraj radikoj povas teorie esti plursignifa. Neniu gramatika regulo klarigas, ke ekz. *ŝargvaporŝipo* estas *ŝarg-vaporŝipo* kaj ne *ŝargvapor-ŝipo* (“ŝipo, kiu iel rilatas al ŝargvaporko”, sensencaĵo). Oni devas simple mem kompreni, kiu el pluraj teorie eblaj analizoj kaj signifoj estas la ĝusta. Konfuzoj nur malofte okazas en la praktiko. Skribe oni je bezono povas uzi dividostrekojn por klareco, kiel en *ŝarg-vaporŝipo*. Ĝenerale kom-

binoj kun pli ol tri aŭ kvar radikoj povas esti tro malfacilaj. Anstataŭ **vaporŝipasocimembrokunvenejo** oni prefere diru ekz. *kunvenejo por membroj de vaporŝipasocio*.

27.5.1 Interligaj finaĵoj

Post preciziga antaŭelemento oni povas meti interligan O-finaĵon por faciligi la elparolon aŭ komprenon de la kombino: *puŝoŝipo*, *aeroŝipo*, *sangoruĝo* k.t.p.

Oni ne uzas ligfinaĵon en tiaj kombinoj, kie la antaŭelemento plej nature fariĝas adjektivo, se oni disigas la kombanon, ekz.: *dikfingro* = “fingrospeco, kiu kutime estas pli dika ol la aliaj fingroj”. Apenaŭ eblas la signifon klarigi en natura maniero uzante la vorton *diko*. Tial oni ne diras **dikofingro**, nek **dikafingro**, sed je bezono *dika fingro*. Simile estas ĉe agaj vortoj, kie la preciziga antaŭelemento montras econ, kiu rezultas el la ago: *ruĝfarbi* → *farbi ruĝa*, *farbi tiel ke io fariĝas ruĝa*; *plenŝtopi* → *ŝtopi plena*. Ankaŭ en tiaj kombinoj oni ne uzas ligfinaĵon. Same en agaj kombinoj, kie la antaŭelemento montras la manieron de la ago, oni kutime ne uzas ligfinaĵon, sed preferas je bezono disigi la kombanon: *laŭtlegi* → *legi laŭte*.

Formoj kiel *nigra-blanka* ne estas kombinoj, sed du apartaj vortoj kunskribitaj por speciala nuanco (§20.2).

Se la antaŭelemento estas vorteto (tia vorto, kiu ne bezonas finaĵon), oni normale ne uzas ligan finaĵon. Je bezono oni tamen povas uzi ligan E-finaĵon: *postsigno* → *postesigno* (faciligas la elparolon), *postulo* → *posteulo* (faciligas la komprenon). Tio tamen okazas nur tre malofte.

Aliaj finaĵoj ol E povas aperi post vorteta antaŭelemento nur kiam tio aldonas necesan signifon: *unuaco* = “la eco esti unua” (*unueco* = “la eco esti kiel unu”), *antaŭeniri* = “iri antaŭen” (*antaŭiri* = “iri antaŭ io”). La ligan EN (E + N) oni uzas iafoje ankaŭ post radikaj antaŭelementoj: *supreniro*, *ĉieleniro* (aŭ *ĉieliro*), *hejmenvojaĝo* (aŭ *hejmvojaĝo*).

E kiel ligfinaĵo aperas iafoje, kiam la antaŭelemento estas la radikoj MULT: *multe-nombro*.

En kombinoj el aga radikoj plus POV, VOL aŭ DEV, oni normale uzas I kiel ligfinaĵon: *pagipova*, *vivivola*, *pagideva*. Estas pli bone klarigi tiajn formojn kiel frazetvortojn (§27.6). Oni povas ankaŭ uzi O en tiaj vortoj: *pagopova*, *vivovola*, *pagodeva*. Tiam ili estas kombinoj, sed O en tiaj vortoj estas malpli kutima. Oni povus principe ankaŭ uzi ilin tute sen ligfinaĵo: *pagpova*, *vivvola*, *pagdeva*, sed tiajn formojn oni apenaŭ uzas en la praktiko.

Se la ĉefelemento estas sufikso, aŭ se la antaŭelemento estas prefikso, tiam oni ne uzas ligfinaĵon (§27.7).

En alia speco de kunmetaĵo, frazetvortoj (§27.6), oni uzas ligfinaĵojn laŭ aliaj reguloj.

27.5.2 Vortetoj en kombinoj

Iuj vortetoj estas ofte uzataj kun finaĵoj. Ankaŭ al tiaj finaĵvortoj oni povas almeti precizigan antaŭelementon:

- *mil* → *milo* → *jarmilo* = milo da jaroj, tia milo kiu konsistas el jaroj (ekzistas ankaŭ la samsignifa frazetvorto *miljaro* [§27.6])
- *jes* → *jeso* → *kapjeso* = jeso per la kapo (per kapoklino)

27.5.3 Klarigado de kombinoj

Ofte oni povas klarigi la signifon de kombino per prepozicio:

- *aersipo* = “ŝipo **por** aero”
- *lignotablo* = “tablo **el** ligno”
- *skribtablo* = “tablo **por** skribo”
- *piediro* = “iro **per** piedoj”
- *datlimo* = “limo **inter** datoj”

Sed ne ĉiuj kombinoj estas tiel klarigeblaj. Iuj bezonas pli komplikajn klarigojn:

- *vaporŝipo* = “ŝipo, kiu sin movas per vaporo” (“ŝipo de/per... vaporo” ne donas sencon).
- *dikfingro* = “fingro de tiu speco, kiu estas kutime pli dika ol la aliaj fingroj” (“fingro de diko” estas sensencaĵo).
- *sovaĝbesto* = “tia besto, kiu estas karakterizata de sia sovaĝeco” (“besto de sovaĝo” ne havas sencon).
- *limdato* = “tia dato, kiu estas limo por io” (ekzemple la lasta dato por plenumo de ia tasko).

En kunmetita vorto povas kaŝiĝi multaj neesprimitaj ideoj. Kombino konsistas el ĉefelemento, kiu donas la bazan signifon, kaj antaŭelemento, kiu montras ian karakterizaĵon, sed kombino ne estas plena difino de la signifo. La efektiva signifo de kombino dependas ne nur de la signifo de ĝiaj partoj, sed ankaŭ de la lingva tradicio.

Ofte oni hezitas inter ekz. *lada skatolo* kaj *ladskatolo*, *sovaĝa besto* kaj *sovaĝbesto*, *dikfingro* kaj *dika fingro*. Ofte oni povas sendistinge uzi ambaŭ formojn, sed tamen estas esenca diferenco inter kombinoj kaj tiaj duvortaĵoj kun adjektivo kaj substantivo. Kiam oni faras kombinon, oni kreas vorton por speciala ideo, por certa speco. Oni nomas ian ideon, kiu ial estas rigardata kiel aparta, kiu ial bezonas propran vorton. Kiam oni uzas substantivon kun epiteto, oni normale nur montras “okazan” aŭ “hazardan” econ.

- *Lada skatolo* estas skatolo de ĉia ajn speco. Tiu skatolo “hazarde” iel rilatas al lado. Kiamaniere ĝi rilatas al lado, povas montri nur la kunteksto. Eble ĝi estas farita el lado, eble ĝi enhavas ladon k.t.p. *Ladskatolo* tamen estas certa skatolspeco. La preciza signifo de *ladskatolo* estas decidita de

la lingva tradicio: “hermetike fermita skatolo el lado, en kiu oni konservas manĝaĵon aŭ trinkaĵon”.

- *Sovaĝa besto* estas (unuopa) besto, kiu “hazarde” estas sovaĝa. Ĉu tio estas ĝia normala stato, oni ne scias. *Sovaĝbesto* estas certa bestospeco, kiun karakterizas sovaĝeco.
- *Dikfingro* estas certa fingrospeco tiel nomata, ĉar ĝi normale estas pli dika ol la aliaj fingroj. *Dika fingro* estas ĉia ajn fingro (dikfingro, montrofingro, mezfingro, ringfingro aŭ etfingro), kiu “hazarde” estas dika. Unuopa dikfingro povas esti ĉu dika, ĉu maldika, sed restas dikfingro.

Preciziga antaŭelemento do montras, kia estas la speco, ne kia estas la individuo. Epiteto montras normale, kia estas la individuo, sed ĝi povas ankaŭ montri, kia estas la speco, laŭ la kunteksto. Tial oni povas uzi ankaŭ epitetojn por nomi specojn. Oni povas diri *dika fingro* anstataŭ *dikfingro*. Oni povas diri *vapora ŝipo* anstataŭ *vaporŝipo*. Eblas diri *sovaĝa besto* anstataŭ *sovaĝbesto*. Sed ne eblas fari male, ĉar ne ĉiu *dika fingro* estas *dikfingro*, ne ĉiu *vapora ŝipo* estas *vaporŝipo*, kaj ne ĉiu *sovaĝa besto* estas *sovaĝbesto*.

Estas ofta miskompreno, ke oni ne povus fari kombinojn, en kiuj la antaŭelemento estas eca radikoj. Fakte oni regule faradas tiajn vortojn, ekz. *altlern-ejo*, *altforno*, *dikfingro*, *sekvinoj*, *solinfano*, *sovaĝbesto*, *sanktoleo*, kaj multajn aliajn. Ili estas tute korektaj. Sed oni ne povas simple kunŝovi substantivon kun adjektiva epiteto, se oni ne celas ion pli specialan. Oni ne diru *belfloro*, se oni simple volas diri *bela floro*.

Multaj pensas, ke oni ne povas fari kombinojn, kies ĉefelemento montras agon, kaj kies antaŭelemento montras objekton de tiu ago, ekz.: *letterskribi*, *voĉdoni*, *domkonstrui*. Tio tamen ne estas prava. En tiaj kombinoj la antaŭelemento ne estas ordinara objekto, sed montras karakterizaĵon de agospeco. Tiaj kombinoj signife diferencas de la duvortaĵoj *skribi leteroj(n)*, *doni voĉoj(n)* k.t.p. En *skribi leteron* la objekto montras konkretan objekton de la skribado, dum en *letterskribi* LETER nur karakterizas la specon de skribado. Iaj similaj verboj havas signifonuancon de provado: *fiksi* = “provi kapti fiŝojn”. Tiajn verbojn oni devas klarigi kiel frazetvortojn (§27.6).

27.6 Vortigo de frazetoj

Frazeto (ia grupo de kunapartenantaj vortoj) povas kunŝoviĝi en kunmetaĵon per aldono de ia posta elemento. Tio nomiĝas vortigo de frazeto. La rezulto estas **frazetvorto**. El la origina frazeto oni retenas nur la plej gravajn elementojn. Finaĵoj kaj aliaj malpli gravaj elementoj normale forfalas. Por plifaciligi la elparolon aŭ komprenon oni povas tamen konservi vortoklasajn finaĵojn de la origina frazeto, sed J-finaĵojn kaj N-finaĵojn oni ne konservas.

- *sur tablo* → [*sur tablo*]-A → *surtabla*

- *inter (la) nacioj* → [*inter nacioj*]-A → *internacia*
- *dum unu tago* → [*unu tago*]-A → *unutaga*
- *en la unua tago* → [*unua tago*]-A → *unuataga*
- *sur tiu flanko* → [*tiu flanko*]-E → *tiuflanke*
- *sur tiu ĉi flanko* → [*ĉi flanko*]-E → *ĉi-flanke*
- *en tiu maniero* → [*tiu maniero*]-E → *tiumaniere*
- *en tiu ĉi maniero* → [*ĉi maniero*]-E → *ĉi-maniere*
- *Li staris **tutan horon** apud la fenestro.* → *Li staris **tuthore** [tutahore] apud la fenestro.*
- *povas pagi* → *pagi povas* → [*pagi povas*]-A → *pagipova* = tia, ke oni povas pagi

Kiam oni vortigas frazeton pere de verba finaĵo aŭ O-finaĵo, la finaĵo reprezentas ian kaŝitan ideon. Kion la finaĵo reprezentas, oni devas lerni aparte por ĉiu tia vorto:

- *per laboro* → [*per laboro*]- (akiri)-I → *perlabori* = akiri per laboro. La verba finaĵo reprezentas la kaŝitan ideon “akiri”. *Perlabori* neniel devenas de la verbo *labori*, sed de la frazeto *per laboro*. En *labori* la aga signifo estas simple LABOR. En *perlabori* la ago estas “akiri”
- *fîŝojn kapti* → [*fîŝojn kapti*]- (provi)-I → *fîŝkapti* = provi kapti fîŝojn, fîŝi
- *tri anguloj* → [*tri anguloj*]- (figuro)-O → *triangulo* = figuro kun tri anguloj
- *sub tegmento* → [*sub tegmento*]- (ĉambro/loko)-O → *subtegmento* = ĉambro aŭ loko sub la tegmento (ne **subtegmentejo**, ĉar tio, kio aperas antaŭ la sufikso EJ [§28.10], devas montri ion, kio troviĝas aŭ okazas en la ejo)
- *per fortoj* → [*per fortoj*]- (trudo)-O → *perforto* = trudado de la propra volo per fortoj
- *unu tago kaj unu nokto* → [*unu tago (kaj) unu nokto*]- (periodo)-O → *tagnokto* = 24-hora periodo, diurno
- *la pli multaj* → [*pli multaj*]- (grupo)-O → *plimulto* = grupo, kiu estas pli multnombra (ol alia)
- *mil jaroj* → [*mil jaroj*]- (periodo)-O → *miljaro* = periodo de mil jaroj. La kombino *jarmilo* kaj la frazetvorto *miljaro* havas precize la saman signifon. Ambaŭ estas ĝustaj, sed ili estas konstruitaj laŭ du malsamaj principoj. Kombinoj estas tamen ĝenerale pli oftaj kaj pli bazaj, kaj tial fine la kombino *jarmilo* fariĝis pli populara.

Oni ankaŭ uzas “vortigitajn” frazetojn kiel antaŭelementojn de kombinoj. Plej ofte la ĉefelemento estas sufikso:

- *la sama ideo* → [*sama ideo*]-AN-O → *samideano* = speco de ano, nome ano de la sama ideo

- *altaj montoj* → [*altaj montoj*]-AR-O → *altmontaro* = aro de altaj montoj
- *sub (la) maro* → [*sub maro*]-ŜIP-O → *submarŝipo* = ŝipo, kiu povas iri sub la mara supraĵo
- *en liton* → [*en liton*]-IG-I → *enlitigi* = “igi en liton”, meti en liton

Pli ekstrema kaj pli malofta formo de kunmetado estas vortigo de citaĵoj. En tia vortfarado, kiu estas speco de frazetvortigo, oni faras vorton el tuta eldiro (efektiva aŭ imaga). Oni tiam konservas ĉiam la plenajn vortojn de la origina citaĵo kune kun ĉiuj finaĵoj: “*Vivu!*” → [*vivu*]- (krii)-I → *vivui* = krii “vivu!”, saluti iun per la krio “vivu!”. Rimarku, ke la U-finaĵo restas. Ordinaraĵ vortoj ne povas havi du vortklasajn finaĵojn unu post la alia. Sed *vivui* ne estas ordinara vorto. Ĝi estas vortigo de citaĵo, kaj la U-finaĵo estas nepre necesa por la signifo. “*Ne forgesu min!*” → [*ne forgesu min*]- (floro)-O → *neforgesumino* = la florspeco miozoto (la nomon kaŭzis la blua koloro de la miozotoj, kiu estas simbolo de ama fideleco)

27.7 Afiksoj

Malgranda grupo de radikoj (ĉirkaŭ 40) nomiĝas **afiksoj**. Ili estas radikoj, kiujn oni uzas ĉefe en kunmetitaj vortoj. Kelkaj estas sufiksoj (§28) – post-afiksoj. Ili aperas post aliaj radikoj. Aliaj estas prefiksoj (§29) – antaŭafiksoj. Ili aperas antaŭ aliaj radikoj.

Precipe la tradicio decidis, kiuj radikoj nomiĝas afiksoj. Oni povus tamen diri, ke **afikso estas radikoj, por kiu validas specialaj reguloj en la vortfarado**. Iuj el la tradiciaj afiksoj estas laŭ tiu difino ordinaraĵ radikoj. En la ĉi-antaŭaj klarigoj de ordinara vortfarado estis kelkaj ekzemploj kun radikoj, kiujn oni tradicie nomas afiksoj.

Plej multaj el la sufiksoj funkcias kiel ĉefelemento de kombino. Tio, kio staras antaŭ la sufikso, estas preciziga antaŭelemento. Sed por plej multaj sufiksoj ekzistas ia speciala regulo, kiu limigas la eblajn rilatojn inter la ĉefelemento kaj la antaŭelemento. Por ordinaraĵ radikoj ne ekzistas tiaj limigoj.

La sufiksoj AĈ, ĈJ, EG, ET, IN, NJ kaj UM tamen tute ne kondukas tiel. Vortoj faritaj per tiuj sufiksoj estas nek kombinoj nek frazetvortoj. Tiuj sufiksoj do estas veraj afiksoj.

Plej multaj el la prefiksoj funkcias kiel preciziga antaŭelemento de kombino. Tio, kio staras post la prefikso estas ĉefelemento, kies signifo iel preciziĝas per la prefikso. Sed ekzistas normale ia speciala regulo, kiu limigas la eblajn rilatojn inter la prefikso kaj la ĉefelemento.

La prefiksoj GE kaj MAL tamen ne kondukas tiel. GE kaj MAL tiom ŝanĝas la signifon de la posta elemento, ke oni ne povas klarigi tion kiel ordinaran kombinon (nek kiel frazetvorton). GE kaj MAL do estas veraj afiksoj.

Ĉe afikso oni normale ne uzas interligan finaĵon kiel en *dormoĉambro*. Oni ne diras ekz. **ekokuri**, **ekosekretario**, **ŝipoestro**. Ligfinaĵon oni

uzas ĉe afikso nur kiam tio estas pli-malpli nepra por la signifo aŭ kompreno, ekz. *unuaeco*, *antaŭenigi*, *posteulo*.

- Sufiksoj (§28)
- Prefiksoj (§29)
- Afiksecaj elementoj (§30)

Aparte klarigitaj estas la participaj sufiksoj (§22) ANT, INT, ONT, AT, IT kaj OT.

28 Sufiksoj

28.1 AĈ

AĈ = “malbona kvalito, sentaŭgeco, senvaloreco”.

- *domo* → *domaĉo* = malbona, kaduka, disfalanta domo
- *ĉevalo* → *ĉevalaĉo* = malbona, senvalora ĉevalo
- *babili* → *babilaĉi* = stulte, malice babili

28.2 AD

AD = “daŭra ago”.

- *uzo* → *uzado* = daŭra, regula uzo
- *viziti* → *vizitadi* = ofte, regule viziti
- *konstruo* = la ago konstrui, konstrumaniero, io konstruita → *konstruado* = la ago (daŭre) konstrui
- *martelo* (ilo) → *marteli* = bati per martelo → *martelado* = la ago (daŭre) marteli
- *reĝo* (persono) → *reĝi* = regi kiel reĝo → *reĝado* = la ago (daŭre) reĝi

Se oni volas montri, ke temas pri ago, sed ne deziras la daŭran signifon de AD, oni devas uzi alian agan radikon sen daŭra signifo, aŭ esprimi sin tute alie: *martelado* (daŭra) → *martelbato* = unu bato per martelo; *brosado* (daŭra) → *brostiro* = unu frota tiro per broso.

28.3 AĴ

AĴ = “(konkreta) afero”.

- *bela* → *belajaĵo* = (konkreta) afero aparte bela, konkretiĝo de belo
- *utila* → *utilajaĵo* = (konkreta) afero, kiu estas utila
- *dolĉa* → *dolĉajaĵo* = io karakterizata de dolĉa gusto (bombono k.s.)
- *nova* → *novaĵo* = afero ĵus aperinta, io ĵus okazinta
- *fari* → *faraĵo* = io farita
- *desegni* → *desegnaĵo* = desegnita bildo
- *kreski* → *kreskaĵo* = io, kio kreskas, planto

- *kovri* → *kovraĵo* = io, per kio oni kovras
- *amuzi* → *amuzaĵo* = io, per kio oni povas sin amuzi
- *havi* → *havaĵo* = io havata
- *trinki* → *trinkaĵo* = io, kion oni trinkas
- *konstruo* = la ago konstrui, konstrumano, io konstruita → *konstruaĵo* = io konstruita (ordinare domo)
- *ligno* → *lignaĵo* = io farita el ligno
- *araneo* → *araneaĵo* = reto de araneo
- *azeno* → *azenaĵo* = azeneca (= stulta) afero
- *ĉirkaŭ* → *ĉirkaŭaĵo* = spaco, regiono, ĉirkaŭ io
- *post* → *postaĵo* = pugo, sidvangoj
- *sen senco* → *sensencaĵo* = afero, al kiu mankas senco
- *kokido* → *kokidaĵo* = manĝaĵo el kokido
- *ovo* → *ovaĵo* = manĝaĵo el ovo
- *glacio* → *glaciaĵo* = dolĉaĵo el glacieca kremo

Oni povas iafaje aldoni partecan sufikson (§22) por plia precizeco: *draŝataĵo* (greno, kiun oni draŝas), *draŝitaĵo* (greno, kiun oni jam draŝis), *draŝotaĵo* (greno, kiun oni intencas draŝi), *brulantaĵo* (io, kio estas brulanta), *brulintaĵo* (io, kio jam brulis). Normale tamen simpla AĴ-vorto plene sufiĉas.

28.4 AN

AN = “membro de grupo, loĝanto de loko, adepto de doktrino, persono kiu apartenas al loko” k.s.

- *klubo* → *klubano* = membro de klubo
- *Eŭropo* → *Eŭropano* = loĝanto de Eŭropo
- *vilaĝo* → *vilaĝano* = loĝanto de vilaĝo
- *Islamo* → *Islamano* = kredanto je Islamo
- *respubliko* → *respublikano* = subtenanto de la ideo ke ŝtato estu respubliko, ano de partio kiu nomas sin respublika
- *ŝipo* → *ŝipano* = homo, kiu servas sur ŝipo
- *estraro* → *estrarano* = membro de estraro
- *sama lando* → *samlandano* = loĝanto de la sama lando

28.5 AR

AR = “tuto aŭ kolekto de multaj samspecaj aferoj”.

- *homo* → *homaro* = ĉiuj homoj en la mondo, la tuta homa gento
- *birdo* → *birdaro* = ĉiuj birdoj en la mondo aŭ en unu regiono
- *gazeto* → *gazetaro* = ĉiuj gazetoj en unu regiono
- *verko* → *verkaro* = ĉiuj verkoj de unu aŭtoro
- *estro* → *estraro* = elektita grupo de estroj de unu organizo
- *arbo* → *arbaro* = loko kun multaj kune kreskantaj arboj
- *haro* → *hararo* = ĉiuj haroj sur ies kapo
- *ŝafo* → *ŝafaro* = ĉiuj ŝafoj de unu posedanto aŭ en unu loko
- *meblo* → *meblaro* = ĉiuj mebloj de unu ĉambro/apartamento/domo
- *altaj montoj* → *altmontaro* = masivo aŭ ĉeno de altaj montoj
- *vorto* → *vortaro* = libro kun listo de vortoj kaj klarigoj pri ili
- *horo* → *horaro* = tabelo de horoj, en kiuj okazas io speciala
- *ŝtupeto* → *ŝtupetaro* = grimpilo el du stangoj kun multaj ŝtupetoj (= eskalo)
- *vagono* → *vagonaro* = vico de kunigitaj vagonoj tirata de lokomotivo (= trajno)

28.6 ĈJ

Per ĈJ oni faras karesajn nomojn de viroj. Antaŭ ĈJ oni uzas mallongigitan formon de la nomo. Kutime oni konservas ĉirkaŭ 1 ĝis 5 literojn:

- *Johano* → *Johanĉjo* aŭ *Joĉjo*
- *Vilhelmo* → *Vilhelĉjo* aŭ *Vilheĉjo* aŭ *Vilĉjo* aŭ *Viĉjo*
- *papago* → *Papĉjo* (karesa nomo de vira papago)
- *Patro* → *Paĉjo*
- *Onklo* → *Oĉjo*
- *Frato* → *Fraĉjo*

ĈJ, same kiel NJ (§28.25), estas iom aparta sufikso, ĉar ĝi ne komenciĝas per vokalo, kaj ĉar oni povas mallongigi la radikon antaŭ ĝi. Ifoje oni eble povus unue aldoni la sufikson UL (§28.30), se tio helpus krei pli bonsonan formon: *Petro* → *Petrulo* → *Petruĉjo* k.s. Tio tamen ne estas tradicia, nek eble tute logika, sed kiam temas pri karesnomoj, nek tradicio, nek logiko, nek strikta gramatiko, estas tre gravaj. Karesnomojn oni fakte povas krei tute laŭplaĉe (ekz. per pruntado el aliaj lingvoj).

28.7 EBL

EBL = “povas esti farata”. Oni povas uzi EBL nur ĉe transitivaj verboj:

- *manĝi* → *manĝebla* = tia, ke ĝi povas esti manĝata
- *nombri* → *nombrebla* = tia, ke ĝi povas esti nombrata
- *malhavi* → *malhavebla* = tia ke oni povas ĝin malhavi, nenecesa → *nenalhavebla* = tia ke oni ne povas ĝin malhavi, necesa
- *kompreni* → *kompreneble* = tiel, ke ĉiu ajn povas kompreni, memklare, memevidente (ofte uzata kiel mallongigo de *memkompreneble*)
- *esperi* → *espereble* = tiel, ke oni povas esperi la aferon
- *supozi* → *supozeble* = tiel, ke oni povas supozi la aferon

Oni iafaje uzas EBL (kaj ankaŭ IND kaj END) post verbo, kiu normale estas netransitiva, sed kiu povus havi objekton:

- *iri* → *irebla* = tia ke ĝi povas esti irata, tia ke oni povas iri ĝin (= iri sur aŭ laŭ ĝi)
- *loĝi* → *loĝebla* = tia ke ĝi povas esti loĝata, tia ke oni povas loĝi ĝin (= loĝi en ĝi)

Normale oni diras *iri sur/laŭ vojo* kaj *loĝi en domo*, sed ankaŭ *iri vojon* kaj *loĝi domon* estas korektaj, kvankam tre maloftaj.

28.8 EC

EC = “kvalito aŭ stato (de iu aŭ io)”. EC ĉiam montras ion abstraktan (kvaliton aŭ staton).

- *bono* = la abstrakta ideo bono → *boneco* = bono kiel ies kvalito
 - *Vi estos kiel Dio, vi scios **bonon** kaj malbonon.*
 - *Ili admiris la **bonecon** de lia ago.*
- *ruĝo* = la koloro ruĝo → *ruĝeco* = la stato esti ruĝa
 - *Ŝiaj blankaj vangoj estis kolorigitaj de freŝa **ruĝo**.*
 - *La **ruĝeco** de ŝiaj vangoj malkaŝis ŝiajn sentojn.*
- *longo* = horizontala dimensio (ĉiu konkretaĵo havas ian longon) → *longeco* = la eco esti longa, havi multe da longo
 - *Ni mezuris la **longon** de ĝiaj kruroj, kaj trovis, ke ili estas tre mal-longaj.*
 - *La **longeco** de ĝiaj kruroj tre surprizis nin.* La kruroj estis surprize longaj.
- *rapido* = mezuro de distanco irata en certa tempo (ĉiu moviĝanta afero havas ian rapidon) → *rapideco* = eco de io, kio iras (tre) rapide

- La **rapido** de la aŭto estis nur 20 kilometroj en horo.
- La aviadilo pasis kun fulma **rapideco**.
- homo → **homeco** = natura kvalito de homo
- granda animo → **grandanimeco** = la eco havi grandan (= noblan) animon
- korekto → **korekteco** = la eco esti korekta, senerara
- unu → **unueco** = la eco esti kiel unu
- unua → **unuaeco** = la eco esti la unua
- estonta → **estonteco** = estonta tempo. Formoj kiel *estonto* normale montras personon, kiel ĉiuj participoj kun O-finaĵo (§22.3), sed iafoje oni uzas *estonto* kiel mallongigon de *estonteco*.
- pasinta → **pasinteco** = pasinta tempo
- infano → **infaneco** = eco esti infana, infanaĝo

Iafoje EC estas uzata mallogike pro influo de naciaj lingvoj: **Bedaŭrinde mi ne havas la **eblecon** tion ĉi fari.* *Fakte tute ne temas pri eco, sed pri *eblo* (aŭ eventuale *eblaĵo*). Diru kiel Zamenhof: *Bedaŭrinde mi ne havas la **eblon** tion ĉi fari.* (Se oni hezitas inter *eblo* kaj *ebleco*, oni elektu *eblo*, ĉar ĝi estas resuma formo kaj por *ebleco*, kaj por *eblaĵo*, kaj tial *eblo* apenaŭ iam povas esti malĝusta elekto.)

EC ankaŭ povas esti uzata kun A-finaĵo aŭ E-finaĵo (aŭ verba finaĵo). Tiaj formoj havas normale la signifon “simila, simile, samaspekta kiel, samamaniere kiel”:

- **ligneca** papero = papero parte aspektanta kiel ligno
- Ni havas **amikecajn** rilatojn kun ili. = Ni rilatas kvazaŭ ni estus amikoj.

Iafoje oni povas por klareco uzi anstataŭe kunmetaĵojn kun *ŝajna*, *simila*, *maniera* aŭ *stila*. Iafoje formoj kun ...*eca* signifas “rilata al tia eco, pri la koncerna eco”: **patreca** testo = testo pri patreco, testo por eltrovi, ĉu iu estas patro.

28.9 EG

EG = “(plej) alta grado, (plej) granda speco”.

- domo → **domego** = (tre) granda domo
- varma → **varmega** = tre varma
- bone → **bonege** = tre bone
- krii → **kriegi** = (tre) laŭte krii
- ŝati → **ŝategi** = tre ŝati
- dankon! → **dankegon!** = grandan dankon!

- *tre* → *treege* = tre tre
- *pordo* → *pordego* = ĉefa pordo de domo, urbo, bieno, korto k.s.
- *granda* → *grandega* = nenormale granda
- *piedo* → *piedego* = granda, dika, malagrabla aŭ danĝera piedo de homo aŭ besto
- *manĝi* → *manĝegi* = avide aŭ troe manĝi, vori

28.10 EJ

EJ = “loko, spaco, domo, ĉambro k.s. destinita por io”. Tio, kio staras antaŭ EJ, ĉiam estas tio, kio okazas aŭ troviĝas en la loko.

- *lerni* → *lernejo* = loko destinita por lernado
- *dormi* → *dormejo* = ĉambro por dormado
- *eliri* → *elirejo* = loko (normale pordo), tra kiu oni povas eliri
- *redakti* → *redaktejo* = loko, kie oni redaktas (ekz. gazeton)
- *akcepti* → *akceptejo* = loko, kie oni estas akceptata (en hotelo, kongreso k.s.)
- *necesa* → *necesejo* = loko por certa necesa agado, kiun oni preferas ne rekte diri (nome urinado kaj fekado)
- *preĝi* → *preĝejo* = loko por preĝado kaj aliaj religiaj agadoj. La vorto *preĝejo* estas tradicie uzata precipe por Kristana preĝejo, dum oni preferas specialajn vortojn por preĝejoj de aliaj religioj: *moskeo*, *sinagogo*, *templo* k.a. Sed *preĝejo* ja povas esti uzata por ĉia religio. Por Kristana preĝejo ekzistas ankaŭ la speciala vorto *kirko* (tre malofte uzata). Plej simple oni tamen precizigas per: *Kristana preĝejo*, *Islama preĝejo*, *Hinduisma preĝejo* k.t.p.
- *ĉevalo* → *ĉevalejo* = loko (domo) por ĉevaloj
- *mallibero* → *malliberejo* = loko de mallibero, por malliberuloj (= prizono)
- *libro* → *librejo* = vendejo de libroj (kolekto aŭ kolektejo de libroj estas *biblioteko*)
- *rizo* → *rizejo* = loko (kampoj), kie oni kultivas rizon
- *herbo* → *herbejo* = loko, kie kreskas precipe herboj (ne arboj k.t.p.)
- *tajloro* → *tajlorejo* = loko, kie tajloro laboras
- *ministro* → *ministrejo* = loko (domo, oficejo) de ministro
- *malsanulo* → *malsanulejo* = loko, kie oni flegas kaj kuracas malsanulojn (= hospitalo)

- *TTT* (la Tut-Tera Teksaĵo, elparolu “to to to”) → *TTT-ejo* (“to-to-to-ejo”) = TTT-servilo, TTT-a retpaĝaro (loko, en kiu troviĝas TTT-aĵoj)

Se temas pri fabriko aŭ simile, oni prefere uzu pli klarajn kunmetaĵojn: *tabakfarejo* = “loko, kie oni produktas cigaredojn kaj aliajn tabakaĵojn”, *ŝtalejo* aŭ *ŝtalfabriko* = “fabriko de ŝtalo”, *gisejo* aŭ *gisfabriko* = “fabriko de gisoj kaj gisaĵoj”.

28.11 EM

EM = “inklino al io”.

EM-vorto plej ofte montras, ke io pro sia naturo ofte aŭ daŭre tendencas al la ago:

- *timi* → *timema* = inklina al timado, ofte timanta
- *manĝi* → *manĝema* = inklina al ofta aŭ multa manĝado
- *kompreni* → *komprenema* = tia, ke oni ĉiam volas kompreni
- *venĝi* → *venĝema* = tia, ke oni volas venĝi, nepardonema
- *pura* → *puri* = esti pura → *purema* = tia, ke oni volas esti pura

Iafoje oni uzas EM por momenta aŭ okaza deziro, aŭ por pasanta bezono:

- *Ŝi sentis fortan **manĝemon**.* (= ... *fortan malsaton*.)
- *Subite li fariĝis terure **dormema**.* (= ... *terure dorme laca*.)

Oni povas alternative uzi kunmetaĵojn kun *vola*: *manĝivola*, *venĝivola*. Sed normale EM sufiĉas.

En kelkaj vortoj EM montras kapablon:

- *produkti* → *produktema* = tia, ke oni povas multe produkti
- *krei* → *kreema* = tia, ke oni povas multe krei

Oni ankaŭ povas uzi kunmetaĵojn kun *pova* aŭ *kapabla*: *produktipova*, *kreo-kapabla*. Normale tamen EM estas sufiĉe klara.

En iuj vortoj EM signifas, ke oni pro sia naturo estas minacata de io, ke oni riskas ion, kion oni ne volas:

- *erari* → *erarema* = tia, ke oni ofte aŭ facile faras erarojn
- *morti* → *mortema* = tia, ke oni povas, eĉ devas, morti

Iafoje oni faras EM-vorton, kiu ne devenas de verbo:

- *gasto* → *gastema* = tia, ke oni ŝatas gastojn
- *la sama sekso* → *samseksema* = tia, ke oni preferas la propran sekson

Gastema tial povas kompreniĝi kiel “ema mem gastu”. Se ne temas pri tia signifo, povas esti preferinde uzi kunmetaĵojn kun *ama*: *gastama* = “tia, ke oni amas gastojn”, *samseksama* = “tia, ke oni amas la propran sekson”. Aliflanke, kiam AM ŝajnas tro forta aŭ sence maltrafa, eble tamen EM estas preferinda.

EM-vortoj havas plej ofte A-finaĵon, sed povas havi ĉian ajn finaĵon. Ĉe O-finaĵo oni antaŭe kutimis ĉiam aldoni la sufikson EC: *manĝemeco*, *timemeco* k.s. Sed EC normale ne estas bezonata. Sufiĉas *manĝemo*, *timemo* k.t.p. Antaŭ la sufikso UL oni povas ofte forlasi EM, se la signifo restas klara: *timemulo* → *timulo*, *drinkemulo* → *drinkulo*.

28.12 END

END = “devas esti farata”. Oni povas uzi END nur ĉe transitivaj verboj.

- *pagi* → *pagenda* = tia ke ĝi devas esti pagata, tia ke oni pagu ĝin
- *respondi* → *respondenda* = tia ke ĝi devas esti respondata, tia ke oni respondu ĝin

28.13 ER

ER = “tre malgranda parto de tutaĵo”. ER estas uzata, kiam io konsistas el multaj samspecaj partetoj. Tio, kio staras antaŭ ER, ĉiam montras la tuton, kiun la partetoj konsistigas:

- *sablo* → *sablero* = grajno de sablo
- *neĝo* → *neĝero* = flock(et)o el neĝo
- *mono* → *monero* = peco de metala mono (papera monpeco nomiĝas *monbileto* aŭ *monpapero*)
- *fajro* → *fajrero* = tre malgranda (fluganta) brulanta parto (elektran fajron oni nomas ankaŭ *sparko*)

ER montras unu el multaj similaj apenaŭ distingeblaj konsistigaj partoj de tuto. Se temas pri diversspecaj aŭ individuecaj partoj, oni ne uzu ER, sed PART: *mondoparto* (≈ *kontinento*), *landparto*, *korpoparto*, *parto de libro*. Se temas pri parto, kiu estas derompita aŭ deŝirita de tuto, oni uzu PEC: *Mi disŝiris la leteron kaj disĵetis ĝiajn pecetojn en ĉiujn angulojn de la ĉambro*.

28.14 ESTR

ESTR = “persono kiu gvidas kaj decidas, mastro”. Tio, kio staras antaŭ ESTR, ĉiam estas la loko, kie la estro decidas, aŭ tio, pri kio la estro decidas:

- *ŝipo* → *ŝipestro* = tiu, kiu decidas sur ŝipo
- *imperio* → *imperiestro* = titolo de gvidanto de imperio
- *grupo* → *grupestro* = gvidanto de grupo
- *urbo* → *urbestro* = persono elektita por gvidi kaj administri urbon

- *lernejo* → *lernejestro* = direktisto de lernejo
- *cent* → *centestro* = oficiro super cento da soldatoj

28.15 ET

ET = “(plej) malalta grado, (plej) malgranda speco”.

- *domo* → *dometo* = (tre) malgranda domo
- *varma* → *varmeta* = nur iom varma
- *babili* → *babileti* = babili malmulte
- *iom* → *iomete* = nur malmulte
- *ŝtrumpo* → *ŝtrumpeto* = mallonga ŝtrumpo, kiu kovras nur la piedon kaj la parton tuj super la piedo
- *ridi* → *rideti* = ridi sensone kun fermita buŝo
- *patro* → *patreto* = kara patro, paĉjo
- *mano* → *maneto* = ĉarme malgranda mano

Iafoje oni uzas ET prefiksece por montri specialan signifon:

- *burĝo* → *etburĝo* = burĝo, kies burĝeco estas eta (laŭ socia statuso)
- *fingro* → *efingro* = speco de fingro, kiu estas kutime pli malgranda ol la aliaj fingroj sur la mano

28.16 ID

ID = “naskito”. Tio, kio staras antaŭ ID, ĉiam montras tion, de kio devenas la naskito.

Normale ID estas uzata ĉe besta vorto. Tiam ID montras nematuran beston, junan naskiton de la koncerna bestospeco:

- *bovo* → *bovido* = nematura bovo
- *koko* → *kokido* = nematura koko
- *rano* → *ranido* = nematura rano

Iafoje oni uzas ID por juna planto: *arbo* → *arbido* = juna arbo.

Ĉe homa vorto ID montras infanon, devenulon, sen konsidero de aĝo. Oni tiel uzas ID precipe ĉe titoloj kaj historiaj nomoj:

- *reĝo* → *reĝido* = infano de reĝo
- *Timuro* → *Timuridoj* = princoj devenintaj de sultano Timuro la Lama
- *Izraelo* → *Izraelido* = deveninto de la homo Izraelo (*Israelano* = ano de la lando Israelo)

Iafoje ID estas uzata figure ĉe landa aŭ lingva vorto:

- *lando* → *landido* = homo naskita en certa lando, indiĝeno
- *Latino* → *Latinida lingvo* = lingvo, kiu devenas de Latino

28.17 IG

IG = “efika, kaŭza aŭ ŝanĝa ago”. Tio, kio staras antaŭ IG, ĉiam montras la rezulton de la ago.

- *akra* → *akrigi* = agi tiel, ke io fariĝas akra
 - *Mi **akrigas** mian tranĉilon.*
- *longa* → *longigi* = agi tiel, ke io fariĝas longa
 - *La kunveno devus esti mallonga, sed la multaj demandoj **longigos** ĝin.*
- *pli longa* → *plilongigi* = agi tiel, ke io fariĝas pli longa
 - *Ni devis **plilongigi** nian viziton en Hindujo.*

Oni povas fari IG-verbon el aga radiko (kiu normale estas verbo). Tia IG-verbo signifas, ke oni kaŭzas, ke iu faras la koncernan agon. La objekto de tia IG-verbo estas tio, kio estus subjekto de la simpla verbo.

Oni povas deiri de netransitiva verbo:

- *sidi* → *sidigi* = agi tiel, ke iu komencas sidi
 - *Li **sidigis** sian infanon sur seĝon.*

Oni ankaŭ povas deiri de transitiva verbo. La objekto de tia IG-verbo estas aŭ la subjekto de la simpla verbo, aŭ la objekto de la simpla verbo:

- *kompreni* → *komprenigi* = agi tiel, ke iu komprenas
 - *Mi finfine sukcesis **komprenigi** lin, ke li devas iri hejmen.*
 - *Mi ne povis **komprenigi** la ŝercon al li.*

Oni ankaŭ povas fari IG-verbon el radiko, kiu normale estas substantivo.

Tia IG-verbo povas signifi, ke oni agas tiel, ke la objekto fariĝas tio, kion la radiko montras, sed ĝi ankaŭ povas signifi, ke oni faras la objekton tia kiel la radiko, aŭ ĝi povas signifi, ke oni kaŭzas, ke la objekto faras ian agon, kiu rilatas al la radiko:

- *edzo* → *edzigi* = agi tiel, ke iu fariĝas edzo
 - *Li **edzigis** sian filon al riĉa fraŭlino.*
- *pinto* → *pinta* → *pintigi* = agi tiel, ke io fariĝas pinta, ke io ekhavas pinton
 - *Se vi volas skribi, vi devas unue **pintigi** vian krajonon.*
- *flamo* → *flami* → *flamigi* = agi tiel, ke io flamas
 - *Petro **flamigis** la fajron per forta blovado.*

Oni ankaŭ povas fari IG-verbon el frazeto kun prepozicio:

- *en (la) domo* → *endomigi* = movi en (la) domon
 - *Kiam komencis plui, ŝi rapide **endomigis** la infanojn.*
- *sen vesto* → *senvestigi* = forpreni la veston de iu
 - *Janjo estis **senvestigita** kaj endormigita.*

La malon de *sen...igi* oni povas teorie esprimi per *kun...igi*, sed tiajn vortojn oni normale ne uzas, ĉar multaj simplaj verboj havas per si mem tian signifon: *maski* = “*kunmaskigi*”, *vesti* = “*kunvestigi*”. En tiaj okazoj oni povas kiel alternativon al *sen...igi* uzi la prefikson MAL (§29.7) sen IG: *malvesti* = *senvestigi*, *malmaski* = *senmaskigi*. *Senfortigi* estas pli-malpli samsignifa kiel *malfortigi*. La malo de *senfortigi* estas teorie “*kunfortigi*”, sed tio estas senbezone peza vorto. Anstataŭe oni diras simple *fortigi*.

Oni ankaŭ povas fari IG-verbon el vorteto aŭ el afikso:

- *for* → *forigi* = formovi, forpreni, forviŝi, forskrapi
 - *Per forta lesivo ŝi sukcesis **forigi** la nigrajn makulojn.*
- *al* → *aligi* = aldoni, almeti
 - *Ili baldaŭ discipline **aligos** siajn fortojn al tiu komuna granda armeo.*

Kiam la radiko estas nek eca, nek aga, oni povas ofte heziti, ĉu uzi simplan sensufiksitan verbon, aŭ verbon kun la sufikso IG. Ofte la lingva tradicio donis al simpla verbo IG-ecan signifon: *konfuzo* = malordego → *konfuzi* = krei malordegon, fari malordega. Ifoje la tradicio elektis uzi nur formon kun IG: *grupo* → *grupigi* = kunigi en grupo(j)n, starigi en grupo(j)n. Ifoje la tradicio donis malsaman signifon al la simpla formo kaj la IG-formo, sed ambaŭ signifoj estas IG-ecaj: *koloro* → *kolori* = doni al io sian koloron, esti tio kio donas koloron al io; *koloro* → *kolorigi* = agi tiel, ke io fariĝas kolora. Oni tamen ne povas postuli, ke ĉiuj ĉiam sekvu tiujn ĉi delikatajn distingojn. Oni devas almenaŭ toleri, se iu ifoje intermiksas ekz. *kolori* kaj *kolorigi*. Ifoje la simpla formo havas signifon, kiu ne estas IG-eca: *lumo* → *lumi* = elfleti lumradiojn; *lumo* → *lumigi* = fari tiel ke io lumu, fari luma. Ifoje ambaŭ formoj havas la saman signifon: *ordo* → *ordi* aŭ *ordigi* = krei ordon, meti en ordon, fari orda. Nuntempe oni ĝenerale preferas la formon *ordigi*.

Ofte oni aldonas superfluan IG al verbo, kiu normale ne havu ĝin. Tio povas esti tolerata, precipe se el tio rezultas plia klareco, sed normale oni uzu la tradiciajn formojn. Ne ĉiam la formoj estas tamen tute stabilaj. En iuj okazoj la IG-sufikso eble ne estas nepre, ĉar la simpla formo apenaŭ havas ian alian signifon. Tiam oni eble estonte ekuzos la pli mallongan formon sen IG. Ofte ambaŭ formoj povas esti uzataj paralele sen signifodiferenco: *loki/lokigi*, *arkivi/arkivigi*, *listi/listigi*.

IG kutime aperas kun verba finaĵo, sed povas ankaŭ havi O-finaĵon, A-finaĵon aŭ E-finaĵon. Tiaj formoj montras la saman agnan signifon kiel la verba formo: *akrigo* = “la ago akrigi”, *akriga* = “rilata al la ago akrigi, akriganta”, *sidigo* = “la ago sidigi”, *sidige* = “rilate al la ago sidigi, sidigante”, *edzigo* = “la ago edzigi”, *edziga* = “rilata al la ago edzigi”.

28.18 IĜ

IĜ = “transiro al nova stato, al nova loko, al nova ago”. Tio, kio staras antaŭ IĜ, ĉiam montras la rezulton de la transiro.

- *pala* → *paliĝi* = fariĝi pala
 - *Li paliĝis pro la ŝoko.*
- *longa* → *longiĝi* = fariĝi longa
 - *La tagoj longiĝas, printempo alvenas.*
- *pli longa* → *plilongiĝi* = fariĝi pli longa
 - *Li asertas, ke post la vizito al la miraklisto lia kruro plilongiĝis.*

IĜ-verbo farita el netransitiva verbo montras transiron al la koncerna ago. IĜ ĉe tia verbo estas do preskaŭ egala al la prefikso EK (§29.4). Ifoje tiaj ĉi IĜ-verboj montras la nuancon, ke la ago okazas per si mem, aŭ ke la ago okazas senvole:

- *sidi* → *sidiĝi* = komenci sidi, eksidi
 - *Li sidiĝis en la sofo.*
- *esti* → *estiĝi* = komenci esti, ekesti
 - *Estiĝis kverelo inter ili.*
- *morti* → *mortiĝi* = fariĝi morta (senvole)
 - *Mia onklo ne mortis per natura morto, sed li tamen ne mortigis sin mem kaj ankaŭ estis mortigita de neniŭ; unu tagon, promenante apud la reloj de fervojo, li falis sub la radojn de veturanta vagonaro kaj mortiĝis.* Jam simpla *morti* montras transiron (de vivo al morto). Ĉi tie IĜ montras, ke la morto okazis senvole, akcidente.

Oni ankaŭ povas fari IĜ-verbon el transitiva verbo. En tia IĜ-verbo IĜ ne montras transiran signifon. IĜ tie nur servas por fari la verbon netransitiva, por ŝanĝi la frazrolojn:

- *malfermi* → *malfermiĝi* = iĝi malfermita, esti malfermata (per si mem)
 - *La knabo malfermis la pordon.*
 - *La pordo brue malfermiĝis.*
- *turni* → *turniĝi* = iĝi turnita, esti turnata (per si mem)
 - *La knabo turnis sian kapon.*
 - *La tero turniĝas ĉirkaŭ sia akso.*
- *ruli* → *ruliĝi* = moviĝi per rulado, esti rulata (per si mem)
 - *Kiu rulas ŝtonon, al tiu ĝi revenos.*
 - *Ili rulis sian ĉaron.*
 - *La vinberoj elpremite ruliĝadis sur la teron.*
 - *La veturilo ruliĝis tre rapide.*

IĜ-verbo farita el transitiva verbo ofte similas al pasiva verbo (§22.5). La diferenco estas, ke IĜ-verbo montras, ke la ago okazas pli-malpli per si mem, aŭ ke oni ne interesiĝas pri eventuala kaŭzanto de la ago: *Li estis naskita en Januaro*. Normala pasiva frazo. Oni atentis precipe la agon, kiu plenumiĝis kun rezulto (pro la IT-formo). *Li naskiĝis en Januaro*. Li fariĝis naskita. Pli da atento al la naskato, la infano, ol al la naskanto, la patrino.

Oni ankaŭ povas fari IĜ-verbon el radiko, kiu normale estas substantivo. Tia IĜ-verbo povas signifi, ke la subjekto fariĝas ĝuste tio, kion la radiko montras, aŭ ke ĝi fariĝas simila al la radiko, aŭ ke okazas al ĝi ia ago karakterizata de la radiko:

- *edzino* → *edziniĝi* = fariĝi ies edzino
 - *Ŝi edziniĝis kun sia kuzo*.
- *pinto* → *pinta* → *pintiĝi* = fariĝi pinta, ekhavi (akran) pinton
 - *Malgraŭ liaj penoj la kraĵono ne pintiĝis*.
- *flamo* → *flami* → *flamiĝi* = komenci flami
 - *Ligno fendita facile flamiĝas*.

Oni ankaŭ povas fari IĜ-verbon el frazeto kun prepozicio. La preciza signifo dependas de la prepozicio. Se ekz. la prepozicio estas loka aŭ mova, IĜ signifas “moviĝi, iri, translokiĝi”:

- *en domo* → *endomiĝi* = veni en domon
 - *Kiam la fulmotondro komenciĝis, ni tuj endomiĝis*.
- *sen vesto* → *senvestiĝi* = fariĝi nuda, forpreni sian veston
 - *Senhonte mi senvestiĝis antaŭ ili*.

Oni povas ankaŭ fari IĜ-verbon el vorteto aŭ el afikso:

- *al* → *aliĝi* = aldoniĝi, aniĝi, anigi sin, anonci sian partoprenon
 - *Al lia antaŭa embaraso aliĝis nun iom da konfuzo. Ĉu vi jam aliĝis al la kongreso?*
- *sen* → *seniĝi* = fariĝi sena je io, liberiĝi de io
 - *Mi ne plu eltenas ilin, ni devas seniĝi je ili*.

IĜ kutime aperas kun verba finaĵo, sed povas ankaŭ havi O-finaĵon, A-finaĵon aŭ E-finaĵon. Tiaj formoj montras la saman agan signifon kiel la verba formo: *akriĝo* = “la ago akriĝi”, *akriĝa* = “rilata al la ago akriĝi, akriĝanta”, *sidiĝo* = “la ago sidiĝi”, *sidiĝe* = “rilate al la ago sidiĝi, sidiĝante”, *edziĝo* = “la ago edziĝi”, *edziĝa* = “rilata al la ago edziĝi”, *unuiĝo* = “la ago unuiĝi”.

Iafoje IĜ-vorto kun O-finaĵo ankaŭ povas montri rezulton de transira ago: *Unuiĝo Franca por Esperanto* (nomo de asocio). *Dio nomis la sekaĵon Tero*, kaj la *kolektiĝojn* de la akvo *Li nomis Maroj*.

28.19 IL

IL = “instrumento, aparato, rimedo”.

- *segi* → *segilo* = instrumento por segi
- *fosi* → *fosilo* = instrumento por fosi
- *kudri* → *kudrilo* = pinta instrumenteto por kudri
- *tondi* → *tondilo* = instrumento por tondi (kiu konsistas el du klingoj)
- *ŝlosi* → *ŝlosilo* = instrumento, kiun oni turnas en seruro por ŝlosi aŭ mal-ŝlosi
- *manĝi* → *manĝilo* = instrumento por manĝi (telero, kulero, tranĉilo, forko, manĝbastoneto, glaso aŭ simile)
- *sonori* → *sonorilo* = instrumento, kiu sonoras (uzanto de sonorilo ne sonoras, sed sonorigas)
- *presi* → *presilo* = maŝino por presado de libroj, gazetoj k.t.p.
- *komputi* → *komputilo* = (elektronika) aparato por prilabori informojn kaj fari tre rapidajn kalkulojn
- *aboni* → *abonilo* = papero, per kiu eblas aboni ion
- *aliĝi* → *aliĝilo* = papero, per kiu eblas aliĝi al io (ekz. kongreso)
- *kuraci* → *kuracilo* = io ajn, kio servas por kuraci (ekz. medikamento)

La sufikso IL havas tre ĝeneralan signifon. Por esprimi sin pli ekzakte oni povas fari kunmetaĵojn kun aliaj radikoj, ekz.: *presmaŝino*, *transportaparato*, *vendaŭtomato*. Sed ofte taŭgas simpla IL-formo.

En iuj malmultaj IL-vortoj la aga elemento estas subkomprenata. Tio, kio staras antaŭ IL, ne mem montras agon, sed ekz. rezulton de ago: *fajro* → *fajrilo* = ilo por fari fajron (ne “ilo por fajri”)

28.20 IN

IN = “la naskopova sekso”. La sufikson IN oni povas uzi nur ĉe io, kio povas havi sekson, nome homo aŭ besto. IN aldonas in-seksan signifon (kaj forprenas eventualan virseksan signifon).

Oni povas aldoni IN al vorto, kiu estas sekse neŭtra. La vorto tiam ek-havas in-seksan signifon:

- *homo* → *homino* = ina homo
- *aŭtoro* → *aŭtorino* = ina aŭtoro
- *pasaĝero* → *pasaĝerino* = ina pasaĝero
- *besto* → *bestino* = ina besto
- *mortinto* → *mortintino* = mortinta virino

Ĉe neŭtra vorto oni povas montri viran sekson per la radiko VIR uzata prefiksece aŭ adjektivece (§30.1.6).

Oni povas aldoni IN al vorto, kiu havas viran signifon. La vorto tiam ekhavas anstataŭe in-seksan signifon:

- *patro* → *patrino* = homino, kiu naskis infanon
- *viro* → *virino* = plenkreska homino
- *knabo* → *knabino* = juna homino
- *avo* → *avino* = patrino de patro aŭ patrino
- *reĝo* → *reĝino* = virino kiu regas same kiel reĝo, edzino de reĝo

Ekzistas kelkaj vortoj, kiuj en si mem estas in-seksaj: *damo*, *nimfo*, *matrono*, *putino* (nekunmetita!) k.a. Al tia vorto oni ne aldonu IN.

28.21 IND

IND = “meritas aŭ valoras esti farata”. Oni povas uzi IND nur ĉe transitivaj verboj:

- *ami* → *aminda* = tia ke ĝi meritas esti amata
- *vidi* → *vidinda* = tiel bela aŭ bona, ke ĝi valoras esti vidata
- *miri* → *mirinda* = tiel eksterordinara, ke oni miru ĝin (= pri ĝi)
- *bedaŭri* → *bedaŭrinde* = tiel (malbone), ke ĝi meritas bedaŭron

28.22 ING

ING = “tenilo, en kiun oni (parte) metas ion”. Tio, kio staras antaŭ ING, normale estas tio, kion oni parte enmetas en la ingon:

- *glavo* → *glavingo* = tubeca objekto, en kiun oni metas la klingon de glavo
- *cigaro* → *cigaringo* = tubeto, en kiu oni tenas cigaron por fumi ĝin
- *ŝraŭbo* → *ŝraŭbingo* = ringo, en kiun oni ŝraŭbas ŝraŭbon
- *ovo* → *ovingo* = vazeto, en kiun oni metas ovon por ĝin manĝi

28.23 ISM

ISM = “doktrino, movado, sistemo, agmaniero” k.s. Ifoje ISM-vorto ankaŭ montras unuopan ekzemplon de ia speciala agmaniero. La signifo de ISM treege varias, kaj tre dependas de tio, post kio ĝi staras.

- *Stalino* → *Stalinismo* = la politikaj ideoj de Stalino
- *Kristano* → *Kristanismo* = la religio de la Kristanoj, la religio de Kristo
- *kolonio* → *koloniismo* = ekspluatado de kolonioj fare de forta ŝtato
- *kapitalo* → *kapitalismo* = ekonomia sistemo de privata kapitalposedo
- *alkoholo* → *alkoholismo* = malsana dependeco de alkoholo
- *diletanto* → *diletantismo* = amatoreca kaj fuŝa agado
- *patrioto* → *patriotismo* = amo kaj dediĉo al la propra patrujo
- *la Angla lingvo* → *Anglismo* = apartaĵo de la Angla lingvo

28.24 IST

IST = “persono, kiu ofte okupiĝas pri io (eble profesie)”. Tio, kio staras antaŭ IST, ĉiam estas tio, pri kio okupiĝas la persono.

Estas ofta miskompreno, ke IST egalas al “profesiulo”, sed ĝia vera signifo estas pli vasta:

- *verki* → *verkisto* = persono, kiu ofte verkas
- *kuraci* → *kuracisto* = persono, kiu profesie kuracas
- *arto* → *artista* = persono, kiu praktikas arton
- *biciklo* → *biciklisto* = persono, kiu ofte biciklas
- *ŝteli* → *ŝtelisto* = persono, kiu ofte ŝtelas
- *Esperanto* → *Esperantisto* = persono, kiu scias kaj uzas Esperanton

Je bezono eblas fari pli precizajn vortojn. Anstataŭ la ĝenerala *fiŝisto* oni povas paroli pri *fiŝkaptisto*, kiu fiŝas (= fiŝkaptas), pri *fiŝbredisto*, kiu bredas fiŝojn, kaj pri *fiŝvendisto*, kiu vendas fiŝojn.

Por IST-vorto ofte ekzistas simila ISM-vorto. La rilatoj inter la du formoj de tiaj vortparoj povas esti tre diversaj: *alkoholisto* = persono dependa de alkoholo; trafita de alkoholismo; *alkoholismo* = malsana dependeco de alkoholo; *kapitalisto* = persono, kiu posedas multan kapitalon; *kapitalismo* = ekonomia sistemo de privata kapitalposedo. Ankaŭ ekzistas tre multaj vortoj, kiuj finiĝas per “-ist” aŭ “-ism”, kaj kiuj ja montras diversajn istojn kaj ismojn, sed kiuj tamen ne estas kunmetitaj, ekz.: *turisto* — *turismo*, *faŝisto* — *faŝismo*, *ekzistencialisto* — *ekzistencialismo*.

Ofte IST signifas “subtenanto de la responda ismo”. Tiam IST = ISM-AN: *oportunisto* = oportunismano, iu kiu agas laŭ oportunismo; *komunisto* = komunismano, subtenanto de komunismo. Sed IST ne ĉiam egalas al ISM-AN. Ekz. *kapitalisto* ne egalas al *kapitalismo*.

Noto: AN kaj IST estas en iaj okazoj tre proksimaj. Tiam oni povas elekti laŭplaĉe. Oni kutimas uzi tiun, kiu kreas la plej internacian formon. Oni ekz. normale parolas pri *Kristo*, *Kristano* kaj *Kristanismo*. La formoj *Krististo* kaj *Kristismo* neniam aperas. Ili estus same logikaj, sed malpli internaciaj. Komparu kun *Budho*, *Budhisto* kaj *Budhismo*, kie la prefero estas mala, ankaŭ pro internacieco. Apud *Budhisto* oni tamen uzas ankaŭ *Budhano*, same logikan, sed pri *Budhanismo* oni ne parolas. (Iuj uzas anstataŭe *Budao*, *Budaisto* kaj *Budaismo*.)

Oni do nepre ne diru **kirurgisto**, **astronomisto**, **ekologisto** k.t.p. Sed en multaj okazoj oni povas tamen per la sufikso IST krei paralelan vorton por tia persono, se ekzistas aparta vorto por tio, pri kio li okupiĝas:

- *kirurgio* → *kirurgiisto* = kirurgo
- *diplomatia* → *diplomatiisto* = diplomato
- *gimnastiko* → *gimnastikisto* = gimnasto

28.25 NJ

Per NJ oni faras karesajn nomojn de virinoj. Antaŭ NJ oni uzas mallongigitan formon de la nomo. Kutime oni konservas ĉirkaŭ 1 ĝis 5 literojn:

- *Mario* → *Manjo* aŭ *Marinjo*
- *Klaro* → *Klanjo*
- *Sofio* → *Sonjo* aŭ *Sofinjo*
- *Patrino* → *Panjo*
- *Onklino* → *Onjo*
- *Fratino* → *Franjo*

Uzante NJ oni normale forigas eventualan IN-sufikson. Ifoje oni tamen povus reteni la vokalon de IN, se tio helpus krei pli bonsonan formon: *kuzino* → *Kuzinjo*, *knabino* → *Knabinjo*. Eble oni eĉ povas uzi superfluan IN-sufikson, se tio helpas al bonsoneco: *Klaro* → *Klarino* → *Klarinjo*.

28.26 OBL

OBL = “multipliko”. OBL estas uzebla nur ĉe nombrovortoj kaj similsignifaj vortoj. Tio, kio staras antaŭ OBL, ĉiam montras, per kiom oni multiplikas:

- *du* → *duobla* = multiplikita per du
- *du* → *duoble* = multiplikite per du
- *du* → *duoblo* = kvanto duobla
- *dek* → *dekobla* = multiplikita per dek
- *dek* → *dekoble* = multiplikite per dek
- *dek* → *dekblo* = kvanto dekblo
- *cent dek du* → *cent-dek-du-obla* = multiplikita per 112

- *cent dek du* → *cent-dek-du-oble* = multiplike per 112
- *cent dek du* → *cent-dek-du-oblo* = kvanto 112-obla

OBL-vorto kun A-finaĵo povas ankaŭ signifi, ke io konsistas el tiom da partoj:

- *duobla vesto* = vesto, kiu konsistas el du tavoloj da vestaĵoj
- *duobla fadeno* = du apudmetitaj fadenoj uzataj kiel unu

Antaŭ OBL oni ĉiam kunskribas la nombron. Oni povas por klareco uzi dividostrekojn. La strekojn oni metu normale tie, kie estas spacetoj en la origina nombro (§18): *dek du* → *dekduoblo* aŭ *dek-duoblo*; *dudek* → *dudek-oblo*; *du mil dudek* → *dumildudekoble* aŭ prefere *du-mil-dudekoble*. La samaj skriboreguloj validas por la sufiksoj ON (§28.27) kaj OP (§28.28).

28.27 ON

ON = “divido”. ON estas uzebla nur ĉe nombrovortoj kaj similsignifaj vortoj. Tio, kio staras antaŭ ON, ĉiam montras, per kiom oni dividas:

- *du* → *duono* = unu el du egale grandaj partoj de tuto, $\frac{1}{2}$
- *du* → *duona* = granda kiel duono, estanta duono (de io)
- *du* → *duone* = grande kiel duono, estante duono (de io)
- *dek* → *dekono* = unu el dek egale grandaj partoj de tuto, $\frac{1}{10}$
- *dek* → *dekona* = granda kiel dekono, estanta dekono (de io)
- *dek* → *dekone* = grande kiel dekono, estante dekono (de io)

Por ON-vortoj oni uzas la samajn skriboregulojn kiel por OBL (§28.26).

Iafoje oni konfuzas ON kun la radiko PART. Oni ne povas diri ekz. **landono** por *landparto* = “parto de lando”. ON ne montras parton de tio, kio staras antaŭ ĝi, sed parton de io alia. *Triono* ne estas parto de *tri*, sed unu el tri egale grandaj partoj de io alia.

28.28 OP

OP = “grupo kun certa nombro da membroj”. OP estas uzebla nur ĉe nombrovortoj kaj similsignifaj vortoj. Tio, kio staras antaŭ OP, ĉiam montras, kiom da membroj estas en la grupo:

- *unu* → *unuopo* = unu sola afero aŭ persono
- *unu* → *unuopa* = sola, rigardata aparte
- *unu* → *unuope* = ĉiu por si mem
- *du* → *duopo* = grupo de du, paro
- *du* → *duopa* = konsistanta el du membroj

- *du* → *duope* = en grupo kun du membroj, en grupoj po du
- *dek* → *dekopo* = grupo de dek
- *dek* → *dekopa* = konsistanta el dek membroj
- *dek* → *dekope* = en grupo kun dek membroj, en grupoj po dek

Por OP-vortoj oni uzas la samajn skriboregulojn kiel por OBL (§28.26).

Antaŭ O-finaĵo la sufikso OP estas forlasebla, ĉar simpla O-formo havas ĉe nombrovortoj interalie la signifon de opo:

- *duo* = duopo aŭ la nombro du
- *trio* = triopo aŭ la nombro tri
- *deko* = dekopo aŭ la nombro dek

28.29 UJ

UJ = “io, kio estas destinita enhavi ion certan”. UJ havas praktike tri mal-samajn signifojn: “entenilo”, “kreskaĵo” kaj “lando”. Tio, kio staras antaŭ UJ, ĉiam montras tion, kio estas (aŭ okazas) en la afero.

UJ povas montri specialan entenilon, vazon, skatolon k.t.p., kiu servas por enhavi ion, aŭ en kiu oni faras ian agon:

- *salo* → *salujo* = vazeto, en kiu oni tenas salon por uzo ĉe manĝotablo
- *cigaro* → *cigarujo* = skatoleteto por cigaroj
- *abelo* → *abelujo* = artefarita loĝejo por abeloj (natura loĝejo de abeloj povas esti *abelejo*, sed tiu vorto signifas ankaŭ “loko, kie abelbredisto tenas abelujojn”)
- *mono* → *monujo* = saketo (aŭ alispeca entenileto) por porti monon
- *bani* → *banujo* = kuvo aŭ simile, en kiu oni banas sin mem aŭ iun alian
- *trinki* → *trinkujo* = granda longforma ujo (trogo), el kiu bestoj trinkas

Por precizeco oni povas fari kunmetaĵojn kun aliaj radikoj, ekz.: *teskatolo*, *tekruĉo*, *tetaso*, *cigarskatolo*, *cigaredpaketo*, *konservskatolo*.

Rimarku, ke tio, kio staras antaŭ UJ, ĉiam devige montras enhavon, dum tio, kio staras antaŭ SKATOL, VAZ k.t.p., povas montri jen enhavon, jen materialon, jen ion alian, ekz.: *ladskatolo* = “skatolo el lado”, *lignositelo* = “sitelo el ligno”. Sed *ladujo* devas esti “ujo por lado”, kaj *lignujo* estas nepre “ujo por ligno”.

Ĉe nomo de frukto, bero aŭ floro UJ povas montri kreskaĵon, normale arbon aŭ arbuston, kiu donas tian frukton, beron aŭ floron:

- *pomo* → *pomujo* = pomarbo
- *vinbero* → *vinberujo* = vin(ber)arbusto
- *rozo* → *rozujo* = rozplanto

Oni povas diri ankaŭ *pomarbo*, *vinberarbusto* k.t.p.

Ĉe nomo de popolano, UJ ĉiam signifas “la lando de tiu popolo”:

- *Franco* → *Francujo* = la lando de la Francoj
- *Ĉino* → *Ĉinujo* = la lando de la Ĉinoj
- *Somalo* → *Somalujo* = la lando de la Somaloj

Iafoje oni faras landan aŭ regionan UJ-vorton el alispeca vorto:

- *patro* → *patrujo* = patrolando, hejmlando, origina lando
- *Esperanto* → *Esperantujo* = Esperantolando, la (imagata) lando de la Esperantistoj, la Esperanta mondo (la kongresoj k.t.p.)

En landonomoj oni uzas kiel alternativojn al UJ, ankaŭ la radikon LAND sufiksece, kaj la neoficialan sufikson I. Plej multaj landoj havas tamen nekunmetitan nomon, ekz. *Usono*, *Birmo*, *Liĥtenŝtejno*, *Islando* (ne farita per la radiko LAND!) k.a. En tiaj okazoj oni uzas la sufikson AN por fari nomon de landanoj: *Usonano*, *Birmano* k.t.p.

28.30 UL

UL = “persono kun ia karakterizo”. Tio, kio staras antaŭ UL, ĉiam montras tion, kio karakterizas la personon.

- *juna* → *junulo* = persono karakterizata de juneco
- *dika* → *dikulo* = persono aparte dika
- *fremda* → *fremdulo* = persono de fremda lando, regiono, urbo k.t.p.
- *sankta* → *sanktulo* = persono aparte sankta
- *blanka* → *blankulo* = homo el la tiel nomata blanka raso
- *timi* → *timulo* = persono, kiu ofte timas, timemulo
- *ĝibo* → *ĝibulo* = persono kun karakteriza ĝibo
- *miliono* → *milionulo* = persono, kiu posedas miliono(j)n da dolaroj/eŭroj/enoj...
- *sen kuraĝo* → *senkuraĝulo* = persono, al kiu mankas kuraĝo
- *antaŭ* → *antaŭulo* = persono, kiu ekzistis aŭ agis antaŭe
- *alia* → *aliulo* = alia persono

Oni ankaŭ regule uzas UL en iaj nomoj de bestospecoj, kvankam ne temas pri personoj:

- *mamo* → *mamuloj* = klaso de bestoj, kiuj mamnutras siajn idojn
- *branko* → *brankuloj* = tiaj bestoj, kiuj spiras per brankoj

Okaze oni uzas UL figure por plej diversaj aferoj, ankaŭ nevivaj, kiujn oni volas prezenti kvazaŭ personojn:

- *nubojn skrapas* → *nubskrapulo* = treege alta domo, kiu kvazaŭ skrapas la nubojn

- *tri mastoj* → *trimastulo* = ŝipo kun tri mastoj

Ĉe vortoj, kiuj per si mem montras ian personon, oni ne uzu senbezone UL. Precipe oni atentu pri participoj kun O-finaĵo. Tia participo ĉiam montras personon, kaj aldonas de UL normale estus eraro. Ne diru **parolantulo**, **kurintulo**, **konatulo**, sed simple *parolanto*, *kurinto*, *konato*. Se oni tamen ja aldonas UL al participo kun O-finaĵo aŭ al alia persona vorto, tiam oni kreas vorton kun speciala signifo. *Virulo* ne egalas al *viro*, sed signifas “persono karakterizata de vireco” = *vireculo*. *Konatulo* principe estu “persono karakterizata de konateco” = *famulo*, dum *konato* simple estas “persono konata de iu”.

28.31 UM

La sufikso UM ne havas difinitan signifon. Per ĝi oni faras vortojn, kiuj havas ian rilaton al tio, kio staras antaŭ UM. Ĉiun UM-vorton oni devas aparte lerni. Ekzistas tamen kelkaj grupoj de UM-vortoj kun similaj signifoj.

Multaj UM-verboj signifas “agi en certa maniero per tio, kio staras antaŭ UM”:

- *folio* → *foliumi* = turni la foliojn de libro aŭ gazeto por rapide kaj pase iom legi
- *palpebro* → *palpebrumi* = rapide fermi kaj malfermi la palpebrojn
- *brako* → *brakumi* = ĉirkaŭbraki

Iuj UM-verboj signifas “provizi en certa maniero per tio, kio staras antaŭ UM”:

- *aero* → *aerumi* = elmeti al aero, enlasi aeron por freŝigi
- *sukero* → *sukerumi* = kovri per sukero

Grupo de UM-verboj montras manieron de ekzekutado, mortigado:

- *kruco* → *krucumi* = najli aŭ ligi al kruco por mortigi
- *pendi* → *pendumi* = pendigi per ŝnuro ĉirkaŭ la kolo por mortigi

Iuj UM-vortoj estas nomo de vestaĵparto aŭ simila afero. Tio, kio staras antaŭ UM montras korpoparton, ĉe kiu la afero troviĝas:

- *kolo* → *kolumo* = vestaĵparto, kiu ĉirkaŭas la kolon
- *nazo* → *nazumo* = speco de okulvitroj, kiuj fiksiĝas pinĉe sur la nazo

UM estas uzata en matematiko por fari nomojn de nombrosistemoj. Oni metas UM post nombro, kiu montras, kiom da ciferoj uzas la sistemo:

- *du* → *duuma nombrosistemo* = sistemo kun du ciferoj, binara sistemo
- *dek* → *dekuma nombrosistemo* = sistemo kun dek ciferoj, decimala sistemo

Kelkaj aliaj UM-vortoj:

- *malvarma* → *malvarmumi* = malsaniĝi je tuso, nazkataro k.t.p. (supoze pro malvarmo)
- *plena* → *plenumi* = fari plene (taskon, devon k.s.)
- *gusti* → *gustumi* = senti guston, provi guston
- *loto* → *lotumi* = disdoni laŭ decido per lotado
- *komuna* → *komunumo* = administra distrikto ĉirkaŭ urbo, societo aŭ organizo kunlabora, kunloĝa k.t.p.
- *dekstra* → *dekstruma* = tia, ke ĝi turniĝas aŭ volviĝas dekstren (horloĝdirekten)
- *proksima* → *proksimume* = ne ekzakte, ĉirkaŭ

Se oni volas krei novan UM-vorton, oni estu tre singarda, ĉar aliaj ĝin eble ne komprenos. UM-vorto, kiu aliĝas al iu el la ĉi-antaŭaj grupoj, pli facile akceptiĝas, dum UM-vorto, kiu ne similas al jam ekzistanta UM-vorto, estas pli malfacile enkondukebla. Ofte oni tamen faras okazan UM-vorton, kiu kompreniĝas pro la kunteksto, kaj kiu poste malaperas.

29 Prefiksoj

29.1 BO

BO = “parenceco pro geedziĝo”.

BO aperas precipe en la jenaj tri parencovortoj, kaj en la tri respondaj IN-vortoj:

- *patro* → *via bopatro* = la patro de via edz(in)o
- *filo* → *via bofilo* = la edzo de via filino
- *frato* → *via bofrato* = la frato de via edz(in)o, la edzo de via fratino, la edzo de fratino de via edz(in)o

Ankaŭ la BO-vortoj *bokuzo*, *bonevo*, *boonklo*, *boavo*, *bonepo*, *boparenco* kaj *bofamiliano* (kaj la respondaj IN-formoj) estas eblaj, sed malpli ofte uzataj. Anstataŭe oni uzas normale la simplajn vortojn sen BO.

Kiam temas pri parenceco pere de **du geedzecoj**, oni logike povus uzi vortojn kun duobla BO-prefikso: *via bobofrato* = “la edzo de fratino de via edz(in)o”, *via bobokuzo* = “la edzo de kuz(in)o de via edz(in)o”, *via bobonevo* = “la edzo de nev(in)o de via edz(in)o”, *via boboonklo* = “la edzo de onkl(in)o de via edz(in)o”. En la praktiko oni tamen uzas nur simplajn BO-formojn ankaŭ por tiaj signifoj.

BO povas aperi kune kun la prefiksoj GE (§29.6) kaj PRA (§29.9). La reciproka ordo de tiuj prefiksoj ne gravas por la signifo, sed kutime GE aperas laste: *bogepatroj*, *bogefratoj*, *prageavoj*, *bopragekuzoj* k.s.

29.2 ĈEF

ĈEF = “la plej grava, la plej altranga”. ĈEF montras, ke la posta afero estas la plej grava inter ĉiuj similaj aferoj:

- *redaktoro* → *ĉefredaktoro* = la plej grava redaktoro (de ekz. gazeto), kiu respondecas pri la gazeta enhavo
- *artikolo* → *ĉefartikolo* = la plej grava artikolo de gazeto, normale artikolo, kiu montras opinion de la eldonisto aŭ ĉefredaktoro
- *urbo* → *ĉefurbo* = tiu urbo, kiu estas oficiale difinita kiel la plej grava de la lando, kaj en kiu normale troviĝas la landaj registaro, parlamento k.t.p.
- *strato* → *ĉefstrato* = la plej grava kaj plej granda strato de urbo

ĈEF montras la plej gravan aferon aŭ personon. La sufikso ESTR (§28.14) montras personon, kiu gvidas kaj decidas. Ofte tiu persono, kiu estas plej grava, havas ankaŭ decidopovon, kaj tial oni iafaje povas esprimi la saman aferon ĉu per ESTR-vorto, ĉu per ĈEF-vorto, ekz.: *ĉefredaktoro* (la plej

grava redaktoro) $\approx$ *redakciestro* (estro de redakcio). ESTR ĉiam montras personon, dum ĈEF kiel prefikso ne montras mem personon: *ĉefurbo* tute ne egalas al *urbestro*. La memstara substantivo *ĉefo* tamen ĉiam montras personon, kaj tial la vortoj *ĉefo* kaj *estro* estas en la praktiko preskaŭ samsignifaj.

29.3 DIS

DIS = “for en malsamaj aŭ pluraj direktoj, malkunen”. DIS estas uzata nur antaŭ agaj vortoj, kaj ĉiam montras manieron de la ago aŭ rezulton de la ago.

Ĉe mova vorto DIS montras, ke pluraj aferoj moviĝas for en malsamaj direktoj:

- *iri* → *disiri* = iri for en malsamaj direktoj
- *kuri* → *diskuri* = kuri for en malsamaj direktoj
- *sendado* → *dissendado* = sendado for en pluraj direktoj

Ĉe vorto, kiu jam en si mem havas ian disigan signifon, DIS plifortigas tiun signifon:

- *ŝiri* → *dissiri* = per ŝir(ad)o dividi en pecojn
- *rompi* → *disrompi* = per romp(ad)o dividi en pecojn
- *de* → *disde* = “de” en formova aŭ malsimileca signifo (ĉi tie DIS escepte aperas antaŭ ne-aga vorto)

Ĉe vorto kun ia kuniga signifo DIS anstataŭigas la kunigan signifon per disiga. DIS tiam egalas al MAL:

- *volvi* → *disvolvi* = malvolvi
- *faldi* → *disfaldi* = malfaldi

29.4 EK

EK = “komenco de ago, subita ago”. EK estas uzata nur ĉe agaj vortoj, kaj ĉiam montras manieron de la ago.

Plej ofte EK montras, ke ago komenciĝas. Ĝi montras la plej unuan momenton de la ago, ofte kun nuanco de subiteco aŭ neatenditeco:

- *kuri* → *ekkuri* = komenci kuri
- *sidi* → *eksidi* = komenci sidi
- *pluvi* → *ekpluvi* = komenci plui
- *floro* → *flori* → *ekflori* = komenci flori
- *de* → *ekde* = komence de (ĉi tie EK escepte aperas antaŭ ne-aga vorto)

Ankaŭ la sufikso *IĜ* (§28.18) povas en iuj okazoj montri komencon de ago: *sidiĝi*, *estiĝi* k.s. EK montras pli subitan, pli rapidan komencon ol *IĜ*.

Iafoje EK montras subitan agon, kiu daŭras nur momenteton. Tiam temas ne nur pri la komenco, sed pri la tuta ago:

- *fulmi* → *ekfulmi* = momente kaj subite fulmi
- *brili* → *ekbrili* = subite kaj momente ĵeti brilon
- *rigardo* → *ekrigardo* = rapida subita rigardo

29.5 EKS

EKS = “iam antaŭe estinta, ne plu oficanta, ne plu tia”. EKS estas uzata precipe ĉe profesioj kaj aliaj homaj roloj, sed iafoje ankaŭ ĉe alispecaj vortoj:

- *reĝo* → *eksreĝo* = persono, kiu antaŭe estis reĝo, abdikinta reĝo
- *edzo* → *eksedzo* = persono, kiu antaŭe estis edzo
- *(ge)edziĝi* → *eks(ge)edziĝi* = rompi, ĉesigi (ge)edzecon
- *moda* → *eksmoda* = ne plu moda

Ĉe besta vorto EKS havas la specialan signifon “kastrita”: *bovo* → *eksbovo* = kastrita bovo.

29.6 GE

GE = “ambaŭ seksoj”. GE estas uzata ĉe viraj kaj sekse neŭtraj vortoj por doni al ili ambaŭseksan signifon.

GE plej ofte montras paron:

- *patro* → *gepatroj* = patro kaj patrino (de komunaj infanoj)
- *edzo* → *geedzoj* = edzo kaj lia edzino
- *fianĉo* → *gefianĉoj* = fianĉino kaj ŝia fianĉo
- *doktoro* → *gedoktoroj* = doktoro kaj ties edz(in)o (*gedoktoroj* logike devus esti paro, en kiu ambaŭ estas doktoroj — tial oni nuntempe apenaŭ uzas vortojn kiel *gedoktoroj* pri paro)

GE ankaŭ estas uzata ĉe parencovortoj por montri grupon de parencoj el ambaŭ seksoj:

- *frato* → *gefratoj* = fratino(j) kaj frato(j)
- *filo* → *gefiloj* = filo(j) kaj filino(j)

GE estas ankaŭ uzata pli ĝenerale por montri, ke ambaŭ seksoj ĉeestas en grupo:

- *knabo* → *geknaboj* = kaj knabino(j) kaj knabo(j)

- *lernanto* → *gelernantoj* = kaj viraj kaj inaj lernantoj
- *doktoro* → *gedoktoroj* = kaj viraj kaj inaj doktoroj

Se vorto per si mem estas neŭtra, oni ne bezonas aldoni GE, krom se oni volas aparte emfazi, ke ambaŭ seksoj ĉeestas. Normale oni diru simple *lernantoj* kaj *doktoroj*.

Malofte GE aperas antaŭ io, kio mem ne povas havi sekson. Tia GE-vorto montras, ke io koncernas ambaŭ seksojn, ofte kun ŝerca nuanco. Tiaj vortoj estas nenormalaj, kaj oni ne uzu ilin tro multe: *lernejo* → *gelernejo* = lernejo por ambaŭ seksoj.

Noto: GE-vorto kun O-finaĵo povas normale esti nur plurala, ĉar devas esti pli ol unu por ke ambaŭ seksoj povu ĉeesti. Sed oni iafaje provas streĉi la signifon de GE al la simila signifo “iu ajn el la du seksoj”. Tiam oni povas fari vortojn kiel *gepatro* = “patro aŭ patrino”, *geedzo* = “edzino aŭ edzo”. Tia uzo tamen ne estas normala, kaj multaj opinias ĝin nelogika kaj nekorekta. Tiaj vortoj estas tamen kompreneblaj kaj povas esti utilaj. La estonteco montros, ĉu ili akceptiĝos.

29.7 MAL

MAL = “la rekte kontraŭa ideo”. MAL estas uzebla nur ĉe vortoj, por kiuj ekzistas rekta kontraŭo.

- *bona* → *malbona*
- *granda* → *malgranda*
- *feliĉa* → *malŝeliĉa*
- *laborema* → *mallaborema*
- *graso* → *grasa* → *malgrasa* = havanta malmulte da graso
- *pli* → *malpli*
- *tro* → *maltro*
- *fermi* → *malfermi*
- *ami* → *malami*
- *ŝlosi* → *malŝlosi*
- *aliĝi* → *malaliĝi*
- *kodo* → *kodi* → *malkodi* = deĉifri koditan tekston
- *antaŭ* → *malantaŭ*
- *supre* → *malsupre*
- *simetrio* → *malsimetrio*
- *amiko* → *malamiko*
- *lumo* → *mallumo*

Oni povas iafaje heziti inter MAL kaj *ne*. *Ne* montras foreston, mankon de io, dum MAL montras ĉeeston de la kontraŭa ideo. Ofte ambaŭ estas uzeblaj,

sed kun iom malsamaj signifoj. Iafoje estas nur nuanca diferenco. MAL estas iafoje uzata kiel pli forta *ne*:

- *laŭdi* = diri, kiel bona io estas
- *ne laŭdi* = ne diri, kiel bona io estas
- *mallaŭdi* = diri, kiel malbona io estas
- *ne mallaŭdi* = ne diri, kiel malbona io estas
- *amiko* = persono, al kiu oni sentas simpatian aŭ amon
- *neamiko* = persono, al kiu oni ne sentas ion specialan
- *malamiko* = persono, al kiu oni sentas malsimpatian aŭ malamon

29.8 MIS

MIS = “erareco, malĝusteco, malboneco”. MIS ĉiam montras manieron aŭ econ de tio, kio staras poste.

- *kalkuli* → *miskalkuli* = kalkuli erare
- *kompreni* → *miskompreni* = kompreni erare
- *skribi* → *misskribi* = skribi erare
- *korekti* → *miskorekti* = provi korekti kaŭzante malkorektecon
- *uzi* → *misuzi* = uzi en malbona aŭ malĝusta maniero
- *trakti* → *mistrakti* = trakti malbone
- *faro* → *misfaro* = malbona faro
- *formo* → *misformo* = erara, malbona formo
- *formi* → *misformi* = doni malĝustan, malbonan formon al io

Ne konfuzu MIS kun MAL (§29.7). MIS ne ŝanĝas la bazan signifon de vorto, sed nur aldonas la ideon de erareco aŭ malboneco. MAL komplete ŝanĝas la signifon en la kontraŭon:

- *laŭdi* = diri, kiel bona io estas
- *mislaŭdi* = erare diri, ke io estas bona, dum ĝi fakte estas malbona
- *mallaŭdi* = diri, kiel malbona io estas
- *mismallaŭdi* = erare diri, ke io estas malbona, dum ĝi fakte estas bona

29.9 PRA

PRA = “antaŭ tre longa tempo, primitiva”. PRA montras, ke tio, kio staras poste estas tempe malproksima:

- *homo* → *prahomo* = plej unua kaj primitiva speco de homo

- *arbaro* → *praarbaro* = primitiva, netuŝita arbaro ekzistanta de nememorebla tempo
- *tempo* → *pratepo* = la komenca tempo de la homaro aŭ de la mondo
- *antaŭlasta* → *praantaŭlasta* = “antaŭa al la antaŭlasta”

Ĉe la parencoj *av(in)o*, *nep(in)o*, *onkl(in)o*, *nev(in)o* kaj *kuz(in)o* PRA montras parencecon je unu generacio pli malproksiman (antaŭe aŭ poste en la tempo):

- *avo* → *via praavo* = la patro de via *av(in)o*
- *avo* → *via prapraavo* = la patro de via *praav(in)o*
- *avo* → *via praprapraavo* = la patro de via *prapraav(in)o*
- *nepo* → *via pranepo* = la filo de via *nep(in)o*
- *nepo* → *via prapranepo* = la nepo de via *nep(in)o*
- *onklo* → *via praonklo* = la patro de via *onkl(in)o*
- *nevo* → *via pranevo* = la filo de via *nev(in)o*
- *kuzo* → *via prakuzo* = la filo de la *kuz(in)o* de via *patr(in)o*

Ĉe la parencoj *patr(in)o* kaj *fil(in)o* PRA montras malproksiman parencecon plurajn aŭ multajn generaciojn antaŭe aŭ poste:

- *patro* → *prapatro* = malproksima vira parenco de kiu iu devenas, efektiva aŭ imagata fondinto de popolo, tribo aŭ familio
- *filo* → *prafilo* = malproksima vira parenco, kiu devenas de certa persono

Ofte oni uzas *prapatroj* kaj *prafiloj* (kun J-finaĵo) ĝenerale pri ies antaŭuloj kaj posteuloj, ofte eĉ sen seksa distingo.

Ĉe parencoj PRA povas aperi kune kun la prefiksoj BO kaj GE (§29.1).

29.10 RE

RE = “veni aŭ meti denove en la saman lokon kiel antaŭe, denove fari aŭ fariĝi tia kiel antaŭe, fari aŭ okazi ankoraŭ unu fojon en sama aŭ alia maniero”. RE estas uzata nur ĉe agaj vortoj, kaj ĉiam montras manieron de la ago:

- *veni* → *reveni* = veni denove al loko, kie oni estis antaŭe
- *doni* → *redoni* = doni ion al tiu, kiu antaŭe havis tion
- *brilo* → *rebrilo* = brila speguliĝo
- *bonigi* → *rebonigi* = denove bonigi ion, kio malboniĝis
- *saniĝi* → *resaniĝi* = fariĝi denove sana post malsanado
- *diri* → *rediri* = diri denove la saman aferon, diri responde
- *trovi* → *retrovi* = trovi tion, kion oni perdis

- *koni* → *rekoni* = vidi ion kaj rimarki ke oni jam konas ĝin, agnoski, konfesi la valoron de io
- *turni* → *returni* = turni denove en la antaŭan (kontraŭan) direkton

Iuj RE-vortoj ekestis pro influo de nacilingvaj vortoj, kaj havas nelogikan signifon. Ekz. *representeri* ordinare ne signifas “prezenti denove”, sed “agi anstataŭ iu, en ies nomo”. *Resumi* ne estas “denove sumi”, sed “koncize esprimi la esencon”. Tiujn, kaj aliajn vortojn, oni nun normale rigardas kiel nekunmetitajn (faritajn el la radikoj REPRESENT kaj RESUM). *Returni* kaj precipe *returna* kaj *returne* estis antaŭe uzataj ankaŭ pri reirado kaj redonado. Nun oni uzas tiujn vortojn nur kiam temas pri efektiva turnado.

30 Afiksecaj elementoj

Iuj lingvoelementoj, kiujn oni ordinare ne nomas afiksoj, estas tamen uzataj en la vortfarado en ia speciala maniero, laŭ iaj specialaj reguloj. Preskaŭ ĉiam temas baze pri kunmetado laŭ la ordinaraj principoj de kombinoj (§27.5) kaj frazetvortoj (§27.6), sed kun ia aldona specialaĵo. Tiajn elementojn oni povas nomi afiksecaj. Aliaj elementoj aperas tiel oftege en kunmetaĵoj, ke ankaŭ ili ŝajnas esti afiksoj, kvankam ili fakte plene sekvas la ordinarajn vortfarajn regulojn. Ankaŭ tiajn elementojn oni povas nomi afiksecaj.

30.1 Afiksecaj radikoj kaj kunmetaĵoj

Jen kelkaj ekzemploj de ordinaraj radikoj, kiuj ofte estas uzataj afiksece.

30.1.1 FIN

FIN estas ofte uzata prefiksece por montri ĝisfinecon de ago anstataŭ prefiks-eca *el* (§30.2.1): *finkanti*, *finfari*, *finmanĝi*.

30.1.2 HAV, PLEN, RIĈ

La radikoj HAV, PLEN kaj RIĈ estas uzeblaj sufiksece por precizigi la signifon de adjektivo: *barba* → *barbhava*, *truea* → *truhava*, *manka* → *mankohava*, *ama* → *amoplena*, *brua* → *bruoplena*, *flora* → *florplena*, *fuma* → *fumoplena*, *ora* → *ororiĉa*, *herba* → *herbriĉa*, *senta* → *sentriĉa*.

30.1.3 KELK

Prefikseca KELK montras multobligon per nedifinita nombro (pli ol unu): *kelkdek* = “kelkaj dekoj”, *kelkcent* = “kelkaj centoj”, *kelkmil* = “kelkaj miloj”. Atentu pri la akcento: *kElkcent*, *kElkmil*. KELK ne estas vorteto, sed radikoj. Tial ne eblas disskribi tiajn vortojn. Ne skribu **kelk dek**, **kelk mil**, sed *kelkdek*, *kelkmil*. Ĉiam eblas anstataŭe diri kaj skribi: *kelkaj dekoj*, *kelkaj miloj* k.t.p.

Sufikseca KELK montras aldonon de nedifinita nombro (pli ol unu): *dekelke* = “dek kaj kelkaj”, *tridekelk-jara* = “havanta tridek kaj kelkajn jarojn”.

Iafoje oni vidas prefiksecan KELK kun la signifo “proksimume”: *kelkmil* = “proksimume mil”. Tio kolizias kun la ĉi-antaŭe montrita Zamenhofa uzado, kaj estas malrekomendinda.

KELK estas uzata prefiksece ankaŭ ĉe tabelvortoj je I por emfazi la nedifinitecon: *kelkiuj* = “kelkaj, iuj”, *kelkiom* = “kelke, iom”. La iafoje uzata

formo **kelkiu** (sen J) estas memkontraŭdira. *Iu* montras precize unu individuon, dum KELK montras pli ol unu.

30.1.4 ON-vortoj

Kunmetaĵoj kun la sufikso ON (§28.27) estas ofte uzataj prefiksece: *duon-horo* = “duona horo, duono de horo”, *kvaronlitro* = “kvarona litro, kvarono de litro”, *milonmilimetro* = “milona milimetro, milono de milimetro”, *trionparto* = “triona parto”. Eblas krei ordinarajn kombinojn anstataŭe, ekz.: *horkvarono* (= “kvarono de horo”): *Pasis certe horkvarono, antaŭ ol la floro-eto povis denove rekonsciiĝi*. Formoj kiel *horkvarono* estas tamen ekstreme maloftaj.

Prefikseca DUON havas iafaĵe la specialan signifon: “proksimume duone, nekomplete, preskaŭ”: *duonnuda* = “preskaŭ nuda”, *duonkuirita* = “ne komplete kuirita”.

Ĉe parenco-vortoj DUON havas du specialajn signifojn. Ĝi tie montras parencecon kreitan per regeedziĝo, kaj parencecon tra nur unu el la gepatroj: *duonpatro* = nova edzo de la patrino; *duonpatrino* = nova edzino de la patro; *duonfilo* = filo de la edz(in)o; *duonfrato* = 1. filo de duonpatr(in)o, 2. frato kun kiu oni havas nur unu el la gepatroj komuna.

30.1.5 VIC

VIC estas uzata prefiksece por montri aferon aŭ personon, kiu anstataŭas aŭ povas anstataŭi ion aŭ iun: *vicprezidanto* = “anstataŭa prezidanto”, *vicdirektoro* = “anstataŭa direktoro”, *vicrado* = “rezerva rado”.

Oni povas uzi la radikon VIC prefiksece ankaŭ por parenceco kreita per regeedziĝo: *vicpatro*, *vicfilo*, *vicfrato*. Ĉe tiaj DUON-vortoj, kiuj povas havi ambaŭ signifojn de parenca DUON, oni prefere uzu VIC por regeedziĝa parenceco, kaj DUON nur por efektive duona parenceco.

30.1.6 VIR

VIR estas uzata prefiksece por montri viran sekson. Komparu kun la sufikso IN (§28.20). Oni tiel povas uzi VIR nur ĉe io, kio povas havi sekson, kaj nur ĉe vortoj, kiuj ne estas viraj jam per si mem.

VIR estas prefiksece uzata precipe ĉe bestaj vortoj: *virĉevalo*, *virkato*, *virbovo*, *virhundido*, *virbesto*.

Ankaŭ ĉe homaj vortoj oni povas uzi VIR prefiksece: *virhomo*, *virprezidanto*, *virsekretario*. Sed ĉe homaj vortoj oni normale preferas uzi VIR kiel adjektivon: *vira homo*, *vira prezidanto*, *vira sekretario*.

Tre ofte oni tamen forlasas VIR, kvankam temas pri virbesto aŭ virhomo.

Rimarku, ke la memstara vorto *viro* ĉiam signifas “plenkreska virhomo”, dum prefikseca VIR nur montras viran sekson (ne homecon, nek plenkreskecon). La vorto *vira* jen montras nur viran sekson, jen inkluzivas homecon kaj plenkreskecon, laŭ la kunteksto.

30.2 Afiksecaj prepozicioj

Vortoj kun prefikseca prepozicio (§11.3) plej ofte estas frazetvortoj (§27.6). La prepozicio estas uzata prefiksece al tiu vorto, al kiu ĝi rilatas en la plena frazeto:

- *sen fino* → *senfina* = tia, ke ĝi estas sen fino
- *pri amo* → *priama* = tia, ke ĝi temas pri amo
- *inter nacioj* → *internacia*
- *ĝis la fino* → *ĝisfine*
- *tra nokto* → *tranokti* = pasigi nokton, gastu tra nokto
- *per laboro* → *perlabori* = akiri per laboro
- *en teron* → *enterigi* = meti en la teron
- *en amon* → *enamiĝi* (*al iu*) = ekesti amanta (iun). La amo direktiĝas al la amato. Tial oni prefere diru *mi enamiĝis al vi*, ne **mi enamiĝis en vi(n)**. La prefikseca *en* ne rilatas al la amato. Oni povas ankaŭ uzi *enamiĝi je iu*.
- *ekster la lando* → *eksterlando* = la tuta mondo krom la propra lando
- *ekster la lando* → *eksterlandano* = ano de alia lando

Prefikseca prepozicio ankaŭ povas esti preciziga antaŭelemento en kombino (§27.5). En tia vorto la prepozicio tute ne estas rolmontrilo de la posta elemento, sed rilatas al io alia:

- *paroli* → *alparoli* = direkti sin al iu per parolado
- *pagi* → *antaŭpagi* = pagi antaŭ la kutima aŭ deviga tempo
- *radikiĝi* → *enradikiĝi* = fiksiĝi en ion per siaj radikoj
- *rompi* → *interrompi* = rompi inter du punktoj
- *rimedo* → *kontraŭrimedo* = rimedo kontraŭ io
- *sidi* → *kunsidi* = sidi kune
- *aĉeti* → *subaĉeti* = korupti per kaŝa mondonaco aŭ simile (figura signifo)
- *jupo* → *subjupo* = jupo portata sub alia jupo
- *signo* → *supersigno* = aldona signo super litero

Kiam oni uzas tian vorton en frazo, la prefikseca prepozicio ofte ripetigas antaŭ tio, al kio ĝi vere rilatas: *Li **eliris** el la dormoĉambro kaj **eniris** en la mangoĉambro*. Sed ofte oni ne ripetigas la prepozicion antaŭ tio, al kio ĝi rilatas, sed uzas anstataŭe alian prepozicion: *Ĝi parolas nur pri tiaj instruoj, kiuj ne **kontraŭparolas** al la scienco*. Al anstataŭ ripeto de kontraŭ. Tio, al kio la prefikseca prepozicio rilatas, ofte povas aperi kiel objekto de ĉi tia verbo: *La **belan** **Saran** li jam kelkfoje **ĉirkaŭiris***. = *Ĉirkaŭ la bela Sara li jam kelkfoje (ĉirkaŭ)iris*. Sed tre ofte la objekto de ĉi tia verbo estas io tute alia sen rekta rilato al la prefikseca prepozicio: ***Alportu** al mi metron da nigra drapo*.

30.2.1 *El*

El povas esti tute normala prefikseca prepozicio en kombinoj kaj frazetvortoj, ekz.: *eliri* (kombino) = “iri el io”, *elbati* (kombino) = “bati ion el io”, *el (la) lito* → *ellitiĝi* (frazetvorto) = “leviĝi el (la) lito”.

Sed prefikseca *el* estas en kombinoj ankaŭ uzata kun la speciala signifo “komplete, ĝisfine, ĝisprete, ĝis rezulto, ĝis difekto, ĝis malapero”:

- *trinki* → *eltrinki* = trinki ĉiom de io
- *lerni* → *ellerni* = lerni tute plene
- *uzi* → *eluzi* = uzi ĝis difektiĝo

Iuj tiaj *el*-vortoj ricevis specialan (figuran) signifon:

- *teni* → *elteni* = rezisti, ne cedi, pacience toleri, elporti
- *pensi* → *elpensi* = krei per pensado

Se estas risiko pri konfuzo inter la propra signifo de *el*, kaj la speciala ĝisfina signifo, oni uzu ion alian prefiksece por esprimi la signifon “ĝisfine”. Oni tiel uzas ekz. *tra*, *for*, SAT, kaj FIN. Oni devas tamen ĉiam atenti, ke la uzata radiko aŭ vorteto taŭgu laŭsence, ekz.: *trabori*, *trakuri*, *forkaŝi*, *satmanĝi*, *finkanti*, *finfari*, *finmanĝi* k.t.p. Oni ankaŭ povas tian ĉi signifon montri per plurvortaĵo, kio estas ofte la plej bona solvo: *legi ĝisfine*, *kuri tra la tuta urbo*, *manĝi ĝis sateco*, *kanti ĝis la fino*, *kanti la tutan kanton* k.t.p.

30.2.2 *Pri*

En frazetvortoj (kun A-finaĵo aŭ E-finaĵo) prefikseca *pri* estas uzata en ordinara maniero, ekz.: *pri amo* → *priama* = “tia, ke ĝi temas pri amo”, *pri nutro* → *prinutra* = “tia, ke ĝi temas pri nutr(ad)o”.

En kombinoj prefikseca *pri* kreas transitivajn verbojn. Aŭ ĝi faras netransitivan verbon transitiva, aŭ ĝi faras el jam transitiva verbo novan transitivan verbon. Normale tia *pri*-verbo havas originan *pri*-adjekton kiel objekton:

- *Li pensis pri la afero.* → *Li pripensis la aferon.* *Pensi* estas netransitiva verbo. *Pripensi* estas transitiva verbo, kies objekto estas tio, pri kio oni pensas.

En iaj okazoj ĉi tia *pri*-verbo havas objekton, kiu origine ne estis *pri*-adjekto, sed ekz. *de*-adjekto aŭ *al*-adjekto. En tiaj verboj *pri* perdis sian propran signifon, kaj estas uzata nur por ŝanĝi la frazrolojn. *Pri* estas tiel uzata precipe en iuj tradiciaj verboj:

- *rabi* → *prirabi*
 - *Ili rabis monon de la homoj.*
 - *Ili prirabis la homojn.*
- *semi* → *prisemi*
 - *Mi semis tritikon sur la kampon.*

- *Mi **prisemis** la kampon (per tritiko).*
- *serĉi → priserĉi*
 - *Ili **serĉis** armilojn ĉe li.*
 - *Ili **priserĉis** lin (por armiloj).*
- *lumi → prilumi = “ĵeti sian lumon ien”*
 - *La luno **lumis** en la ĉambron.*
 - *La luno **prilumis** la ĉambron.*

Nur io, kio mem estas luma, povas prilumi. *Lumigi* = “fari tiel ke io lumu, provizi per lumo”.

Prefikseca *pri* en kelkaj okazoj nur servas por doni al verbo novan signifon, kiu iel rilatas al la origina signifo:

- *juĝi → prijuĝi* = esprimi aproban aŭ malaproban opinion pri io
- *ĵuri → priĵuri* = doni aŭ dediĉi ofere al Dio

En tia uzo *pri* similas al la sufikso UM (§28.31).

30.3 Aliaj afiksecaj vortetoj

Krom prepozicioj ankaŭ multaj aliaj vortetoj estas uzataj prefiksece en diversaj manieroj. Ĉi tie aperos nur kelkaj gravaj ekzemploj de tia uzo.

30.3.1 Ĉi

La loka vorteto *ĉi* (§12.4.1) estas tre ofte uzata prefiksece en frazetvortoj kun A-finaĵo aŭ E-finaĵo. Normale oni uzas por klareco dividostrekon post *ĉi*:

- *en tiu ĉi jaro → ĉi-jare*
- *post tio ĉi → ĉi-poste*

Rimarku, ke *ĉi* estas memstara vorto en *tiu ĉi*, *ĉi tiu*, *tie ĉi*, *ĉi tie* k.t.p. Ne uzu dividostrekon tie.

30.3.2 Fi

La interjekcio *fi* estas ofte uzata prefiksece kun la signifo “malŝatinda, abomena”. Prefikseca *fi* montras subjektivan indignon aŭ moralan kondamnon kontraŭ tio, kio staras poste:

- *homo → fiĥomo* = naŭza, malmorala, malŝatinda homo
- *ŝerco → fiŝerco* = senhonta ŝerco
- *insekto → fiinsekto* = malŝatinda aŭ parazita insekto
- *fama → fifama* = fama pro malŝatindaj aferoj

Prefikseca *fi* kaj la sufikso AĈ (§28.1) estas similaj. *Fi* estas pli subjektiva. Ĝi esprimas indignon kaj malŝaton. AĈ estas pli objektiva. Ĝi montras maltaŭgecon kaj malbonan kvaliton.

30.3.3 For

La loka kaj mova vorteto *for* estas ofte uzata prefiksece ĉe agaj vortoj: *foriri*, *foriro*, *forkuri*, *forkurado*, *forfali*, *forĵeti*, *forŝiri*, *forpermesi*, *fortimigi*, *forargumenti*, *forbuĉi*, *fordormi*, *foresti*, *foresto*. Ĉiuj tiaj vortoj estas tute normalaj kombinoj. Ofte oni ankaŭ povas uzi *de* en ĉi tiaj vortoj: *forŝiri* ≈ *deŝiri*, *forpreni* ≈ *depreni*, *fortranĉi* ≈ *detranĉi*. Sed *for* donas pli fortan signifon.

30.3.4 Mem

Prefikseca *mem* havas du malsamajn signifojn: 1. “sen helpo de alia”: *memvole*, *memlerninto*, *memdisciplino*, *memstara*, *memkompreneble*. 2. “al si mem, pri si mem, sin mem”: *memestimo*, *memamo*, *memdefendo*, *memmortigo*, *memportreto*, *memofero*. Se la signifo estas “sin mem”, oni povas ankaŭ uzi *sin* prefiksece (§30.3.6).

30.3.5 Ne

Prefikseca *ne* (§16) montras foreston, mankon, de io (ekz. de eco): *neĝentila*, *nelonge*, *nefermita*, *nematura*, *nelerta*, *nekomprenebla*, *nelegeble*, *nekred-ebla*, *nejudo* = “homo, kiu ne estas judo”, *ne-Kopenhagano* = “persono, kiu ne loĝas en Kopenhago”.

30.3.6 Sin

La pronomo *si* (§10.7) kun N-finaĵo estas ofte uzata prefiksece anstataŭ *mem* en la signifo “sin mem”: *sinfido*, *sindefendo*, *singarda*, *sindona*.

Sin kiel memstara vorto estas uzebla nur pri la tria persono. Sed prefikseca *sin* estas uzata ankaŭ pri la unua kaj dua personoj: *Kontraŭ s-ro K. mi estos singarda*. = *Mi gardos min kontraŭ s-ro K.*

Sin-vortoj estas frazetvortoj, kiuj deiras de infinitiva frazeto: *sin defendi* → [*sin defendi*]-ago-O → *sindefendo* = “la ago defendi sin mem”

Tia *sin*-vorto povas havi ĉian finaĵon krom verba finaĵo: *sinfido*, *sinfida*, *sinfide*. Se oni volas uzi verban finaĵon, oni devas reiri al la origina frazeto, kie *sin* estas aparta vorto. Se *sin* ne rilatas al la tria persono, oni devas tiam ŝanĝi al *min*, *nin* aŭ *vin* laŭ la senco:

- *ŝia sindefendo* → *Ŝi defendas sin*.
- *ilia sindefendo* → *Ili defendas sin*.
- *mia sindefendo* → *Mi defendas min*.
- *nia sindefendo* → *Ni defendas nin*.

- *via sindefendo* → *Vi defendas vin*.

En tiaj ĉi vortoj oni konservas la N-finaĵon de *sin*. Normale tamen N-finaĵoj (same kiel J-finaĵoj) forfalas ene de kunmetitaj vortoj (§27.6).